

L-Ž

La Mettrie, Julien Offroy de (25. 12. 1709, Saint-Malo, Francie – 11. 11. 1751, Postupim, Německo), francouzský filozof, přírodovědec a lékař; představitel *osvícenství, stoupenec *ateismu a *materialismu. Zastával hypotézu *abiogeneze (vznik živých organismů z neživé hmoty), na *člověka pohlížel jako na mechanismus, duši chápal jako materiální princip, který živočichům umožňuje myslet, poznávat, cítit ... (*L'Homme-machine*, 1748, česky: *Člověk stroj*. Praha: ČSAV, 1958).

La Peyrère, Isaac (1596, Bordeaux, Francie – 30. 1. 1676, Aubervilliers, Francie), francouzský právník a volnomyšlenkář ovlivněný Epikurovým naturalismem; autor preadamitské teorie. Pocházel z hugenotské rodiny, jež byla údajně židovského původu; sám konvertoval od *kalvinismu ke *katolicismu. Netrpěl nijak nedostatkem skromnosti a svůj význam srovnával s přínosem *Koperníkovým. Isaac La Peyrère byl označován za vzdáleného předchůdce *sionismu; ve spise *Du Rappel des Juifs* (Zpětné povolání Židů) z roku 1643 vyzval totiž francouzského *krále, aby se zasadil o návrat vyvoleného národa do Palestiny a o obnovení Davidova trůnu.

V roce 1655 uveřejnil spis *Systema theologicum ex praeadamitarum hypothesi* (Teologický systém založený na předpokladu, že lidé byli před Adamem), ve kterém hlásal polygenický původ lidstva. (Tento spis vycházel odděleně nebo společně (pod názvem *Prae-Adamitae*) s prací *Prae-Adamitae. Sive Exercitatio super Versibus duodecimo, decimotercio, et decimoquarto, capituli quinti Epistolae D. Pauli ad Romanos. Quibus inducuntur Primi Homines ante Adamum conditi* [aglicky jako: *Men before Adam, or, A Discourse upon the twelfth, thirteenth, and fourteenth Verses of the First Chapter of the Epistle of Apostle Paul to the Romans. By which are prov'd that the first Men were created before Adam*, 1656]).

*Polygenismus obhajoval na základě citací z *evangelia – *Římanům* 5, 12–14. S odvoláním na poznatky *misionářů se snažil dokázat, že dědičný *hřích a *biblická potopa nebyly univerzálními historickými událostmi, ale týkaly se pouze oblasti osídlené Židy, a že *chronologie *Starého zákona proto postrádá všeobecnou platnost. K nejznámějším La Peyrèrovým oponentům, bojujícím za ortodoxii, náležel například Samuel Desmarets z Groningenu. La Peyrèrův spis byl záhy přeložen do angličtiny pod názvem *A Theological Systeme upon that Presupposition that Men Were before Adam* (Teologický systém založený na předpokladu, že lidé byli před Adamem, 1656). Kniha byla roku 1656 veřejně spálena v Paříži; její autor byl zatčen během pobytu ve španělském Nizozemsku, ale propuštěn poté, co údajně své *názory odvolal. Preadamitská teorie je pokládána za předchůdce *rasové teorie a polygenismu 19. a 20. století.

Lacan, Jacques-Marie-Émile (13. 4. 1901, Paříž, Francie – 9. 9. 1981, Paříž, Francie), francouzský filozof a psychiatr; stoupenec *strukturalismu. Reinterpretoval *psychologii Sigmunda *Freuda v duchu strukturalismu a vytvořil tak nový *determinismus lidského chování, založený na znacích, signálech, *šifrách a *konvencích, které v jeho výkladu ponechávají jen málo místa pro svobodnou volbu. Založil vlastní školu (*École freudienne*), kterou však nedlouho před svou smrtí sám rozpustil. Z díla: *Écrits* (Spisy, 1966).

Lafitau, Joseph-François (1. 1. 1681, Bordeaux, Francie – 3. 7. 1746, Bordeaux, Francie), francouzský misionář a spisovatel; průkopník etnografického studia severoamerických *indiánů. Pocházel ze zámožné rodiny; v roce 1696 vstoupil do jezuitského řádu a studoval *filozofii a *rétoriku na řádových učilištích v Pau, Poitiers, La Flèche a v Paříži. Jeho představení jej v roce 1711 vyslali do Kanady. Zde se na misijní stanici v Sault Saint-Louis (Caughnawaga) věnoval důkladnému etnografickému a etnologickému studiu irokézských *zvyků a *příbuzenství, jehož výsledkem bylo známé dílo *Mœurs des sauvages ameriquains comparées aux mœurs des premiers temps* (Zvyky amerických divochů ve srovnání s mravy raných dob, 1724).

Lafitau systematicky poukázal na paralely mezi zvyky *Irokézů a kulturou starověkých *Řeků a *Římanů, čímž se stal jedním ze zakladatelů etnologického komparativního přístupu. Zdůraznil rovněž výsadní úlohu, kterou v irokézské společnosti hrají ženy. V Kanadě objevil léčivou rostlinu *Panax quinquefolius* (americký *ženšen), jejíž účinky jsou velice podobné jí příbuzné rostlině, Ženšenu pravému (*Panax ginseng*), která byla předtím známa pouze z Číny a ze střední Asie. Tento objev vzbudil značné naděje na možné obchodní využití, jež však záhy pohasly. Lafitau každopádně věnoval v roce 1718 ženšenu samostatné pojednání *Mémoire présenté à Son Altesse Royale Monseigneur le Duc d'Orléans, concernant la précieuse plante du Gin seng de Tartarie, découverte en Canada* (Práce představená Jeho Výsosti vévodovi Orleánskému, týkající se rostliny ženšenu z Tartarska [severovýchodní Čína], objevené v Kanadě). Roku 1717 se vrátil do Francie, kde hájil před korunou zájmy misionářů a usiloval o potlačení distribuce *alkoholu indiánským etnikům. Ačkoliv představený jezuitů otec Julien Garnier usiloval o jeho návrat do Kanady, Lafitau strávil zbytek života ve Francii. V roce 1733 vydal *Histoire des découvertes et conquêtes des Portugais dans le Nouveau Monde* (Dějiny dobytí a objevů Portugalců v Novém světě).

Lamarck, Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet (1. 8. 1744, Bazentin-le-Petit, Francie – 28. 12. 1829, Paříž, Francie), francouzský přírodovědec; průkopník evoluční teorie, předchůdce Charlese *Darwina, Charlese *Lyella a Ernsta *Haeckela. Kvůli zranění musel odejít ze služby v armádě a díky pomoci Georgese *Buffona se v pařížském muzeu začal věnovat botanice. Brzy vytvořil nové vědecké odvětví zabývající se bezobratlými (tento termín sám zavedl). Jeho zájmy však byly mnohem širší, věnoval se například i chemii a meteorologii. Svoje evoluční myšlenky poprvé formuloval roku 1802, ale plně je rozvinul, spolu s hlavními biologickými a paleontologickými tezemi, v knize *Philosophie zoologique* (Filozofie zoologie) z roku 1809.

Podle Lamarckových představ probíhá *evoluce tak, že dostatečně silná a stálá změna vnějšího prostředí vyvolává změnu v „potřebách“ (*besoins*) organismu a ty naopak vyvolávají změny v jeho aktivitách, směřující k uspokojení těchto potřeb. Zvýšeným prouděním jemu, v těle volně cirkulujícího „nervového fluida“ do více namáhaných částí organismu dochází k jejich zvětšování nebo zdokonalování. Takto získané nové vlastnosti jsou potom předávány do následujících generací (srov. *lamarckismus). Další tezí Lamarckovy teorie je i tzv. transformismus vycházející z představy neustálého spontánního vzniku nových, „primitivních“ organismů a jejich postupná změna (transformace) ve formy vyšší, tj. počet druhů je neměnný (sám Lamarck se ve své vědecké praxi od této teze poněkud odchyloval a připouštěl u některých skupin bezobratlých i vznik dvou druhů z jednoho předka).

Lambert, Johann Heinrich (26. 8. 1728, Mülhausen, Alsasko, Francie – 25. 9. 1777, Berlín, Německo), německý filozof, matematik, logik, přírodovědec; jeden z posledních polyhistorů evropské vzdělanostní kultury. Autor koncepce konstruktivní *teorie vědy, která v sobě sjednocovala prvky *empirismu, zejména Johna *Locka, a *racionalismu Gottfrieda Wilhelma *Leibnize a Christiana *Wolffa (tímto syntetickým pokusem ovlivnil Lambert Immanuela *Kanta, který chtěl původně dedikovat svou *Kritiku čistého rozumu* právě Lambertovi).

Metodologickým *paradigmatem všech věd je podle Lamberta *matematika; naproti tomu odmítal jako základ vědy axiomatizaci (*axiom). Místo axiomů musí počátek vědecké teorie tvořit *postuláty, které Lambert chápal jako *normy jednání (téměř doslovně totéž pojetí použil také Kant). Lambert vypracoval několik zásad a tezí, které platí v matematice a *logice do současnosti; v logice jsou to tzv. Lambertovy diagramy, v teorii vědy věta, že stupeň vědeckosti teorie odpovídá míře její kvantifikovatelnosti, v matematice důkaz, že π je iracionální číslo. Mimořádný přínos znamenalo jeho dílo pro geometrii. Jeho posmrtně publikovaná práce *Theorie der Parallellinien* (napsáno 1766, publikováno in *Leipziger*

Magazin für reine und angewandte Mathematik, 1786) obsahuje dokonce teze, které se staly základem moderních neeukleidovských geometrií.

Landa, Diego de (12. 11. 1524, Cifuentes, Alcarria de Guadalajara, Španělsko – 1579, Mérida, Yucatán, Mexiko), španělský františkán a kronikář; *biskup na *Yucatánu. Příčinil se o zničení takřka všech památek mayského písennictví, přičemž se však sám zabýval studiem mayského písma a jazyka a ve své kronice *Relación de las cosas de Yucatán* (Zpráva o věcech na Yucatánu, 1566, tiskem až 1864) zanechal neocenitelný pramen k studiu historie a etnologie *Mayů.

Landmann, Michael (16. 12. 1913, Basilej, Švýcarsko – 25. 1. 1984, Haifa, Izrael), švýcarský filozof; jeden z hlavních představitelů *filozofické antropologie. Studium filozofie na *univerzitě v Basileji zakončil v roce 1939, v roce 1949 se habilitoval v Mohuči a následně v roce 1951 získal profesuru na Freie Universität v Berlíně; nakonec působil na univerzitě v Haifě. K nejvýznamnějším Landmannovým dílům patří *Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf der Kultur: Geschichts- und Sozialanthropologie* (Člověk jako tvůrce a výtvar kultury: Historická a sociální antropologie, 1961) a *Philosophische Anthropologie: Menschliche Selbstdeutung in Geschichte und Gegenwart* (Filozofická antropologie: Lidské sebeurčení v dějinách a současnosti, 1964). Studoval člověka jako tvůrce kultury a svůj přístup označoval jako *kulturní antropologii, i když se jeho pojetí kulturní antropologie liší od zavedené koncepce oboru. Kulturní antropologie je podle Landmanna antropologií budoucnosti. Kulturní antropologie je v jeho pojetí antropologií objektivního ducha, který se projevuje v kulturních artefaktech a existuje nezávisle na jedinci. Objektivní duch umožňuje existenci subjektu – žíly kultury musí člověk prokrvit vlastní subjektivitou. Kulturní antropologie v jeho pojetí studuje živočišnou i duševní stránku člověka a aspiruje tak na komplexní vědu o člověku.

Člověk je bytost chudá na instinkty, která není ve svém chování úzce determinována *přírodou. Charakteristickými rysy člověka jsou podle Landmanna tvořivost (*Homo sapiens* je *Homo creator*) a lidská svoboda. Svoboda člověka spočívá právě v jeho nezávislosti na instinktech a současně ve svobodě sebeurčení a sebezdokonalení, které se uskutečňují tvorbou kultury. Tvořivost, kterou člověk nahrazuje řízení svého chování instinkty, spočívá v kulturní tvorbě – *Homo creator* se zvětšuje v *creatum* kultury. Současně je však člověk formován a během života řízen kulturní *tradicí, která však neřídí chování člověka rigidně a dovoluje mu nové *interpretace a změny kulturních tradic nebo vytváření nových.

Člověk v jeho pojetí je bytostí se základní živočišnou vrstvou, nad níž se nachází duševní vrstva, která teprve činí člověka člověkem. Tyto dvě složky člověka jsou neoddělitelné, a proto i postrádá smysl pouze přírodovědně nebo jen filozoficky orientované antropologie. V tomto smyslu pokračuje v tradici filozofické antropologie Helmutha *Plessnera a Maxe *Schelera. Člověk je tvůrcem a současně produktem kultury, která má svou samostatnou existenci. Landmann ve svém přístupu rezignoval na historické a evoluční vymezení člověka a upřednostňuje typologický přístup. Nicméně pracuje s konceptem historicity kultury. Člověk se setrvale mění a dokončuje vlivem stále nových kulturních výtvorů, které jsou jeho dílem. Historická dimenze kultury je příčinou existence různorodosti kultur, každé z nich pak odpovídá i určitý typ člověka. Co zůstává neměnné, je nutnost, aby člověk setrvale nabýval nových podob vlivem své tvořivosti a svobody sebeurčování a sebezdokonalování.

Lang, Andrew (31. 3. 1844, Selkirk, Velká Británie – 20. 7. 1912, Banchory, Kincardineshire, Velká Británie), skotský spisovatel, folklorista a antropolog. Studoval na *univerzitách v St. Andrews, Glasgově a Oxfordu. Po roce 1868 Andrew Lang působil na Merton College v Oxfordu, po sedmi letech odešel do Londýna, kde se živil jako žurnalista a literát. Je autorem řady knih nejrůznějších žánrů, například *Ballads and Lyrics of Old France* (Balady a lyrika staré Francie) z roku 1872. Rovněž překládal a propagoval dobové ruské a francouzské spisovatele.

V pozdějším období kritizoval evolucionistické pojetí *antropologie Edwarda Burnetta *Tylora, zastával teorii *pramonoteismu* a pokusil se učinit z parapsychologických jevů součást antropologického bádání.

Lapka, Miloslav (27. 9. 1957, Praha), český krajinný a sociální ekolog; absolvent Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze; PhDr. (1982), CSc. (1988). Pracovník současného Ústavu systémové biologie a ekologie AV ČR, v.v.i., právního nástupce Ústavu krajinné ekologie ČSAV, kde zastával řadu funkcí: 1990–1997 člen vědecké rady, 1997–2002 předseda vědecké rady, od roku 1990 vede oddělení socio-ekologie. Je předsedou vědecké rady Národního zemědělského muzea Praha. Externě přednáší na Katedře kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze téma sociologie krajiny a kulturní ekologie.

Hlavní oblasti zájmu jsou filozofické, sociální a kulturní aspekty krajinné ekologie, rurální sociologie, filozofické a etické otázky kulturní krajiny, globální změny a jejich projevy v krajinném systému, filozoficko-metodologické otázky našeho vztahu ke krajině, problémy transdisciplinarity ve vědeckém poznání. Je autorem a spoluautorem více než stovky vědeckých cizojazyčných a českých publikací, včetně desítek impaktovaných prací, monografií *Rolník a krajina* (společně s Miroslavem Gottliebem, 2000), *Is Globalization Overpowering Democracy?* (Eva Cudlínová, J. Sanford Rikoon spolueditoři, 2007) a řešitelem rámcových projektů EU a NSF – USA. Kontakt: PhDr. Miloslav Lapka, CSc., Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR, v.v.i., Na Sádkách 7, 370 05 České Budějovice, e-mail: miala@usbe.cas.cz.

Lapouge, Georges Vacher de (12. 12. 1854, Neuville-de-Poitou, Francie – 20. 2. 1936, Poitiers, Francie), francouzský antropolog a sociolog; představitel francouzské *rasové ideologie, jehož myšlenky v mnohém předznamenal program nacionálního socialismu (*nacismus); Jean Colombat jej označil za „francouzského učitele Adolfa *Hitlera“. Georges Vacher de Lapouge, pocházející ze staré aristokratické rodiny, vystudoval medicínu a práva a působil několik let jako prokurátor. Po obeznámení se s dílem Charlese *Darwina, Ernsta *Haeckela a Francise *Galtona studoval s Paulem *Topinardem u Paula *Brocy v l'École d'anthropologie. Vacher de Lapouge byl zakladatelem tzv. *antroposociologie, spočívající v pokusu „aplikovat závěry biologie v sociálních vědách“. Pracoval na *univerzitách v Montpellier, Rennes a Poitiers jako knihovník, což pokládal za projev perzekuce ze strany státní moci. Neoficiální přednášky (*courses libres*), které pronesl v Montpellier (známé jako *Leçons de Montpellier*, které navštěvoval například Paul Valéry), byly publikovány v *Revue d'anthropologie* a později uveřejněny jako samostatné knihy *Les sélections sociales* (Sociální selekce, 1896) a *L'Aryen: Son rôle social* (Árijec: Jeho sociální role, 1899); pozornost vzbudila pojednání *Les Lois fondamentales de l'Anthroposociologie* (Základní zákony antroposociologie, 1897) a *Race et milieu sociale* (Rasa a sociální prostředí, 1909). *Rasu vymezil Vacher de Lapouge jako biologickou entitu vybavenou dědičnými dispozicemi a specifickou psychickou konfigurací; jedinec proto nemůže ani prostřednictvím výchovy uniknout svému rasovému *údělu. Lidstvo dělil na vyšší (*nordickou) a nižší rasu; rozvoj společnosti nastává až tehdy, když vedoucí místo obsadí vyšší rasa. *Příroda nepředstavovala v Lapougeově systému model pro *vysvětlení průběhu reálných společenských procesů, ale normativní vzor určený pro ideální společnost řízenou důslednou rasovou politikou. *Osvícenství, *Velkou francouzskou revoluci a modernitu označil za projev historického triumfu „otrocké“ *brachykranní rasy nad „panskou“ rasou *dolichokranní. Hlavní tragédie moderní civilizace spočívala podle jeho *názoru v převaze sociální *selekce nad *přirozeným výběrem, která způsobila šíření nižších brachykranních populací a degeneraci západní společnosti. Vacher de Lapouge se jakožto člen *Parti ouvrier français* (Francouzské dělnické strany) hlásil k *socialismu, *marxismu a *kolektivismu; jeho syntéza Darwina s *Marxem byla kritikou liberálně demokratických proudů vzešlých z Francouzské revoluce. Ve Francii se antroposociologie setkala s rozhodným odporem francouzského sociologa Émila

*Durkheima a jeho žáků; v zahraničí však zaznamenala výrazný ohlas. Německý císař Vilém II. považoval Vachera de Lapouge za „jediného velkého Francouze“ současnosti. Vacher de Lapouge korespondoval s předním nacistickým rasovým teoretikem Hansem *Güntherem; v roce 1921 jej přijal v Bílém domě americký prezident Warren Harding. Pravděpodobně ne náhodou to bylo v době, kdy byly ve Spojených státech amerických uváděny v život rozsáhlé eugenické programy. Za *druhé světové války založil vichystický režim *Institut d'Anthroposociologie* (Antroposociologický ústav), jehož ředitelem se stal Lapougeův syn Claude Vacher de Lapouge. Pierre Lavale nařídil roku 1940 zřídit komisi, jež měla posoudit možnost uplatnění eugenických tezí antroposociologie v praxi.

Velmi znepokojujivá je Lapougeova předpověď z roku 1887: „Střetnutí ras se právě nyní chystá propuknout uvnitř národů a mezi národy, a nezbyvá, než se tázat, zda ideje *bratrství a *rovnosti lidí nejsou proti přírodě. (...) Jsem přesvědčen, že v příštím století se lidé budou zabíjet po milionech kvůli rozdílu jednoho nebo dvou stupňů lebečního indexu. Lidé budou identifikováni prostřednictvím tohoto znaku, který nahradil biblický šibolet a lingvistické pouto, ... a poslední sentimentalisté uží nejmasovější vyhlazování“ (Vacher de Lapouge, *L'Aryen: Son rôle social*, Paris, 1899, str. VII).

Lartet, Édouard Armand Isidore Hippolyte (15. 4. 1801, Castelnau-Barbarens, Francie – 28. 1. 1871, Seissan, Francie), francouzský paleontolog a archeolog; profesor paleontologie na pařížské Sorbonně. Učinil významné nálezy antropoidních předchůdců člověka, rozdělil dobu kamennou do údobí podle základních zvířecích druhů, s nimiž člověk sdílel *krajinu, a popsal některé nálezy francouzského paleolitického umění.

Las Casas, Bartolomé de (srpen 1474, Sevilla, Španělsko – 17. 7. 1566, Madrid, Španělsko), španělský historik Ameriky, *biskup v mexickém Chiapasu. Proslul jako ochránce *indiánů. V obraně domorodců dosáhl dílčích, spíše teoretických úspěchů, jež se projevíly ve vydání některých španělských *zákonů – v praxi však jen málo dodržovaných.

Z jeho ohromného písemného dědictví, které čítá na 75 knižních položek, mají významnou historickou hodnotu také *Historia de las Indias* (Dějiny Indií) a *Apologética historia sumaria de estas Indias Occidentales* (Souhrnné obranné dějiny těchto západních Indií). Autorova svědectví jsou mimořádně důležitá tím, že se řady událostí přímo zúčastnil a mnoho jejich protagonistů (*Cortése, *Kolumba, Nárvaeze, Velázqueze aj.) znal osobně. Největší obžalobu španělských *conquistadorů představuje jeho nejproslulejší dílo *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* (1552, česky: *O Zemí Indijských pustošení a vylidňování zpráva nejstručnější*, 1954 [překlad z latinského vydání, 1664]). Zejména toto jeho dílo, ale i další spisy měly vliv na zrození tzv. *černé legendy*, kterou šířili evropští *protestanti, hlavně Nizozemci, a jejímž hlavním úkolem bylo očernit Španělsko v očích ostatního světa.

Latour, Bruno (22. 6. 1947, Beaune, Francie), francouzský filozof, antropolog a sociolog vědy. Původně vystudoval filozofii a byl ovlivněn filozofem vědy Michelelem Serrem. Jeho profesní růst byl spojen se zájmem o antropologii a klasickým terénním výzkumem v Pobřeží slonoviny, kde se zabýval industrializací a *dekolonizací. Později využil antropologickou zkušenost při zúčastněném pozorování vědců. Společně s antropologem vědy Stevem Woolgarem v knize *Laboratory Life: Social Construction of Scientific Facts* (Život v laboratoři: Sociální konstrukce vědeckých faktů, 1979) se zaměřil na vědce v endokrinologickém výzkumu. Pozorování vědců odhalilo, jak významně se rozchází ideál vědeckého výzkumu a každodenní praxe. Téma teorie a dějin vědy Latour rozpracoval v monografii o slavném francouzském biologovi Lousi Pasteurovi (1822–1895), vydané v anglickém překladu pod názvem *The Pasteurisation of France* (Pasteurizace Francie, 1984). Postupně radikalizoval sociálně konstruktivistický přístup k vědě a ukázal, jak data tzv. tvrdých věd závisejí na mnoha společenských faktorech, které významně utvářejí předmět vědy i způsoby prezentace výsledků a jejich prosazování. V práci *Science in Action: How to Follow the Scientists and Engineers Through Society* (Věda v akci: Jak sledovat vědce a

inženýry skrze společnost, 1987) například popsal, jak je při výzkumu *genů využíváno přístrojů a institucí, o jejichž funkci a struktuře nemají ani sami vědci přesné představy. V titulu *Nous n'avons jamais été modernes: Essai d'anthropologie symétrique* (Nikdy jsme nebyli moderní: Esej o symetrické antropologii, 1991) postihl Latour principy moderního myšlení upínající se k čistým kategoriím *objektu a *subjektu, *kultury a *přírody. Podle Latoura však toto myšlení nelze důsledně aplikovat, neboť kategorickému třídění se vzpírá hybridní povaha zkoumaných objektů. Proto navrhl koncept tzv. symetrické antropologie, jejímž cílem je sledovat produkci objektů vědy i poznávajících subjektů. Symetrická antropologie se snaží přemostit reduktivní modernistické kritiky spočívající v naturalizaci, diskurzivizaci a sociologizaci. V díle *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies* (Pandořina naděje: Pojednání o realitě ve vědeckém výzkumu, 1999) se věnoval fenoménům vědeckého realismu a „vědeckých válek“, které vědci mezi sebou vedou proto, aby docílili úspěchů svých koncepcí. Mezi významná díla patří kniha *Politiques de la nature* (Politika přírody, 1999), v níž se v politických souvislostech zabýval konceptem přírody. V pozdějších fázích rozvinul tzv. posthumanistickou perspektivu vyjádřenou v jeho teorii aktérských sítí (*actor network theory* – ANT). Tato teorie tvrdí, že lidské aktéry jsou v četných interakcích s aktéry nelidskými (například *bakteriemi, *technologemi apod.) Teorie aktérských sítí je přehledně představena v knize *Reassembling the Social: An Introduction to Actor Network Theory* (Nové ustavení sociální: Úvod do teorie aktérských sítí, 2005). Důsledky teoretických a epistemologických posunů, které byly učiněny v jednotlivých krocích Latourovy badatelské dráhy, vynesly na povrch důležitou sociální oblast, jež může být označena jako politika věcí. Sborník *Making Things Public: Atmosphere of Democracy* (Udělejme věci veřejnými: Prostředí demokracie, 2005), který Latour editoval společně s Peterem Weibelem, se vydává právě tímto směrem.

Latour ve svém díle dokázal využít antropologické zkoumání k postizení tvorby vědění a sociotechnického prostředí v současných rozvinutých společnostech. Jeho dílo ve svém celku otevřelo pole pro antropologii vědy a pozitivní ohlas získalo zejména mezi antropology a filozofy vědy. Mezi představiteli exaktních věd je naopak často traktováno jako útok na vědeckou autoritu.

Lavater, Johann Caspar (15. 11. 1741, Curych, Švýcarsko – 2. 1. 1801, Curych, Švýcarsko), švýcarský teolog, pastor a kreslíř; jeden ze zakladatelů *fyziognomie. Zaměřil hledání schopností a *psychických vlastností na zkoumání tvaru hlavy a rysů obličeje a dovedl je k velké dokonalosti. Jeho patnáctisetstránkové čtyřsvazkové dílo *Physiognomische Fragmente, zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe* (Fyziognomické fragmenty napomáhající poznání člověka a lidské lásky, Leipzig – Winterthur 1775–1778) se stalo základem fyziognomie. Obsahuje soubor více než devíti set vynikajících *mědirytin, portrétů a detailů obličeje, dokonalý atlas fyziognomie *lidské tváře.

Lavater lidské hlavy a obličeje pečlivě proměřoval a posuzoval v souvislosti se schopnostmi a chováním těchto lidí. Měl výbornou tvarovou a prostorovou představivost a byl především znamenitým praktickým psychologem. Dokázal dobře porozumět druhému člověku, vcítit se do jeho způsobu uvažování, vnímání a citění, poznat a posoudit jeho schopnosti a povahové rysy. Uměl mu dobře poradit, jak své vlohy rozvíjet i jak usměrňovat své chování. Až potud je z dnešního hlediska všechno v pořádku. Dokonce i dnes by Lavater uspěl. Díky schopnosti vyjádřit opravdově a přesvědčivě myšlenkové a citové rozpoložení člověka v souvislosti s jeho povahovými rysy a pro výborné kreslířské dovednosti by i dnes byl pravděpodobně uznávaným grafikem. Jeho schopnosti citlivého přístupu k druhému člověku, znalost lidské povahy a schopnost navázání kontaktu a *komunikace by mu asi přinesly i dnes věhlas výborného psychologa. Neuspěl by však se svou „teorií“. Ve své fyziognomii se totiž snažil spojit nespojitelné. Dal do příliš úzké a těsné spojitosti tvar a funkci. I když například určité závislosti mezi tvarem lebky a činností mozku existují, nelze

tvář lebky zkoumat jako určující faktor nebo odraz či obraz činnosti mozku v jemných nuancích. A s ostatními rysy je to většinou už zcela absurdní. Proč by měl zrovna tvar nosu nebo úhel *lícnicí kostí souviset s myšlením člověka; souvisejí leda tak se schopností čichat a kousat. Další Lavaterovou chybou bylo, že se věci spolu související snažil zobecnit jako jevy charakteristické pro všechny lidi; zaměnil individuální a obecné.

Lawick-Goodallová, Jane (3. 4. 1934, Londýn, Anglie), britská primatoložka; jedna ze zakladatelek (spolu s Dian *Fosseyovou a Biruté *Galdikasovou) moderní *primatologie velkých *lidoopů. I když se v současné době věnuje více organizační než vědecké práci, její vědecký tým analyzoval a prokázal řadu důležitých rysů chování *šimpanzů, například nástrojovou činnost, lov, *kanibalismus, hlídkování samců na hranicích teritoria, likvidační „nájezdy“ samců na okolní populace a také charakter a dynamiku sociální struktury šimpanzů. Autorka vědecké monografie *Chimpanzees of the Gombe: Patterns of Behavior* (Šimpanzi z Gombe: Vzorce chování, 1986) a slavných knih pro širší vědeckou veřejnost *In the Shadow of Man* (1971, česky: *Ve stínu člověka*, Praha: Mladá fronta, 1978) a *Through a Window: My Thirty Years with the Chimpanzees of Gombe* (Přes okno: Mých třicet let s šimpanzi, 1990).

Jane Lawick-Goodallová je vědeckou ředitelkou *Gombe Stream Research Center*. *Jane Goodall Institute for Wildlife Research, Education and Conservation*, instituce, kterou sama založila již v roce 1977; tato instituce představuje jednu z nejvýznamnějších a nejuznávanějších nadací podporujících výzkum a záchranu šimpanzů a další environmentalistické aktivity po celém světě.

Layard, sir Austen Henry (5. 3. 1817, Paříž, Francie – 5. 7. 1894, Londýn, Anglie), britský archeolog, cestovatel a diplomat. V letech 1845 až 1847 prováděl výzkumy v Nímrodu, který původně považoval za asyrské *město *Ninive, později na *lokality Tell Nabí Júnus a Tell Kújundžuk (dnes předměstí Mosulu v Iráku) skutečně objevil Ninive s proslulým palácem a *archivem asyrského panovníka *Aššurbanipala (668–627 př. n. l.). Jeho výzkumy a památky, jimiž obohatil Britské muzeum v Londýně, vzbudily v širší evropské veřejnosti zájem o kultury Předního východu a podnítily jejich vědecký výzkum.

Le Goff, Jacques (1. 1. 1924, Toulon, Francie), francouzský historik; profesor na Sorbonně. Zabývá se kulturními dějinami raného a vrcholného *feudalismu.

Patří k nejvýznamnějším historikům školy *Annales; od roku 1967 byl spoluvydavatelem časopisu *Annales*. Z díla: *Les Intellectuels au Moyen Âge* (1956, česky: *Intelektuálové ve středověku*, Praha: Karolinum, 1999), *Marchands et banquiers du Moyen Âge* (Obchodníci a bankéři ve středověku, 1957), *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval* (Výkladový slovník středověkého Západu, 1999; s Jeanem-Claudem Schmittem, česky: *Encyklopedie středověku*, Praha: Vyšehrad, 2002).

Le Roy Ladurie, Emmanuel (19. 7. 1929, Les Moutiers-en-Cinglais, Francie), francouzský historik; přední představitel tzv. třetí generace školy *Annales, zabývající se především regionálními dějinami předrevolučního Languedoku. Představitelé zmíněné generace, ovlivnění *marxismem, se odklonili od braudelovského pojetí *longue durée* a své výzkumy zaměřili na komplexní výzkum francouzských regionů. Na otázku, jak mohlo v podmínkách primitivního a nevykonného středověkého *hospodářství dojít k dostatečné akumulaci *kapitálu potřebného pro vznik *kapitalismu, Emmanuel Le Roy Ladurie odpověděl v knize *Les Paysans de Languedoc* (Vesničané Languedoku, 1966), že *černá smrt způsobila ve 14. století dramatický pokles populace, ale po skončení stoleté *války došlo po roce 1450 k výraznému růstu zemědělské výroby, která vytvořila silnou vrstvu zámožných *rolníků. Na École des Hautes Études en Sciences Sociales vedl sekci Biologická historie a společnost, působil jako vedoucí *katedry na Collège de France a stal se ředitelem Bibliothèque Nationale.

Emmanuel Le Roy Ladurie je autorem rozsáhlé studie *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324* (1975, česky: *Montaillou, okcitànská vesnice v letech 1294–1324*, Praha: Argo, 2005),

kteřá je pokládána za průkopnické dílo „dějin každodennosti“ a „historie viděné zdola“. Pokusil se zde rekonstruovat vnitřní svět středověkých obyvatel středověké *vesnice na základě inkvizičních záznamů, pořizovaných v letech 1318 až 1325 Jacquesem Fournierem, *biskupem v Pamiers a pozdějším *papežem Benediktem XII., pátrajícím po katarské *herezi, a uložených ve Vatikánské knihovně v Římě.

Leacocková, Eleanor Burke (2. 7. 1922, Weehawken, New Jersey, USA – 2. 4. 1987, Honolulu, Hawaïi, USA), americká kulturní antropoložka; představitelka *feministické antropologie. Pod vlivem *marxismu (*historického materialismu), klasického *evolucionismu a *neoevolucionismu programově studovala vztah mezi postavením žen a ekonomickou strukturou konkrétní společnosti v historické perspektivě. Podle Leacockové podřízenost žen nepředstavuje *kulturní univerzálii, neboť ve většině tradičních společností ženy neměly nižší postavení než muži. Podřízenost žen a ztráta jejich rovnocenného statusu je údajně důsledkem historického a ekonomického vývoje, který vyústil ve vznik soukromého vlastnictví, nadvýrobku, státu, třídní stratifikace a sociální nerovnosti. V této souvislosti vyslovila hypotézu, že v prehistorických sběračských společnostech neexistovaly rozdíly mezi veřejnou a domácí sférou a k podřízení žen došlo až se vzrůstem soukromého vlastnictví. Dokonce se pokusila prokázat, že ve většině sběračských a loveckých společností existovala před kontaktem se *Západem rovnocennost mužů a žen. Proto také ve svých výzkumech věnovala pozornost vlivu koloniální expanze (*kolonialismus) *Západu a důsledkům, které mělo šíření *kapitalismu na vztahy a postavení mužů a žen v *preliterárních společnostech.

Eleanor Leacocková ukončila svoje studia v oboru antropologie získáním doktorátu v roce 1952 na Kolumbijské univerzitě. Její disertační práce *The Montagnais „Hunting Territory“ and the Fur Trade* (Lovecké teritorium a obchod s kožešinami v Montagnais, 1954) byla věnovaná kultuře subarktických *indiánů kmene Innu (Naskapi-Montagnais Indians). Na příkladu této lovecké kultury, jejíž příslušníci obývají Labradorský poloostrov (Kanada), prezentovala marxismem ovlivněnou interpretaci světa preliterárních rovnostářských společností, v nichž neexistuje soukromé vlastnictví a s ním spjatá sociální nerovnost. V roce 1963 pronikla Eleanor Burke Leacocková, jako první marxisticky orientovaná feministická antropoložka, na akademickou půdu a zahájila výuku antropologie na Brooklyn Polytechnic Institute. V centru jejího výzkumného zájmu byla i nadále analýza vztahů mezi pohlavím, sociálních rolí mužů a žen, rodinou, výrobním způsobem, třídou a státem. Mezi její nejznámější práce věnované *genderové problematice patří například *Women's Status in Egalitarian Society* (Status ženy v rovnostářské společnosti, 1978) nebo *Myths of Male Dominance* (Mýtus mužské dominance, 1981). Velkou pozornost věnovala také *antropologii města, zejména problémovým okruhům, které jsou spjaty s *kulturou chudoby, ekonomickou a rasovou příslušností, sociální nerovností a přístupem různých vrstev obyvatelstva ke vzdělání. V roce 1972 přijala nabídku City of College of New York, aby zde vytvořila špičkové vědecké oddělení antropologie, které úspěšně vedla až do své smrti. Po celý svůj akademický život čelila kritikám, že jednostranně spojuje problematiku pohlaví a genderu s marxismem, politickou mocí a třídní diskriminací. Svým nekompromisním přístupem, apelujícím na lidskou svobodu a nezávislost, inspirovala „třetí vlnu“ feministické antropologie, která dokončila dekonstrukci tradiční mužské antropologie, rezignovala na hledání univerzálních vysvětlení podřízeného postavení žen ve společnosti a programově se zasazovala o studium pohlaví a genderu do konkrétních sociálních, historických, ekonomických a politických souvislostí.

Leaf, Murray John (1. 6. 1939, New York, USA), americký sociální a kulturní antropolog; v současné době působí na texaské univerzitě v Dallasu. Zabývá se zejména vztahem mezi myšlením, rozhodováním a sociální organizací a snaží se vytvářet teorii sociální organizace, která by ukázala na vztahy mezi institucionálním pluralismem, individuální volbou, racionalitou a evoluční adaptací. Ve svém přístupu preferuje radikální *empirismus v opozici

k *postmodernismu, *pozitivismu a *interpretativním směrům, jakož i v opozici k *marxismu. Dále se zabývá *náboženstvím v komparativní perspektivě, etikou, rozvojovou teorií a obecnou teorií společnosti. Regionálně je zaměřen na oblast Indie, Bangladéše, Japonska a jihovýchodní Asie.

Ve svých pracích sleduje rozsáhlé a rozmanité spektrum problémů – od sociální organizace, kastovního systému (který zásadně odmítá, stejně tak jako sociální *determinismus) přes indické náboženství, antropologickou teorii a rozvojová studia či neoliberalismus. Mezi jeho nejvýznamnější práce patří *Information and Behaviour in a Sikh Village* (Informace a chování v sikhské vesnici, 1972), *Man, Mind, and Science: A History of Anthropology* (Člověk, mysl a věda: Dějiny antropologie, 1979) a *Pragmatism and Development: The Prospect for Pluralism in the Third World* (Pragmatismus a rozvoj: Vyhledky pluralismu ve třetím světě, 1998).

Leach, Edmund Ronald (7. 11. 1910, Sidmouth, Anglie – 6. 1. 1989, Cambridge, Anglie), britský sociální antropolog; představitel *strukturalismu. Zabýval se zejména výzkumy (založenými na konceptu strukturalismu) sociálních, politických a symbolických systémů, příbuzenstvím a mytologií v jihovýchodní Asii, z nichž vyniká zejména jeho analýza a interpretace politických systémů (*gumlao a *gumsa) *Kačjinů, barmského etnika tibetočínského původu. Rozpracoval rovněž teorii a metodologii *antropologie (*Rethinking Anthropology*). Z díla: *Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure* (Politické systémy horské Barmy: Výzkum kačjinského sociálního systému, 1954), *Pul Eliya, a Village in Ceylon: A Study of Land Tenure and Kinship* (Pul Eliya, vesnice na Cejlonu: Výzkum vlastnictví půdy a příbuzenství, 1961), *Rethinking Anthropology* (Revize antropologie, 1961), *Lévi-Strauss* (Lévi-Strauss, 1970).

Leakey, Louis Seymour Bazett (7. 8. 1903, Kabete u Nairobi, Keňa – 1. 10. 1972, Londýn, Anglie), britský paleoantropolog a archeolog; zakladatel významné nadace Leakey Foundation, která se zasloužila o rozvoj moderní *primatologie a *paleoantropologie. Od roku 1932 se aktivně věnoval terénním výzkumům, jejichž úkolem bylo hledat *fosilní primáty, zvláště *homininy. Od třicátých let organizoval výzkumy fosilních miocenních *lidoopů v oblasti jezera Ukerewe (tehdejší Viktoriino jezero), kde byla objevena řada nálezů fosilních lidoopů: již ve třicátých letech zbytky druhu *Proconsul africanus* (objev učinila jeho žena – antropoložka a archeoložka Mary D. *Leakeyová). V padesátých letech minulého století pak zahájili spolu s manželkou výzkumy v Olduvai Gorge (*Olduvai) v Tanzanii. První významný nález – *Australopithecus (Zinjanthropus) boisei* (Louskáček) – byl učiněn v roce 1959. V roce 1964 popsal spolu s Johnem *Napierem a Phillipem *Tobiasem nový lidský druh *Homo habilis*, což byla mimořádná událost, která přispěla k vzniku moderní paleoantropologie.

Vedle dalších výzkumů v Etiopii a USA se začal stále více věnovat primatologii. Organizoval primatologická centra a inicioval primatologické terénní výzkumy lidoopů: *šimpanzů v Gombe Stream v Tanzanii (Jane *Lawick-Goodallová), gorily horské ve Rwandě (Dian *Fosseyová), *orangutanů na Borneu (Biruté *Galdikasová). Založením Leakey Foundation přispěl i k výzkumu dalších primátů, například paviánů. Přestože sám nikdy nedosáhl vědeckých kvalit své ženy, byl neúnavným popularizátorem a organizátorem a právem patří mezi nejvýznamnější postavy *antropologie 20. století. Napsal také několik knih – například: *The Stone Age Cultures of Kenya Colony* (Kultury z doby kamenné v Keňské kolonii, 1931), *Adam's Ancestors* (Předkové Adama, 1934), *By the Evidence: Memoirs, 1932–1951* (Z důkazů: Paměti, 1932–1951, 1974), *Adam's Ancestors: The Evolution of Man and His Culture* (Předkové Adama: Vývoj člověka a jeho kultury, 1980), *Progress and Evolution of Man in Africa* (Vznik a vývoj člověka v Africe, 1961). Byl editorem významného sborníku *Fossil Vertebrates of Africa* (Fosilní obratlovci Afriky, 1969–1976).

Leakey, Richard Erskine (19. 12. 1944, Nairobi, Keňa), britský paleoantropolog; syn Louise *Leakeyho a Mary *Leakeyové. Od roku 1968 pracoval řadu let jako ředitel National Museum of Kenya v Nairobi a organizoval expedice do oblasti jezera Turkana (tehdy Rudolfova jezera). Jeho tým objevil stovky fosilizovaných ostatků *homininů, *australopitéků i raných zástupců rodu *Homo. Mezi jeho nejznámější nálezy patří KNM-ER 1470 (1972 – lebka *Homo rudolfensis), KNM-ER 3733 (1975 – lebka *Homo ergaster), KNM-WT 15000 (1984 – Turkana Boy, někdy též Nariokotome Boy, *skelet nedospělého jedince Homo ergaster) a KNM-WT 17000 (1985 – Black Skull – lebka *australopitéka druhu *Australopithecus aethiopicus). Richard Leakey je však také rozporuplnou osobností, někdy pro něho znamenaly fosilie „přespříliš“: mnozí z antropologů, kteří byli u něho v „nemilosti“, neměli nikdy možnost „jeho“ *fosilní nálezy zkoumat. Posledním výstřelkem bylo uvěznění Martina Pickforda (v roce 1999), k němuž Richard Leakey jako významný politický činitel přispěl, protože podle jeho *názoru Pickford prováděl vykopávky v Keni neoprávněně.

Přestože Richard Leakey nikdy nezískal dostatečné vzdělání (nedokončil ani střední školu), napsal úspěšné vědecko-naučné knihy, některé z nich s vynikajícím popularizátorem vědy – publicistou Rogerem Lewinem. Mezi nejznámější patří: *People of the Lake: Mankind and Its Beginnings* (1978, česky: *Lidé od jezera: Člověk, jeho počátky, jeho povaha a budoucnost*, 1984), *The Making of Mankind* (Vznik lidského druhu, 1981), *The Illustrated Origin of Species (by Charles Darwin)* (1982, česky: *Darwinův Původ druhů v ilustracích*, 1989), *Human Origins* (Počátky lidství, 1982), *The Origin of Humankind* (1994, česky: *Původ lidstva*, 1995), s Rogerem Lewinem: *Origins* (1977, Počátky), *Origins Reconsidered: Origins Reconsidered: In Search of What Makes Us Human* (Revize počátků: Hledání příčin naší lidskosti, 1992), *The Sixth Extinction: Patterns of Life and the Future of Humankind* (Šesté vymírání: Vzorce života a budoucnost lidského druhu, 1995); s manželkou Meave *Leakeyovou: *The Fossil Hominids and an Introduction to Their Context, 1968–1974 (Koobi Fora Research Project, Vol. 1.* (Fosilní hominidi a úvod do jejich kontextu, 1968–1974 [Výzkumný projekt Koobi Fora, sv. 1], 1978); s Alanem Walkerem: *The Nariokotome Homo erectus Skeleton* (Skelet Homo erectus z Nariokotome, 1993).

Leakeyová, Mary Douglas Nicol (6. 2. 1913, Londýn, Anglie – 9. 12. 1996, Nairobi, Keňa), britská antropoložka a archeoložka; manželka Louise *Leakeyho, matka Richarda *Leakeyho. Proslula výzkumy a studii v *Olduvai Gorge a *Laetoli v Tanzanii.

Mary Leakeyová byla vynikající znalkyní *nejstaršího paleolitu a *starého paleolitu Afriky a znamenitou terénní badatelkou, přestože nikdy nedokončila univerzitní vzdělání. Objevila lebku miocenního *lidoopa druhu *Proconsul africanus* a v roce 1959 prvního východoafrického *robustního australopitéka (*Zinjanthropus*) **Australopithecus boisei*. Během výzkumů v Laetoli, které zahájila v roce 1974, našla v roce 1978 řadu stop *australopitéků, které studovala spolu s Timothym *Whitem. Z díla: *Olduvai Gorge. Volume 3, Excavations in Beds I and II* (Olduvai: Exkavace souvrství I a II, 1971); Leakey, M. – Roe, D., *Olduvai Gorge, Volume 5: Excavations in Beds III, IV and the Masek Beds* (Olduvai: Sv. 5: Exkavace souvrství III, IV a souvrství Masek, 1994).

Leakeyová, Meave (28. 7. 1942, Londýn, Anglie), anglická paleoantropoložka; manželka Richarda *Leakeyho. Specializuje se na výzkum nejstarších *homininů zejména v oblasti Keni, kde, kromě jiného, objevila pozůstatky časově zatím nejstaršího druhu *australopitéků – **Australopithecus anamensis*. Z díla: *Stratigraphy and Paleontology of Pliocene and Pleistocene Localities West of Lake Turkana, Kenya* (Stratigrafie a paleontologie pliocenních a pleistocenních *lokalit západně od jezera Turkana, Keňa, 1988, editorka spolu s Johnem Harrisem et al.).

Lee, Richard Borshay (1937, New York, USA), kanadský kulturní antropolog. Studia antropologie absolvoval na University of Toronto v roce 1961. Ve studiu, které vyústilo disertační prací *Subsistence Ecology of !Kung Bushmen* (Přírodní zdroje obživy Křováků

!Kung, 1965), pokračoval na University of California v Berkeley. V roce 1972 se vrátil na Torontskou univerzitu, kde působí až do současnosti jako emeritní profesor antropologie. V roce 1963 zahájil ve spolupráci s americkým primatologem a etnoarcheologem Irvenem DeVorem (narozen 1934) dlouhodobý výzkum *Harvard Kalahari Project* v oblasti Dobe v jihoafrické poušti Kalahari za účelem odhalení způsobu života !kungské společnosti lovců a sběračů. Prvním výstupem z tohoto výzkumu se stala konference *Man the Hunter* v roce 1966 a navazující sborník *Man the Hunter* (Člověk lovec, 1968). V tomto sborníku byl (kromě jiného) definován pojem „Original Affluent Society“ (OAS), který označuje společnosti přirozeně oplývající životními potřebami, neboť jejich nároky jsou snadno uspokojovány z okolní přírody. Mezi OAS patří společnosti: 1) s malým osobním vlastnictvím, sociální systém je založen na rovnostářství; 2) s vysokým pohybem jedinců uvnitř komunit, větší skupiny tvoří jen sezonně; 3) s volnou organizací bez teritoriálních práv; 4) s žádným skladováním potravin; 5) bez pevné vazby k určitému území.

V raných výzkumech Lee usiloval o vyvrácení tvrzení anglického filozofa Thomase Hobbesa (1588–1679), že život *lovců a *sběračů je zlý, surový, odporný a krátký. Výsledky komplexního výzkumu lovecko-sběračské společnosti zveřejnili Lee a DeVore v publikaci *Kalahari Hunter-Gatherers: Studies of the !Kung San and Their Neighbors* (Kalaharští lovci-sběrači: Studie !Kungů Sanů a jejich sousedů, 1976). V monografii *The !Kung San: Men, Women and Work in a Foraging Society* (!Kungové Sanové: Muž, žena a práce ve sběračské společnosti, 1979) Lee otevřel některá témata společnosti lovců a sběračů, jimiž jsou například lovecké techniky, proměna potravinových vzorců chování v jednotlivých ročních obdobích nebo problematika homocidy. Za ukázkou působení implicitních vzorců chování v !kungské společnosti může sloužit článek *Eating Christmas in the Kalahari* (Vánoční stravování na Kalahari, in: *Natural History Magazine*, 1969), jenž představuje dodnes užívaný studijní materiál při výuce kulturní antropologie. Na sociální a ekonomické základy rovnostářských společností se Lee zaměřil v publikaci *Politics and History in Band Societies* (Politika a historie ve společenství tlup, 1982), jejíž spoluautorkou je americká kulturní antropoložka Eleanor Burkeová Leacocková (1922–1987). Lee a americký kulturní antropolog Napoleon A. Chagnon (narozen 1938) jsou autory publikace *Yanomamo/the Dobe Ju/'hoansi* (Janomamové/Dobe Ju/'hoansi, 1998), v níž na základě terénních výzkumů usilovali o prokázání podobnosti mezi jihoamerickými indiány *Janomamy a jihoafrickými *Sany (!Kungy). Shrnutí základních poznatků o lovecko-sběračské společnosti Lee publikoval v díle *The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers* (Cambridžská encyklopedie lovců a sběračů, 1999), na němž se editorsky podílel americký kulturní antropolog Richard Haywood Daly (narozen 1942). V centru jeho zájmu dále stojí *ekologie, *etnoarcheologie, lékařská antropologie, politika a kultura, metody terénního výzkumu a negativní dopady *HIV/AIDS a ostatních průvodních onemocnění na kvalitu života společnosti lovců a sběračů.

Z dalšího díla: *The Dobe !Kung* (Dobe !Kung, 1984), *Cultural Anthropology: A Contemporary Perspective Ju Haonsi* (Kulturní antropologie: Srovnávací perspektiva Ju Haonsi, 1999, spoluautoři americký kulturní antropolog Roger Martin Keesing [1935–1993] a britský sociální antropolog Andrew J. Strathern [narozen 1939]), *The Dobe Ju/'hoansi* (Dobe Ju/'hoansi, 1993), *The Dobe Ju/'hoansi* (Dobe Ju/'hoansi, 2003).

Leeuwenhoek, Antoni van (24. 10. 1632 Delft, Nizozemsko – 26. 8. 1723 Delft, Nizozemsko), nizozemský přírodovědec a vynálezce. Zhotovil jednoduchý mikroskop s jedinou čočkou, který zvětšoval 300krát; díky mikroskopu prostudoval řadu mikroorganismů, poprvé popsal *spermie v lidském *ejakulátu, objevil krevní kapiláry, jako první podal v roce 1683 přesný popis *bakterií a prvoků, popsal příčné pruhování svalů. Popisem buněčné stavby rostlin se stal jedním ze zakladatelů rostlinné anatomie.

Leibniz, Gottfried Wilhelm von (21. 6. 1646, Lipsko, Německo – 14. 11. 1716, Hannover, Německo), německý filozof, matematik, logik a polyhistor. Usiloval o univerzální metodu poznávání, vynalézání a objevování, založenou na logickém kalkulu; nezávisle na Isaacu *Newtonovi položil základy infinitezimálního počtu, zdokonalil počítač Blaise *Pascala. Tvořivě zasáhl do *antropologie, *geologie, *historie, *archeologie a řady dalších věd.

Lenz, Fritz (9. 3. 1887, Pflugrade [dnes Redło, Polsko] – 6. 7. 1976, Göttingen, Německo), německý antropolog, genetik a eugenik; jeden z nejvýznamnějších tvůrců a stoupců *rasové teorie a ideologie, rasové hygieny a *nacistické antropologie v době Výmarské republiky a *Třetí říše. Stal se prvním profesorem rasové hygieny v Německu a na Mnichovské univerzitě vedl od roku 1923 Katedru rasové hygieny (Lehrstuhl für Rassenhygiene). V roce 1921 vydal společně s Erwinem *Baurem a Eugenem *Fischerem *Grundriss der menschlichen Erblchkeitslehre und Rassenhygiene* (Základy nauky o dědičnosti člověka a rasová hygiena, 1921), spis, který měl velký vliv na rasovou koncepci Adolfa *Hitlera; další práce: *Menschliche Auslese und Rassenhygiene* (Lidský výběr a rasová hygiena, 1932; poprvé vyšlo 1921 jako druhý svazek předchozího díla [1. sv.: *Menschliche Erblchkeitslehre*, 2. sv.: *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*]), *Die Rasse als Wertprinzip: Zur Erneuerung der Ethik* (Rasa jako hodnotový princip: K obnovení etiky, 1933; poprvé vyšlo pod názvem *Zur Erneuerung der Ethik v Deutschlands Erneuerung*, 1917).

Lenz nerozlišoval mezi rasovou a sociální hygienou, protože za základ zdravého života považoval kvalitní dědičné vlohy. Podporoval opatření k realizaci ideje rasové hygieny, mezi nimi sterilizaci „méněcenných“ osob. Zásadní význam přikládal *manželství vyhovujícímu rasovým požadavkům, ženské roli spočívající především v mateřství (stavěl se proti emancipaci žen) a plodné rodině (bezdětnost považoval bezmála za nemoc), která přispívá k zachování a rozmnožování „dobré rasy“ – inteligentních, nadprůměrně zdatných jedinců. Nejvýše hodnotil *nordickou rasu jako tvůrkyni západoevropské kultury. Pro posouzení *rasy nepokládal za důležité její vnější, nýbrž vnitřní znaky – „duši“ rasy. Z tohoto hlediska obhajoval *Norimberské rasové zákony, schválené roku 1935, které nedefinovaly *Židy podle vnějších znaků, nýbrž podle původu. Lenz dal rasové hygieně jednoznačnou politickou dimenzi. Teorii selekce lidských ras považoval i po *druhé světové válce za vědecky prokázanou.

Leroi-Gourhan, André (25. 8. 1911, Paříž, Francie – 19. 2. 1986, Paříž, Francie), francouzský archeolog, etnolog a historik; profesor pařížské Sorbonny. Na základě etnoarcheologických výzkumů vytvořil model vývoje prehistorické společnosti; zabýval se také studiem skalních maleb *mladého paleolitu, které interpretoval jako výraz prvotní životní filozofie založené na dialektické jednotě základních prvků živé *přírody – mužského a ženského principu. Z díla: *Préhistoire de l'art occidental* (Prehistorie západního umění, 1965).

Levinas, Emmanuel (30. 12. 1905, Kaunas, Litva – 25. 12. 1995, Paříž, Francie), francouzský filozof a judaista židovského původu; představitel *personalismu. Vedle židovské tradice je východiskem jeho filozofie kritický vztah k dílu Edmunda *Husserla a Martina *Heideggera a zejména zásadní odmítnutí západního pojetí *ontologie jako „první filozofie“, která chápe bytí jako „totalitu“. Proti ontologii staví *eschatologii *míru a *spravedlnosti, tedy *primárně etickou zkušenost.

Levinasova filozofie, rozvíjená na půdorysu personalismu, podává rovněž originální *interpretaci času a dějinnosti a řeči jako dialogu; má být výzvou k nelhostejnosti a k *odpovědnosti za osud druhých. Z díla: *De l'existence à l'existant* (Od existence k existujícímu, 1947; česky: *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Oikoymenh, 1997), *Totalité et l'infini* (1961, česky: *Totalita a nekonečno*. Praha: Oikoymenh, 1997).

Lévi-Strauss, Claude (28. 11. 1908, Brusel, Belgie – 30. 10. 2009, Paříž, Francie), francouzský antropolog, etnolog, amerikanista; zakladatel *strukturální antropologie

(*strukturalismus) a jedna z nejvýraznějších osobností francouzského poválečného myšlení a kultury, která měla značný vliv na vývoj moderních věd o člověku. Ve srovnávací perspektivě zkoumal rozličné kulturní jevy a formy (*příbuzenství, *mýty, *umění, *klasifikace), hledaje mezi nimi *univerzální principy fungování lidské mysli a lidského konání; rovněž se věnoval rozpracování metodologie a teorie antropologického výzkumu člověka a kultury.

V letech 1927 až 1932 studoval na Sorbonně práva a filozofii, poté dva roky vyučoval na provinčních lyceích v Mont-de-Marsan a v Laonu; vrátil se do Paříže, aby pokračoval v postgraduálních studiích *sociologie. V roce 1935 odešel na doporučení Celestina Bouglé (1870–1940) do brazilského São Paula, kde na nově založené *univerzitě přednášel sociologii a začal se věnovat terénnímu výzkumu mezi *indiánskými *kmeny v Mato Grosso v západní Brazílii. V roce 1938 získal finanční podporu od francouzské *vlády pro realizaci dlouhodobého výzkumu v severozápadní Brazílii při hranicích s Bolívií, kde studoval Ňambikváry a Tupí-Kavahíby. Po porážce Francie emigroval do Spojených států amerických, kde působil na New School of Social Research v New Yorku, a setkal se s představiteli americké *kulturní antropologie; značný význam mělo seznámení s bývalým členem *Pražského lingvistického kroužku, ruským lingvistou Romanem *Jakobsonem, který mu přiblížil strukturální teorii v *jazykovědě. V letech 1945 až 1947 Lévi-Strauss zastával postavení kulturního rady francouzského velvyslanectví ve Washingtonu, avšak poté se vrátil do Francie, kde na Sorbonně obhájil dizertační práci *Les structures élémentaires de la parenté* (Elementární struktury příbuzenství) a v roce 1948 získal doktorát. Působil jako kurátor v Musée de l'Homme, stál v čele oddělení sociální antropologie na École Pratique des Hautes Études a roku 1959 vstoupil do Collège de France, v níž působil až do svého penzionování v roce 1982 (v roce 2007 však stále ještě pracoval ve své laboratoři). V roce 1973 byl zvolen členem Académie Française.

Claude Lévi-Strauss zasvětil většinu svého života hledání struktur lidského nevědomí, které tvarují formy kulturního života. Základní stavební kameny své teorie čerpal z americké kulturní antropologie, *Durkheimovy a *Maussovy sociologie a strukturální jazykovědy Pražského lingvistického kroužku. Mezi své intelektuální vzory zařadil Claude Lévi-Strauss rovněž Jeana Jacquese *Rousseaua, Karla *Marxe a Sigmunda *Freuda. Za základní omyl tradiční *antropologie považuje skutečnost, že se zabývala termíny, a nikoli vztahy mezi nimi. Antropologie stejně jako jazykověda nesmí setrvávat na povrchu společenského života, ale musí se soustředit na „nevědomé základy“, na nichž onen společenský život (a *jazyk) spočívá. Jejím cílem musí být *langue* („jazyk“) celé kultury, který se sleduje prostřednictvím *parole* („řeči“). Uchopit „super-racionálně“ společenského života, ve kterém by se rozplynuly rozdílly nejen mezi smyslovým a racionálním, prelogickým a logickým, ale i mezi „divošským“ a „civilizovaným“, umožní podle Lévi-Strausse strukturalismus, analyzující kulturu na hlubší úrovni abstrakce jako strukturu vzájemných vztahů.

Lévi-Strauss se pokusil dokázat, že různé složky sociálního a kulturního chování, *obřady, *rituály, *příbuzenské vztahy, *manželské právo, způsoby přípravy jídla či *totemické systémy netvoří izolované entity, ale jsou konstituovány na základě kontrastivních vztahů, takže vytvářejí struktury analogické fonologické struktuře jazyka. Lévi-Strauss se věnoval *analýze především tří specifických systémů, v nichž se odráží povaha celé kultury a které mohou být vytvořeny „identickými strukturami nevědomí“: příbuzenským systémům, mýtům a myšlení „přírodních národů“. Příbuzenství připodobnil k jazyku v tom smyslu, že stejně jako jazyk představuje strukturovaný a strukturující systém znaků, jejichž povaha je symbolická, seberegulující a soběstačná, a mimo své hranice nevyžaduje žádný odkaz ke skutečnosti nebo přirozenosti, který by jeho postupy ospravedlnil. Tak jako Marcel Mauss pokládal Claude Lévi-Strauss *směnu za *primární *akt ustavující lidskou společnost; tvrdil, že pojem směny můžeme považovat za společný denominátor veškeré lidské aktivity, protože lidská společnost je tvořena systémem směny, operující na třech rovinách *komunikace: 1.

výměna zpráv, konstituující jazyk, 2. výměna žen, vytvářející příbuzenský systém (kinship), 3. výměna zboží, zakládající ekonomickou aktivitu. K těmto rovinám připojil i čtvrtý typ komunikace – genů mezi jednotlivými genotypy. Při studiu *mytologie přírodních národů vyšel původně ze strukturalistického modelu jazyka, ale od roku 1964 považoval za vhodnější model pro pochopení mýtu hudbu.

Důležitou součástí Lévi-Straussova díla byly studie věnované myšlení přírodních národů. Popíral existenci kvalitativních rozdílů ve způsobu, jakým posuzuje realitu archaická a moderní společnost. Pokusil se dokázat, že „primitivní“ logika „chladných“ přírodních národů je schopná generalizovat, klasifikovat a analyzovat stejným způsobem jako logické myšlení „horké“ moderní *civilizace. Odlišnost spočívá pouze ve skutečnosti, že logika „předdějinného“ člověka pracuje se smyslově konkrétními pojmy a je spojená s bezprostředními pocity. Lévi-Strauss vymezil pojem *bricolage jako označení archaického způsobu myšlení, jehož produktem jsou klasifikační systémy pracující s různými přírodními a sociálními fenomény.

Lévi-Strauss byl velmi produktivním autorem a počet jeho odborných publikací a knih je impozantní, náleží mezi ně *La vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara* (Rodinný a společenský život indiánů Nambikvára, 1948), *Les structures élémentaires de la parenté* (Elementární struktury příbuzenství, 1949), *Race et histoire* (1952, česky: *Rasa a dějiny*, 1999), *Tristes tropiques* (1955, česky: *Smutné tropy*, 1966), *Anthropologie structurale* (1958, česky: *Strukturální antropologie*, 2006), *Le totémisme aujourd'hui* (1956, česky: *Totemismus dnes*, 2001), *La pensée sauvage* (Myšlení divochů, 1962, česky: *Myšlení přírodních národů*, 1971, 1996), *Les mythologiques: Le cru et le cuit* (1964, česky: *Mythologica: Syrové a vařené*, 2006), *Les mythologiques: Du miel aux cendres* (1966, česky: *Mythologica: Od medu k popelu*, 2006), *Les mythologiques: L'origine des manières de table* (1968, česky: *Mythologica: Původ stolničení*, 2008), *Les mythologiques: L'homme nu* (1971, česky: *Mythologica: Nahý člověk*, 2009), *Anthropologie structurale deux* (1973, česky: *Strukturální antropologie – dvě*, 2007), *La voie des masques* (1975, česky: *Cesta masek*, 1996), *Le regard éloigné* (Vzdálený pohled, 1983), *La potière jalouse* (Žárlivá hrnčířka, 1985), *Histoire de lynx* (1991, česky: *Příběh rysa*, 1995), *Regarder, écouter, lire* (Dívat se, poslouchat, číst, 1993).

Lévy-Bruhl, Lucien (10. 4. 1857, Paříž, Francie – 13. 3. 1939, Paříž, Francie), francouzský filozof, sociolog a sociokulturní antropolog. Z jeho filozofických děl byl oceňován spis *L'Allemagne depuis Leibniz* (Německo po Leibnizovi, 1890), pojednávající o vývoji národního vědomí v Německu. V roce 1900 se přesunul jeho zájem na *sociologii a stal se postupně hlavním představitelem durkheimovské školy. Pravidla durkheimovské metody uplatnil ve spise *La Morale et la science des moeurs* (Morálka a věda o mravech, 1903), jímž se stal zakladatelem vědy o mravnosti (na rozdíl od předchozí etiky filozofické a normativní).

Druhým důležitým mezníkem v odborném životě byl rok 1910, kdy vyšel jeho spis *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures* (Mentální funkce primitivních společností), jímž zahájil řadu spisů věnovaných studiu mentalit „primitivního“ člověka (zde vyslovená teorie o myšlení „primitivního“ člověka jako předlogického – na rozdíl od logického myšlení moderního člověka – je však novými etnologickými výzkumy zpochybněna). Svým dílem ovlivnil učení Carla Gustava *Junga o *archetypech.

Libby, Willard Frank (17. 12. 1908, Grand Valey, Colorado, USA – 8. 9. 1980, Los Angeles, USA), americký chemik a fyzik; profesor na University of California v Los Angeles, laureát Nobelovy ceny za chemii z roku 1960. V roce 1947 vytvořil metodu *radiokarbonového datování, sloužící k zjišťování stáří různých organických a případně i anorganických *objektů a *artefaktů na základě ubývání izotopu ¹⁴C.

Uplatněním Libbyho metody v *antropologii a *archeologii došlo v mnoha případech k zásadnímu přehodnocení teorií a *názorů na dobu vzniku a vývoje řady základních

etnogenetických, kulturních, společenských a hospodářských jevů. Princip radiokarbonové metody podnítil vyvíjení dalších datovacích metod založených na *radiometrickém systému. Z díla: *Radiocarbon Dating* (Radiokarbonové datování, 1952). (Viz též *metody datování v antropologii a archeologii.)

Lieberman, Philip (narozen 1934), americký lingvista; profesor na Brownově univerzitě v Providence. Zabývá se *komunikací *primátů a počátky lidské řeči. Oproti Noamu *Chomskému hájil možnost zkoumání evolučního původu lidské řeči.

Za klíčový moment zrození lidského *jazyka pokládal Philip Lieberman pokles hrtanu, který měl za následek vznik tzv. supralaryngeální rezonanční dutiny umožňující produkovat artikulovanou řeč. Průkopník tzv. paleolaryngologie. Z díla: *On the Origins of Language: An Introduction to the Evolution of Human Speech* (O původu jazyka: Úvod do evoluce lidské řeči, 1975), *The Biology and Evolution of Language* (Biologie a vývoj jazyka, 1984).

Lichtenberg, Georg Christoph (1. 7. 1742, Oberramstadt, Německo – 24. 2. 1799, Göttingen, Německo), německý přírodovědec, spisovatel a filozof. Působil jako profesor experimentální fyziky, matematiky a astronomie na *univerzitě v Göttingen. Ve své době byl znám jako autor populárně vědeckých statí a původce zajímavých experimentů (draci vypouštění do mraků, hromosvody, létající balony). Antropologie se bezprostředně týká jeho reakce na Lavaterovu teorii o odrazu charakteru člověka ve *fyziognomii. Tuto nauku kritizoval v práci *Ueber Physiognomik; wider die Physiognomen* (O fyziognomice; proti fyziognomům, 1778 [knižní vydání]) a dal jí i satirickou formu v parodickém *Zlomku o ocasech*, kde ze siluet zvířecích ocasů a lidských copů vyvozuje dalekosáhlé závěry o jejich nositelích. Dnes je znám především jako autor krátkých záznamů, v nichž zachycoval své nejrůznější nápady a postřehy. Z velké části byly vydány až po jeho smrti. Bývají někdy charakterizovány jako aforismy, což však jejich podstatu zcela nevystihuje, někdy jde spíše o miniaturní eseje či filozofické úvahy, právě pestrost a žánrová nezařaditelnost při zachování niterné jednoty osobnosti autora je pro Lichtenberga charakteristická. Projevuje se v nich svár mezi rozumem a srdcem, příznačný pro století *osvícenství, jejich autor se vysmívá iracionalitě lidského jednání a uvažování, ale uvědomuje si též omezenost lidského vědění. Pohled do vlastního nitra mu umožňuje postihnout tragické i komické rysy lidské existence. (Ten člověk byl tak inteligentní, že se k ničemu na světě nehodil; Lidé nemohou říci, jak se nějaká věc udála, nýbrž pouze, jak se domnívají, že se udála; Znal jsem lidi, kteří pili tajně a byli veřejně ožralí; Že se káže v *kostelích, nečiní přece hromosvody na nich zbytečnými; Dlouhé štěstí ztrácí již svým pouhým trváním.)

Lichtenbergovo dílo bylo shrnuto do několikásvazkových souborů a vydáváno pod názvem *Georg Christoph Lichtenberg's vermischte Schriften* (Souborné dílo Georga Christopa Lichtenberga, 1800–1806 [9 dílů], 1817 [5 dílů], 1844 [5 dílů]); česky nejobsáhleji *Večery při svíče* (1958), kde je obsažen i *Zlomek o ocasech*.

Linné, Carl von (23. 5. 1707, Råshult u Stenbrohultu, Švédsko – 10. 1. 1778, Uppsala, Švédsko), švédský přírodovědec; zakladatel botanické a zoologické *systematiky. V díle *Systema naturae* (Systém přírody, 1735) popsal všechny tehdy známé organismy stručnou latinskou charakteristikou a označil je dvojslovnými názvy – rodovým a druhovým jménem (tzv. binomická nomenklatura), z nichž většina platí dodnes. Vytvořil pojem druh (*species*) jako základ přirozené soustavy organismů.

Systematika Carla Linného je také začátkem změněného nazírání na postavení *člověka v *přírodě, a tím i základem k vlastnímu „přírodopisu člověka“. Člověk (**Homo sapiens*) figuruje v Linnéově systematice jako zvláštní druh v řádu *primátů a jsou popsány jeho variety. V jednotlivých vydáních spisu *Systema naturae* (Systém přírody) se však údaje liší. V prvním vydání (1735) je člověk zařazen do řádu *Anthropomorpha* (Lidský druh, doslova „člověkotvaří“), v druhém vydání z roku 1740 je uvedeno rozdělení lidstva podle kontinentů, které byly tenkrát známé: *Homo Europaeus albus* (Člověk evropský bílý), *Homo Americanus*

rubescens (Člověk americký rudý), *Homo Asiaticus fuscus* (Člověk asijský [asiatský] žlutý), *Homo Africanus negreus* (Člověk africký černý). V 10. (1758) až 12. vydání je rozdělení již složitější: Linné rozděljuje rod *Homo na dva druhy.

Linton, Ralph (27. 2. 1893, Philadelphia, Pennsylvania, USA – 24. 12. 1953, New Haven, Connecticut, USA), americký antropolog. Terénní výzkumy prováděl v Americe, v Africe, na Madagaskaru a v jižním Tichomoří. Přispěl k rozvoji výzkumu problematiky *akulturace a *osobnosti a kultury.

Vlastní koncept kultury založil na syntéze konfiguracionistického a etnopsychologického přístupu; kultura mu představuje konfiguraci naučeného chování a jeho výsledků, jehož komponenty jsou sdíleny a předávány členy dané společnosti. Z díla: *The Study of Man* (Studium člověka, 1936), *The Cultural Background of Personality* (Kulturní základ osobnosti, 1945), *The Tree of Culture* (Strom kultury, 1955).

Locke, John (29. 8. 1632, Wrington, Somerset, Anglie – 28. 10. 1704, Oates, Essex, Anglie), anglický empirický filozof, teoretik státu a práva. Ve filozofii zastával *empirismus a *senzualismus a zabýval se zejména problémy lidského poznání: odmítl učení o vrozených idejích a vycházel z předpokladu, že „nic není v rozumu, co předtím nebylo ve smyslech“ (*An Essay Concerning Human Understanding*, 1689, česky: *Esej o lidském rozumu*, 1984).

V pojetí státu vycházel z *teorie společenské smlouvy a přirozeného práva (*Two Treatises of Government*, 1690, česky: *Dvě pojednání o vládě*, 1965). Na rozdíl od svého předchůdce Thomase *Hobbese předpokládal v přirozeném stavu (hypotetickém stavu bez *politické autority) existenci *rozumem poznatelného přirozeného *zákona, ze kterého plynou základní přirozená práva na život (vlastní tělo), svobodu a majetek. Stát, který vzniká za účelem ochrany těchto práv, je proto už z definice ve výkonu své moci státem omezeným; Locke dále formuluje požadavek na oddělení mocí na zákonodárnou, výkonnou a federativní (pokrývající zahraniční politiku), stejně jako požadavek na oddělení náboženství od politiky. Ve spisu *A Letter Concerning Toleration* (1689, česky: *Dopis o toleranci*, 2000) pak podává vlivný argument ve prospěch *tolerance různých náboženských *vyznání ze strany státu (s výjimkou katolíků a ateistů, u kterých nelze zaručit politickou loajalitu). Z výše uvedeného je zřejmé, proč je Locke považován za jednoho z nejvlivnějších předchůdců současného *liberalismu.

Lombroso, Cesare (6. 11. 1835, Verona, Itálie – 19. 10. 1909, Turín, Itálie), italský lékař, antropolog a kriminolog; zakladatel italské školy pozitivistické *kriminologie. Jako stoupenec *biologického determinismu a pod vlivem *Darwinovy descendenční teorie („přežívání schopnějších“) vypracoval teorii o *vrozených zločineckých vlohách.

Podle Lombrosa lze u takzvaných „rozených zločinců“ (italsky: *delinquente nato*) rozeznat výrazné morfologické i psychické odchylky, poukazující k opičím předkům, stejně jako nejružnější tvarové nepravidelnosti, menší pohlavní dimorfismus, menší citlivost vůči bolesti a obecně vzato takové duševní nastavení, které je typické pro „*divochy“. Lombrosova nauka by dávala při své aplikaci „obdivuhodné“ možnosti: antropometrickým vyšetřením by bylo možno značnou část zločinců (k uvedenému „atavistickému“ typu údajně patřilo asi 40 % osazenstva italských věznic, a to převážně nejtěžší kriminální případy) identifikovat a zajistit mnohem dříve, než se vůbec nějakého deliktu dopustí, a vhodnými zásahy je vyloučit z rozmnožovacího procesu.

Lorencová, Anna (5. 3. 1921, Polička), česká antropoložka. V roce 1950 absolvovala pod vedením Vojtěcha *Suka a Jindřicha Antonína *Valšíka obor antropologie na *Antropologickém ústavu Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně rigorózní práci *Příspěvek k poznání morfologie kštice Lužických Srbů*, v roce 1966 se habilitovala na základě práce *Antropologické poznatky o nálezech deformovaných lebek z tzv. doby stěhování národů na území Moravy*. Od 60. let do roku 1986 vedla Oddělení antropologie Katedry zoologie a antropologie (od roku 1969 jako oddělení v rámci Katedry biologie živočichů a člověka) Přírodovědecké fakulty Univerzity J. E. Purkyně (Masarykovy univerzity).

Přednášela *biologickou antropologii pro studenty Přírodovědecké i Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Vědecko-výzkumnou činnost zaměřila na studium vymřelých populací i živého člověka. Zkoumala slovanské populace z *Břeclavi-Pohanska, Znojma-Hradiště, Těšetic a dalších lokalit. Věnovala se rovněž problematice živého člověka, byla soudní znalkyní v oboru antropologie a zpracovávala posudky v *paternitních sporech. Spolu s Janem *Benešem studovala dvojčata a izoláty, podílela se na výzkumech československé populace pořádaných u příležitosti spartakiád a aplikacích v průmyslové antropologii. Intenzivní pedagogickou, vědecko-výzkumnou a organizační činností (například v *Antropologické společnosti) uchovala na Přírodovědecké fakultě přes období ideologické intolerance vůči celostní antropologii kontinuitu výuky antropologie a výzkumu člověka a jeho populací, takže v nových poměrech po listopadu 1989 mohla být antropologie poměrně rychle obnovena v původním výměru samostatného multidisciplinárního oboru. Z díla: *Lužičtí Srbové*, sv. III (1959), *Lužičtí Srbové*, sv. V (1960), *Výška těla moravské průmyslové populace* (1974, s Janem Benešem), *Základní tělesná charakteristika průmyslové populace v Ostravě a v Brně* (1974, se spoluautory), *Těšetice – Kyjovice. 3. Únětické pohřebiště v Těšeticích-Vinohradech* (1987, s Janem Benešem a Vladimírem Podborským). (Jaroslav Malina)

Lorenz, Konrad (7. 11. 1903, Vídeň, Rakousko – 27. 2. 1989, Vídeň, Rakousko), rakouský zoolog a filozof. Lorenz se podílel na založení moderní etologie (nositel Nobelovy ceny za rok 1973 spolu s Nikolaasem Tinbergenem a Karlem von Frischem) a rozšířil rozvažování o *lidské přirozenosti o nové aspekty vyplývající z vědeckého poznání ve 20. století (*Freudova psychoanalýza, *novopozitivismus, teorie systémů, kybernetika, vlastní detailní etologické výzkumy aj.). *Člověka vnímá jako bytost sice od ostatních živých tvorů v mnoha parametrech značně odlišnou, nicméně fylogeneticky na zvířecí předky přímo navazující a jim morfologicky i etologicky analogní. Zde využívá jednoho ze zásadních poznatků, které učinil ve třicátých letech 20. století studiem chování některých skupin ptáků: že chování příbuzných druhů vykazuje obdobný typ podobností jako jejich tělesná stavba. Ač se zde jedná o fenomén nehmotný a jen sledováním za určitých životních situací zjištělný – například *rituál toku –, podléhá tento jev stejným *zákonitostem jako tělesná tvarovost, zejména pak změnám významu jednotlivých svých částí, jejich *hypertrofím, či naopak *redukcím až k rudimentům nebo výskytem atavismů. Právě tak upozornil jako první na fakt ritualizace různých původně plnofunkčních typů chování na chování zástupná či symbolická. V Lorenzově pojetí je tudíž celá řada různých typů lidského chování dobře homologizovatelná s chováním *primátů, případně i dalších *subhumánních živočichů, čímž v prohloubené formě navazuje na *Darwinovy srovnávací studie emocí a jejich výrazů u zvířat a člověka.

Další významnou Lorenzovou zásluhou o etologii zvířat i člověka je studium agresivního chování a poukaz k jeho pozitivnímu a konstruktivnímu významu v životě zvířecích i lidských societ. *Agresivita, či lépe řečeno tendence k ní, je v jeho pojetí vrozená a ve větší či menší míře vlastní všem živočišným druhům. Agresivní chování pak má za přirozených podmínek svůj velmi výrazný pozitivní význam, například při obhajobě teritorií nutných k užití páru, popřípadě skupiny i s potomstvem (dochází tak k pravidelnému rozptýlení populace po celém území výskytu), či při zápoleních samců o samice u polygamních druhů, při obraně potomstva atd. Pokud nemůže dojít k vybití agresivního potenciálu přirozenou cestou, je vybíjen na náhradních objektech, popřípadě i bez objektu. U druhů, které jsou vybaveny účinnými „zbraněmi“ (šelmy, draví ptáci), je agresivní chování ritualizováno, takže k přímému užití „zbraní“ dochází jen zcela ojediněle a usmrcení příslušníka vlastního druhu je výjimkou. K tlumení agrese patří i nejrůznější podrizovací rituály, kdy slabší *zvíře uznává nadřazené postavení silnějšího a namnoze mu nastaví nějakou zranitelnou část těla (nastavení temene hlavy u krkavců, ulehnutí na záda a odkrytí břicha u *vlků atd.). Toto gesto v typickém

případě ztlumí agresi druhého jedince. U zvířat vybavených k zabíjení jen špatně, například u holubů, tyto způsoby tlumení agrese nejsou příliš vyvinuty a právě u nich dochází v zajetí, kdy se podřízený jedinec nemůže zachránit útekem, nejčastěji k vzájemným zabitím, často po mnoha hodinách pomalé a usilovné „likvidace“ poraženého soka. Obecně vzato lze říci, že za normálních přírodních podmínek jsou většinou zábrany usmrtit příslušníka vlastního druhu tak silné, že k tomu dochází jen zřídka. Výjimkou z tohoto pravidla není podle Lorenze ani člověk, tato zábrana by se ovšem vztahovala jen na útok na bližního vedený „přirozenými“ zbraněmi, tj. jen holýma rukama a zuby. Zatímco za těchto okolností by většina lidí nebyla schopna svého protivníka přes jeho zkroušená a podřízená gesta zabít, při jakékoli „technické inovaci“ v oblasti zabíjení, které tento přirozený rámec přesahuje, tj. počínaje už aplikací *pěstního klínu ve *starší době kamenné, tyto vrozené mechanismy selhávají a více či méně „technizovanému“ zabíjení je pole doširoka otevřeno. Obecně známou, již velmi odvozenou zkušeností tohoto druhu jsou příběhy válečných pilotů, lidí často velmi kultivovaných a rozhodně bez přímých zabíječských choutek, shazujících v noci desítky tun bomb na v zásadě bezbranné civilní obyvatelstvo ve *městech. Možnost naprostého místního (popřípadě i časového) oddělení *aktu zabíjení od vlastního úkonu, v nové době namnoze jen stisknutím tlačítka, zároveň dovoluje vymanit se z přirozených reakcí regulujících agresi a eliminovat je z moderního válečnictví vůbec. Tyto Lorenzovy koncepce agrese u zvířat a člověka byly s neobyčejnou důrazností napadány marxisticky orientovanými oficiálními autoritami *zemí bývalého Východního bloku, protože zmíněná koncepce radikálně zpochybňuje marxistickou tezi o původu všeho společenského zla z třídních protikladů a hledá zdroj agresivity v každém člověku způsobem nikoliv zcela nepodobným křesťanské koncepci dědičného *hříchu. Lorenz ovšem vždy zdůrazňuje i pozitivní vliv této agresivity na přírodní populace zvířat, u člověka ovšem zcela odstraněný a zdeformovaný *civilizací, a to prakticky od jejího prvopočátku, přičemž současnou situaci má za zcela kritickou.

Vzhledem k tomu, že agresi nelze nějak *primárně utlumit, je podle Lorenze nutno ji v případě civilizovaného *společenství převést do činností, které nevedou k společenským katastrofám (sport, umění). Vždy zdůrazňoval, že systém lidských emocionálních vazeb je konfigurován k životu v poměrně malé skupině (řádově desítky lidí), což podmiňuje snadnou schopnost xenofobních reakcí (*xenofobie) vůči členům skupin jiných a vytvoření „umělých etnik“ v podobě novodobých *národů s nacionalistickou *ideologií, *politických stran, *církví a *sekt, rovněž revolta mládeže šedesátých let 20. století se mu jevila jako první příznak výrazného destruktivního rozkolu mezi generacemi s obdobnými parametry. Za vrozeným lidským parametrům zcela neúměrnou má existenci velkých městských aglomerací, kde stěsnání mnoha jedinců na malé ploše vyvolává zintenzívnění projevů agrese a zároveň přemíra sociálních kontaktů jedince trvale přetěžuje a působí ochlazení a rozpad přirozených mezilidských vazeb. V Lorenzově díle je možno v náznaku shledat všechny tendence typické pro německé intelektuály první poloviny 20. století. Předně je to glorifikace přirozeného stavu oproti civilizovanému, venkova či samoty oproti městu, dále chvála „mužnosti“ a s ní souvisejících *ctností, odpor k „změkčilosti“ a z ní plynoucím nepravostem. Je krajně zajímavé sledovat kultivovanou a rozumnou formu nálad, *názorů a mínění, které ve svých extrémnějších podobách vedly až k *nacionálnímu socialismu. Lorenz, potomek vídeňské velkoměšťansko-intelektuální rodiny, se nechal tímto učením v době *války jako mnoho jeho krajanů nadchnout. Této duchovní atmosféře odpovídají například Lorenzovy práce o lidské „autodomestikaci“, které však zároveň představují jedny z nejzajímavějších biologických postřehů o člověku.

Lorenz jako první na obsáhlejší materiálu formuloval překvapující morfologickou, fyziologickou a etologickou podobnost mezi člověkem a jeho domácími zvířaty. Srovnáme-li valnou většinu domácích zvířat s jejich divokými předky, zjistíme u nich téměř zcela analogické změny. Jedná se hlavně o gracilizaci kostry, zejména pak lebky a jejích čelistí,

zkrácení lebeční báze, zkrácení končetin, ochabnutí svalstva, zvýšené ukládání tuku. Reprodukční období se protahuje na celou délku roku, stoupá sexuální aktivita a ochota kopulovat s kterýmkoli partnerem bez výběru, stejně tak stoupá i ochota k přijímání potravy. Naopak se bortí původní sociální struktura druhu a namnoze klesá i schopnost samostatně odchovávat mláďata, mizí tendence k obraně rodiny a sebeobětování za ni, stoupá schopnost snášet manipulace a těsnou blízkost svých soukmenovců v malých prostorách, klesá úteková vzdálenost. U člověka sice neexistuje žádná „divoká“ forma – Lorenz zdůrazňuje, že člověk je bytostí primárně kulturní (což plnou měrou vztahuje i na tzv. „*přírodní“ národy) –, ale porovnání s jinými primáty nenechává na pochybách, že všechny tyto tendence lze i u lidí velmi výrazně postřehnout. Zdůrazňuje, že „domestikované“ rysy u člověka jsou ze strany lidského subjektivního pocíťování většinou vnímány jako neestetické a někdy i neetické, jejich opak pak jako známka ušlechtilého vzhledu či chování. Zatímco u domácích zvířat je od Darwinových dob za příčinu těchto domestikáčních změn jednoznačně pokládán umělý výběr (ať už záměrný nebo nezáměrný), u člověka prakticky nikdy záměrný umělý výběr praktikován nebyl a civilizační tlaky, upřednostňující pro některá povolání či typy societ jedince s výrazně „domestikovými“ rysy, jen zřídka tím méně dobře adaptovaným bránilo zanechat potomstvo. Za jeden z dalších typických příznaků domestikace i lidské autodomestikace pokládá souběh předčasné pohlavní zralosti a trvalých rysů infantility. Právě trvalé juvenilní rysy v chování, zejména perzistenci zvědavosti a hravosti až daleko do dospělého věku, pokládá za jeden z typických lidských *atributů. Zároveň však upozorňuje na nebezpečí trvalé infantilizace mnoha lidí, ne-li drtivé většiny euroamerického obyvatelstva druhé poloviny dvacátého století. V tomto vzorci chování, který spojuje touhu po okamžitě naplnění všech přání a úplném vyhnutí se nepříjemnostem s absencí odpovědnosti a ohleduplnosti, shledává krajní nebezpečí pro budoucnost a neváhá zdůraznit, že nezralost a nediferencovanost je typickou vlastností například též i buněk zhoubných nádorů, smrtelně ohrožujících organismus. Pro Lorenzovo dobově podmíněné vnímání člověka jsou stejně typické apokalyptické vize týkající se budoucnosti lidstva jako intenzivní snaha o všenápravu, byť vždy prostředky méně drastickými, než je třeba *eugenika. Lorenzovy myšlenky jsou svým způsobem kvintesencí německého myšlení, zejména první poloviny dvacátého století. Vize novověké civilizace jako vředu na tváři *Země a původního lidství, vize strašných konců i vize harmonie a přirozenosti minulých dob, hluboký vhled do *autonomie a mnohodimenzionálnosti živých organismů – to vše zde patří nedílně k sobě. Ploská a mechanistická anglosaská biologicko-sociální doktrína spatřující člověka jako *tabula rasa a *konkurenci a soutěživost jako všeprostopující tvůrčí princip plnila Lorenze vždy krajním odporem, stejně jako *behavioristická doktrína s jejím rovnostářstvím a pozitivním pohledem na podmiňování. Jeden z podstatných rysů civilizační *krize spatřoval právě v tomto „pseudodemokratickém“ přístupu a ve snahách o nivelizaci přirozeného stavovského rozvrstvení společnosti s tradičním rozdělením kompetencí. Že „německý“ způsob myšlení je nejen hlubší a plastičtější než anglosaský, ale tím i rizikovější a potenciálně explozivní, v této explicitní podobě Lorenz zřejmě nenahlédl, minimálně to není z jeho díla patrné.

Lorenz se velmi detailně zabýval rovněž *teorií poznání. Pro naše souvislosti je zde relevantní zejména jeho názor, že každá biologická evoluce a s ní spojené adaptace jsou už samy o sobě činnostmi akumulujícími *poznání o vnějším *světě, byť ne na vědomé rovině. Vynořené vědomí ve *fylogenezi člověka připisuje na vrub tzv. „fulgurace“. Tento termín, odpovídající zhruba výrazu emergence, označuje náhlý vznik nových vlastností v systému (v tomto případě živém), které předtím (vyvolávající strukturální změny mohou být zcela malé a způsobené například mutačně selekčním mechanismem) ani v náznacích přítomny nebyly. Tuto fulguraci, náhlé vynoření nových vlastností v krátkém časovém úseku, má Lorenz za zcela typickou pro biologickou evoluci obecně, ne pouze pro evoluci člověka. Lidský duševní život vidí Lorenz jako nový typ života vůbec, *hiát mezi ním a zvířaty jako srovnatelný (byť

jen metaforicky) s rozdílem mezi neživými a živými objekty. U obou typů těchto přechodů je obtížné si představit kontinuální přechodové stavy, a pokud ano, tedy jen jako velmi nestabilní a v celé své graduální škále sotva zachovatelné do dnešních dnů. V člověku spatřuje bytost od přirozenosti kulturní a v kulturní pospolitosti spatřuje samostatnou strukturní entitu. Rozdíl mezi pospolitostí lidskou a pospolitostí sociálních hmyzů vidí především v tom, že v prvním typu society drtivě převažují naučené mody chování nad instinktivními, ve druhém naopak. *Verbální komunikace a lidská *kulturní tradice umožňuje v dříve nebývalé míře tradovat *informace dlouhodobě z generace na generaci (i u vyšších zvířat samozřejmě existuje komunikačně předávaná tradice, její rozsah však je o několik řádů nižší). Jedná se zde o cosi jako lamarckovské dědění získaných vlastností paralelním, nebiologickým kanálem, umožňující dříve nikdy nevídané přirychlení vývoje, v němž celá jedna lidská *kultura hraje roli čehosi jako „nadindividuálního organismu“. Tento „nadindividuální organismus“ má nejen svou paměť, sestávající z mozků všech jeho členů, a i všech písemných i jiných záznamů, ale i svůj *kognitivní aparát, „aparát světového názoru“ – kulturně podmíněný obraz o tom, co je a co není skutečné a pravdivé a jaké řízení bude použito jako důkaz. V kulturní evoluci vidí nejen analogii evoluce biologické, ale i její přímé pokračování „jinými prostředky“. I na úrovni kultur spatřuje analogní jevy jako na úrovni evoluce jednotlivých větví „stromu života“, včetně náhlých a neočekávaných fulgurací. Kulturní a biologickou evoluci nevidí jako dva procesy navzájem ostře oddělené, ale jako propletené a sebe navzájem podmiňující.

Fylogeneticky odvozuje nejdůležitější lidský znak – tvorbu *symbolů a operace s nimi – původně z procesu ritualizace, známého z jeho etologických studií. Původně plnovýznamové chování či morfologická struktura zde mění a posouvá svůj význam, ten se posunuje z roviny přímé funkce a přímého jednání do roviny komunikační, nabývá povahy signálu či znaku. Kvazisymbol takového ritu u zvířat tvoří podle Lorenze vývojový předstupeň k pravé symbolice slova a slovní *komunikace u člověka. Mluví zde o „zhuštění“ symbolického významu, jehož vrcholem pak je pojmové myšlení. Zdůrazňuje význam perzistence juvenilních rysů u člověka i v dospělosti, zvláště pak zvědavosti a principiální otevřenosti vůči světu. Za významný prvek inovace v lidské společnosti pokládá generační revoltu, snahu mladé generace definovat se vždy v *opozici, v lepším případě v „tvůrčí“ opozici oproti generaci starší, v rodině stejně jako v celé kultuře. Uvádí, že ani kulturní vývoj nemá tendenci probíhat plánovitě, stejně jako ji nemá vývoj biologický. Dokonce i tak zdánlivě „plánovitě“ vyhlížející činnosti, jako například činnost technických konstruktérů, jsou významně ovlivňovány tradicí, módou, individuálním *vkusem atd. a vyvíjejí se podle svých vnitřních imanentních zákonitostí.

Z díla: *Das sogenannte Böse: Zur Naturgeschichte der Aggression* (1963, česky: *Takzvané zlo*, 1992), *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit* (Osm smrtelných hříchů civilizovaného lidstva, 1973, česky: *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990), *Vergleichende Verhaltensforschung oder Grundlagen der Ethologie* (Srovnávací výzkum chování aneb základy etologie, 1978, česky: *Základy etologie: Srovnávací výzkum chování*. Praha: Academia, 1993), *Der Abbau des Menschlichen* (1983, česky: *Odumírání lidskosti*. Praha: Mladá fronta, 1997).

Lowie, Robert Harry (12. 6. 1883, Vídeň, Rakousko – 21. 9. 1957, Berkeley, USA), americký antropolog; představitel *difuzionismu. Zabýval se zejména problematikou přibuzenství a sociální a politické organizace *preliterárních společností.

Na základě empirických výzkumů (zejména v prostředí severoamerických *indiánů) vyvrátil evolucionistické hypotézy o existenci skupinového *manželství v nativním a prehistorickém prostředí prokázáním výskytu jádrové rodiny i v preliterárních společnostech, jakož i evolucionistickou představu, že *matrilinárta předcházela *patrilinárta, a jiné přežívající hypotézy *evolucionismu. Z díla: *Culture and Ethnology* (Kultura a etnologie,

1917), *Primitive Society* (Primitivní společnost, 1920), *Primitive Religion* (Primitivní náboženství, 1924), *Social Organization* (Sociální organizace, 1948).

Lubbock, sir John (později lord Avebury, 30. 4. 1834, Londýn, Anglie – 28. 5. 1913, Londýn, Anglie), britský bankéř, archeolog, etnolog, antropolog a přírodovědec; stoupenec *evolucionismu. V duchu evolucionismu koncipoval vývoj *společnosti včetně vývojových stadií *náboženství: nejstarší stadium bylo podle něho „ateistické“ – vyznačovalo se neexistencí jakýchkoli představ o bozích, další vývojová stadia mu představují *fetišismus, *totemismus, *šamanismus a *pohanství.

Přispěl rovněž k rozvoji *archeologie a *prehistorie: v roce 1865 zavedl termíny *paleolit (starší doba kamenná) pro období, kdy byly užívány nástroje štípané z *pazourku a jiných *hornin, a *neolit (mladší doba kamenná) pro periodu, kdy byly užívány nástroje zhotovené *broušením a *vrtáním *kamene; jako jeden z prvních archeologů se zabýval experimentálním ověřováním výrobní *technologie *kamenné industrie a předjímal tak vznik moderní *experimentální archeologie. Z díla: *Pre-historic Times, as Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs of Modern Savages* (Prehistorické doby ilustrované starými pozůstatky, chováním a zvyky moderních divochů, 1865), *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man* (Původ civilizace a primitivní podmínky člověka, 1870).

Luhmann, Niklas (8. 12. 1927, Lüneburg, Německo – 6. 11. 1998, Oerlinghausen u Bielefeldu, Německo), německý sociolog a teoretik společnosti; zakladatel sociologické systémové teorie, kterou rozvíjel v transdisciplinárním prostředí sociálních věd. Jeho postavení v soudobé *sociologii je mimořádné. Platí za nejvýznamnějšího oponenta strukturálně funkcionalistické teorie Talcotta *Parsonse, autora samostatné, na klasickou teorii systémů (například Ludwiga von *Bertalanffyho) nenavazující, systémové teorie společnosti a sympatizanta *radikálního konstruktivismu, k němuž se začal přiklánět pod vlivem „logiky difference“ (*Laws of Form*) britského matematika George Spencer-Browna v 80. letech 20. století.

Podle Luhmanna se každý sociální systém vyznačuje vnitřní diferenciací, která ho určuje; jsou to odlišnosti mezi prvky a relacemi, které vytvářejí v celku (nejen) sociální skutečnosti relativně stabilní útvary, jasně vymezené vůči svému okolí. Vztah k okolí slouží zpětně danému systému k orientaci a k získávání (vytváření) informací; tím se sociální systémy stávají autoreferenčními celky, které nemohou fungovat samostatně, ale jen v reduktivní *komunikaci s okolím. Tato komunikace přitom získává podobu *kódování, tj. vytváření základních binárních relací (užitečný – neužitečný, přítel – nepřítel ad.), která slouží k prvotní, avšak značně setrvačné orientaci ve světě. Zejména v pozdním období proslul Luhmann jako ostrý kritik západní *civilizace; jeho teorie „depersonalizace subjektu“ a „odmoralizování společnosti“, jejichž prostřednictvím se chtěl stát sociologickou protiváhou k Maxu *Weberovi, našly mnoho následovníků a jsou nadále hojně diskutovány.

Lumley, Henry de (14. 8. 1934, Marseille, Francie), francouzský archeolog a paleoantropolog; emeritní profesor a ředitel Ústavu paleontologie člověka Národního přírodovědeckého muzea v Paříži (Institut de paléontologie humaine, Muséum national d'histoire naturelle, Paris). Prozkoumal řadu archeologických nalezišť souvisejících s otázkami vzniku člověka a s nejstaršími obdobími jeho vývoje.

Světový význam mají jeho výzkumy zejména těchto francouzských *lokalit: *Arago u Tautavelu (bohaté nálezy kamenných nástrojů a lidských kosterních pozůstatků, z nichž nejstarší patří do doby před více než 450 000 lety), *Terra Amata (stáří zhruba 400 000 let) a *Lazaret (stáří asi 150 000 let) na území dnešního *města Nice, odkud pocházejí doklady počátků stavby obydlí. Je editorem monumentální knihy *La préhistoire française* (Francouzská prehistorie, 1976).

Lyell, sir Charles (14. 11. 1797, Kinordy, Forfarshire, Skotsko – 22. 2. 1875, Londýn, Anglie), skotský přírodovědec a geolog. Jako jeden z nejvýznamnějších tvůrců základů

moderní geologie využil zejména teorii aktualismu: v minulosti probíhaly geologické procesy zhruba podobné těm, které se dějí dnes.

Lyellovy koncepte inspirovaly a ovlivnily Charlese *Darwina a přispěly k rozvoji *archeologie a *antropologie. Z díla: *Principles of Geology* (Principy geologie, 1830–1833, 3 svazky), *Elements of Geology* (Základy geologie, 1838), *Geological Evidences of the Antiquity of Man* (Geologické důkazy minulosti člověka, 1863).

Lyotard, Jean-François (10. 8. 1924, Versailles, Francie – 21. 4. 1998, Paříž, Francie), francouzský filozof; představitel a propagátor *postmoderny ve filozofii, v umění a literatuře. Původně stoupenec rigorózního *marxismu (podobně jako většina jeho vrstevníků), který se v 70. letech 20. století pokoušel kombinovat s *psychoanalýzou.

Díla z tohoto období zapadla, vliv obou myšlenkových směrů ale dovedl Lyotarda ke kritice moderní společnosti a jejím prostřednictvím ke kritice hlavních typů racionality, jimiž se moderní svět řídí. Pro ty zavedl pojem *grand récits* („velká vyprávění“, „velké příběhy“) a poté, co přenesl z architektury do filozofie termín postmoderna, získal formuli, podle níž je konec *moderny koncem velkých vyprávění, s kterým přichází nová racionalita *pluralismu, disensu, difference, rozkolu, konce žánrů, obecně řečeno, konec totality velkých vyprávění znamená počátek nového, nesyntetizovatelného smyslu. Lyotard rozlišil tři druhy metavyprávění: osvícenskou emancipaci lidstva (*Kant), idealistickou teleologii ducha (*Hegel) a historizující hermeneutiku smyslu (*Gadamer). Projekt moderny, který se na nich zakládal, ztroskotal; nový projekt se ale nemůže zakládat na dalším velkém vyprávění, ale na rozepřích (tak název hlavního Lyotardova díla, *Le différend* [1983], česky: *Rozepře*. Praha: Filosofia, 1998), tj. diferencích mezi různými jazykovými hrami, nad nimiž už neexistuje další nadřazená instance, jež by je dokázala sjednotit.

M

MacKay, Ernest John Henry (1880–1943), britský archeolog. Zabýval se zejména protoindickou civilizací. V letech 1927 až 1931 prováděl výzkumy *Móhandžódara, jež financovalo Museum of Fine Arts v Bostonu. Navázal na předchozí výzkumy Johna *Marshalla. Své poznatky o Móhandžódaru publikoval v dvousvazkové knize v roce 1938: *Further Excavations at Mohenjo-daro: Being an Official Account of Archaeological Excavations at Mohenjo-daro Carried out by the Government of India between the Years 1927 and 1931* (Navazující výzkumy v Móhandžódaru: Oficiální záznam archeologických výzkumů v Móhandžódaru provedený indickou *vládou mezi lety 1927 a 1931). (Jaroslav Malina)

MacKinnon, John (narozen 1947, Ramsay, Velká Británie), britský zoolog a ekolog. Publikoval již v průběhu sedmdesátých let 20. století první seriózní vědecké práce o ekologii a chování divoce žijících *orangutanů na ostrově Borneo. Je autorem rozsáhlých článků v časopisech *Oryx* a *Animal Behaviour*, kde je vůbec poprvé popisováno *sexuální chování orangutanů. MacKinnon zde také upozornil na velmi rozmanité sexuální aktivity adolescentních samců a dospělých samic a popsal existenci několika desítek různých poloh při *kopulaci ve stromech, které u nich pozoroval v průběhu svých výzkumů na Borneu. Jeho pionýrské studie zůstaly poněkud neprávem ve stínu pozdějších prací Biruté *Galdikasové.

Macholán, Miloš (12. 11. 1963, Brno), český zoolog; absolvent Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (dnes *Masarykova univerzita). Pracuje na Ústavu živočišné fyziologie a genetiky AV ČR (vedoucí Laboratoře evoluční genetiky savců) a v Ústavu botaniky a zoologie Masarykovy univerzity v Brně, kde přednáší evoluční biologii, genetické metody v zoologii a molekulární ekologii (docentem zoologie od roku 2003, profesorem zoologie od roku 2008). Je spoluautorem vysokoškolských skript *Genetické metody v zoologii* (2004).

Zabývá se genetickou proměnlivostí a systematikou drobných savců, evolucí myši rodu *Mus* a hybridizací domácích myší. Kontakt: Prof. RNDr. Miloš Macholán, CSc., Ústav

živočišné fyziologie a genetiky AV ČR, v.v.i., Veveří 97, 602 00 Brno, e-mail: macholan@iach.cz. (Jaroslav Malina)

Maine, sir Henry James Sumner (15. 8. 1822, Kelso, Borders, Skotsko – 3. 2. 1888, Cannes, Francie), britský právník a historik; stoupenec *evolucionismu. Předpokládal, že římské právo a hinduistické tradiční právo uchovalo principy, podle nichž se řídily *primitivní společnosti; vycházejí z tohoto předpokladu podal evolucionistickou koncepci vývoje právních systémů: původní patrilineární a patriarchální rodinné korporace s kolektivním vlastnictvím, založené na *principu *příbuzenství a dominantní roli muže přešly k teritoriálnímu a civilnímu právu, což znamenalo přesun z principu příbuzenství k principu teritoria a přechod od rodinných vztahů k občanství.

Hypotéza byla odmítnuta jako spekulativní, ale Maine svým komparativním výzkumem právních systémů anticipoval moderní *antropologii práva. Z díla: *Ancient Law: Its Connection With the Early History of Society, and Its Relation to Modern Ideas* (Starobylé právo: Jeho spojení s ranou historií společnosti, a jeho vztah k moderním idejím, 1861).

Malina, Jaroslav A. (11. 4. 1945, Dolní Bučice u Čáslavi), český sociokulturní antropolog, archeolog a spisovatel; profesor antropologie a ředitel *Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity. Vystudoval Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně (1967), PhDr. (1968), docent pro obor antropologie (1993, *Experimentální metody a jejich aplikace v antropologii a příbuzných disciplínách*), DrSc. (1994), profesor antropologie (1995). Člen oborové rady Biologie, předseda oborové komise Antropologie, předseda komise pro státní závěrečné zkoušky v bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu Biologie oboru Antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity, předseda habilitačních a profesorských komisí v oboru Antropologie aj. Je rovněž členem našich a zahraničních grémií a institucí (Vědecká rada Národní galerie v Praze, Vědecká rada Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Komise pro udílení Ceny města Brna, Společnost pro podporu univerzitních aktivit v Brně a Praze aj.).

Počátkem devadesátých let minulého století spolu s profesorem Janem *Benešem a docentem Vladimírem *Novotným založil Katedru antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně jako vědecko-pedagogické pracoviště moderní integrální *biologicko-socio-kulturní antropologie, která navázala na věhlasný Sukův *Antropologický ústav, jehož činnost byla v letech 1948–1989 z ideologických důvodů redukována.

V roce 1993 spoluzaložil *Nadaci Universitas Masarykiana (od roku 2004 *Nadace Universitas), stal se jejím předsedou, dále předsedou Výboru Ceny Karla Engliša a předsedou Výboru Ceny Nadace Universitas Masarykiana. Zakladatel a šéfredaktor časopisu *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana* (od roku 2003 *Univerzitní noviny – List Nadace Universitas [Masarykiana] a Společnosti pro podporu univerzitních aktivit*), který vycházel v letech 1993–2005, zakladatel a editor šesti nadačních knižnic – Beletrie, Heureka, Miscellanea, Osobnosti, Scientia, Scintilla, kde bylo dosud publikováno více než sto svazků. V roce 2007 založil odborný časopis *Anthropologia Brunensis: Mezinárodní časopis pro obecnou (biologicko-sociokulturní) antropologii a příbuzné obory*.

Řešitel řady projektů podpořených Grantovou agenturou České republiky (GA ČR) a Fondem rozvoje vysokých škol (FRVŠ); GA ČR: *Lidská sexualita a kultura: obecně antropologická a sexuologická analýza; Antropologie smrti: komparační sociokulturní analýza umírání, smrti, pohřebních ritů a rituálů; Komparační analýza mezinárodního pojmosloví biologicko-socio-kulturní antropologie a z ní vyplývající návrh českého oborového pojmosloví*; FRVŠ: *Zavedení nového předmětu Antropologie občanské společnosti; Vytvoření publikační elektronické platformy pro učitele a studenty antropologie v České republice* aj.

Přednáší Úvod k antropologii, Antropologii etnicity, Antropologii starověku, Antropologii sexuality a další témata, vede *Antropologický seminář. V letech 2001–2005 absolvovalo pod

jeho vedením devět studentů doktorského studijního programu, v současné době je školitelem třinácti doktorských studentů. V odborné práci se zabývá tématy z oblasti experimentální, *sociokulturní a *filozofické antropologie a *archeologie, *petroarcheologie a filozofie vědy.

Kromě více než dvou set studií, článků a esejů v odborných časopisech publikoval u nás i v zahraničí na tři desítky knih *Anwendung der Petrographie in der Archäologie* (Užití petrografie v archeologii), 1970 (s Jindřichem Štelclem), *Archeologie: Jak a proč?*, 1975, *Základy petroarcheologie*, 1975 (s Jindřichem Štelclem), *System of Analytical Archaeography* (Systém analytické archeografie), 1977, *Metody experimentu v archeologii*, 1980, *Archaeology Yesterday and Today: The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities* [Archeologie včera a dnes: Vývoj archeologie v kontextu přírodních a humanitních věd], 1990 (se Zdeňkem Vašíčkem), *Kámen a hlína jako ekofakt a artefakt ve vývoji životního prostředí*, 1991, *O tvořivosti ve vědě, politice a umění*, I–III, 1993 (s kolektivem autorů), *První císař*, 1994, *Čína z antropologické perspektivy*, 2005 (s Josefem Kolmašem), *Slovník antropologie občanské společnosti*, 2006 (s Marií Dohnalovou), *Slovník pro studenty antropologie*, 2008 (s kolektivem autorů), *Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk* (2009, s kolektivem autorů) aj. V roce 1993 inicioval rozsáhlý vědecko-umělecký projekt trojsvazkové knihy a výstavy **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy* (po preprintech čtyř svazků publikovaných v letech 1999–2003 začalo dílo v definitivní podobě vycházet od roku 2007). V roce 2000 zahájil dlouholetý vědecko-pedagogický projekt *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, v jehož rámci pod jeho editorským vedením a za autorského přispění řady významných odborníků bylo dosud publikováno třicet svazků; v roce 2007 bylo zahájeno publikování čtvrté desítky.

Vydal také vědecko-naučné a umělecko-naučné knihy obracející se k záhadám dávné minulosti a lidské tvořivosti: *Vzpomínky na minulost aneb Experimenty odhalují tajemství pravěku*, 1982, 2., přepracované a doplněné vydání 1992, *Zasáhli mimozemšťané a katastrofy do vývoje lidstva?*, 1988, *Obdivuhodný člověk: Úvahy o lidské tvořivosti*, 1991, *Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století*, 1991, *Jak vznikly největší monumenty dávnověku*, 1994 (s Pavlem Pavlem), *Adolf Born*, 1995 (s kolektivem autorů), *Olbram Zoubek*, 1996 (s kolektivem autorů), *Alois Mikulka*, 2001, *Vincenc Makovský*, 2002 (s Jiřím Hlušíčkou a Jiřím Šebkem), *Vladimír Preclík*, 2002 (s kolektivem autorů), *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*, 1994, 2., přepracované a doplněné vydání 2004, *Zdeňk Macháček*, 2005 (s Ninou Dvořákovou), *Nadace Universitas Masarykiana: 1993–2004*, 2005, *Bohumír Matal*, 2006 (s Ludvíkem Kunderou a Kateřinou Svobodovou), *Erotikon sochaře Zdeňka Macháčka*, 2008 (s Jaroslavem Zvěřinou), *Vladimír Svoboda*, 2008 (s Ninou Dvořákovou) aj.

Zasahuje i za hranice vědecké a vědecko-naučné činnosti a projevuje se na poli beletrie: *Amor: Počítačový systém k automatickému generování milostných scén*, 1993, *První pozemšťan: Zpráva o archeologickém podvrhu století*, 1995, *Světová katastrofa a jiné povídky s neblahým koncem*, 1996, *Smrt profesora a jiné příběhy z univerzitního prostředí*, 1997 aj.

Malinovy vědecké a vědecko-naučné knižní publikace vyšly u nás a v cizině v angličtině, bulharštině, francouzštině, italštině, němčině, rumunštině, ruštině a slovenštině (Academia, Cambridge University Press, Editura Artemis, Electa, Mysl, Obzor, Progress aj.) v celkovém nákladu více než půl milionu výtisků.

Obdržel dvakrát Cenu rektora Masarykovy univerzity v Brně za významný tvůrčí čin (1995, 1997), Cenu města Brna (1997) v oblasti společenských věd, 3. cenu a Čestné uznání na 18. knižním veletrhu Libri v Olomouci za knihy *Vladimír Preclík* a *Vincenc Makovský*

(2003), Ceny Akademického nakladatelství CERM za nejlepší knihu roku – *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa* (2005) a *Kruh prstenu* (2008), Cenu prof. MUDr. Josefa Hynieho, DrSc., za nejlepší publikaci v oboru v roce 2007 (2008) aj. Kontakt: Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz.

Malinowski, Bronisław Kasper (7. 4. 1884, Krakov, Polsko – 16. 5. 1942, New Haven, USA), britský antropolog polského původu; společně s Alfredem Reginaldem *Radcliffe-Brownem je pokládán za zakladatele *funkcionalistické antropologie. Bronisław Malinowski byl synem významného profesora slovanských jazyků a průkopníka vědeckého studia *folkloru působícího na Jagellonské univerzitě v Krakově. V roce 1908 získal po vynikajících studijních výsledcích doktorát z fyziky a matematiky. V Lipsku studoval psychologii u Wilhelma *Wundta a hospodářské dějiny u Karla Büchera (1847–1930). V roce 1910 zahájil postgraduální studium na London School of Economics; jeho učiteli byli především Charles Gabriel Seligman a Edward *Westermarck.

Těsně před začátkem *první světové války odcestoval Malinowski jako sekretář britského filozofa a antropologa Roberta *Maretta do Austrálie. Terénní výzkum, který uskutečnil během několika příštích let mezi domorodci na Trobriandských ostrovech, mu zajistil místo mezi nejvýznamnějšími představiteli oboru. Malinowski si byl vědom mnohovrstevnatosti etnografické reality a dokázal vidět za abstraktními pojmy teorie konkrétního člověka. Dlouhodobé soužití s domorodci založené na *zúčastněném pozorování se stalo díky Bronisławu Malinowskému *konstitutivním rysem moderní *sociální a *kulturní antropologie. Zaměřil se rovněž na *analýzu obřadného výměnného systému *kula a sexuálního života domorodců. Značný ohlas zaznamenalo Malinowského dílo *Argonauts of the Western Pacific* (Argonauti západního Pacifiku) z roku 1922 a jeho vědeckou prestiž dále utvrdily studie *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia* (Sexuální život divochů v jihozápadní Melanésii, 1929), *Coral Gardens and Their Magic* (Korálové zahrady a jejich magie, 1934), *A Scientific Theory of Culture* (1944, česky: *Vědecká teorie kultury*. Brno: Krajské kulturní středisko, 1968), *The Dynamics of Culture Change* (Dynamika kulturní změny, 1945).

Počátkem dvacátých let začal Malinowski přednášet na London School of Economics a v roce 1927 se stal řádným profesorem sociální antropologie na University of London. Malinowski spojil svůj funkcionalistický přístup s *teorií potřeb*, podle které je základním účelem *kultury uspokojování základních potřeb jedince, jež Malinowski rozlišil na *biologické, instrumentální a symbolické*. Základy teorie potřeb lze shrnout do dvou *axiomů: každá *kultura musí uspokojovat biologické potřeby a každá kulturní invence a prvek, které předpokládají využití hmotných *artefaktů a *symbolismu, představují instrumentální posílení lidské anatomie a vztahují se přímo či nepřímo k uspokojení tělesných potřeb.

Téměř všichni představitelé první funkcionalistické generace prošli *seminářem Bronisława Malinowského na London School of Economics, jehož postavení bylo dlouho neotřesitelné. Nadvláda školy Bronisława Malinowského trvala přibližně mezi lety 1924 až 1938, kdy byla vystřídána nástupem strukturálního *funkcionalismu. Pozornost antropologů se ve třicátých letech 20. století přesunula z oblasti Tichomoří na africký kontinent. V roce 1938 Bronisław Malinowski odešel do Spojených států amerických, kde jej zastihl počátek *druhé světové války. Přednášel na University of Yale a spolupracoval s Juliem de la Fuentem při terénním výzkumu v Mexiku.

Malthus, Thomas Robert (13. 2. 1766, Rookery, Anglie – 23. 12. 1834, Bath, Anglie), anglický *duchovní a ekonom; jeden z představitelů klasické ekonomie. Domníval se, že lidský sexuální pud je předimenzován a vede proto k nebezpečnému růstu populace, který výrazně převyšuje růst materiálních zdrojů.

Na tomto předpokladu zformuloval populační *zákon (po něm nazvaný), podle kterého populace roste řadou geometrickou, zatímco produkce statků řadou aritmetickou. Z díla: *An Essay on the Principle of Population, or a View of Its Past and Present Effects on Human Happiness* (Pojednání o principu populace aneb hledisko jeho minulých a současných dopadů na lidské štěstí, 1803 rozšířené a revidované vydání, první vydání 1798, česky: *Esej o principu populace*. Brno: „Zvláštní vydání ...“, 2002), *Principles of Political Economy* (Základy politické ekonomie, 1820).

Malý, Jiří (6. 11. 1899, Mělník – 7. 7. 1950, Praha), český antropolog a lékař; profesor antropologie Přírodovědecké fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. Žák a pokračovatel v díle Jindřicha *Matiegky. Zabýval se *historickou a *forenzní antropologií, *fyzickou antropologií dítěte, především zdravým tělesným vývojem mládeže. Jako habilitační práci zpracoval deformované lebky z *Tíwanaka v Bolívii.

V roce 1929 studoval v USA u Aleše *Hrdličky a podnikl s ním výzkumnou cestu člunem po Yukonu z Fort Yukonu až k ústí do moře. Zkoumal též tělesné znaky a životní podmínky českých a slovenských emigrantů v USA. Po *druhé světové válce obnovoval se spolupracovníky *Antropologický ústav Univerzity Karlovy v Praze a *Hrdličkovo muzeum člověka. Je spoluautorem protirasistického sborníku *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování* (1934).

Mannheim, Karl (27. 3. 1893, Budapešť, Maďarsko – 9. 1. 1947, Londýn, Anglie), rakouský filozof a sociolog; spoluzakladatel a hlavní představitel tzv. *sociologie vědění. Po studiu filozofie a sociologie v Heidelbergu promoval roku 1922 v Berlíně, habilitoval se roku 1926 v Heidelbergu. Pak krátce působil jako profesor sociologie ve Frankfurtu nad Mohanem, roku 1933 však emigroval před *nacismem do Velké Británie, odkud se již nevrátil; jeho působištěm byla až do smrti londýnská *univerzita (*Institute of Education*).

Mannheim vycházel z *fenomenologie Edmunda *Husserla, *novokantovství Heinricha Rickerta, metodologie rozumějící sociologie Maxe *Webera a částečně z *marxismu. Tyto proudy moderní evropské filozofie ho dovedly k rozsáhlým sociologickým výzkumům struktury vědomí a forem vědomí. Na základě jejich sociální a kulturní podmíněnosti se mu podařilo formulovat obecný pojem *ideologie, který je do současnosti východiskem pro kritiku ideologií. Hlavní dílo: *Ideologie und Utopie* (1929, česky: *Ideologie a utopie*. Praha: Archa, 1991).

Manouvrier, Léonce-Pierre (28. 6. 1850, Guéret, Francie – 18. 1. 1927, Paříž, Francie), francouzský antropolog; spolupracovník Pierra Paula *Brocy. Jako první vytvořil metodiku pro *rekonstrukci výšky postavy na základě kosterního materiálu.

Mantegazza, Paolo (31. 10. 1831, Monza, Itálie – 28. 8. 1910, San Terenzo, Itálie), italský antropolog, neurolog, fyziolog a spisovatel; profesor antropologie ve Florencii, kde založil Antropologicko-etnografické muzeum. Intenzivně se zabýval zejména *antropologií sexuality. Z díla: *Fisiologia del piacere* (1854, česky: *Physiologie krásna*. Praha: I. L. Kober, 1892), *Fisiologia della donna* (1893, česky: *Physiologie ženy*. Praha: I. L. Kober, 1894), *Gli amori degli uomini: Saggio di una etnologia dell'amore* (1886, česky: *O láskách lidských: Pokus ethnologie lásky*. Praha: I. L. Kober 1894).

Marcus, George E. (9. 10. 1946, Pittsburgh, Pennsylvania, USA), kriticky orientovaný americký kulturní antropolog. Studoval na Yalské, Cambridgeské a Harvardské univerzitě v USA, není spojován s žádnou konkrétní školou či teoretickým vzorem; sám sebe považuje za kritického myslitele, který se mimo jiné zaměřuje na *antropologii a *etnografii. Během harvardských studií prováděl terénní výzkumy v Království Tonga, kde zkoumal jeho adaptaci na modernitu a *kolonialismus. V 80. letech působil jako vedoucí katedry antropologie na Rice University (Houston, Texas). Je zakládajícím editorem časopisu *Cultural Anthropology*, který vedl v letech 1985–1991. Jeho editorská činnost a četná

spoluautorství několika podnětných studií mu zajistila přední místo mezi významnými antropology posledních desetiletí 20. století.

Marcus v antropologii rozvíjí především dva zájmy: první je zaměřen na kritiku etnografických reprezentací a druhý se pokouší postihnout vznikající pole antropologického výzkumu s novými předměty a novými způsoby konceptualizace. Požadavek přetvoření antropologie ve vědu schopnou reflektovat rychle se měnící pozdně moderní či postmoderní svět je v Marcusově myšlení postupně artikulován. Kritické čtení etnografie představil spolu s antropologem Dickem Cushmanem v článku „Ethnographies as a Text“ (Etnografie jako text, 1982). Oba autoři zde kritizují anglosaský „etnografický realismus“ a konvence antropologického „žánru“. Mezi ně řadí ideu holismu, nepřítomnost etnografa v etnografickém textu, schematické uspořádání výkladu, vizuální důkazy přítomnosti v terénu, reprezentace hlediska domorodce formou kulturního překladu, rétorickou typizaci a generalizaci jednorázově sledovaných fenoménů, odborný žargon, etnografovo předstírání dokonalého ovládnutí místního jazyka a vysvětlování jevů v kontextu teorie. Důraz kladou naopak na utváření významu z dialogické situace mezi etnografem a jeho informátorem na jedné straně a etnografem a čtenáři etnografických textů na straně druhé. V roce 1986 vydal George Marcus spolu s americkým kulturním antropologem Jamesem *Cliffordem (narozen 1945) slavný a vlivný sborník *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Psaní kultury: Poetika a politika etnografie), který rozvíjí textovou kritiku etnografie. Tento sborník lze považovat za ústřední symbol *postmoderní antropologie. Předmětem zájmu nebyly konkrétní společnosti, ale etnografie jakožto psané texty. Etnografie jsou traktovány téměř jako literární žánr a zároveň zkoumají, jak jsou tyto determinovány kontextuálně, rétoricky, historicky, institucionálně a politicky. Sborník vyvolal mimořádný ohlas, ostré polemiky a diskuse a též inspiroval mnoho dalších výzkumů.

V témže roce (1986) publikoval George Marcus spolu s americkým antropologem Michaellem J. Fischerem studii *Anthropology as Cultural Critique: Experimental Moment in the Human Sciences* (Antropologie jako kulturní kritika: Experimentální okamžik ve vědách o člověku, 1986). Autoři zde představili *kulturní antropologii jako disciplínu, která od počátku umožnila nahlédnout zvláštnost vlastní západní kultury. Vrací-li se antropologické vědění zpět do vlasti, umožňuje formulovat nové a kritizovat stávající *kulturní vzorce. Takto například americká antropoložka Margaret *Meadová (1901–1978) využila popis dospívání dívek na Samoa (*Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilisation* [Dospívání na Samoa: Psychologický výzkum primitivní mládeže pro západní civilizaci], 1928), aby mohla kritizovat vzorec patriarchální výchovy v USA. Antropologie tedy rozvíjí schopnost kriticky vnímat partikulární povahu prvků moderní společnosti. Jinými slovy, učí nás, jak lze vidět *šamany jako lékaře nebo moderní lékaře jako šamany či reflektovat, jak vidíme šamany skrze lékaře. Marcus a Fischer o své činnosti hovoří jako o experimentálním momentu etnografie. Snaží se smířit interpretativní *paradigma antropologie (Clifford *Geertz) zaměřené na tvorbu významu s politicko-ekonomickým náhledem světového systému (Immanuel Maurice *Wallerstein aj.). Vyzývají k překračování etnografických konvencí a představují svou ranou verzi multilokálně zakotvené etnografie, která kombinuje výzkum založený na aktérské zkušenosti s výzkumem širšího kontextu. Usilují o překonání studia kultur prostřednictvím studia zkoumání vztahu mezi lokální kulturou a moderním světovým řádem, respektive vztahy mezi makroúrovněmi a mikroúrovněmi. Tato koncepce našla vyjádření v Marcusově metodologickém textu z roku 1995 s názvem „Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography“ (Etnografie ve/ze světovém systému/světového systému: Vznik multi-sited ethnography), pojednávajícím o nových možnostech antropologického výzkumu (viz *multi-sited ethnography). Tato koncepce, ačkoli byla druhotnou artikulací modelu rozvíjeného mnoha dalšími badateli (Arjun *Appadurai [narozen 1949], Donna J. Harawayová [narozena

1944], Emily Martinová [narozena 1944] a další), našla na rovině výzkumů četné praktické aplikace. V souboru článků *Ethnography through Thick and Thin* (Etnografie skrze husté a řídké, 1998) pojednal George Marcus o interdisciplinárním průniku antropologie s *postkoloniálními a *kulturálními studii.

Marett, Robert Ranulph (13. 6. 1866, Jersey, Velká Británie – 18. 2. 1943, Oxford, Velká Británie), britský filozof, antropolog, religionista a archeolog. Studoval na Balliol College v Oxfordu a od roku 1891 působil na Exeter College. Marett se zasloužil o zprostředkování díla Émila *Durkheima v britských akademických kruzích. Mnozí z jeho studentů na Exeter College jako Edward *Evans-Pritchard nebo Arthur Maurice Hocart výrazně ovlivnili další vývoj britské *antropologie. V roce 1908 získal Marett pověření přednášet „sociální antropologii“ (Reader in Social Anthropology) a roku 1914 založil v Oxfordu *katedru sociální antropologie.

Robert Marett se zabýval teorií archaického náboženství a v knize *The Threshold of Religion* (Práh náboženství, 1909) předložil tezi o preanimistické fázi *religiozity (*animatismus*) založené na melanésckém pojetí *many. Soudil, že náboženství nepovstalo z pocitu bázně, ale představuje rozvinutí původní ideje síly. Podle Mareta jsou klíčem k pochopení religiozity emoce, protože „víra nastupuje tam, kde se překračují hranice myšlení“. Náboženství převádí emocionální napětí „aktem víry“ do symbolických náhražkových modů jednání vyvolávajících katarzi. Náboženský duch se tak projevuje spíše v tanci než v intelektu. V letech 1910 až 1914 zkoumal paleolitickou lokalitu v La Cotte de St Brelade, obývanou neandertálskou populací (**Homo neanderthalensis*). Dílo: *Anthropology* (Antropologie, 1911); *Psychology and Folk-Lore* (Psychologie a folklor, 1920); *Faith, Hope and Charity in Primitive Religion* (Víra, naděje a dobročinnost v primitivním náboženství, 1932); *Sacraments of Simple Folk* (Svátosti prostého lidu, 1933); *A Jerseyman at Oxford* (Jerseyčan v Oxfordu, 1941).

Marshack, Alexander (4. 4. 1918, The Bronx, USA – 20. 12. 2004, Manhattan, New York, USA), americký archeolog, antropolog a publicista. Zabýval se *paleolitickým uměním, zavedl metodu mikroskopického výzkumu uměleckých artefaktů (close reading) a její výsledky interpretoval ve vztahu k *času, *kalendářům a ročnímu sezonnímu rytmu.

Prohloubil koncepci obrazu mladopaleolitického lovce jakožto člověka s bohatým myšlenkovým světem. V tomto duchu se nese jeho nejznámější kniha *The Roots of Civilization: The Cognitive Beginnings of Man's First Art, Symbol and Notation* (Kořeny civilizace: Kognitivní počátky prvního lidského umění, symbolů a záznamů, 1971).

Marshall, sir John Hubert (19. 3. 1876, Chester, Anglie – 17. 8. 1958, Guildford, Anglie), britský archeolog. V letech 1922 až 1927 prováděl první archeologické výzkumy *Móhandžódara, na jednom z nejvýznamnějších nalezišť *harapské (protoindické) kultury, nacházejícím se na řece Indu v provincii Sindh v Pákistánu a datovaném zhruba od poloviny 3. tisíciletí do poloviny 2. tisíciletí př. n. l.

Výsledky výzkumu shrnul v třísvazkové monografii: *Mohenjo-daro and the Indus Civilization: Being an Official Account of Archaeological Excavations at Mohenjo-daro Carried out by the Government of India between the Years 1922 and 1927* (Móhandžódara a civilizace Indu: Oficiální záznam archeologických výzkumů v Móhandžódaru provedený indickou vládou mezi lety 1922 až 1927, 1931). (Jaroslav Malina)

Martin, Rudolf (1. 7. 1864, Zürich, Švýcarsko – 11. 7. 1925, München, Německo), německý antropolog a etnograf. Na počátku 20. století podrobil revizi antropometrickou metodiku Pierra Paula *Brocy a rovněž zdokonalil Brocou vytvořený antropologický instrumentář. Založil časopis *Anthropologischer Anzeiger* (1924) a vydavatelskou tradici nejznámější příručky *fyzické antropologie *Lehrbuch der Anthropologie: In systematischer Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der Anthropologischen Methoden* (Učebnice

antropologie. Systematické pojetí se zvláštním zřetelem k antropologickým metodám; 1. vydání 1914, 2. vydání posmrtně v roce 1928).

V roce 1957 doplnil Martinovu učebnici Karl *Saller a poslední vydání revidované Rainerem *Knußmannem začalo postupně vycházet v nakladatelství Gustava Fischera od roku 1988 pod názvem *Anthropologie: Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen* (Antropologie, příručka srovnávací biologie člověka).

Masters, William Howell (27. 12. 1915, Cleveland, Ohio, USA – 16. 2. 2001, Tucson, Arizona, USA), americký sexuolog. V badatelské dvojici s Virginií *Johnsonovou rozvinuli výzkumy *fyziologie lidského *sexuálního chování a zasloužili se o rozvoj lékařské *sexuologie.

Jejich společná publikace *Human Sexual Response* (1966, česky: *Lidská sexuální aktivita*, 1970) představuje shrnutí studií fyziologických reakcí mužů a žen v průběhu sexuálního styku a nekoitálních stimulací. V monografii *Human Sexual Inadequacy* (Lidská sexuální nedostatečnost, 1970) shrnuli zkušenosti s behaviorálně orientovanou psychoterapií partnerských dvojic a vyjádřili přesvědčení, že každou sexuální poruchu lze příznivě ovlivnit příslušnými nácviky; patří rovněž k průkopníkům moderní „sexoterapie“, přístupu dodnes aktuálního ve vztahu k sexuálním dysfunkcím všeho druhu.

Maška, Karel Jaroslav (28. 8. 1851, Blansko – 6. 2. 1916, Brno), český pedagog, paleontolog a archeolog; gymnazijní profesor v Novém Jičíně, poté ředitel reálky v Telči. Vedl výzkumy v jeskyni *Šipce (objev neandertálské čelisti) a v *Předmostí u Přerova (objev hromadného hrobu z *mladého paleolitu). Autor syntézy moravského *paleolitu, na svou dobu moderně pojaté. Z díla: *Pravěké nálezy ve Štramberku* (1884–1886); *Der diluviale Mensch in Mähren* (Diluviální člověk na Moravě, 1886); *Der Fund des Unterkiefers in der Šipka-Höhle* (Nález dolní čelisti v jeskyni Šipka, 1886); *Über die Gleichzeitigkeit des Mammut mit dem diluvialen Menschen in Mähren* (O současnosti mamuta a diluviálního člověka na Moravě, 1889); *Diluviální člověk v Předmostí* (1895); *Čelist šipecká* (1903).

Matsuzawa, Tetsuro (15. 10. 1950, Macujama, prefektura Ehime, Japonsko), japonský primatolog; jeden z nejvýznamnějších představitelů japonské primatologické školy. Od roku 2006 působí jako ředitel Primate Research Center, Kyoto University (Japonsko). Zabývá se zejména *kognitivními procesy u *primátů, ale také dalšími aspekty chování primátů, například vytvářením *konzortních párů. Nejprve se zabýval chováním makaků červenolících, v současné době se věnuje zejména výzkumu kognitivních procesů u *šimpanzů. Zvláště významné jsou jeho experimenty v oblasti nástrojového chování a *symboliky u šimpanzů.

Mauss, Marcel (10. 5. 1872, Épinal, Francie – 10. 2. 1950, Paříž, Francie), francouzský sociolog, etnolog a historik; zásadně přispěl ke konstituování francouzské *etnologie a *sociologie. Pod dohledem svého strýce Émila *Durkheima (1858–1917) studoval filozofii na Univerzitě v Bordeaux a následně na École Pratique des Hautes Études. Kromě toho studoval *sanskrt pod vedením Alfreda Fouchera (1865–1952), Antoina Meilleta (1866–1936) a Sylvaina Léviho (1863–1935). Nikdy nezískal doktorát – disertační práci *La Prière* (Modlitba) nepředložil k obhajobě, přesto ji v roce 1909 ji publikoval. Stal se významným představitelem francouzské sociologické školy; někdy je označován za posledního velkého kabinetního antropologa – v souladu s tradicí francouzské antropologie nikdy neuskutečnil žádný terénní výzkum. Mauss se výrazně politicky angažoval – stal se jedním ze zakladatelů socialisticky orientovaného periodika *L'Humanité* (1904), se kterým následně úzce spolupracoval. Přispíval také do politického periodika *La Populaire*. Spolu s Durkheimem se angažoval v hnutí za propuštění kapitána Alfreda Dreyfusse (1859–1935). V letech 1897 až 1898 žil ve Velké Británii, kde se seznámil s britským antropologickým myšlením; spolupracoval mimo jiné s Edwardem Burnettem *Tylorem (1832–1917) a Jamesem Georgem *Frazerem (1854–1941). Po návratu získal místo na École Pratique des Hautes Études, kde na katedře indických náboženství vystřídal Alfreda Foucherana. V roce 1898 se

stal redaktorem *L'Année sociologique*. Po smrti Durkheima v roce 1917 vyvinul úsilí o pokračování *L'Année sociologique*, ale vyšla jen dvě čísla (1925 a 1927). Od roku 1902 vedl na École Pratique des Hautes Études přednášky se zaměřením na náboženství *přírodních národů. Ve spolupráci s Lucienem *Lévy-Bruhlem a Paulem Rivetem založil v roce 1925 Institut d'ethnologie de Paris (Institut etnologie v Paříži). V letech 1931 až 1941 přednášel na Collège de France a zasloužil se o další rozvoj francouzské sociologické školy, kterou se pokusil sblížit s *psychologií. Sociologické teorii věnoval Mauss svou studii *Fragment d'un plan de sociologie générale descriptive* (Fragment plánu obecné deskriptivní sociologie, 1934).

Mauss měl široké odborné zájmy; prováděl sociologicko-etnologické analýzy *daru, *magie, *oběti, *směny, *reciprocity a spolupráce. Výzkumy založil na širokém využití komparativní metody. Částečně se odklonil od Durkheimových názorů na povahu společnosti. Připouštěl, na rozdíl od Durkheima, že sociální život má psychické aspekty, které se však liší od psychiky jedince. Na zmírnění Durkheimových antipsychologických postojů pracoval zejména ve 20. letech, kdy spolupracoval se Societé de psychologie (Psychologická společnost) a navázal spolupráci s *Journal de psychologie normale et pathologique* (Časopis pro normální a patologickou psychologii) a *Journal de psychologie* (Psychologický časopis). V publikovaných příspěvcích apeloval na nezbytnou spolupráci mezi sociologií, psychologií a *fyziologií, která umožní celostně zkoumat konkrétní lidi.

Mauss je autorem řady studií: *Essai sur la nature et la fonction du sacrifice* (Esej o povaze a funkci oběti, 1899), kterou zpracoval společně s Henrim Hubertem (1872–1927), *Esquisse d'une théorie générale de la magie* (Nástin obecné teorie magie, 1902–1903). Ve svém nejcitovanějším díle *Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques* uveřejněném v *L'Année sociologique* (Nouvelle séries, Tome I [1923–1924]) (Esej o daru: Formy a příčiny směny u archaických společností, 1925, česky: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999) předložil hypotézu „totálního sociálního faktu“ (v originálu: *fait social total*). V díle provedl analýzu daru v mezikulturní perspektivě; mimo jiné na příkladech *potlače a *kuly; zde čerpal z díla Franze *Boase (1858–1942), respektive Bronislawa *Malinowského (1884–1942). Z tohoto úhlu pohledu lze konstatovat, že přispěl k rozvoji sociologie náboženství a *ekonomické antropologie. Vedle toho přispěl k antropologii těla a metodologii antropologie. V díle *Les techniques du corps* (Techniky těl, 1936) provedl analýzu kulturního základu zacházení s tělem – ukazuje, jak proces *enkulturace ovlivňuje techniky a způsoby plavání, běhu, odpočinku a podobně. V díle *Une catégorie de l'esprit humain: La notion de personne celle de „moi“* (Kategorie lidského ducha: Pojem osobnosti „já“, 1938) se zabýval představami o osobnosti u indiánů *Pueblanů a *Austrálců. Maussova studentka Denis Paulmeová (1909–1998) na základě svých poznámek z jeho přednášek sestavila *Manuel d'ethnographie* (Etnografická příručka, 1947). Claude *Lévi-Strauss (narozen 1908) pořídil z Maussových děl publikaci *Sociologie et anthropologie* (Sociologie a antropologie, 1950). Třísvazkový soubor Maussových prací vydal v letech 1968–1969 Victor Karady pod názvem *Oeuvres* (Díla). Sborník Maussových politických děl publikoval v roce 1997 Marcel Fournier pod názvem *Écrits politiques* (Politické spisy). K četným Maussovým žákům patří Luis Dumont (1911–1998), Marcel *Griaule (1898–1956), Michel Leiris (1901–1990), Claude Lévi-Strauss, Jacques Soustelle (1912–1990) a další.

McGrew, William C. (narozen 1947), skotský primatolog; v současné době působící jako profesor *antropologie a *zoologie na Miami University v Ohio (USA). Jako jeden z prvních se začal zajímat o širší souvislosti nástrojové činnosti *šimpanzů a formuloval hypotézu o možné existenci elementárních kulturních tradic u šimpanzů.

Autor zásadní monografie *Chimpanzee Material Culture: Implications for Human Evolution* (Materiální kultura šimpanzů: Implikace pro lidskou evoluci, 1992), která se spolu

s molekulárně genetickými výzkumy významně zasloužila o změnu *paradigmatu současné *primatologie.

McLennan, John Ferguson (14. 10. 1827, Inverness, Skotsko – 16. 6. 1881, Hayes Common, Kent, Anglie), skotský právník, antropolog a etnolog; jeden ze zakladatelů *evolucionismu v *antropologii a *etnologii. V duchu evolucionismu vytvořil koncepci instituce *manželství: nejstarší údobí charakterizovaly *exogamie a *polyandrie, které vznikly jako důsledek omezených zdrojů obživy získávaných *lovem a *sběračstvím, z toho pak vyplynula zvyklost zabíjení dětí ženského *pohlaví; až zemědělství, které zajistilo dostatečnou obživu, vedlo k zániku *polyandrie a *matrilinearity a následně k vzniku *monogamie a *patrilinearity, což položilo základy pro současný typ rodiny.

Tato koncepce byla zpochybněna a odmítnuta, avšak McLennanem zavedené termíny (exogamie, *endogamie aj.) jsou nadále užívány a jím nastolená témata jsou nadále nosná. Z díla: *Primitive Marriage* (Primitivní manželství, 1865).

Meadová, Margaret (16. 12. 1901, Philadelphia, Pennsylvania, USA – 15. 11. 1978, New York City, USA), americká antropoložka; představitelka školy *osobnost a kultura a psychologicky orientované *antropologie; propagátorka sociálního determinismu. Studovala na DePauw University a Barnard College anglický jazyk a psychologii; asistentka Franze *Boase Ruth *Benedictová ji přiměla k postgraduálnímu studiu antropologie.

Prvním samostatným výzkumem Margaret Meadové bylo osmiměsíční studium domorodců na ostrově Tau v soustroví Samoa v *Polynésii a jeho konkrétním výsledkem byla populární kniha *Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilisation* (Dospívání na Samoi: Psychologický výzkum primitivní mládeže pro západní civilizaci, 1928). V létě 1930 se společně s antropologem Reem Franklinem *Fortunem věnovala krátkému výzkumu *Omahů. V letech 1931 až 1933 studovala domorodé *kmeny na *Nové Guineji a v letech 1936 až 1938 a znovu 1939 pobývala s Gregory *Batesonem na Bali. Rok 1938 strávila mezi Iatmuly na Nové Guineji.

V knize *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (Pohlaví a povaha ve třech primitivních společnostech, 1935) shrnula Margaret Meadová výsledky svých výzkumů na Nové Guineji z počátku třicátých let, které byly zaměřeny na *analýzu sociálně kulturní podmíněnosti mužské a ženské role. Sociokulturní determinismus jako klíčový faktor při vytváření osobnosti byl rovněž tématem terénního výzkumu na Bali, který realizovala v letech 1936 až 1938 společně s Gregorym Batesonem. V knize *Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World* (Mužství a ženství: Studium pohlaví v měnícím se světě, 1949) se zabývala v širokém srovnávacím záběru kulturní podmíněností role pohlaví.

Po *druhé světové válce se věnovala především pedagogické, osvětové a řídicí činnosti a na čas se stala díky svému postavení na Kolumbijské univerzitě a v Americkém muzeu přírodní historie (*American Museum of Natural History*) v New Yorku bezpochyby nejvlivnější osobností severoamerické antropologie. Stála v čele Americké antropologické asociace (*American Anthropological Association*) a byla prezidentkou Americké asociace pro vědecký pokrok (*American Association for the Advancement of Science*). Její další práce zahrnovaly *Cultural Patterns and Technical Change* (Kulturní vzorce a technická změna, 1953, editorka) a *New Lives for Old: Cultural Transformation – Manus, 1928–1953* (Nové životy za staré: Kulturní transformace – Manus, 1928–1953, 1956).

Celoživotní témata Margaret Meadové se týkala procesu *socializace, dětství, rodičovství, vztahu mezi pohlavími a výchovy. Antropologie představovala podle Meadové především vědu o kultuře; výchova v raném dětství má zásadní význam pro formování lidské osobnosti. Interakci mezi jedincem a kulturou pokládala za dynamický proces, jehož výrazem byl specifický kulturně podmíněný typ osobnosti.

Dílo Margaret Meadové bylo vystaveno ostré kritice především z důvodu údajně závažných metodologických nedostatků a ideologické předpojatosti; například novozélandský

antropolog Derek *Freeman (1916–2001) uveřejnil v roce 1983 knihu *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth* (Margaret Meadová a Samoa: Zrození a zánik antropologického mýtu), v níž se snažil doložit, že Meadová idealizovala samoanskou společnost a podcenila „komplexnost kultury, společnosti, historie a psychologie“ místních obyvatel.

Mellaart, James (14. 11. 1925, Londýn, Anglie), britský archeolog a egyptolog; profesor na University of London. Působil jako vědecký pracovník v Britském archeologickém ústavu v Ankaře v Turecku a přednášel jako hostující profesor na *univerzitě v Istanbulu. V letech 1952 a 1954 se podílel na archeologických výzkumech Kathleen Kenyonové v Jerichu a v letech 1954 až 1959 pracoval jako hlavní asistent Setona Lloyda na výzkumu v Beycesultanu.

Mellaart provedl výzkumy na řadě lokalit z období *neolitu, *chalkolitu a z *doby bronzové na *Předním východě a v egejské oblasti. Světově významné jsou jeho výzkumy v *Hacilaru (1957–1960) a v *Çatal Hüyük (1961–1963 a 1965) v Turecku, které vytvořily plastický obraz vznikání a rozvíjení zemědělského způsobu života a jeho výrazného vlivu a působení na všechny lidské projevy. Z díla: *The Neolithic of the Near East* (Neolit Blízkého východu, 1975).

Mellars, Paul Anthony (narozen 29. 9. 1939), britský antropolog a archeolog; profesor na University of Cambridge. Z díla: *The Human Revolution: Behavioural and Biological Perspectives on the Origins of Modern Humans* (Lidská revoluce: Behaviorální a biologické perspektivy vzniku moderních lidí, 1989, spolu s Christopherem *Stringerem).

Mendel, Gregor Johann (20. 7. 1822, Hynčice – 6. 1. 1884, Brno), německý přírodovědec, *kněz, *opat *kláštera augustiniánů v Brně; zakladatel *genetiky. Narodil se v Hynčicích, tehdy Heinzendorf, malé *vesnici ve Slezsku, které bylo součástí Rakouska-Uherska, a při křtu 22. července dostal jméno Johann. Jeho otec Anton Mendel (1789–1857) byl *rolník. Johann měl starší sestru Veroniku a mladší sestru Terezii. Navštěvoval základní školu v Hynčicích a v roce 1833 přešel na piaristickou školu v Lipníku nad Bečvou. V následujícím roce pokračoval po dobu šesti let ve vzdělávání na gymnáziu v Opavě. V roce 1840 nastoupil na Filozofickou fakultu *univerzity v Olomouci, kde studoval matematiku, fyziku, filologii, filozofii a etiku. Během dvouletého studia filozofie si na živobytí vydělával doučováním. V roce 1843 vstoupil jako novic do augustiniánského kláštera v Brně, kde obdržel jméno Gregor. V roce 1845 započal se studiem *teologie a 4. srpna 1847 byl ve věku 25 let vysvěcen na kněze. V červnu následujícího roku dokončil svá studia a stal se *farářem na Starém Brně. Působení jako *duchovní v nemocnici psychicky obtížně snášel, proto po roce přijal místo učitele na gymnáziu ve Znojmě. Pokusil se složit na Vídeňské univerzitě zkoušky potřebné pro obdržení stálého učitelského místa, neměl však úspěch. Jeden ze zkoušejících, baron von Baumgartner, doporučil brněnskému opatu Cyrilu Nappovi, aby Mendel pokračoval ve studiích na Vídeňské univerzitě. Mendel zde na studiích strávil dva roky a navštěvoval přednášky z fyziky, matematiky a přírodních věd u vynikajících učitelů (například Christiana Dopplera, Franze Ungera), což ovlivnilo jeho další zájem o vyřešení problému, co a jak se dědí. Od roku 1854 až do roku 1868 vyučoval Mendel fyziku a přírodní vědy na vyšší německé reálce v Brně.

V letech 1854–1864 prováděl v zahradě brněnského *opatství pokusy s křížením rostlin, v nichž se zaměřil zvláště na *hrách, *Pisum sativum*. Výsledky svých pokusů přednesl 8. února a 8. března 1865 na zasedáních Přírodovědného spolku v Brně, jehož byl dlouholetým aktivním členem. Celá přednáška pod názvem *Versuche über Pflanzen-Hybriden* (Pokusy s křížením rostlin) vyšla rok poté v ročence Přírodovědného spolku.

V roce 1868 byl Mendel zvolen opatem kláštera. Nadále, i když v menším rozsahu, konal pokusy s křížením rostlin, aktivně působil v různých spolcích, věnoval se meteorologii a

*včelařství a byl též ředitelem Moravské hypotéční banky v Brně. Zemřel 6. ledna 1884 a je pohřben v hrobce augustiniánů na Ústředním hřbitově v Brně.

Na základě pokusů s křížením rostlin hrachu vyvodil základní *zákonitosti dědičnosti (přenos vloh z rodičů na potomky) a formuloval genetické principy (*zákony): *princip segregace vloh a *princip nezávislé kombinace vloh. Mendelovy objevy se staly základem moderní genetiky. Za doby Mendelova života však jejich význam zůstal nedoceněn, až teprve v roce 1900 je pro vědecký svět objevili nezávisle na sobě tři vědci, Carl Erich Correns (1864–1933), Erich von Tschermak (1871–1962) a Hugo Maria de Vries (1848–1935). V té době se o rozvoj genetiky velmi zasloužil anglický genetik William *Bateson. Z podnětu členů Přírodovědného spolku v Brně a za přispění vědců z celého světa byl v roce 1910 postaven Gregoru Johannu Mendelovi *pomník, jehož autorem je vídeňský sochař Theodor Charlemont (1859–1938). Pomník je dnes umístěn v zahradě brněnského kláštera. K stému výročí narození Gregora Johanna Mendela byl v malé zahrádce kláštera postaven menší pomník s deskou připomínající místo vzniku genetiky. U příležitosti stého výročí zveřejnění výsledků stěžejního Mendelova výzkumu u hrachu vzniklo v místě Mendelova působení v klášteře na Starém Brně Mendelovo muzeum.

Mercati, Michaelis (1541–1593), italský lékař a přírodovědec. Byl v první řadě přírodovědec a jako vrchní správce vatikánských botanických zahrad pečoval rovněž o sbírku minerálů a fosilií a zároveň působil jako lékařský poradce *papeže Klementa VIII. Jako terénní přírodovědec věnoval pozornost problému pravěkých kamenných nástrojů a jejich původu. Renesanční vzdělání mu poskytlo solidní znalost spisů *Plinia, *Lucretia a Festa. Byl si proto vědom klasické tradice na sebe navazujících dob s nástroji kamennými, bronzovými a železnými. Jako zbožný vatikánský *úředník rovněž čerpal z jiné velké kompilace starověké ústní tradice, ze *Starého zákona, který se rovná *Homérovi, pokud se týče připomínek kamenných a bronzových nástrojů a vylíčení zavádění železa *Filištíny. Třetí složkou Mercatiho chápání a nakonec porozumění byla vzrůstající sbírka asijských a amerických artefaktů dodaných do Vatikánu italskými, portugalskými a španělskými učiteli, misionáři a cestovateli.

Tyto tři složky, zahrnující pozorování v terénu, starověkou tradici a soudobou *etnografii, byly východiskem Mercatiho *interpretace a zůstávají v pozměněné podobě základem moderní *archeologie: spolu s Aldrovandim a jinými učiteli Mercati soudil, že artefakty nalézané *rolníky na polích jsou lidského původu a pravěkého stáří, nikoli „nebeskými předměty“ či „hromovými klíny“ s magickými vlastnostmi, a zároveň je uvedl do přímé souvislosti s klasickou hypotézou existence doby kamenné, bronzové a železné. Mercatiho rukopis o této problematice je pouze částí jeho velkého díla o minerálech a fosiliích nazvaného *Metallotheca* (Souborné pojednání o kovech), které leželo ve vatikánské knihovně až do roku 1717, kdy jej papež Klement XI. přikázal publikovat.

I když zůstala Mercatiho práce až do tohoto data nepublikována, byla dobře známa. Podobné myšlenky se objevily v pracích několika učenců tohoto období. Můžeme proto říci, že Mercati je archeologickým protějškem Cardana v matematice, *Vesalia v anatomii, Galilea ve fyzice nebo Koperníka v astronomii. Mercati však nemůže být asi nikým přímo označen za archeologa; přesto je jeho práce mezi prvními spisy, které obsahují prvky, z nichž se v průběhu první poloviny 19. století, zejména díky Christianu Jürgensenovi *Thomsenovi, zrodila moderní archeologie.

Miklucho-Maklaj, Nikolaj Nikolajevič (17. 7. 1846, Rožděstvenskoje, Rusko – 14. 4. 1888, Petrohrad, Rusko), ruský přírodovědec, etnograf a antropolog. Po gymnaziálních studiích nastoupil na *katedru fyziky a matematiky na *univerzitě v Petrohradě; ze studia však byl pro porušování pravidel vyloučen. Ve studiu pokračoval na německých univerzitách v Heidelbergu, Lipsku a Jeně. Studoval mimo jiné pod vedením významného německého darwinisty Ernsta *Haeckela (1834–1919); později se stal jeho asistentem a podnikl s ním

v roce 1866 terénní výzkum na Kanárských ostrovech. Následně se zúčastnil výpravy k Rudému moři. Po svém návratu do Petrohradu v roce 1869 se začal intenzivně zajímat o literaturu o původních obyvatelích *Oceánie (*Melanésie, *Mikronésie a *Polynésie), kde uskutečnil své nejvýznamnější terénní výzkumy (především na *Nové Guineji). Svou klidnou a povahou si získal přístup k *Papuáncům a zprostředkoval klíčové informace o jejich *kulturách.

První cestu do Melanésie absolvoval na palubě korvety Vitjaz, která 8. listopadu 1870 vyplula na cestu kolem světa. Na palubě lodi překonal Atlantský oceán, obeplul Jižní Ameriku a částečně přeplul Tichý oceán. Dne 19. září 1871 se vylodil na Nové Guineji v zálivu Astrolabe na pláži, která byla později nazvána jeho jménem. Na Nové Guineji zůstal se dvěma pomocníky až do prosince 1872, kdy u břehů Nové Guineje zakotvila ruská korveta Izumrud, která měla vyzvednout na předem smluveném místě jeho písemnosti, neboť se v Evropě rozšířila zpráva, že Miklucho-Maklaj na Nové Guineji zemřel. Po odjezdu z Nové Guineje ulehl nemocen na šest měsíců v Ternate; později pokračoval v cestě na Filipíny, kde zůstal od března do dubna 1873. V letech 1874–1876 uskutečnil další cestu; krátce se zastavil na Nové Guineji, kdy navštívil i jihozápadní část ostrova, kterou si v té době nárokovalo Nizozemsko. Následně navštívil Singapur, Bangkok a Jávu, kde se zotavoval až do začátku roku 1876. Z Jávy odcestoval na Novou Guineu v únoru 1876 se zastávkami, mimo jiné na Celebesu, Palau, ostrově Yap, Karolínách a Admirální ostrovech. Na Nové Guineji opět pobýval od června 1876 do listopadu 1877. Následoval další melanéský výzkum v letech 1878 a 1879, kdy prozkoumal *Torresovu úžinu, Trobriandovy ostrovy, ostrov Wari, Admirální ostrovy, Palau a Filipíny. Následně se přes Borneo vypravil do Singapuru a odtud do Sydney. V letech 1878 a 1879 opět navštívil Novou Guineu. Jeho poslední krátká návštěva Nové Guineje proběhla v roce 1883.

Miklucho-Maklaj se zasloužil o vybudování biologické výzkumné stanice na pobřeží v Sydney (Camp Cove, Watsonův záliv). Stanice zabývající se mořskou faunou byla situována na výběžku pevniny, který zasahuje hluboko do otevřeného oceánu. Její sídlo projektoval australský architekt John Kirckpatrick (1856–1923) a bylo dokončeno v roce 1881. Miklucho-Maklaj na stanici žil a pracoval průběžně pět let. Prostory stanice sloužily od konce osmdesátých let 19. století do roku 2001 armádním důstojníkům. V roce 2001 byla svěčena do péče *Sydney Harbour Federation Trust*.

V roce 1886 se Miklucho-Maklaj vydal Petrohradu, aby na půdě Ruské zeměpisné společnosti (Ruskoje geografičeskoje občestvo), která zčásti sponzorovala jeho první cestu na Novou Guineu, prezentoval výsledky své práce. Svě sbírky následně věnoval Ruské akademii věd. V roce 1887 se vypravil zpět do Sydney, aby uspořádal své rukopisy. Z obavy ze zneužití svých poznatků koloniálními mocnostmi zlikvidoval část svých rukopisů; po jeho smrti část rukopisů zničila i jeho manželka. Ještě téhož roku se vypravil zpět do Petrohradu, kde o rok později zemřel. Zbytek díla se po jeho smrti dostal do fondů Ruské zeměpisné společnosti. Během života Miklucho-Maklaj publikoval jen krátké statě a referáty, rozsáhlejší díla a jeho deníky začaly vycházet tiskem až od roku 1923 péčí Ruské zeměpisné společnosti.

Jeho zájem nebyl jen čistě vědecký, neboť vyvinul značné úsilí o ochranu původního obyvatelstva Oceánie. V polovině sedmdesátých let 19. století zahájil písemný dialog s evropskými politiky a představiteli koloniálních administrativ a obchodních společností. Protestoval proti obchodu s lidmi v Polynésii, vyhánění původního obyvatelstva z jejich půdy a proti distribuci alkoholu domorodcům. Dožil se ještě *kolonizace východní části Nové Guineje Německem a Velkou Británií, která probíhala v říjnu a listopadu 1884, kdy si tyto dvě mocnosti rámcově rozdělily území na východ od hranic nizozemské *kolonie. V roce 1885 bylo vyjednáno definitivní vymezení těchto hranic mezi Německem a Velkou Británií. Krátce před svou smrtí poslal Maklaj telegram německému kancléři Bismarckovi: „Melbourne, 9. ledna 1888. Původní obyvatelé Maklajova pobřeží odmítají připojení

k německé říši. Maklaj.“ V roce 1899 dostala německá kolonie oficiální název Německá Nová Guinea.

Nikolaj Nikolajevič Miklucho-Maklaj přispěl k formování *etnografie a rozvoji metod antropologického terénního výzkumu. Jeho zásluhy byly, mimo jiné, oceněny pojmenováním významné ruské antropologické instituce – Ústavu etnologie a antropologie N. N. Miklucho-Maklaje (Institut etnologii i antropologii im. N. N. Miklucho-Maklaja), který je součástí Ruské akademie věd. Jeho jméno nese rovněž rostlinný druh *Illipe maclayana*.

Mikuláš Kusánský, Nicolaus Cusanus (vlastním jménem Nicolas Krebs, 1401, Cues an der Mosel, dnes Bernkastel-Kues, Německo – 11. 8. 1464, Todi, Itálie), německý teolog, filozof a matematik. V roce 1450 *biskup v Brixenu. Jako církevní diplomat jednal o unii východní a západní církve a též s husity (*husitství). Domníval se, že cestou k reformě církve má být *koncil. Zklamán jeho jednáním, stal se zastáncem papežské svrchovanosti. V roce 1448 byl jmenován *kardinálem.

Ve spisu *De docta ignoranta* (O učené nevědomosti, I–III, 1440) si uvědomil hranice myšlení v protikladech, které vytrhává určení věci ze vzájemné souvztáznosti a jednoty (*coincidentia oppositorum). Ve vztahu k *Bohu uplatnil princip splývání protikladů maxima a minima. Bůh je maximem jako zahrnutí všech věcí před jejich stvořením a minimem jako rozvinutí všech věcí po jejich stvoření. Překonal staré pojetí *světa, vybudované na hierarchicky uspořádaných *substancích, učinil první kroky k matematizaci *přírody. Při odhalování vzájemných vztahů je matematika nástrojem jejich vyjádření („svět je nekonečná koule, která má střed všude a nikde“). Zabýval se rovněž astronomií; dospěl k *názoru o pohybu Země. Myšlení Mikuláše Kusánského bylo ovlivněno též mystickou kontemplací. Aby podpořil vzájemné soužití různých náboženství, uvažoval ve spisu *De pace fidei* (O míru víry, 1453) o jejich společném racionálním jádru. Ve svém díle předjal některé exaktní teorie formulované mnohem později.

Mill, John Stuart (20. 5. 1806, Londýn, Anglie – 8. 5. 1873, Avignon, Francie), britský filozof, ekonom, logik a etik; představitel *pozitivismu. Byl ovlivněn Georgem *Berkeleym, Davidem *Humem, Jeremym *Benthame a Augustem *Comtem. Rozvinul subjektivně idealistický empirismus, *indukci oddělil od *dedukce a postavil proti ní. Vypracoval systém takzvané induktivní logiky, zejména metody kauzální analýzy. Rozpracoval etickou doktrínu *utilitarismu, například rozdělením slastí na vyšší a nižší (v čemž byl ovlivněn *romantismem).

V návaznosti na Adama *Smitha a Jeremy *Benthama již plně vyjádřil požadavky podnikavosti svobodných jednotlivců: každý má sledovat svůj vlastní zájem, prospěch a *zisk – pokud je to v souladu s právním řádem a hospodářskými *zákony, a tak nepotlačuje zájmy a prospěch druhých. Tím, že v podnikání uspějí nejspokojnější, budou zájmy jednotlivců v souladu se zájmy celku. Odmítal státní paternalismus; jeho „princip poškození“ (*harm principle*) stanoví, že omezení individuálního jednání ze strany státu je přijatelné pouze tehdy, škodí-li toto jednání druhým osobám (klasickými příklady jsou nošení přilby na motocyklu nebo sledování *pornografie). Jeho důraz na jednotlivce a *hodnotu seberealizace ho paradoxně později vedl od klasického *liberalismu směrem k liberalismu modernímu a také k pozitivnímu pojetí svobody (*svoboda, pozitivní a negativní): Má-li mít jedinec reálnou možnost vlastního rozvoje, je třeba mu zajistit přinejmenším dostatečné vzdělání – a to je odpovědností státu.

Mill patřil mezi nejvýznamnější zastávce *zastupitelské demokracie; v knize *Poddanství* žen se nechal inspirovat svojí ženou a aktivistkou za práva žen Harriet Taylorovou (1807–1858). Z díla: *A System of Logic* (Logický systém, 1843), *Principles of Political Economy* (Principy politické ekonomie, 1848), *On Liberty* (1850, česky: *O svobodě*. Praha: Časopis českého studentstva, 1891), *Considerations on Representative Government* (1861, česky: *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Časopis českého studentstva, 1892; Praha: Svoboda, 1992),

Utilitarianism (Utilitarismus, 1861), *The Subjection of Women* (1869, česky: *Poddanství žen*. Praha: Časopis českého studentstva, 1890).

Minakata, Kumagusu (15. 4. 1867, Wakajama, Japonsko – 29. 12. 1941, Tanabe, Japonsko), japonský biolog, etnolog a folklorista. Po neúspěšných studiích na střední škole opustil v 15 letech Japonsko a studoval v USA a v Evropě humanitní vědy (antropologii, archeologii, historii, folkloristiku) i přírodní vědy, zejména biologii.

Proslul především svými studiiemi hlenek (Myxozoa) – jeden z jím objevených exemplářů dokonce nese jeho jméno (*Minakatella longifila* G. Lister, 1921) a hub (Fungi). V roce 1892 odešel do Velké Británie, kde působil jako pomocný kurátor přírodovědných i historických sbírek Britského muzea. Během svého londýnského pobytu publikoval řadu odborných článků především v časopise *Nature*. Po osobních neshodách s vedením muzea se vrátil roku 1900 do Japonska a usadil se ve *městě Tanabe (prefektura Wakajama), kde dále pokračoval ve svých biologických pozorováních. Společně s Janagitou Kuniem se začal věnovat intenzivnímu studiu *folkloristiky a stal se jedním z průkopníků tohoto oboru v Japonsku. Od roku 1906 se silně angažoval v celonárodním hnutí protestujícím proti konsolidaci a částečné likvidaci venkovských šintoistických svatyní.

Mistr Eckhart (Eckhart z Hochheimu, narozen kolem 1260 na Waldenfelsu, Durynsko, Německo – zemřel asi 1327, neznámo kde), německý teolog a filozof; tvůrce moderního německého jazyka, jeden z nejvýznamnějších a nejproslavenějších představitelů německé *mystiky, člen řádu *dominikánů. V letech 1275–1285 studoval, patrně na řádové škole v Kolíně nad Rýnem, kde asi patřil mezi jeho učitele *Albertus Magnus. Po dokončení studií a vysvěcení na *kněze přešel zřejmě do Erfurtu, kde působil jako vychovatel klášterních noviců. V této době byla v dominikánském řádu zavedena povinnost kázat v ženských *kláštřech pro řeholnice, které neuměly latinsky a přinášely s sebou mnoho vlivů z lidové zbožnosti a mystiky. Mistr Eckhart takto působil v oblasti porýnských ženských klášterů a zde se patrně seznámil s lidovou mystikou; dalším důsledkem bylo to, že kázal v němčině, a tím vytvářel základy svých nejvlivnějších děl, německých kázání. Mezi lety 1300–1302 přednášel Eckhart *Sentence* Petra Lombardského na pařížské univerzitní řádové koleji, kde dosáhl hodnosti mistra. Od roku 1303 začala jeho poměrně strmá řádová kariéra, která vyvrcholila roku 1311 jeho zvolením za generálního představeného celého řádu pro Německo. Než se však funkce ujal, byl znovu vyslán na dva roky přednášet do Paříže. Po návratu byl pověřen vedením ženských klášterů dominikánského řádu; při této práci se poměrně dlouho, asi až do roku 1323 intenzivně seznamoval s mystikou tehdy rozšířeného beghinského hnutí. V této době už patrně probíhaly Eckhartovy spory s *klérem a s představiteli žebravých řádů, podřízených přímo *papeži. Situace vyústila roku 1326 v obžalobě Mistra Eckharta z toho, že káže bludy: jednalo se o 108 z Eckhartových kázání a dalších spisů, po několika jednáních byl jejich počet snížen na dvacet osm. Mistr Eckhart se odebral do Avignonu k papežskému slyšení, aby se zde obhájil, celé řízení ale nebylo dokončeno, protože v jeho průběhu zemřel. Odsouzeno bylo 15 Eckhartových vět jako bludných, 11 jako podezřelých a nejasných a dvě věty nebyly spolehlivě doloženy. Eckhart však nezemřel jako *kacíř, protože výnos se nijak netýkal jeho *víry.

Eckhartovo dílo obsahuje řadu odborných teologických spisů určených pro univerzitní vzdělance, asi 100 německých kázání (autorství některých není plně doloženo), tři německé traktáty a několik desítek latinských kázání. Mezi nejznámější patří kniha *Reden der Unterweisung* (Naučení), komentář k Lombardského *Sentencím*, *Buch der göttlichen Tröstung* (Kniha božské útěchy, napsaná kolem roku 1308 v Čechách), *Vom edlen Menschen* (O vznešeném člověku) a Eckhartovo životní dílo *Opus tripartitum* (Trojdílný spis). Vliv Mistra Eckharta byl v dějinách mystiky a filozofie obrovský, stopy jeho myšlení nalezneme u *Mikuláše Kusánského, v *německém idealismu (například *Hegelova myšlenka „negace negace“ je přímou citací z Eckharta), u Arthura *Schopenhauera, který se k němu hlásil jako k

svému předchůdci, a stejně tak i ve fundamentální *ontologii Martina *Heideggera. Česky byly publikovány výběry z díla, nejnověji *Mistr Eckhart a středověká mystika* (Praha: Vyšehrad, 2009, 3. vydání)

Mivart, George Jackson (30. 11. 1827, Londýn, Anglie – 1. 4. 1900, Londýn, Anglie); britský katolický biolog; zabýval se zejména otázkami *biologické evoluce. Mivart byl žákem britského komparativního anatoma, paleontologa a zoologa Richarda *Owena (1804–1892), britského přírodovědce George Roberta Waterhouse (1810–1888) a britského přírodovědce Thomase Henryho *Huxleyho (1825–1895). Zejména protichůdné antidarwinistické Owenovy a darwinistické Huxleyovy *názory formovaly Mivartovu vlastní svébytnou *verzi teorie biologické evoluce, která kontrastovala s *Darwinovou teorií biologické evoluce. Podle Owena vykazují jednotlivé druhy *homologie, které vědci umožňují v přírodě vysledovat řád ukazující na boží plán při stvoření světa. Mivart proto tvrdil, že vývoj jednotlivých druhů se odehrává v rámci obecných kategorií *organismů, které samy mají božský původ. Huxley uvedl Mivarta do základů biologie, ten ale se svým učitelem nesdílel nadšení pro *evoluci *přirozeným výběrem.

Na základě studia řádu *primátů Mivart odmítl přirozený výběr jako hlavní hnací sílu biologické evoluce. Mivart svou vlastní antidarwinistickou teorií biologické evoluce představil v díle *On the Genesis of Species* (O genezi druhů, 1871). Mivart byl toho názoru, že přirozený výběr není hlavní hnací silou evoluce, ale plní jen sekundární úlohu. Použil argument, který je dodnes používán představiteli *kreacionismu, totiž že výhodné znaky na začátku svého vývoje musely být nutně nedostatečně vyvinuté, a tedy vlastně nevýhodné. Přirozený výběr by pak nemohl překlenout stadium *selektce nevýhodných znaků. Přirozený výběr také nemůže vysvětlit vznik homologických struktur u nepříbuzných *taxonů. Mivart navrhl řešení, že neexistují žádné přechodné články, ale že nové druhy nebo adaptace se objevují náhle jednorázovou modifikací. Druhy organismů proto mezi jednotlivými jednorázovými modifikacemi nemají nehotové, neúčinné a nevýhodné orgány nebo funkce. Hlavní hybnou silou není přirozený výběr, ale interní *zákon („substanciální podoba“), která utváří každou živou bytost a řídí její vývoj. Mivart kriticky vystoupil proti Johnu *Romanesovi, a to hlavně proti jeho pojetí *instinktu a evoluce myslí; zejména nesouhlasil s Romanesovou teorií vzniku instinktů. Podle Mivarta jsou instinkty dokladem *Boží prozřetelnosti a „inteligentního designu“, protože takové komplexnosti, jaké instinkty dosahují, nemohl přirozený výběr dosáhnout. Instinkty sahají daleko za mentální schopnosti zvířat (*zvíře), a nemohly tedy vzniknout „stereotypizací“, jak předpokládal Romanes. Podle Mivarta je mylný i Romanesův předpoklad kontinuity mentální evoluce od zvířat k člověku. Schopnost zvířat zpracovávat a prakticky využívat počítky ještě není dokladem racionality. Mezi zvířaty a lidmi zeje hluboká propast, která nemůže být překlenuta evolucí. Romanes se s Mivartovou kritikou během svého života vypořádal jen částečně, z posmrtně vydaných děl však vyplývá Romanesova snaha o založení evoluční teorie i usmíření *náboženství s *vědou.

Modlitba, Petr (5. 7. 1968, Brno), český malíř a ilustrátor zabývající se rekonstrukcemi z oboru *antropologie, *paleoantropologie, *paleontologie a *paleobotaniky. Modlitba užívá ve své tvorbě zejména techniku *olejomalby, *kvaše a kresbu tužkou. V roce 1985 absolvoval Střední odborné učiliště stavební v Brně a až do roku 1997 pro něj malba představovala pouze zájmovou oblast. Na Modlitbu již v dětství zapůsobila publikace *Ztracený svět* (1948) paleontologa Josefa *Augusty (1903–1968), kterou ilustracemi doprovodil malíř a ilustrátor Zdeněk *Burian (1905–1981). Ve své vlastní výtvarné tvorbě navázal na prehistorické rekonstrukce amerického malíře Charlese Roberta Knighta (1874–1953) a britského malíře Johna Sibbicka. Od roku 1998 Modlitba působil jako výstavař-aranžér v *Moravském zemském muzeu v Brně.

Zásadním motivem k realizaci prehistorických rekonstrukcí mu bylo setkání s antropologem Janem *Jelínkem (1926–2004) v roce 2001. Pro jeho rozšířené vydání

publikace *Střecha nad hlavou: Kořeny nejstarší architektury a bydlení* (2006) Modlitba vytvořil své první knižní ilustrace. Pod vedením antropologa Zbyňka *Šmahela (1946–2008) realizoval malířské rekonstrukce vzhledu evolučních předků člověka pro pavilon Anthropos v Brně-Pisárkách (*Ústav Anthropos Moravského zemského muzea). Stejně tak nástěnnou malbu vstupního průčelí tohoto pavilonu v roce 2005, která představuje repliku aboriginské malby tzv. rentgenového stylu na skalním převisu, objeveném a zdokumentovaném Janem Jelínkem při australské expedici v roce 1969 (viz *Austrálci).

Modlitba při tvorbě svých obrazových rekonstrukcí spolupracuje s odborníky v oborech paleontologie, antropologie a ostatních příbuzných vědních oborů. Sérii obrazů připravil pro stálou expozici Chlupáčova muzea historie Země Přírodovědecké fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. V rámci projektu Mezinárodní den planety Země 2008 vytvořil plakát *Země a život*. Ilustroval publikaci *Cesty do pravěku* (2009) českých paleontologů Martina Košťáka (naroz. 1971) a Martina Mazucha (naroz. 1973). Modlitba ilustruje také školní učebnice. Zúčastnil se několika tuzemských (Starý Zámek, Jevišovice 1999, Galerie Fíďa, Český Krumlov 2006, Pavilon Anthropos, Brno-Pisárky 2009) a zahraničních výstav (*Musée d'Art et d'Histoire Hôtel Beurnier-Rossel*, Montbéliard, Francie 2007, Natuurhistorisch Museum Rotterdam, Nizozemsko 2008), kde své obrazy vystavoval společně s pracemi českých malířů Zdeňka Buriana, Jana Dungela (naroz. 1951) a Pavla *Dvorského (naroz. 1946). Jeho tvůrčí činnosti doplňuje volná tvorba, například portrétní malba (*Zdeněk Burian*, 2002, *Profesor J. Jelínek*, 2008, *Portrét G. J. Mendela*, 2008). Petr Modlitba tvořivě navazuje na tradici české malby a kresby věnované rekonstrukci lidské prehistorie, zejména na dílo Zdeňka Buriana.

Mondino dei Luzzi (kolem 1275, Bologna, Itálie – 1326, Bologna, Itálie), italský lékař a anatom. Kolem roku 1315 provedl v Bologni první dokumentovanou pitvu lidského těla.

Poznatky z tohoto a dalších výzkumů uveřejnil v roce 1316 ve sbírce pitevních cvičení pod názvem *Anathomia Mundini* (Mundinova anatomie), tiskem poprvé v roce 1475 nebo 1478, s početnými dalšími novými vydáními a dotisky). Tento spis je prvním středověkým anatomickým dílem tohoto druhu a zůstal jím až do roku 1543, kdy Andreas *Vesalius publikoval svou práci *De humanis corporis fabrica libri septem* (Sedm knih o stavbě lidského těla).

Montagu, Ashley (28. 6. 1905, Londýn, Anglie – 26. 11. 1999, Princeton, New Jersey, USA), britský antropolog; zabýval se zejména biologickou antropologií, avšak značnou pozornost věnoval i kulturním a sociálním aspektům lidského života. Zdůrazňoval význam *heterochronií, zejména neotenie v lidské evoluci, a to nejen při vzniku fyzických, ale i duševních znaků. Kromě badatelské činnosti se věnoval i pedagogické práci. Působil na Harvardu, Princetonu, Kalifornské univerzitě a Newyorské univerzitě.

Napsal více než padesát knih, mezi nimi například *Man's Most Dangerous Myth: The Fallacy of Race* (Nejnebezpečnější lidský mýtus aneb šalba rasy, 1942), *On Being Human* (Co je to být člověkem, 1950), *Life Before Birth* (Život před narozením, 1964), *The Nature of Human Aggression* (Povaha lidské agrese, 1976), *Growing Young* (Dospělé mládě, 1981).

Montaigne, Michel Eyquem de (28. 2. 1533, zámek Montaigne, Dordogne, Francie – 13. 9. 1592, zámek Montaigne, Dordogne, Francie), francouzský filozof a spisovatel; představitel francouzského moralismu a hlavní stoupenec novověké pyrrhónské *skepse (*pyrrhonismus). Po studiu práv v Toulouse a Bordeaux byl politicky činný, roku 1570 se ale stáhl z veřejného života na rodinný *zámek, kde vzniklo jeho nejslavnější dílo *Essais* (Eseje I–III; žánr eseje Montaigne založil). Základní otázka *Esejů* zní, jak žít ve světě, jestliže si nemůžeme být jisti žádnou věcí a jestliže naše domněnka, že víme, je tím nejhorším morem, který nás zabíjí. Je to otázka člověka, který začíná chápat, co to znamená žít plně individualizovaným, svobodným životem. Obrat k tomuto problému je paradigmaticky znázorněn v nejznámějším a filozoficky nejnáročnějším eseji celé sbírky, v *Apologii Raimunda ze Sabundy*. Montaigne nechtěl

Sabunda ani obhajovat, ani vyvracet, nýbrž chtěl ve skutečnosti mluvit o úplně něčem jiném, než bylo názvem ohlášené téma. Jinak řečeno, *Apologie...* není propedeutika do **víry* ani propedeutika do *nevíry*, ale tvoří ji **ironicky* zastřená úvaha o možnostech a mezích poznání, která uvádí čtenáře do montaignovskyy pyrrhónského skeptického myšlení o člověku a o lidských **potencích*. Montaignovo uvedení do skeptické *scientia de homine* (vědy o člověku) má systematický záměr: jejím cílem byla určitá koncepce člověka, což znamená, že *Apologie Raimunda ze Sabundy* je antropologický spis.

Počátky moderní **filozofické* antropologie jsou spojeny s komplexem dalších problémů, na které **novověk* reagoval. Protože **antropologie* byla prvopočátečně umožněna odvratem od progresivní koncepce **filozofie* dějin, odvratem od myšlenky přesné znalosti dějinného průběhu a cíle dosahovaného podle obecně platných a poznatelných dějinných **zákonitostí*, byla zároveň umožněna skeptickou **epoché*. Pro Montaigna ale zůstalo otázkou, proč *epoché* zakládá skeptickou koncepci člověka, čili skeptickou novověkou antropologii. Jedna možná odpověď říká, že *epoché* je součástíka **lidské* přirozenosti, jíž stává na základě principu isosthenie. Zatímco isosthenie je určité zjištění, jež probíhá na úrovni teorie poznání, čili jde o noetický prvek, sama *epoché* už s teoriemi poznání nesouvisí. Naopak, postoj *epoché* závisí na utváření lidské přirozenosti, bytnosti, podstaty: a ta je utvářena, řečeno Montaignovým slovy, tak že „nemáme ani ponětí“, že „nevíme, a nevíme ani to, zda můžeme nevědět“.

Protože nemáme o tom, jak myslí skepse, ani potuchy, je *epoché* naším základním lidsky ustavujícím prvkem, jež také lze označit moderním husserlovským termínem jako *lebenswelt*. A jestliže z hlediska historie byl obrat k antropologii umožněn odvratem od filozofie dějin, pak z hlediska **filozofie* platí, že nemůžeme jako antropologii označit každou libovolnou teorii člověka, ale jen tu, která byla umožněna obratem k *lebensweltu*, tj. k základním lidsky ustavujícím prvkům, mezi nimiž stojí ze skeptického hlediska *epoché* na prvním místě. Když proto Montaigne mluví o irelevanci nábožensky dogmatických přístupů a o naprosto stejné irelevanci filozoficky dogmatických racionalistických nebo empirických teorií, nemá to význam pouze pro pochopení skepse, ale především pro pochopení jedné z prvotních novověkých antropologií, jaká se vůbec objevila. Montaigne oceňoval Sabundovu snahu omezit racionalisticky zaslepenou víru v lidský rozum a četl jeho **teologii* tak, že lidský rozum nemá žádný důvod stavět se do pozice instance, která by rozhodovala s absolutní platností. V tomto smyslu provádí Montaigne skutečně „apologii“ Raimunda ze Sabundy; když říká spolu s ním, že lidský rozum nepředstavuje cestu ke spáse, myslí to vážně. Jenomže na rozdíl od Raimunda nekončí pro Montaigna problém tím, že se přikloníme k víře, když jsme poznali, že rozum není všemocný. Námítka je očividná a nabízí se sama: proč bychom měli hledat východisko právě ve víře? Odkud víme, že víra je mocnější než rozum? Jakými argumenty můžeme zdůvodnit, že slabiny rozumu vynahrazuje náboženská víra? V tuto chvíli už nejde o apologii Raimunda ze Sabundy, ale o apologii skeptického individua, které se konstituuje na principu *epoché*; jde o apologii moderní antropologie.

Podle Montaigna můžeme vycházet z toho, že k něčemu tak ušlechtilému, božskému a naše chápání dalece přesahujícím, jako je pravda, potřebujeme boží pomoc. Sám člověk se svým diskurzivním věděním nedosahuje k univerzální pravdě, ale jen k dílčím přesvědčením. Až do této chvíle jakoby Montaigne skutečně prováděl apologii Raimunda ze Sabundy, avšak vzápětí po tomto „vyznání“ namítá: „Obávám se však, že jiná cesta našeho poznání neexistuje.“ Tím se klade problém, zda něco takového jako je **osvícení*, **iluminace*, evidence plynoucí z vnitřního prožitku víry, vůbec existuje, a tato otázka má přesné zaměření: Montaigne se neptá, zda existuje něco takového, jako je zjevení nebo boží infúze, božské zásahy do našeho poznání. To nevíme, ale věříme, a samo o sobě to není zajímavé. Jeho problém se týká čistě toho, zda možnosti lidského poznání přesahují dosah lidských prostředků, anebo zda je naše poznání redukováno na to, jaký je dosah našich prostředků. Kdyby to bylo tak, říká Montaigne, že bychom byli spojeni s **Bohem* cestou živé víry, pak

bychom s ním byli spojení boží zásluhou, ne vlastním přičiněním, a naše postoje i přesvědčení by měly charakter a pevnost božských postojů a přesvědčení. Z toho by plynulo, že by jimi nemohla otrást zvědavost ani nátlak ze strany mocných, ani *osud a *štěstí nebo neštěstí: naše přesvědčení a naše víra by musely odolat každému novému argumentu a každé nové rétorice. Běžně ale vidíme, že nic z toho neplatí; víra a její obsahy se mění, objevují se velká dilemata víry a nakonec i ničivé válečné konflikty mezi lidmi kvůli víře. Kdyby lidé mohli počítat s vírou, která by plynula z osvětlení, iluminace, tj. z živého spojení s Bohem, a která by nebyla odkázaná na lidské dílo víry, pak by také bylo možné uvažovat o pravdě. Pravda, kterou zjevuje Bůh a poskytuje ji člověku *aktem *Boží milosti, je pravda, která vede k pravé víře a k naplnění pravého lidství ve společenství *křesťanů – tak sice zní poučka, avšak jak říká Montaigne, problém spočívá v tom, že takovou pravdu nemáme. Domněnka o vlastnictví takové pravdy způsobuje, že křesťanské náboženství činí a šíří přesný opak toho, co původně zamýšlelo. Montaigne píše: „Naše náboženství lidé udělali proto, aby vykořenilo zlo; místo toho je kryje, živí a vyhrocuje.“ *Náboženské války jsou proto tak strašlivé, že se všechny zúčastněné strany odvolávají na boží pravdu; to chápe Montaigne jako vrchol náboženského pokrytectví. Kdybychom vzali všechny, kteří bojují skutečně kvůli náboženskému citu, a k nim přidali všechny, kteří bojují kvůli dodržování *zákona ve své *zemi, nesestavili bychom z nich, jak říká Montaigne, ani jednu „četnickou kompanii“ – všichni ostatní bojují pro moc a pro majetky. Pro Montaigna je závěr jasný: trvat na požadavku *fideismu, že člověk má svůj život orientovat podle náboženství, protože to je pravda, znamená buď nesmírnou naivitu, nebo ještě obludnější pokrytectví. Jinak řečeno, je to buď strategické zacházení s nepravdou v zájmu ovládnutí druhých lidí, nebo bezmyšlenkovité setrvávání v ní. Proto také nemůže mít *křesťanství žádné mimořádné postavení – je to naše náboženství, které formovala naše ruka a naše zájmy, avšak jiné ruce a jiné zájmy si zformovala zase svá náboženství, která jsou oprávněná úplně stejně. Akceptování náboženství má proto zcela kontingentní důvody: jak Montaigne říká, „narodili jsme se v zemi, kde dané náboženství platí – skládáme počet jeho stáří nebo důstojnosti těch lidí, kteří je hájili“. Jiné důvody neexistují; jiné náboženství, jiná náboženská svědectví a podobné sliby nebo hrozby nás úplně stejnou cestou dovedou ke zcela protikladným vírám. Z toho Montaigne vyvozuje svůj závěr, který patří mezi nejcitovanější místa *Apologie*: „Jsme stejným právem křesťany, jako jsme obyvateli Périgordska nebo Německa.“

Skepticko-pyrrhónské myšlení Michela de Montaigne stálo u zrodu moderní filozofické antropologie a zasahuje svým vlivem až do současnosti; recipováno bývá zpravidla v obdobích společenských krizí.

Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu (18. 1. 1689, zámek La Brède u Bordeaux, Francie – 10. 2. 1755, Paříž, Francie), francouzský spisovatel a filozof, kritik *absolutismu, osvícenský myslitel. Ve svém hlavním díle *De l'esprit des lois* (1748, česky: *O duchu zákonů*. Praha: V. Linhart, 1947) provedl kvazi-sociologickou komparativní studii mnoha soudobých společností, které v závislosti na geografických, kulturních a historických podmínkách přetvářejí k obrazu svému obecný přirozený *zákon platný pro všechny (což je podstata onoho „ducha zákonů“).

Montesquieu formuloval teoretické zásady univerzálního režimu, za jehož základní princip považoval oddělení legislativy, judikatury a exekutivy. Tento systém vešel v roce 1787 do Ústavy Spojených států, ovlivnil francouzskou revoluční *ústavu z roku 1791, dnes je uznávanou zásadou demokratických států.

Morgan, Conwy Lloyd (6. 2. 1852, Londýn, Anglie – 6. 3. 1936, Hastings, Anglie), britský přírodovědec a psycholog, jeden ze zakladatelů komparativní psychologie, který své *názory založil na *Darwinově teorii *biologické evoluce. Morgan vystudoval metalurgii a hornictví na *Royal School of Mines* (Královská důlní škola) v Londýně, kde se jedním z jeho učitelů stal Thomas Henry *Huxley (1825–1895), který mu přednášel přírodovědu. Během

studia byl silně ovlivněn četbou děl irského teologa a filozofa Georga Berkeleyho (1685 – 1753). Mezi hlavní Morganova díla patří *The Springs of Conduct: An Essay in Evolution* (Zdroje chování: esej o evoluci, 1885), *An Introduction to Comparative Psychology* (Úvod do komparativní psychologie, 1894) a *Habit and Instinct* (Zvyk a instinkt, 1896). Většinu své profesní dráhy působil na *univerzitě v Bristolu, kam přešel roku 1884 z diecézní koleje v Cape Townu.

S Darwinovou teorií se seznámil během své krátké pracovní cesty po Americe, kde působil jako tutor dětí jedné bohaté chicagské rodiny. Po svém návratu z Ameriky připravil esej, který zůstal jen v rukopise, v němž kritizoval výzkumné metody Johna George *Romanese (1848 – 1894), neboť byl přesvědčen, že jeho výzkumy nejsou systematické, ale jen anekdotické. Značně kritický byl také k Romanesově teorii evoluce mysli. Pod vlivem Berkeleyho byl toho názoru, že nemůžeme poznat mysl druhých, neboť veškeré poznání vědomí druhých je poznání vlastního vědomí, nebo je vytvořeno na základě tohoto poznání. Chceme-li druhému připsat určitý stav vědomí, pak je to jen projekce obrazu našeho vlastního vědomí, který jsme sami vytvořili. Výrazem jeho názorů je tzv. Morganův *kánon, který říká, že nemáme zvířatům přisuzovat vyšší psychické schopnosti, než které stačí k *vysvětlení jejich chování. Morgan rozlišil tři třídy chování, přičemž každé chování vychází z centrálního nervového systému: 1) reflexivní je na úrovni rodu, je reakcí na jasně vymezené podněty a je pevně spojeno s jednotlivými orgány; 2) instinktivní je na úrovni druhu a představuje zděděné vzorce chování, které vznikly působením přirozeného výběru; 3) rozumové je na úrovni jedince a vyrůstá z individuálních adaptací na specifické podmínky prostředí.

Morganovo pojetí instinktu se zásadně odlišuje od Romanesova. Morgan používal označení instinkt pro takové chování, které je společné pro všechny příslušníky druhu, má uniformní a opakující se podobu, vzniká na základě specifických podnětů a má jasnou souvislost s anatomickou strukturou a psychickou činností jedince.

Morgan, Lewis Henry (21. 11. 1818, Aurora, New York, USA – 17. 12. 1881, Rochester, New York, USA), americký antropolog, etnolog, sociolog, veřejný činitel a právník; jeden z nejvýznamnějších tvůrců a stoupců *evolucionismu. Spolu s Adolphem *Bandelierem a Frankem *Cushingem přispěl k ustavení *evolucionistické antropologie, archeologie, etnologie a etnografie ve Spojených státech amerických.

V roce 1844 Morgan ukončil studia práv a zahájil soukromou praxi v Rochesteru. Jeho profesionální a odborný zájem o *Irokézy se projevil poprvé v pojednání *League of the Ho-De-No-Sau-Nee or Iroquois* (Liga Ho-De-No-Sau-Nee neboli Irokézů, 1851). Roku 1855 se stal ředitelem železniční společnosti (Iron Mountain Rail Road Co.); později byl zvolen za Republikánskou stranu do Kongresu, v letech 1861 až 1869 působil jako senátor státu New York a stál v čele komise pro indiánské záležitosti. V roce 1856 se stal členem American Association for the Advancement of Science (Americké společnosti pro vědecký pokrok), na jejímž výročním zasedání vystoupil s přednáškou *Laws of Descent of the Iroquois* (1858, Zákony irokézského příbuzenství), v níž pohovořil o principech *exogamie a *matrilinearity u Irokézů.

Lewis Henry Morgan zkoumal prostřednictvím dotazníku, rozličné aspekty kmenové organizace, *příbuzenských vztahů a zvyklostí původního obyvatelstva Severní Ameriky a posléze se rozhodl svůj výzkum rozšířit prakticky na celý svět. Morgan rozlišil dva základní systémy *příbuzenství: tzv. „*klasifikační soustavu příbuzenství*“ a tzv. „*popisnou (deskriptivní) soustavu příbuzenství*“. V knize *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family* (Systémy pokrevnosti a sešvagření lidské rodiny, 1871) předložil své pojetí evoluce rodiny: po prvotním údobí archaické *promiskuity následovala rodina *pokrevních příbuzných, skupinové *manželství bratrů a sester, které již vymizelo a jehož jediná zachovaná podoba se udržela v *Polynésii jako tzv. *havajský systém pokrevního příbuzenství*. Následoval *punaluanský typ rodiny*, skupinové manželství sester nebo bratrů a jejich partnerů,

kteří již nemuseli být navzájem příbuzní. Z punaluanské rodiny vznikla *syndyasmická rodina*, založená na soužití několika párů. Systém pokrevního příbuzenství náležející tomuto typu rodiny označil jako *turánský* nebo *ganowanský*. Vyšší formu rodinného života představoval *patriarchální typ rodiny*, polygamní partnerství muže a několika žen. Konečného vývojového stadia bylo podle Morgana dosaženo v rámci **monogamní rodiny s árijským systémem pokrevního příbuzenství*.

V letech 1870 až 1871 podnikl čtrnáctiměsíční cestu po Evropě; ve Velké Británii se setkal s Charlesem *Darwinem, Johnem *Lubbockem, Henrym *Mainem a Johnem *McLennanem.

Morganova kniha *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization* (1877, česky: *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci*, 1954) představovala jeho vrcholný vklad do rozvoje klasického evolucionistického paradigmatu. V této syntéze vyložil *historii jako *univerzální vzestupný evoluční proces, podmíněný psychickou jednotou lidstva, který směřuje k vyšší míře sociální komplexnosti, technologické vyspělosti a obecné *humanity. Podrobně propracoval tři základní evoluční stadia vývoje lidstva: **divoštví (savagery)*, **barbarství (barbarism)* a **civilizaci (civilization)*, jež lze dále členit na sedm dílčích stupňů: I. Nejnižší stupeň divoštví, „dětství lidstva“, kdy hlavní obživou lidstva byly plody a ořechy a vzniká artikulovaná řeč. Toto údobí skončilo osvojením ohně a počátky rybaření. Do historické doby se nezachoval žádný kmen na tomto vývojovém stupni. II. Střední stupeň divoštví je charakteristický nejrozsáhlejší *migrací po zemském povrchu. Skončil vynálezem *luku. Na středním stupni divoštví žijí australští domorodci a Polynésané. III. Nejvyšší stupeň divoštví byl ukončen vynálezem hrnčičrství. Zahrnuje dnešní *indiánské kmeny Jižní Ameriky. Následují tři stupně barbarství: IV. Nejnižší stupeň barbarství, z něhož se dochovaly indiánské kmeny na východ od Missouri, přechází *vynálezem *zemědělství, *domestikací a *zavodňováním na vyšší úroveň. V. Střední stupeň barbarství je ohraničen nástupem *doby železné. Tento horizont dodnes nepřekročily některé indiánské kmeny Střední Ameriky. VI. Nejvyšší stupeň barbarství dokumentuje stav řeckých kmenů za *Homéra, italské kmeny před založením *Říma a germánské kmeny *římské doby. VII. Stupeň civilizace byl podle Morgana dosažen, jakmile se rozšířilo užívání písma.

Morganovou poslední větší prací byla kniha z roku 1881 nazvaná *Houses and House-Life of the American Aborigines* (Domy a domácí život amerických domorodců), která představovala důkladné shrnutí etnografických, archeologických a architektonických dat indiánských populací od Labradoru po Nové Mexiko.

Na sklonku své vědecké kariéry v roce 1880 byl Lewis Henry Morgan zvolen předsedou Americké společnosti pro vědecký pokrok. Někteří Morganovi žáci jako Lorimer Fison (1832–1907) v Austrálii nebo Adolphe Francis Alphonse *Bandelier (1840–1914) ve střední Americe prováděli rozsáhlý terénní výzkum, jenž měl prokázat správnost jeho tezí. V rámci Smithsonian Institution vznikl Ústav americké etnologie (Bureau of American Ethnology), jehož pracovníci navázali na Morganův badatelský program.

O Morganovo dílo projevil zájem zakladatelé *marxismu. Karl *Marx (1818–1883) se údajně chystal napsat o Morganovi knihu a Friedrich *Engels začlenil ve studii z roku 1884 nazvané *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* (1884, česky: *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Zář, 1906, v novějším překladu Praha: Svoboda, 1948) Morganovo pojetí pravěkých dějin do obecné vize *historického materialismu. Klasické evolucionistické paradigma, na jehož budování se Lewis Henry Morgan podílel, bylo následujícími generacemi antropologů ve Spojených státech amerických a ve Velké Británii kritizováno. Zejména škola Franze *Boase se stavěla k Morganovu dílu odmítavě. Určité rehabilitace se Lewis Henry Morgan dočkal po *druhé světové válce ze strany představitelů *neoevolucionismu Leslieho *Whita, Juliana *Stewarda a Marvina *Harrise.

Morgan, Thomas Hunt (22. 9. 1866, Lexington, Kentucky, USA – 5. 12. 1945, Pasadena, California, USA), americký zoolog a genetik; jeden z nejvýznamnějších zakladatelů moderní genetiky a objevitel takzvané chromozomové teorie dědičnosti (Morganovy *zákony): a) geny jsou v *chromozomech uspořádány lineárně za sebou, v konstantním a neměnném pořadí; b) všechny geny na tomtéž chromozomu jsou vzájemně vázány (jejich alely tedy nejsou volně kombinovatelné) a tvoří společnou vazbovou skupinu.

V roce 1933 mu byla udělena Nobelova cena za objevení funkce chromozomů v procesu dědičnosti. Z díla: *The Mechanism of Mendelian Heredity* (1915, Mechanismus mendelovské dědičnosti, revidované vydání 1923), *Evolution and Genetics* (Evoluce a genetika, 1925), *The Theory of the Gene* (1926, Teorie genu, revidované vydání, 1928), *Embryology and Genetics* (Embryologie a genetika, 1934).

Mortillet, Gabriel de (29. 8. 1821, Meylan, Francie – 25. 9. 1898, Saint-Germain-en-Laye, Francie), francouzský archeolog. V roce 1869 uveřejnil první systém *relativní chronologie *paleolitu, založený na francouzských lokalitách (*moustérien, *solutréen, *aurignacien, *magdalénien), který později podrobněji rozpracoval a doplnil o *acheuléen; pokoušel se rovněž o *absolutní datování paleolitu na základě mocnosti nálezových vrstev.

Morton, Samuel George (26. 1. 1799, Philadelphia, Pennsylvania, USA – 15. 5. 1851, Philadelphia, Pennsylvania, USA), americký lékař, antropolog a geolog; průkopník *rasové teorie. Morton dokončil v roce 1820 medicínu na Pensylvánské univerzitě a roku 1823 na Edinburghské univerzitě. Po návratu do Spojených států amerických se věnoval lékařské praxi a působil jako profesor anatomie na Pensylvánské univerzitě.

Od roku 1830 sbíral lebky, které podle jeho *názoru prokázovaly existenci pěti základních lidských ras. Přiklonil se k *polygenismu a tuto tezi obhajoval v polemice s reverendem Johnem Bachmanem. Morton publikoval v roce 1839 rozsáhlou studii *Crania Americana; or, a Comparative View of the Skulls of Various Aboriginal Nations of North and South America* (Americké lebky neboli srovnávací pohled na lebky rozličných původních národů Severní a Jižní Ameriky) s předmluvou nazvanou *Varieties of the Human Species* (Variety lidského druhu). Mortonova kniha *Crania Aegyptiaca; or, Observations on Egyptian Ethnography, Derived from Anatomy, History and the Monuments* (Egyptské lebky neboli zjištění o etnografii Egypta: Odvozeno z anatomie, historie a památek, 1844) byla založena na souboru devadesáti osmi lebek, které Mortonovi poskytl *konzul George R. Gliddon.

Müller, Friedrich Max (6. 12. 1823, Dessau, Anhaltsko, Německo – 28. 10. 1900, Oxford, Anglie), německý orientalista a průkopník srovnávací indoeuropeistiky, zakladatel *religionistiky. Müller se mezi osmnáctým a dvacátým rokem života naučil *hebrejsky a *arabsky, studoval klasické jazyky a psychologii na *univerzitách v Lipsku a Tübingenu, v jedenadvaceti letech si osvojil *perštinu a pod vedením lipského indologa Hermanna Brockhause (1806–1877) *sanskrt. V Berlíně navštěvoval přednášky zakladatele srovnávací indoevropské jazykovědy v Německu Franze Boppa a v Paříži studoval u indologa Eugèna Bournoufa. V roce 1846 se seznámil s anglofilem *baronem Christianem Karlem Bunsenem (1791–1860), pruským velvyslancem ve Velké Británii, který mu umožnil roku 1847 vystoupit na půdě prestižní British Association for the Advancement of Science v Oxfordu.

Friedrich Max Müller zůstal na Britských ostrovech až do konce svého života; od roku 1854 zastával místo profesora moderních jazyků na univerzitě v Oxfordu; v roce 1868 se zde stal řádným profesorem srovnávací jazykovědy; zabýval se především indologií a obecnou teorií náboženství. Z díla: *Introduction to the Science of Religion* (Úvod do religionistiky, 1873), *The Sacred Books of the East* (Posvátné knihy Východu, padesátisvazková edice pod jeho vedením).

Murdock, George Peter (11. 5. 1897, Meriden, Connecticut, USA – 29. 3. 1985, Devon, Pennsylvania, USA), americký antropolog; stoupenec *konfiguracionismu. V roce 1937 inicioval projekt Cross-Cultural Survey (Transkulturní mapování), jehož cílem bylo vytvořit

*Kartotéku oblastí lidských vztahů (Human Relations Area Files, zkratka: HRAF) pořádající antropologické prameny o různých kulturách světa podle pevně stanovených kritérií; v současnosti tato kartotéka obsahuje seznam základních *kulturních univerzálií o několika stech kulturách. Z díla: *Social Structure* (Sociální struktura, 1949), *Atlas of World Cultures* (Atlas kultur světa, 1981).

Murphy, Robert Francis (3. 3. 1924, Far Rockaway, New York, USA – 8. 10. 1990, Leonia, New Jersey, USA), americký antropolog; profesor antropologie na Columbia University (New York City). Terénní výzkumy prováděl zejména u *indiánského etnika *Munduruku v oblasti Amazonie a u berberských Tuaregů v oblasti Sahary. Z díla: *War: The Anthropology of Armed Conflict and Aggression* (Válka: Antropologie ozbrojených konfliktů a agrese, 1968, se spoluautory), *An Overture to Social Anthropology* (1979, doplněná a revidovaná vydání pod názvem *Cultural and Social Anthropology: An Overture*, 1986, 1989, česky: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998).

Musil, Alois (30. 6. 1868, Rychtářov u Vyškova – 12. 4. 1944, Otryby u Českého Šternberka), český katolický *kněz, arabista, bibliista, kartograf, cestovatel a spisovatel. V letech 1887–1891 studoval bohosloveckou fakultu v Olomouci, 1891 byl vysvěcen na kněze, 1895 získal doktorát teologie. K zájmu o arabský svět ho přivedla snaha o prohloubení teologických studií. V letech 1895–1898 studoval v *Jeruzalémě a Bejrútu, prozkoumal oblast kolem *Petry a objevil umajjovský palác *Kusajr Amra. Roku 1902 byl jmenován mimořádným a 1904 řádným profesorem na bohoslovecké fakultě v Olomouci. Jeho vědecká práce na poli arabistiky dosáhla mezinárodního uznání; 1909 byl jmenován řádným profesorem na teologické fakultě Vídeňské univerzity.

Musilovy zájmy byly široké, při poznávání arabského světa nekladl tak velký důraz na lingvistická studia jako spíše na vlastní cestovatelskou zkušenost. V letech 1908–1909, 1910 a 1912 podnikl dlouhodobé expedice do *Palestiny, *Sýrie, severní *Arábie a *Mezopotámie. V rámci svých cest prováděl zeměpisná pozorování, topografický výzkum, studoval předislámské a islámské archeologické památky, etnografii a folkloristiku a rovněž sledoval soudobé politické změny v oblasti. Žil u beduínského *kmene Rwala a stal se jeho členem pod jménem Músá ar-Rwejlí. Za *první světové války se soustředil na rozvoj obchodních a politických kontaktů s arabským světem. Roku 1916 se zasadil o vznik Balkánské a orientální sekce c. k. Rakouské orientální a zámořské společnosti. Jeho vliv vzrostl po nástupu císaře Karla na trůn (listopad 1916); jako zpovědník císařovny Zity se stal šedou eminencí habsburského dvora. Byl zapojen do císařovy iniciativy uzavřít separátní *mír, zasadil se o *amnestii významných českých politiků Václava Klobáče, Karla Kramáře a Aloise *Rašina a českých účastníků vzpoury v Boce Kotorské. Roku 1917 podnikl ve službách císaře poslední politickou misi do arabských provincií *osmanské říše, jež měla napomoci hospodářskému pronikání *monarchie na *Blízký východ a připravit půdu pro rakouské ambice nahradit Francii v roli ochránce katolické církve v osmanské říši.

Po *první světové válce se přihlásil k Československu a přestěhoval se z Vídně do Prahy. Prezident Tomáš Garrigue *Masaryk ho požádal, aby vstoupil do služeb nového státu. Roku 1920 byl jmenován řádným profesorem pomocných věd východních a novější arabštiny na *Univerzitě Karlově v Praze, kde jako ředitel *semináře působil až do roku 1938. Vypracoval plán na zřízení *Orientálního ústavu, jenž měl podporovat rozvoj hospodářských a kulturních vztahů mezi Československem a Orientem. Pro tento plán získal podporu prezidenta Masaryka a *ministra zahraničního obchodu Rudolfa Hotowetze. V roce 1927 byl jmenován jedním z prvních 34 členů Orientálního ústavu. V letech 1923–1924 a 1925–1928 Musil navštívil New York, kde s pomocí American Geographical Society publikoval výsledky svých cest v šesti rozsáhlých dílech série *Oriental Explorations and Studies*. Obsahují mnoho pasáží o historické geografii, dějinách i současné politické situaci těchto oblastí. Vzhledem k tomu, že se osobně znal s řadou významných osobností severní Arábie, je část jeho práce využitelná

jako *historický pramen. V letech 1929–1932 vydal česky zjednodušené *verze svých cestopisů v osmi svazcích. Z podnětu prezidenta Masaryka poté publikoval v řadě Dnešní Orient 11 monografií o současném politickém a hospodářském vývoji na Blízkém východě a *Středním východě věnovaných Arabskému poloostrovu, Etiopii, Iráku, Egyptu, Indii, Íránu a Afghánistánu, Palestině, Sýrii, Libyi, Turecku a Súdánu. Dvanáctý svazek, věnovaný francouzské severní Africe, zůstal v rukopise. Pro mládež Musil vydal 21 dobrodružných knížek odehrávajících se v arabském světě s *vysvětlením arabských a islámských tradic. Z díla: *Kusejr Amra*, I. Textband, II. Tafelband (1907), *Tajemná Amra* (1932). (Jaroslav Malina)

Musil, Rudolf (5. 5. 1926, Brno-Líšeň), český paleontolog a kvartérní geolog; profesor Ústavu geologických věd Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně, emeritní ředitel *Moravského zemského muzea v Brně. Vystudoval klasické gymnázium v Brně, absolvoval Přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity (1945–1949, dvě státní zkoušky z *botaniky, *zoologie, *mineralogie, *geologie a *geografie), v roce 1952 obhájil titul RNDr., v roce 1965 se habilitoval z geologie kvartéru a paleontologie, v roce 1968 obhájil titul DrSc. na *Univerzitě Karlově v Praze a v roce 1980 byl jmenován řádným profesorem. Přednáší studentům Přírodovědecké a Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Univerzity Komenského v Bratislavě. Inicioval a organizuje každoroční mezinárodní pracovní konferenci „Kvartér“, které se účastní odborníci a studenti jak společenských, tak i přírodních věd, kteří se zabývají problematikou pleistocénu. Rovněž pořádá každoroční týdenní soustředění pro české i zahraniční studenty v Javoříčském krasu, jehož náplní jsou metody práce s jeskynnými sedimenty. Organizuje každoročně pořádanou mezinárodní „Letní školu kvartérních studií“, která seznamuje účastníky jak s nejnovějšími poznatky všech disciplín studujících kvartér, tak i s nejdůležitějšími zahraničními kvartérními lokalitami. Je předsedou doktorského studijního programu „Interdisciplinární studium kvartéru“ – mezifakultního mezioborového programu provázání přírodních a společenských věd, především se zaměřením na geologické vědy a archeologii. Toto postgraduální studium je určeno pro všechny absolventy odpovídajícího zaměření – a to jak z českých, tak i ze zahraničních vysokých škol; při studiu je preferováno komplexní systémové pojetí kvartéru jako celku ve vzájemné vazbě a ve vzájemných vztazích všech disciplín, které se problematice tohoto časového úseku věnují.

Navštívil takřka všechny evropské státy za účelem studia fosilních obratlovců, případně jako hostující profesor. Zabývá se stratografií kvartérních sedimentů, především spraší, jeskynních hlín a říčních teras, systematikou a evolucí fosilních savců, především rodu *Equus* a *Ursus*, dále biostratografií, tafonomií, paleoekologií, domestikací, muzeologií, teoretickou geologií, přírodním prostředím, aplikací přírodovědných disciplín v archeologii a historií geologických věd. Účastnil se mnoha výzkumů českých i celé řady výzkumů a projektů zahraničních (Anglie, Německo, Rakousko). Zpracoval nálezy fosilní fauny z řady významných lokalit českých (Barová, Dolní Věstonice, Kůlna, Pavlov, Pekárna, Pod hradem, Předmostí, Stránská skála, Švédův stůl) i zahraničních, především německých a rakouských (Bilzingsleben, Burgtonna, Ehringsdorf, Grubgraben, Meiningen, Oelknitz, Schöningen, Süssenborn, Taubach, Teufelsbrücke, Voigstedt, Weimar). Publikacemi z proslulých moravských paleolitických nalezišť konaných zpravidla ve spolupráci s Janem *Jelínkem, Bohuslavem *Klímou, Jiřím A. *Svobodou, Karlem *Valochem a dalšími badateli významně přispěl k rozvoji věd o člověku a jeho životního prostředí ve světovém měřítku.

Publikoval patnáct knižních monografií, několik set odborných studií, statí a sdělení. Hlavní monografie a knihy: *Die pleistozäne Fauna der Barová-Höhle* (1960); *Die Bärenhöhle Pod hradem: Die Entwicklung der Höhlenbären im Letzten Glazial* (1965); *Die Mammutmolaren von Předmostí (ČSSR)* (1968); *Ursus spelaeus: Der Höhlenbär, I–III* (1980–1981); *Vznik, vývoj a vymírání savců* (1987); *Pferdefunde (Equus taubachensis und*

Equus scythicus) aus der Kůlna-Höhle in Mähren (1990); *Sloupsko-šořivské jeskyně: Jeskynní bludiřtě pod Bradinami: Jeho historie a význam* (2002); Musil, R. et al.: *Stránská skála Hill: Excavation of Open-air Sediments* (1995); Musil, R. a kolektiv: *Moravský kras: Labyrinty poznání 1903–1972* (1993); Brzobohatý, R. – Musil, R.: *Karel Zapletal, člověk, učitel, geolog* (1993); Musil, R. – Karásek, J. – Valoch, K.: *Pleistocén: Historie výzkumů na území bývalého Československa* (1999). Ve spolupráci: *Bilzingsleben IV. Homo erectus – seine Kultur und seine Umwelt*. Editoval více než dvacet sborníků a knih (Mammalia pleistocaenica); Sborník referátů ke XIV. sjezdu Československé společnosti pro mineralogii a geologii (1963); Sjezdový průvodce ke XIV. sjezdu Československé společnosti pro mineralogii a geologii (1963); Pracovní seminář k otázkám evoluce, *Stránská skála I. 1910–1945* (1972); *Die Amatérská-Höhle: Die bedeutendste Entdeckung der letzten Zeit im Moravský kras (Mährischen Karst)* (1974); *Kvartér Brněnské kotliny: Stránská skála IV* (1982); *Paleoekologie: Sborník z konference* (1984); Geologické vědy ve struktuře věd přírodních a společenských a další. Napsal přes sto populárně-vědeckých článků. Větřina jeho odborných prací byla publikována v zahraničí.

Na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně založil edici **Folia Historica*, která je věnována historii oborů etablovaných na Přírodovědecké fakultě a v níž pod jeho editorským vedením vyšly svazky o osobnostech zde působících (sv. 1–67) a o oborech Biochemie (sv. 68), Pleistocén (sv. 69), Botanika (sv. 70), Mineralogie (sv. 71), Zoologie (sv. 72), Antropologie (sv. 73, v roce 2004).

Za své dílo obdržel řadu našich a zahraničních prestižních ocenění (Humboldtova univerzita v Berlíně, Masarykova univerzita v Brně, Slezská univerzita v Katovicích, Univerzita Komenského v Bratislavě, Čestné členství České speleologické společnosti za celoživotní práci a za zásluhy ve speleologii, Čestné uznání rektora Masarykovy univerzity v Brně za rozvoj muzeologie a muzeologické výuky, Medaile Joachima Barranda za práci v paleontologii, Plaketa F. Pořepného za zásluhy a za rozvoj geologických věd udělená prezidiem ČSAV, Medaile Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě za dlouhodobou spolupráci a další). Kontakt: Prof. RNDr. Rudolf Musil, DrSc., Ústav geologických věd Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno, telefon: 549 495 997, e-mail: rudolf@sci.muni.cz. (Jaroslav Malina)

Myerhoffová, Barbara G. (16. 2. 1935, Cleveland, Ohio, USA – 7. 1. 1985, Los Angeles, California, USA), americká antropoložka; zakladatelka Centra pro vizuální antropologii na Univerzitě Jižní Kalifornie. Jako žačka a následovnice antropologa Victora *Turnera, významně inspirovaná jeho teorií sociálního *dramatu, stala se významnou představitelkou *vizuální antropologie, a jako pedagožka vedoucí studenty k používání antropologických nástrojů k sebezpytování a snaze po lepším pochopení vlastních životů, stejně jako životů těch druhých, dosáhla proslulosti na akademické půdě. Aktivity Barbary Myerhoffové však přesáhly i akademické hranice, neboť její velká přednost spočívala ve schopnosti prostřednictvím tištěných publikací a filmů oslovovat širokou veřejnost.

Nejnámější prací Barbary Myerhoffové je studie židovské komunity ve Venice Beach v Kalifornii, vycházející z výzkumu role *rituálu v procesu stárnutí. Tato studie, jejímž výstupem byl nejprve v roce 1976 etnografický film (v režii Lynne Littmanové, o rok později oceněný Oscarem za nejlepší krátký dokumentární film), vyšla v knižní podobě v roce 1978 pod titulem *Number Our Days* (Sečti dny, co nám zbývají) a v roce 1982 byla dokonce zdramatizována na jevišti Mark Taper Forum. Obecněji se Barbara Myerhoffová ve svých studiích zabývala otázkou individuální a skupinové *identity a symbolických procesů spojených s jejich formováním, jak dokazuje i její ranější studie z prostředí Jižní Ameriky *Peyote Hunt: The Sacred Journey of the Huichol Indians* (Lov s peyotlem: Svaté putování huicholských indiánů, 1974). Její další vizuálně-antropologický projekt pod titulem *In Her*

Own Time (Až přijde její čas) převzala po jejím diagnostikování na rakovinu a úspěšně dokončila její spolupracovnice Lynne Littmanová. (Jaroslav Malina, Mariana Pfliegerová)

N

Næss, Arne Dekke Eide (27. 1. 1912, Oslo, Norsko – 12. 1. 2009, Oslo, Norsko), norský filozof a přírodovědec, environmentalista, zakladatel směru tzv. hlubinné ekologie; jeden z nejvýznamnějších současných norských myslitelů. Studoval analyticky zaměřenou filozofii u některých představitelů *Vídeňského kroužku, například u Rudolfa *Carnapa, Otto *Neuratha a Moritze *Schlicka. Promoval roku 1939 na *univerzitě v Oslu, kde také působil jako profesor filozofie až do své rezignace roku 1970. Zde také založil a po nějaký čas sám vydával světoznámý časopis *Inquiry* (od 1958).

Od 60. let začaly pronikat do jeho původně empiricky orientované filozofie prvky ekologismu a ekologického mysticismu, ovlivněné Móhándáse Karamčandem *Gándhím, a odmítavého vztahu k technice, podmíněné Martinem *Heideggerem. Zpracoval projekt etiky vztahu k životu a všemu živému, který nese silné stopy buddhistické (*buddhismus) *morálky. Od něho pokračoval ke komplexnímu rozvrhu filozofie ochrany *přírody a ekologie, který sám označuje jako „ekosofii“; jeho principem je nenásilný odpor proti poškozování životního prostředí.

Nakane, Čie (30. 11. 1926, Tokio, Japonsko), japonská sociální antropoložka; emeritní profesorka Tokijské univerzity, nositelka japonského Řádu kultury (*bunka kunšó*, 2001). V roce 1952 absolvovala jako jedna z prvních žen Tokijskou univerzitu a v roce 1970 byla na své alma mater jmenována historicky první profesorkou v oboru východních kultur.

Její profesní zájem se zaměřuje na komparativní studium sociálních struktur jednotlivých asijských společností, zejména Číny, Indie, Japonska a Tibetu. V roce 1967 publikovala svoji nejznámější knihu *Tate šakai no ningen kankei: Tan'icu šakai no riron* (Mezilidské vztahy ve vertikálně orientované společnosti: Teorie homogenní společnosti; anglicky pod názvem *Japanese Society*, 1970). Svoji teorii vertikálních organizačních struktur pak později rozpracovala i na další asijské *země a výsledky svého studia publikovala v knize *Šakai džinruigaku: Adžia šošakai no kósacu* (Sociální antropologie: Úvahy o asijských zemích, 1987). Svě původní vzdělání v oblasti asijských dějin zhodnotila jako spoluautorka knihy *Tokugawa Japan: The Social and Economic Antecedents of Modern Japan* (1990, společně se Šinzaburóem Óišim).

Nakonečný, Milan (8. 2. 1932, Horažďovice), český psycholog a historik. V roce 1958 vystudoval pedagogiku a psychologii na Vysoké škole pedagogické v Praze a v roce 1967 klinickou psychologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze; v letech 1968–1969 absolvoval studijní pobyt v Mnichově. Nejprve působil jako dětský psychodiagnostik, poté jako pedagog na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Na počátku období „normalizace“ byl z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy z politických důvodů propuštěn. V letech 1970–1972 pracoval jako psycholog v Krajské manželské poradně v Českých Budějovicích, v letech 1975–1985 jako pedagog na Střední pedagogické škole v Soběslavi a v letech 1985–1989 v dětském psychodiagnostickém ústavu v Českých Budějovicích. V roce 1990 se vrátil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde vedl Katedru andragogiky a personálního řízení. V současnosti vyučuje na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a na Vysoké škole obchodní v Praze.

Zabývá se zejména sociální psychologií, psychologií osobnosti, lidskými emocemi, dějinami 1. republiky, problematikou magie a hermetismu. Z díla: *Sociální psychologie* (Praha: Academia, 1999), *Magie v historii, teorii a praxi* (Praha: Vodnář, 1999), *Psychologie osobnosti* (Praha: Academia, 2000), *Lidské emoce* (Praha: Academia, 2000), *Encyklopedie obecné psychologie* (Praha: Academia, 2002), *Úvod do psychologie* (Praha: Academia, 2003), *Novodobý český hermetismus* (Praha: Eminent, 2009), *Lexikon magie* (Praha: Argo, 2009) aj. Kontakt: Prof. PhDr. Milan Nakonečný, e-mail: m.nakonecny@seznam.cz.

Napier, John Russell (1917–1987), anglický antropolog a primatolog; profesor londýnské *univerzity. Spolu s Louisem S. B. *Leakeym a Phillipem *Tobiasem byl spoluautorem prvního popisu druhu *Homo habilis. Z díla: *Handbook of Living Primates: Morphology, Ecology and Behaviour of Nonhuman Primates* (Encyklopedie žijících primátů: Morfologie, ekologie a prostředí nehumánních primátů, 1967).

Needham, Rodney (původním jménem Rodney Phillip Needham Green, 15. 5. 1923, Kent, Anglie – 4. 12. 2006, Oxford, Anglie), britský sociální antropolog; představitel britského *strukturalismu. Studoval na School of Oriental and African Studies (1947–1948), na University of Oxford (1948–1953) a následně v Leydenu. Doktorát filozofie získal v roce 1953. Profesionální dráhu spojil s Oxfordskou univerzitou, kde působil od roku 1956.

Needham uskutečnil několik terénních výzkumů: na Borneu (Penan) (1951–1952), kam se vrátil ještě v roce 1958, na ostrově Sumba (1954–1955) ve východní Indonésii. Spolu s antropologem Edmundem *Leachem (1910–1989) rozhodujícím způsobem přispěl k rozvoji strukturalismu a jeho šíření v britské a americké *sociální a *kulturní antropologii. Patřil také k předním odborníkům na otázky *příbuzenství. Do angličtiny přeložil stěžejní díla francouzských sociologů a antropologů – Émila *Durkheima (1858–1917), Arnolda van *Gennepa (1873–1957), Roberta Hertze (1881–1915), Marcela *Mausse (1872–1950) a Clauda *Lévi-Strausse (narozen 1908). Vedle francouzské sociologie a antropologie jej ovlivnilo filozofické myšlení rakouského filozofa Ludwiga *Wittgensteina (1889–1951).

Postoj ke strukturalismu formuloval v díle *Structure and Sentiment: A Test Case in Social Anthropology* (Struktura a smýšlení: Případová studie v sociální antropologii, 1962), v němž obhajoval Lévi-Straussovo dílo *Les Structures élémentaires de la parenté* (Elementární struktury příbuzenství, 1949) proti kritice Georga Homansa (1910–1989) a Davida *Schneidera (1918–1995). Rovněž hájil Durkheimův sociologismus, v němž jsou sociální jevy považovány za nadindividuální; sociální fakty nelze vysvětlit psychikou individuí. Homans a Schneider se podle Needhama dopustili chyby, když Lévi-Straussův přístup, který stojí na Durkheimově sociologismu, kritizovali z perspektivy psychiky jednotlivců.

Needhamovy práce *Rethinking Kinship and Marriage* (Přehodnocení příbuzenství a manželství, 1971) a *Remarks and Inventions: Skeptical Essays about Kinship* (Poznámky a nápady: Skeptické eseje o příbuzenství, 1974) patří k hlavním dílům v oblasti *antropologické teorie příbuzenství. Zaměřil zde pozornost na klíčové antropologické pojmy: *příbuzenství, *incest, *tabu apod. Tyto pojmy označil za kulturně podvázané (jsou používány v mnoha kontextech a souvislostech), a považoval je proto za nevhodné pro komparativní analýzy. V práci *Belief, Language, and Experience* (Věra, jazyk a zkušenost, 1972) analyzoval pojem „věra“ v mezikulturní perspektivě a kladl si otázku, zda je *věra zkušenost. Věru označil za výraz „pro všechno“ – pojem je používán v mnoha souvislostech a významech a jako takový nemá podle něho žádnou hodnotu pro etnografickou práci.

Niederle, Lubor (20. 9. 1865, Klatovy – 14. 6. 1944, Praha), český antropolog, archeolog, etnograf; docent antropologie a prehistorické archeologie (1891), řádný profesor prehistorické archeologie a etnologie (1904), profesor *Univerzity Karlovy v Praze a její *rektor v letech 1927–1929, první ředitel Státního archeologického ústavu v Praze (od roku 1919).

V roce 1891 zahájil na pražské *univerzitě přednášky z osteologické, tedy prehistorické a *historické antropologie, jež byly rozšířeny i o některé části *etnické antropologie, čímž položil základy *antropologie jako univerzitního oboru. Autor monumentálního díla *Slovanské starožitnosti* (11 svazků, 1902–1934), jež je založeno na soudobých antropologických, archeologických, jazykovědných a etnografických poznatcích.

Nietzsche, Friedrich (15. 10. 1844, Röcken, Německo – 25. 8. 1900, Weimar, Německo), německý filozof; představitel *iracionalismu, autor originálního filozofického konceptu založeného na vůli k moci.

Pramenem poznání je mu *intuice, postihující základní princip života – „vůle k moci“ (*Wille zur Macht*). Úkolem filozofie je přehodnocení všech *hodnot, zejména křesťanských, které vůle k moci snižovaly, a přijetí nové morálky, která ospravedlňuje právo nespoutaného života a připravuje příchod „nadčlověka“ (*Übermensch*). Inspiroval filozofii života, *existencialismus a další filozofické směry. Z díla: *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (Zrození tragédie z ducha hudby, 1872, česky: *Zrození tragédie*. Praha: A. Srdce, 1923 [1. vydání], *Zrození tragédie z ducha hudby*. Praha: Gryf, 1993), *Also sprach Zarathustra* (Tak pravil Zarathušta, 1885), *Jenseits von Gut und Böse* (Mimo dobro a zlo, 1886), *Zur Genealogie der Moral* (Genealogie morálky, 1887), *Der Antichrist* (Antikrist, 1895), *Wille zur Macht* (Vůle k moci, 1901).

Novotný, Vladimír (7. 4. 1939, Brno), český anatom, morfolog a antropolog; emeritní docent *Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně. V oboru antropologie se habilitoval v roce 1996 (*Sexuální dimorfismus a identifikace pohlaví na kostře člověka: Teoretická východiska, metodologické problémy a praktická doporučení*).

Zabývá se především těmito oblastmi: Paleoantropologie: Sexuální dimorfismus a adaptivní změny skeletu hominidů, zejména na pánvi *Homo sapiens*; Morfologie a osteologie: Pohlavní rozdíly a identifikace pohlaví skeletu člověka u *recentních, historických a prehistorických populací, lišících se v prostoru a čase; pro *archeologii, *historickou antropologii, forenzní antropologii (soudní lékařství) a kriminalistiku; (Meta)-Metodologie: Systémový přístup v morfologii a filozofie vědy, morfometrická analýza tvaru a analýza obrazu, *antropologická rekonstrukce podoby podle lebky a didaktika morfologie pro antropology a výtvarníky. Přehled aktivního působení v tuzemských a zahraničních společnostech a organizacích: Université Bordeaux I (Francie), „Antropologie a archeologie bitevního pole Slavkov 1805 – Archéologie d’un champ de bataille Austerlitz 1805“ UMR 5809 – CNRS, Laboratoire d’Anthropologie des Populations du Passé, Université Bordeaux I. (J. Brůžek, E. Crubézy, P. Murail) – „Sexual Dimorphism of the Human Pelvis“ Interpopulations Heterogeneity, Parturition Scars, Paleodemography (J. Brůžek). Institute de Paleontologie Humaine, Laboratoire de Préhistoire, Musée National d’Histoire Naturelle Paris – UMR 9948 CNRS (Francie), „Sexual Dimorphism of Mandible for Paleoanthropology“ (S. Condemi). Laboratorija antropologičeskoj rekonstrukciji Rossijskoj akademii nauk, Moskva, „Anthropological Reconstruction of the Face from the Skull“ (E. Veselovskaja). Zakład biologii ewolucyjnej człowieka, Instytut antropologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań (Polsko), „Sex Determination of Mandible for Paleoanthropology“ (J. Piontek). Department of Anthropology, University of Delaware (USA), „Reconstruction of Upper Paleolithic Hunters from Dolní Věstonice Site“ (K. Rosenberg). Department of Anthropology, Florida Atlantic University (USA), „Forensic Anthropology of the Skull“ (Y. M. Íşcan). Kontakt: Doc. MUDr. Vladimír Novotný, CSc., e-mail: novotny@ffa.vutbr.cz.

O

Ogburn, William Fielding (29. 6. 1886, Butler, Georgia, USA – 27. 4. 1959, Tallahassee, Florida, USA), americký sociolog. Zabýval se teorií sociální a *kulturní změny; jeho koncepce významně ovlivnila antropologické a sociologické výzkumy dynamiky kultury a kulturní změny. Z díla: *Social Change with Respect to Culture and Original Nature* (Sociální změna se zřetelem ke kultuře a k původní přírodě, 1992).

Olivová, Lucie (27. 3. 1956, Praha), česká sinoložka; docentka Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Vystudovala dějepis, čínštinu a italštinu na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze, v letech 1986–1989 absolvovala postgraduální studium na Kalifornské univerzitě v Berkeley (USA), kde se specializovala na čínskou literaturu pozdního císařství a na dějiny čínského umění. Několik let strávených v Číně a na Taiwanu využila především k dalšímu studiu a cestování. Pracovala v Čínském oddělení Britské knihovny v Londýně, v Národní galerii v Praze, v Ústavu Dálného východu Filozofické

fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na *Katedře asijských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, kde mimo jiné uvedla cyklus přednášek z antropologie tradiční Číny. Zabývá se kulturními dějinami Číny v 18. století.

Je autorkou prací z literatury a dějin Číny (do roku 1998 pod jménem Borotová): *A Confucian Story of the Prodigal Son: Li Lüyuan's Novel „Lantern at the Crossroads“* [Konfucianský příběh znovunalezeného syna: Li Lüyuanův román „Lucerna na rozcestí“]. Bochum: Brockmeyer, 1991; Seznam vlastních pečetí Čchi Paj-š' ve Sbírkách Národní galerie. In: *O čínském umění a vzdělanosti*. Praha: Česko-čínská společnost, 1994, s. 36–38; Protestantské misie v Číně. *Religio*, roč. 3, 1995, č. 2, s. 155–68; *Čínská figuralistika v 19. století*. Praha: Národní galerie v Praze, 1995; O zbloudivším čaji a zpochybněných originálech. In: *O kultuře čaje v Číně: Čajová zastavení*. Praha: Česko-čínská společnost, 1997, s. 43–49; Vývoj žánrového malířství v Kuang-tungu v 19. století. In: *O čínské filosofii, literatuře a umění*. Praha: Česko-čínská společnost, 1995, s. 43–50; Chinese Paintings at the Lee Kong Chien Art Museum, Singapore [Čínské malby v Lee Kong Chienově muzeu umění v Singapuru]. *Oriental Art*, roč. 63, Winter 1997/1998, č. 4, s. 40–48; Tygr v čínském povědomí. *Informační zpravodaj Česko-čínské společnosti*, č. 4, 1998.1, s. 1–2; Storytelling in Yangzhou in the Eighteenth Century: Yangzhou huafang lu [Vypravěčství v Yangzhou v 18. století: Yangzhou huafang lu]. In: Børdahl, Vibeke, ed., *The Eternal Storyteller* [Věčný vypravěč]. Richmond: Curzon Press, 1998, s. 197–209; The Album of Paupers [Album ubožáků]. In: ibidem, s. 45–52; Bulage de dangdai Zhongguohua shoucang [Sbírký moderního čínského malířství v Praze]. *Yishujia* [Umělec], 280, 1998, č. 9, s. 338–45; *Vývoj správního systému v Číně* (spoluautor Xu Shu'an). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2000; *Současná čínská tušová malba – tradice a experiment*. Praha: Národní galerie v Praze, 2001; Li Dou and Theatre: The Case of an Eighteenth Century Yangzhou Playwright [Li Dou a divadlo: Případ jangčouského dramatika z 18. století]. In: Hansson, Anders – McDougall, Bonnie S. – Weightman, Frances, eds, *Chinese at Play: Festivals, Games and Leisure* [Čiňané si hrají: Festivaly, hry a zábava]. London: Kegan Paul, 2001, s. 109–36; Zlatý věk města Jang-čou (Obrázek literátské společnosti). In: *Plynutí času na Dlouhé řece. Sborník statí*. Praha: Česko-čínská společnost, 2002, s. 99–115; Příběh amerických Čiňanů, 1848 až 1906. *Fénix*, roč. 3, 2002.1, s. 10–18; Reminiscences from the Pleasure Boats of Yangzhou: A Book about City [Jangčouské malované bárky: kniha o městě]. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 1, Orientalia Pragensia*, roč. 14, 2001, s. 127–49; Koncepce města ve staré Číně. In: Syrová, Iljuše, ed., *Z myšlenek a představ Žluté země*. Brno: Moravské zemské muzeum v Brně, 2002, s. 109–118; Sakrální stavby v Zakázaném městě v Pekingu. In: *Posvátno*. Praha: Portál, 2003, s. 121–31; Tibetan Temples in the Forbidden City (An Architectural Introduction) [Tibetské chrámy v Zakázaném městě (Architektonický úvod)]. *Archiv orientální*, roč. 71, 2003.3, s. 409–32; Forgotten Bridges in Southern Hebei: Dulin qiao and Shan qiao [Zapomenuté mosty v jižní Hebei: Dulin qiao and Shan qiao]. *Bulletin of Museum of Far Eastern Antiquities*, 2003, s. 220–242; Zlatý obraz posvátného stromu Sála. *Nový Orient*, 2005, 2, s. 39–42; Ignác Sichelbarth, S. I., malíř čínského císaře. *Nový Orient*, 2006, 1, s. 53–56; O čchanové malbě. In Tung-šan, *Paradoxy čchanového mistra*. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 102, 115–132; *Tabák v čínské společnosti (1600–1900)*. Univerzita Palackého v Olomouci: Olomouc, 2005; *Čínské pohádky*. Praha: Vltavín, 2007; *Tradiční čínská architektura*. Praha: Dokořán, 2008; Míčové hry ve středověké Číně. *Nový Orient*, 2008, 2, s. 37–41; Z historie čínských císařských sbírek na Tchaj-wanu. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Orientalia I*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 11–20; Images of Collectors in Eighteenth Century China [Vyobrazení sběratelů v Číně v 18. století]. In: M. Pirazzoli-t'Serstevens et A. Kerlan-Stephens, ed., *Autour des collections d'art en Chine au XVIIIè siècle* [O sbírání umění v Číně v 18. století]. Genève: Droz, 2008, s. 167–200; Čínské salony na zámku Trója. In: Bláhová, Kateřina, ed.,

Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století. Praha: Academia, 2008, s. 93–108; Moře jako zrcadlo – s rakousko-uherským křižníkem do Číny. *Studia orientalia Slovaca*, 2008 aj. Autorsky se podílela na publikacích: *Mistrovská díla asijského umění ze sbírek Národní galerie v Praze*. Praha: Národní galerie v Praze, 1998; *Routledge Encyclopedia of Contemporary Chinese Culture* [Encyklopedie současné čínské kultury nakladatelství Routledge]. London: Routledge, 2004; Kolmaš, Josef – Malina, Jaroslav *Čína z antropologické perspektivy*. Brno: Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita v Brně – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 2004; **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, 1: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2007.

Překládá také z čínské literatury: Wang Ceng-čchi, Máslové koláčky. *Nový Orient*, 1993, 5, s. 149–152; Wang Ceng-čchi, Svěcení. *Nový Orient*, 1993, 6, 7, 8, s. 179–183, 221–222, 253–254; Čchi Paj-š' vypravuje o svém mládí. In: *O čínském umění a vzdělanosti*. Praha: Česko-čínská společnost, 1994, s. 7–17; Buddhův výklad o zkáze dharmy. *Nový Orient*, 1995, 1, s. 30–32; Pchu Sung-ling, Princezna ze Západního jezera. *Nový Orient*, 1995, 9, s. 343–346; Pchu Sung-ling, O geomancii. *Nový Orient*, 2002, 10, s. 356–357; Bei Dao, *Noční hlídka*. Praha: Nakladatelství Vlasty Brtníkové a Festival spisovatelů, 2003; Jüan Mej, *O čem Konfucius nehovořil*. Praha: Brody, 2003; Tung-šan, *Paradoxy čchanového mistra*. Praha: DharmaGaia, 2004; Matteo Ricci, Rozprava o přátelství. In: Giulio Andreotti, *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552–1610)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007, s. 85–96. Další překlady ve sbírkách, které též redigovala: *Ranní jasmín, moderní tchajwanské povídky*. Praha: DharmaGaia, 2001; *Chut' jablek. Moderní tchajwanské povídky*. Praha: Brody, 2006; *Klenoty čínské literatury*. Praha: Portál 2006. Dále redigovala V. Hrdličková – Z. Hrdlička. *Soupis publikovaných prací*. Praha: Orientální ústav 2002; *Zkouškový systém na Dálném východě*. Praha: Česká orientalistická společnost 2003; dvojjazyčné *7x čínská avantgarda*. Olomouc: Česko-čínská společnost, 2006; *Lifestyle and Entertainment in Yangzhou [Životní styl a zábava v Jang-čou]*. (koeditor Vibeke Børdahl) Copenhagen: NIAS Press, 2009. Kontakt: Doc. Lucie Olivová, M.A., Ph.D., Lounských 10, 140 00 Praha 4, e-mail: lucieolivova@quick.cz.

Olson, Mancur Lloyd (22. 1. 1932, Grand Forks, North Dakota, USA – 19. 2. 1998, College Park, Maryland, USA), americký politolog. Zabýval se zejména teorií politického výběru a politickou ekonomikou a rozvíjel teorii organizovaného zprostředkování zájmů v moderních demokraciích i v civilizacích minulosti. Z díla: *The Logic of Collective Action* (Logika kolektivní akce, 1965), *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities* (1982, česky: *Vzestup a pád národů: Ekonomický růst, stagflace a společenská rigidita*, 2008).

Opler, Morris Edward (3. 5. 1907, Buffalo, New York, USA – 13. 5. 1996, Norman, Oklahoma, USA), americký antropolog. Podrobil kritice koncepci Ruth *Benedictové o dominanci jedné kulturní konfigurace v rámci každé kultury, a vytvořil teorii *kulturních témat (*cultural themes*) založenou na předpokladu, že neexistuje pouze jediný všeovládající princip, ale celý soubor různých vzájemně spjatých sociálních *regulativů a vzorců činnosti (kulturních témat), který zajišťuje celistvost a dynamickou rovnováhu kulturního systému; počet kulturních témat je v daném kulturním systému omezen a všechna témata mohou mít svá „kontratémata“ (*counter-themes*), která přispívají k zachování ekvilibria kulturního systému a chrání jej před jednostranností, jež by mohla být způsobena převahou jediného tématu. Z díla: *An Apache Life-Way* (Životní cesta Apačů, 1941), *Themes as Dynamic Forces in Culture* (Témata jako dynamické síly v kultuře, in *American Journal of Sociology*, 51, 1945).

Ortega y Gasset, José (9. 5. 1883, Madrid, Španělsko – 18. 10. 1955, Madrid, Španělsko), španělský filozof, sociolog, esejista a politik; profesor na *univerzitě v Madridu. Podílel se na činnosti španělského republikánského hnutí – 1931 poslanec. V letech 1936–1946 žil v *emigraci.

Svémi studiemi výrazně přispěl k renesanci španělské kultury a literatury ve 20. století i kultury obecně (kritizoval masovou společnost a kulturu). Mezi jeho hlavní práce, ve kterých charakterizuje společnost 20. století jako společnost, kde převládají průměrní a ničím se nevyznačující jednotlivci, patří *La rebelión de las masas* (Vzpouza davů, 1930). Jeho pohřeb v Madridu se stal mohutnou demonstrací proti *autoritářskému režimu Francisca Franca y Bahamonde (1892–1975).

Ortnerová, Sherry Beth (19. 9. 1941, Brooklyn, New York, USA), americká kulturní antropoložka; představitelka *feministické antropologie a americké *postmoderní antropologie; vedle studia *genderu věnuje pozornost *teoretické antropologii, *strukturalismu, poststrukturalismu a *symbolické antropologii. Studovala na Bryn Mawr College a následně na University of Chicago (Master of Arts, 1966; Ph.D., 1970), kde ji vedl Clifford *Geertz (1926–2006). Působila na Sarah Lawrence College, dále na University of Michigan a Columbia University. V současnosti působí na Kalifornské univerzitě.

Uskutečnila dva rozsáhlé terénní výzkumy. Ve druhé polovině šedesátých let 20. století se opakovaně vracela do Nepálu, kde studovala *Šerpy (1966–1968, 1976, 1979, 1990). Získané zkušenosti a výsledky publikovala v několika úspěšných knihách: *Sherpas through Their Rituals* (Šerpové ve svých rituálech, 1978), *High Religion: A Cultural and Political History of Sherpa Buddhism* (Vysoké náboženství: Kulturní a politická historie šerpského buddhismu, 1989) a *Life and Death on Mt. Everest: Sherpas and Himalayan Mountaineering* (Život a smrt na Mount Everestu: Šerpové a himálajské horolezectví, 1999). Na začátku devadesátých let 20. století obrátila pozornost na výzkum sociálních tříd ve Spojených státech amerických (Newark, 1992–1994). V současnosti se orientuje na oblast *vizuální antropologie a masové *komunikace, kde zkoumá vztahy americké *kultury a filmové produkce Hollywoodu.

Ortnerová přispěla k rozvoji teoretické antropologie a feministické antropologie. Z hlediska antropologické teorie získala ohlas studií *Theory in Anthropology since the 1960's* (Teorie v antropologii od šedesátých let, 1984). K dalším dílům orientovaným na antropologickou teorii se řadí *The Fate of "Culture": Geertz and Beyond* (Osud „kultury“: Geertz a po něm, 1999) a *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject* (Antropologie a sociální teorie: Kultura, síla a jednající subjekt, 2006). K rozvoji feministické antropologie přispěla často citovanou průkopnickou studií *Is Female to Male as Nature Is to Culture?* (1974, česky: Má se žena k muži jako příroda ke kultuře? [in Oates-Indruchová, Libora, ed., *Dívčí válka s ideologií*, 1998]). Předložila tezi, že druhořadá role ženy v kultuře vyplývá z jejího spojování s *přírodou, která je považována ve vztahu ke kultuře za podřadnou. Otázce genderu věnovala knihu *Making Gender: The Politics and Erotics of Culture* (Konstrukce genderu: Politika a erotika kultury, 1996). Společně s Harriet Whiteheadovou připravila sborník *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality* (Sexuální významy: Kulturní konstrukce genderu a sexuality, 1981).

Ortová, Jitka (4. 12. 1946, Písek), česká socioložka, kulturoložka a kulturní ekoložka. Studia sociologie kultury na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy v Praze absolvovala v roce 1969. V letech 1975–2009 působila na *Katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Předmětem jejího výzkumného a pedagogického zájmu se stala zejména analýza vztahu člověka, kultury a přírody. Zvláštní pozornost přitom věnovala problematice kulturní adaptace, adaptačních procesů a strategií, zpětných vazeb, kulturního kódu, obrazu světa, lidské kreativity, životního prostředí a způsobu života. Z těchto tematických okruhů učinila základ svých přednášek a vědeckých prací, věnovaných budování základů kulturní ekologie.

Paralelně s akademickou výukou působila jako členka a spoluřešitelka grantů výzkumného týmu Katedry teorie kultury. Účastnila se řady dlouhodobých empirických sociokulturních výzkumů městských lokálních kultur (Blatná, Český Krumlov, Velké Meziříčí aj.), v rámci kterých studovala fungování měst v kontextu *ekosystému. V roce 1991 společně se sociologem Martinem *Matějů a kulturním antropologem Václavem *Soukupem založila na Katedře teorie kultury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze nový studijní obor – *kulturologii. Jedná se o původní český projekt aspirující na vybudování interdisciplinární báze výzkumů člověka, společnosti a kultury. Svou originální koncepci kulturní ekologie prezentovala v publikacích *Kulturní a sociální ekologie I.* (1996), *Kulturní a sociální ekologie II.* (1997) a *Kapitoly z kulturní ekologie* (1999). Její další tvorbu zahrnují skripta *Kultura a tvorba životního prostředí: Teoretické a metodologické otázky vztahu teorie kultury a teorie tvorby životního prostředí* (1981), *Kultura a životní prostředí* (1989) a *Způsob života a kultury* (1989).

Orwell, George (vlastním jménem Eric Arthur Blair, 25. 6. 1903, Motihari, Indie – 21. 1. 1950, Londýn, Anglie), anglický prozaik a novinář. Měl značně pohnuté životní osudy: když v roce 1927 z ideových důvodů opustil slibnou službu v britské vojenské policii v Barmě (odmítl militaristický způsob *vlády Angličanů), žil – pronásledován pocitem viny – v chudinských čtvrtích Londýna a Paříže; obtížně se protloukal životem – pracoval jako umývač nádobí, dělník, učitel. Začal psát a živit se jako novinář a spisovatel na volné noze. Jako levicový žurnalista se zapojoval do dobových politických zápasů a sporů. Mimo jiné se na republikánské straně zúčastnil španělské *občanské války. Velkou popularitu si získal jako spolupracovník BBC a *Timesů*.

Orwell patřil k těm myslitelům 20. století, kteří zahlédli a ve svých *utopiích popsali černou budoucnost lidské *civilizace. Proslavil ho již první, rozsahem nevelký alegorický román *Animal Farm* (Zvířecí farma, 1945). Autor oživil antický žánr zvířecího eposu: vytvořil satirický obraz společnosti (farmy), kterou ovládli (zvířecí) vzbouřenci, a kde začala platit pravidla „politické“ *diktatury. Mnohem pesimističtější vizi budoucnosti předestřel ve svém druhém, slavném románu *Nineteen Eighty-four* (1984, 1949; česky poprvé 1984 [Köln: Index]).

Román *1984* představuje jeden z nejpronikavějších futurologických obrazů *totalitních (levicových – stalinských i pravicových – fašistických) společností. Orwell ukázal fungování tohoto typu společnosti na osudu nonkonformního Winstona Smithe, který touží po vytvoření pevného, lidského, milostného vztahu. I když se mu podařilo navázat intimní mezilidský vztah ke kolegyni Julii, jeho pokus vysvobodit se ze společenského diktátu brzy ztroskotal. Jejich tajné schůzky byly odhaleny a láska milenců po operativních zásazích do mozku Julie a vymývání mozku i mučení Smithe je zlomena. Smith nakonec podléhá davové státní ideologii. Na konci své životní dráhy zjišťuje, že miluje Velkého Bratra.

P

Pääbo, Svante (20. 4. 1955, Stockholm, Švédsko), švédský molekulární a evoluční genetik a antropolog. Od roku 1997 je ředitelem jednoho z nejvýznamnějších pracovišť evoluční genetiky a antropologie v Evropě (Abteilung evolutionäre Genetik, Max-Planck-Institut für evolutionäre Anthropologie, Lipsko, Německo). Patří k nejvýznamnějším osobnostem v současné *paleogenetice. Zabývá se zejména studiem změn v *DNA, jako jsou *mutace a *rekombinace, a studiem jejich vlivu na strukturu *populace a jejich význam v *evoluci. Získané výsledky interpretuje vzhledem ke genetické historii především *člověka, ale také *opic nebo dalších i již vymřelých organismů.

Svante Pääbo se svými spolupracovníky vyvinul metodiku pro získání DNA sekvencí z archeologických a paleontologických pozůstatků a zdokonaluje metody pro spolehlivé získání *aDNA různých vyhynulých druhů. Tyto techniky úspěšně použil k objasnění historie člověka a pleistocenních savců. K největším úspěchům v této oblasti patří studium sekvencí

DNA z vymřelých organismů, jako jsou jeskynní mědvěd, vyhynulý lenochod nebo neandertálec (**Homo neanderthalensis*). Jeho výzkumný tým díky těmto postupům jako první oznámil (na začátku roku 2009) přečtení kompletní sekvence *genomu neandertálce.

Vedle analýzy celých genomů se Pääbo věnuje také analýze rozdílů v evolučně zajímavých sekvencích. Například na základě rozdílů v DNA studovaných organismů identifikoval některé geny, jež byly zvýhodněny v průběhu evoluce člověka. K nejzajímavějším patří gen FOXP2, u něhož byly zjištěny evoluční změny, které souvisejí s rozvojem řeči a *jazyka jako charakteristickým znakem moderního člověka. Překvapivé bylo právě srovnání rozdílů v sekvenci moderního člověka a jeho předchůdců, které ukázalo, že dvě nejvýznamnější změny, jimiž se moderní člověk liší například od šimpanze, nesl ve své sekvenci již také neandertálec, a že tedy tyto rozdíly nejsou výsledkem selekčního tlaku v období evoluce moderního člověka, ale že se objevily už u jeho předchůdců. Z výsledků lze tedy odvodit, že základy vzniku jazyka byly položeny mnohem dříve – před 400 000 lety u společného předka moderního člověka a neandertálce a trvalo ještě desítky tisíc let, než se projeví v podobě vzniku dokonalé řeči a jazyka. V současné době Pääbo studuje zejména genetické odlišnosti i na proteomické úrovni, jako je například hledání odlišností v expresi genů u různých druhů *primátů.

Spolupracuje také s českými institucemi, například s *Ústavem antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity při výzkumu unikátních kosterních pozůstatků mladopaleolitického člověka z *Dolních Věstonic.

Parsons, Talcott (13. 12. 1902, Colorado Springs, Colorado, USA – 8. 5. 1979, Mnichov, Německo), americký sociolog; představitel sociálního *funkcionalismu. Rozlišil stav sociální rovnováhy (všechny části systému jsou funkčně provázány a plní své poslání) od patologických (disfunkčních) sociálních stavů. Hlavní úlohu při výstavbě sociálních společenství mají společně sdílené *hodnoty. Rozlišil čtyři roviny systémů, které vymezují podmínky lidského chování. Z díla: *The Structure of Social Action* (Struktura sociální akce, 1937), *Social Systems and the Evolution of Action Theory* (Sociální systémy a vývoj teorie akce, 1977).

Parsonsová, Elsie Clews (27. 11. 1874, New York, USA – 19. 12. 1941, New York, USA), americká socioložka a antropoložka; průkopnice *feministické antropologie. Po absolvování studia *sociologie na Kolumbijské univerzitě v New Yorku obrátila svou pozornost (pod vlivem Franze *Boase, Alfreda Louise *Kroebera a Edwarda *Sapira) ke studiu indiánských *kultur *Pueblanů v oblasti amerického Jihozápadu. Poprvé do této oblasti odcestovala v roce 1911. Pozornost věnovala sběru domorodých *artefaktů a informací o indiánském *folkloru, zejména *rituálech a *tancích. Odvážně se věnovala také studiu *etnomedicíny, když na sebe nechala aplikovat tradiční indiánské léčitelské a vymítačské praktiky. Jako osobnost reprezentovala nonkonformní typ člověka přesvědčeného o tom, že je záležitostí osobní volby ženy, zda bude typ maskulinní nebo femininní, vášnivý nebo chladný, přizpůsobivý nebo nepřizpůsobivý. Vlastní *antropologický terénní výzkum ale považovala za velmi namáhavé „maskulinní dobrodružství“.

Dějiny antropologického myšlení ovlivnila svými sociologicky koncipovanými studii zaměřenými na analýzu role žen ve společnosti a rozsáhlými antropologickými výzkumy náboženství pueblanských indiánů. Problematiku feministické antropologie originálním způsobem anticipovala ve studii *The Family* (Rodina, 1906), kde předložila kritiku *rodiny jako *instituce, která za jistých okolností může přinášet ženám utrpení. Mezi další práce, které měly feministickou dimenzi, patřily zejména studie *Religious Chastity* (Náboženská cudnost, 1913), *Old Fashioned Woman* (Staromódní ženy, 1913), *Fear and Conventionality* (Strach a konvence 1914), *Social Freedom* (Společenská svoboda, 1915) a *Social Rule* (Společenská pravidla, 1916). Parsonsová patří mezi první ženy, které úspěšně pronikly do světa „mužské antropologie“. Zakladatel americké kulturní antropologie Franz Boas označil její knihu

Pueblo Indian Religion (Náboženství pueblanských indiánů, 1939) za zásadní informační databázi na dané téma. O vysoké prestiži, kterou Parsonsová získala mezi svými mužskými kolegy, svědčí skutečnost, že stála v čele tak významných institucí, jako jsou American Folklore Society (1919–1920), American Ethnological Society (1923–1925) a American Anthropological Association (1940). Pro dějiny antropologie byla významná také její spolupráce s časopisem *Journal of American Folklore* v letech 1918–1941, participace na vzniku New School for Social Research v New Yorku a všestranná finanční i profesní podpora oboru antropologie, z něhož chtěla učinit nedílnou součást liberálního vzdělávání talentovaných mužů a žen.

Pavelčík, Jan (1. 10. 1909, Rijeka, Chorvatsko – 18. 6. 1990, Uherský Brod), český antropolog, archeolog, národopisec a komeniolog. Vystudoval obory antropologie, zeměpis a tělesnou výchovu na Přírodovědecké fakultě *Masarykovy univerzity v Brně. Na tamním *Antropologickém ústavu poté působil jako asistent profesora Vojtěcha *Suka. Od roku 1940 vyučoval jako středoškolský profesor tělesné výchovy a zeměpisu na gymnáziu v Uherském Brodě. Roku 1940 se stal členem Muzejní společnosti pro Moravské Slovácko, kde se ujal vedení Archeologického oddělení. Roku 1947 obhájil na brněnském Antropologickém ústavu disertační práci *Městys Nivnice z hlediska plemenité sestavy*, která byla kladně hodnocena i na mezinárodním vědeckém fóru. Roku 1967 obhájil na Univerzitě Komenského v Bratislavě kandidátskou disertační práci *Výška obyvatelstva z výkopů ve Starém Městě*. V letech 1956–1970 působil jako ředitel Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě. V dalších letech přednášel předmět Etnická antropologie na Katedře antropologie a genetiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Od roku 1961 byl předsedou Antropologické sekce Československé biologické společnosti při ČSAV v Brně a členem hlavního výboru Československé společnosti antropologické při ČSAV v Praze. (Josef Duda)

Pavelčíková, Nina (1. 4. 1939, Zlín), česká historička a ciganoložka; vedoucí Katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě. Vystudovala obor dějepis-ruština na Filozofické fakultě Univerzity J. A. Purkyně (dnes *Masarykova univerzita) v Brně (promovaný historik) 1964; PhDr. 1970, Univerzita Palackého v Olomouci; CSc. 1990, Historický ústav ČSAV, kandidátská práce: *Ostravská průmyslová oblast v letech nacistické okupace (1938–1945)* – publikována v tomtéž roce; habilitace 2000, Masarykova univerzita, habilitační práce: *Vývoj romského etnika v oblasti bývalého ostravského kraje v období po druhé světové válce*; profesorské řízení ukončeno 2004. V letech 1963–1966 odborná pracovnice Muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově, od roku 1966 odborná, později vědecká pracovnice Slezského ústavu ČSAV v Opavě. V té době se zabývala historií Zlínska, později Ostravska v době nacistické okupace. V roce 1974 z politických důvodů propuštěna z ČSAV (15 let pracovala jako technicko-hospodářská pracovnice [THP]), na základě rehabilitace v roce 1990 znovu přijata do Slezského ústavu ČSAV v Opavě. V rámci „zeštíhlování“ AV ČR v roce 1993 vzhledem k dosažení důchodového věku penzionována. Spolupracovala nadále externě s několika historickými pracovišti (například Ústav pro soudobé dějiny v Praze, spoluúcast na projektu *Osudy ročníku 1924*, na několika grantových projektech věnovaných otázkám soudobých dějin – Encyklopedická příručka k soudobým dějinám aj., dále Muzeum romské kultury v Brně – výzkum romské problematiky; zpracovala a vydala edici díla českého diplomata a národohospodáře Huga Vavrečky pod názvem *Život je spíš román*. Zabývala se také problémy likvidace *občanské společnosti a počátky tzv. *normalizace v letech komunistického režimu, k tomu vydala například studie: *Zánik středních vrstev v českých zemích: Poznámky k procesu likvidace středních vrstev totalitárními režimy dvacátého století*, in: Konference Praha-Jinonice 11.–12. 9. 2002. Studie k sociálním dějinám 10/2, Opava 2002, s. 45–56; *Počáteční fáze procesu normalizace v severomoravském kraji v letech 1968–1971*, in: Sešity ÚSD AV ČR sv. 24, Praha 1996, s. 7–30. V roce 1995 přijata na základě konkurzu na Katedru historie Filozofické fakulty

Ostravské univerzity, kde pracuje dodnes (od roku 2004 jako vedoucí *katedry). Na Katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity přednáší problémy soudobé historie *českých zemí, novověku Zemí koruny české, národnostního vývoje (zejména historie romského problému, historické aspekty současné multikulturní společnosti). Je hostující profesorkou Katedry historie Fakulty humanitních studií Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici, členkou redakční rady časopisu *Urban people – Lidé města* (Review of Anthropology, Ethnology and Ethology of Communication), místopředsdkyní Akademického senátu Filozofické fakulty Ostravské univerzity, členkou Vědecké rady Filozofické fakulty Ostravské univerzity, členkou Oborové rady postgraduálního studia (OR PGS) Katedry politické a kulturní geografie Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity, předsdkyní Rady Fondu na podporu Center výzkumu s mezinárodně srovnatelnou činností Ostravské univerzity, členkou Společnosti přátel Muzea romské kultury v Brně, členkou Czech Oral History Association. Absolvovala studijní pobyty na Slovensku, v Německu, Polsku.

Od počátku devadesátých let se začala zabývat historií romského obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku ve 20. století, později se specializací na období od roku 1945 do 1990. V rámci studia historie Romů, kterou rozšířila postupně na celou oblast českých zemí, vydala řadu rozsáhlejších studií, aktivně se účastnila mezinárodních domácích i zahraničních konferencí, podílela se na řadě grantových úkolů. Jako monografie vyšla studie *Romové v českých zemích 1945–1990* (Sešity ÚVD ZK č. 14, Praha 2004). Dále například: *Tradycyjná kultura romska w konfrontaci s większościowym społeczeństwem 20. wieku, Kultury tradycyjne i kultura globalna* (Sborník z mezinárodní konference, 30.–31. 5. 2000, II, Białystok 2001, s. 127–136); *Romové – zdroj nekvalifikovaných pracovních sil pro komunistickou ekonomiku padesátých a šedesátých let, Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám V. Laciny*, Historický ústav AV ČR Praha 2001, s. 425–443; *Imigrace slovenských Romů na Ostravsko po roce 1945, Acta Universitatis Mathiae Belii – Zborník fakulty humanitných vied*, sekce spoločenskovedná, 2, Banská Bystrica 1998, s. 257–273; *Myths of the Czech Gypsies, Asian Folklore Studies*, Nagoya, Japan, LX, 1/2001, s. 22–30 (s Jiřím Pavelčíkem); *Některé obecné problémy koncepce vztahu komunistického režimu k minoritám v letech 1948–1989 (na příkladu romského obyvatelstva ČSR)*, in: Nosková, Helena, ed., *K problémům menšin v Československu v letech 1945–1989*, Praha 2005; *Formování komunistické koncepce řešení tzv. romské otázky v ČSR v letech 1948–1960, Wieki stare i nowe. Práce naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, nr 1991, Katowice 2001, s. 326–352; *Pokusy o řešení tzv. romské otázky v Československu v letech 1960–1975, Wieki stare i nowe. Práce naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, nr 2125, Katowice 2003, s. 228–243. Kontakt: Prof. PhDr. Nina Pavelčíková, CSc., Katedra historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě, Reální 5, 701 03 Ostrava, e-mail: nina.pavelcikova@centrum.cz; nina.pavelcikova@osu.cz.

Pearson, Charles (též Karl Pearson, 27. 3. 1857, Islington, Londýn, Anglie – 27. 4. 1936, Londýn, Anglie), britský matematik, statistik, biolog a filozof. Obohatil statistickou metodologii, která byla aplikována v řadě věd včetně *antropologie (vytvořil například první metodiku rekonstrukce výšky postavy z kosterního materiálu, založenou na statistických výpočtech). V roce 1901 založil a redigoval časopis *Biometrika*. Zabýval se i filozofií vědeckého výzkumu a angažoval se ve prospěch *eugeniky. Z díla: *The Grammar of Science* (Gramatika vědy, 1892), *Tables for Statisticians and Biometricians* (Tabulky pro statistiky a biometriky, 1914).

Perry, William James (1887– 29. 4. 1949), britský antropolog a etnolog; představitel *monodifuzionismu a *heliotické teorie kultury. Spolu s Graftonem Elliotem *Smithem vytvořil monodifuzionistickou heliotickou teorii kultury, která předpokládá existenci jediného centra světové kultury (*invence a originalita je podle obou autorů spíše výjimečným projevem lidského ducha), jímž byl starověký *Egypt; odtud se *objevy, *vynálezy a

rozmanité dovednosti (*kult *Slunce, *lékařství, *mumifikace, *megalitické stavitelství atd.) šířily do jiných oblastí *Starého světa i *Nového světa.

Perry se soustředil zejména na zkoumání difuze egyptského megalitického stavitelství a šíření kultu Slunce, založeného na *mýtu o božském svazku egyptských dynastií se Sluncem. Z díla: *The Origin and Magic of Religion* (Původ magie a náboženství, 1913), *The Growth of Civilisation* (Původ civilizace, 1923), *Children of the Sun* (Děti Slunce, 1926).

Petrie, sir William Matthew Flinders (3. 6. 1853, Charlton u Londýna, Anglie – 28. 7. 1942, Jeruzalém, Izrael), britský egyptolog a archeolog. Téměř půl století prováděl archeologické výzkumy staroegyptských *měst, *pevností, *hrobek a dalších památek; důsledně přitom využíval metodu velkoplošného odkryvu i stratigrafickou a typologickou metodiku (*stratigrafie, *typologie) a přispěl k rozšíření těchto postupů v archeologii: „(...) na některých místech snad se nenajde vůbec nic, co by stálo za pětník na starožitnickém trhu, a přece poznatky, které lze získat ze zbytků zdí, plánů a keramiky i z měření, mohou být právě tím, co se historikové léta předtím chtěli dovědět.“ Petrie měl to „štěstí“, že ho nepustili v Egyptě k nejbohatším památkám, a tak musel vytěžit co nejvíce poznatků z nalezišť mnohem skromnějších. Stal se díky tomu nejen jedním z nejvýznamnějších egyptologů, znalcem vývoje starověké egyptské společnosti, stavitelství, umění a řemesel, ale i průkopníkem nových metod; bývá nazýván „Koperníkem moderní archeologie“.

O těchto tématech uveřejnil studie a knihy, které dosud patří k základním pramenům poznání. Z díla: *Methods and Aims in Archaeology* (Metody a cíle archeologie, 1904), *Seventy Years in Archaeology: Autobiography* (Sedmdesát let v archeologii: Autobiografie, 1931).

Petrusek, Miloslav (15. 10. 1936, Zlín), český sociolog; svými akademickými přednáškami a odbornými knihami v průběhu druhé poloviny 20. století zásadním způsobem spoluutvářel moderní českou *sociologii. Předmětem jeho celoživotního vědeckého zájmu je obecná sociologie, dějiny sociologie a analýza sociologických teorií. Dětství a léta školní docházky prožil v Uherském Hradišti, kde vznikla a natrvalo se upevnila jeho slovácká identita, od níž neupustil ani po vstupu České republiky do *Evropské unie. V letech 1954–1959 studoval na Filozofické fakultě *Masarykovy univerzity (tehdy Univerzity Jana Evagelisty Purkyně v Brně) obory filozofie a dějepis. V letech 1961 až 1964 přednášel filozofii a formální logiku na Pedagogickém institutu ve Zlíně (tehdy Gottwaldově). Od roku 1964 působil (s dvanáctiletou vynucenou přestávkou) na *Univerzitě Karlově v Praze. Jako člen vědeckého týmu sociologa Pavla Machonina (1927–2008) se ve druhé polovině 60. let podílel na výzkumu sociální stratifikace československé společnosti, který představoval jeden z nejvýznamnějších sociologických projektů této doby. Velkou pozornost věnoval také výuce sociologie. V průběhu své akademické dráhy postupně působil jako asistent, docent a od roku 1992 jako profesor sociologie. V době restriktivního Husákova komunistického režimu navázal spolupráci s brněnskou disidentskou skupinou. Zde působil jako člen redakce samizdatové edice *Prameny*, která překládala zahraniční publikace, z nichž většina po roce 1990 vyšla knižně. Od roku 1987 společně se sociologem Josefem Alanem (narozen 1938) vydával samizdatový časopis *Sociologický obzor*. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 pracoval devět let ve funkcích děkana nové Fakulty sociálních věd (1991–1997) a poté prorektora Univerzity Karlovy (1997–2000). V současné době se ve svých přednáškách věnuje problematice sociologie soudobých společností, otázkám ideologie a estetiky totalitních režimů a v neposlední řadě dějinám světové a české sociologie, o níž napsal několik masarykovských studií. Petrusek ze sociologie učinil inspirativní a tvořivou disciplínu, umožňující novým způsobem vidět, chápat a interpretovat sociální realitu.

Je autorem řady zásadních teoretických prací, jimiž ovlivňoval trendy českého sociologického myšlení. Mezi nejvýznamnější z nich patří *Sociometrie* (1969), *Malý sociologický slovník* (spoluautor a editor, 1970), *Sociologie a literatura* (1990), *Alternativní sociologie* (1992), *Teorie a metoda v moderní sociologii* (1994) a *Společnosti pozdní doby*

(2005). Redigoval vydání *Velkého sociologického slovníku* (1996), jednoho z nejvýznamnějších počinů moderní české sociologie, a podílel se na něm jako spoluautor. Zvláštní místo v jeho literární tvorbě zaujímá esejisticky koncipovaná slavnostní publikace k 660. výročí založení Univerzity Karlovy, jejíž název je současně citací zakládací univerzitní listiny: ... *ať je stůl stále prostřený* (2008). Své celoživotní zkušenosti s prezentací sociologie jako kreativní vědy o společnosti shrnul na stránkách knihy *Základy sociologie* (2009).

Miloslav Petrušek byl vyznamenán Medailí za zásluhy a jubilejní medailí Univerzity Karlovy (1998 a 2000), Zlatou medailí Masarykovy univerzity (2009), medailí Univerzity družby národů v Moskvě (2006) a titulem rytíře řádu Akademických palem Francouzské republiky. Je členem Učené společnosti České republiky, spoluzakladatelem Knihovny Václava Havla, členem několika redakčních rad našich i zahraničních. Miloslav Petrušek je vědec a pedagog, který učinil z vědy o člověku a společnosti sociologickou imaginací a z výuky sociologie velké akademické umění.

Peyrony, Denis (21. 4. 1869, Cussac, Francie – 25. 11. 1954, Sarlat, Francie), francouzský archeolog a pedagog; konzervátor Muzea pravěku v Les Eyzies, člen Komise pro historické památky. Vedl výzkumy klasických francouzských *lokalit – *La Ferrassie, La Madeleine, La Micoque, Laugerie Haute, *Le Moustier a další.

Propracoval systém lokální periodizace *paleolitu založený na vúdčích „fosilních indexech“ – typech nástrojů, které jsou pro určité období diagnostické. Konkrétně se zaměřil zejména na vztahy tzv. *périgordien (tj. *chatelperronien a *gravettien) vůči *aurignacien.

Piaget, Jean (9. 8. 1896, Neuchâtel, Švýcarsko – 16. 9. 1980, Ženeva, Švýcarsko), švýcarský evoluční psycholog a epistemolog; profesor psychologie na Univerzitě v Ženevě a zakladatel Centre International d'Epistémologie. Patří k představitelům psychologického *strukturalismu, je zakladatelem operacionalistické koncepce myšlení.

Piaget se orientoval na hraniční problémy *psychologie, *logiky, *filozofie a teorie poznání, zkoumal proces formování myšlení a pojmání světa u dětí aktivním procesem osvojování. Studoval jednotlivá stadia rozvoje *intelligence (každé stadium chápal jako systém operací; první stadium je charakterizováno *egocentrismem a je nekomunikativní [záměna *objektu a *subjektu, prožitého a reálného]). Kládl důraz na přizpůsobování se jedince vnějším podmínkám a na asimilaci: proces *adaptace pojímal jako asimilaci (subjekt přenáší na prostředí svou strukturu) a akomodaci (subjekt na základě prostředí přebudovává své schéma). Z díla: *Psychologie et épistémologie* (Psychologie a epistemologie, 1970).

Piontek, Janusz (23. 3. 1945, Dąbrowie u Poznane, Polsko), polský evoluční a historický antropolog, paleoantropolog; profesor na Univerzitě Adama Mickiewicze v Poznani, dlouholetý vedoucí Institutu antropologie, jednoho z největších antropologických pracovišť v Evropě. Patří k předním specialistům v oblasti *historické a *evoluční antropologie, paleoantropologie a paleopatologie a je vynikajícím znalcem středoevropského *neolitu a biologie středověkých populací.

Patří mezi průkopníky syntetického a integrálního pojetí studia lidských historických a prehistorických populací. Spolu s profesorem Tadeuszem Bielickim je tvůrcem současné moderní polské antropologie. Poznaňská antropologická škola, kterou Janusz Piontek založil, výrazně ovlivnila nejen polskou, ale také českou antropologii. Spolupracuje s mnohými českými a moravskými antropologickými pracovišti a od roku 1993 se podílí na řešení projektu *Evolučně antropologické aspekty přechodu od svrchního paleolitu k neolitu v Evropě*. Spolu s profesorem Tadeuszem Bielickim je tvůrcem současné moderní polské antropologie. Poznaňská antropologická škola, kterou Janusz Piontek založil, výrazně ovlivnila nejen polskou, ale také českou antropologii. Řada jeho absolventů patří k významným učitelům a představitelům polské i světové vědy. Je zakladatelem a editorem mezinárodního časopisu *Variability and Evolution*. Z díla: *Struktura antropologiczna a kulturowe strategie adaptacyjne populacji neolitycznych w Europie środkowej*

(Antropologická struktura a kulturní adaptační strategie neolitických populací ve střední Evropě, 1990, spolu s Arkadiuszem Marciniakem).

Platón (427–347 př. n. l.), řecký filozof; zakladatel objektivního idealismu. Soudil, že pravou skutečnost nelze uchopit smysly, ale jen rozumovým poznáním. Zkoumal povahu pojmů a přispěl tak i k rozvoji *dialektiky a *logiky. Je podle něho nazván také jeden z filozofických směrů v matematice – *platonismus.

Platón se pokusil definovat *člověka (*anthrōpos). *Názory na základní lidské hodnoty a ctnosti Platón sděloval ve formě dialogů, které začal psát brzy po Sókratově smrti roku 399 př. n. l. K jejich proslulosti přispěl nejen jejich obsah, ale hlavně Platónův nesporný básnický talent, pro něž bývají označovány také jako *dramata v próze. Nejvýznamnějším Platónovým dílem je politicko-filozofický spis Ústava (*Politeia), ve které – v reakci na odsouzení svého učitele *Sókrata k smrti a všeobecný úpadek Athén po *peloponnéských válkách – nastínil svoji vizi ideální, spravedlivě uspořádané obce (ačkoliv vůdčí ideou je ve skutečnosti vymezení pojmu *spravedlnosti v reakci na učení *sofistů; obec je však podle Platóna „člověk psaný velkými písmeny“, a proto se na ní demonstrují etické koncepty lépe). Ta by se měla sestávat ze tří hierarchicky rozvrstvených *tříd, přičemž *vládu v obci by měli mít v rukou filozofové, kteří jsou jako jediní schopni prostřednictvím *rozumu dospět k poznání nejvyšších idejí (Dobro, Spravedlnost, Krása). Nejen na tehdejší dobu byla progresivní myšlenka principiální *rovnosti žen a mužů (kterou odmítal i Platónův žák *Aristotelés); na druhé straně Platón v Ústavě obhajuje v zájmu zachování své obce mimo jiné *cenzuru, *komunismus žen, dětí a majetku, eugenickou politiku (*eugenika) a *paternalismus vládců, což vedlo například Karla R. *Poppera k označení Platóna za předchůdce moderního *totalitarismu.

Ústava je považována za jedno ze základních děl západní (politické) filozofie, a to zejména pro stanovení řady základních otázek ve vztahu jedince a společnosti. Méně úspěšný byl Platón ve snaze uskutečnit v Syrakúsách svoji ideální obec v praxi. Platónova filozofická škola v Athénách byla pojmenována *Akadémiá.

Mezi další jeho významná díla patří mimo jiné *Obrana Sokrata*, *Gorgias*, *Protagoras*, *Symposion*, *Parmenides*, *Timaios*, *Politikos*, *Zákony* a další. (Od začátku 90. let 20. století až do současnosti vycházejí Platónovy spisy v nakladatelství Oikoymenth [dříve ISE], v roce 2003 vyšly sebrané spisy [*Spisy I–V*] v překladu Františka Novotného.)

Plessner, Helmuth (4. 9. 1892, Wiesbaden, Německo – 12. 6. 1985, Göttingen, Německo), německý filozof, sociolog kultury, antropolog fenomenologické orientace; spolu s Maxem *Schelerem zakladatel moderní *filozofické antropologie. Vyšel z hierarchické *ontologie Nikolaie Hartmanna, podle níž se všechno jsoucí člení do určitých stupňů (vrstev), a vytvořil model analogických stupňů organické sféry, na jejímž vrcholu stojí *člověk. Ve svém ústředním antropologickém díle *Die Stufen des Organischen und der Mensch* (Stupně organického a člověk, 1928) určil za rozhodující znak všeho živého způsob, jakým se organismus nachází v prostředí. Z něj plyne vztah k sobě samému a k *životnímu prostředí. Plessner označuje toto umístění organismu ve světě jako „pozicionalitu“ (*Positionalität*), která existuje ve dvou modifikacích: buď je centrická, což je typické pro nižší stupně života, nebo je excentrická, jež je vlastní člověku.

Pojmem „centrická pozice“ charakterizuje Plessner stav, kdy organismus prožívá sám sebe jako pozicionální střed, to znamená, že pociťuje sám sebe jako živé tělo, ale nedisponuje přitom sebeuvědoměním. Pro Plessnera jsou typickým příkladem centrické pozicionality vyšší živočišné druhy, které prožívají obsahy svého okolí, umí ovládat vlastní tělo, vytvářet systém uzpůsobený svým potřebám, avšak neprožívají sebe. Tohoto prožitku je schopen až člověk, který dokáže překračovat centrickou hranici tím, že zaujímá odstup (distanci) sám od sebe. Člověk jako živý subjekt ví ve své existenci o tomto středu, prožívá jej, a proto je schopen vyjít nad něj. Tento rozdíl mezi postavením zvířat a člověka ve světě vystihuje Plessner

pojmem „excentricity“ (*Exzentrizität*). Excentricita je charakteristickou lidskou formou frontálního postoje vůči životnímu prostředí.

Podobně jako Scheler pojímá Plessner člověka jako *akt uskutečňování, jako proces vznikání a „stávání se“ (*das Werden*) člověkem. Zvýrazňuje prvek aktivního ovládnutí podmínek životního prostředí. Osobnost jako excentrická pozicionalita se utváří v kontextu vztahů ve světě, se sociálními strukturami a s vlastním Já. Teprve syntéza všech těchto vztahů se stává náplní rámce daného excentrickou schopností distance a sebereflexe. Člověk není, ale stává se. Jeho excentricky organizovaná existence musí ze sebe to, čím již je, nejprve udělat.

Ve svých pozdějších pracích Plessner tuto koncepci neustále zpřesňoval a dokresloval na jednotlivých antropologických fenoménech (pláč, smích, moc, dějinnost apod.), přesto rozhodujícím způsobem ovlivnila vývoj moderní antropologie, a to nejen sekulární, ale zejména teologické, zvláště protestantské antropologie (například německého protestantského teologa Wolfharta Pannenberg).

Plinius Starší, Gaius Plinius Secundus, zvaný Maior (23, Novum Comum, Itálie – 24. 8. 79, Stabiae, Itálie), římský *úředník, *admirál válečné flotily se sídlem v kampánském Misenu, spisovatel, mnohostranný vzdělanec. Jako učený diletant se zabýval mnoha vědními obory, do nichž antika rozšířila své poznání.

Čerpal z četných pramenů a své poznatky shrnul po způsobu kompilace v rozsáhlém díle *Naturalis historia* (Přírodopis, 37 knih, česky: *Kapitoly o přírodě*. Praha: Svoboda, 1974). Plinius byl bystrý pozorovatel, své informace však kriticky nehodnotil, přejímal je tak, jak byly zachyceny v předchozích pramenech. Některé z nich, jako například výklad o různých typech bytostí, údajně žijících v odlehlých krajích tehdejšího světa, patří sice mezi báchorky, ale informace přírodovědného charakteru jsou cenným pramenem pro historii těchto disciplín. Jakkoli nám například Pliniův výklad o sochařství a malířství připadá stručný, je nejdůležitějším pramenem informujícím o tvorbě významných umělců (včetně poutavého příběhu o Práxitelově slavné soše *Afrodité z Knidu*), jež z antiky známe. O tom, že Plinius byl zaujatým pozorovatelem všeho zajímavého, svědčí i jeho snaha uvidět a popsat co nejvíce z erupce Vesuvu 24. srpna 79, při níž zemřel udušením z nedostatku dýchacího vzduchu.

Polanyi, Karl Paul (25. 11. 1886, Vídeň, Rakousko – 23. 4. 1964, Pickering, Kanada), rakouský filozof a ekonom maďarského původu; klasik společenských věd, výrazně ovlivnil vývoj ekonomického myšlení a *ekonomické antropologie. Světového ohlasu dosáhl svou knihou *The Great Transformation* (Velká transformace, 1944), v níž prostřednictvím analýzy vývojových proměn společenského řádu od konce 18. do první poloviny 20. století postihl vztah mezi ekonomikou a globální sociální transformací. Polanyi, který během své akademické dráhy prošel řadou evropských zemí (Maďarsko, Rakousko, Velká Británie), završil svou odbornou kariéru v New Yorku (USA), kde působil na Kolumbijské univerzitě. Výsledky semináře, který zde vedl na téma srovnávacích studií ekonomických institucí, publikoval společně s Conradem Arensbergem a Harrym Pearsonem v práci *Trade and Markets in the Early Empires* (Obchod a trh v raných říších, 1957). Toto dílo výrazně zapůsobilo jak na výzkum dějin ekonomických systémů ve *starověku, tak na další rozvoj ekonomické antropologie. Polanyi totiž vystoupil proti aplikování teorií a pojmů neoklasické ekonomiky na studium předkapitalistických ekonomických formací, které se od sebe liší nejen stupněm ekonomického rozvoje, ale také typem distribuce materiálních statků. Podle jeho názoru je distribuce v kapitalistické ekonomice spjata s tržní výměnou, zatímco v tradičních a rodových společnostech převládá výměna ceremoniální nebo *dar (viz například *kula). Polanyi rozdělil systémy distribuce na tři typy: 1. *reciprocita, 2. *redistribuce, 3. tržní výměna (*trh), přičemž byl přesvědčen, že každý z těchto typů by měl být studován v odlišné perspektivě prostřednictvím různé třídy analytických pojmů a kategorií.

Polanyiho názory vyvolaly v 60. letech 20. století ostrou polemiku mezi jeho přívrženci, kteří vstoupili do dějin antropologického myšlení jako představitelé substantivistické

antropologie, a jeho odpůrci, reprezentujícími formalistickou antropologii. Jádro sporu mezi zastánci formalistického a substantivistického přístupu lze vidět v odlišném chápání podstaty ekonomiky v tradičních a moderních společnostech. Stanovisko substantivistů vychází z předpokladu, že ekonomika široce definovaná jako institucionalizovaná produkce a distribuce materiálních statků sloužících k uspokojení materiálních potřeb člověka sice existuje ve všech *společnostech, ale v rodových a tradičních *kulturách je založena na principu reciprocity a redistribuce, zatímco v kapitalistických formacích na tržním mechanismu. Oproti tomu formalisté, kteří studují ekonomické systémy prostřednictvím teorií a pojmů neoklasické ekonomie, zejména skrze prizma kategorie tržní ekonomiky, považují ekonomické principy, na nichž tradiční a moderní společnosti fungují, za analogické.

Popper, sir Karl Raimund (28. 7. 1902, Vídeň, Rakousko – 17. 9. 1994, Croydon u Londýna, Anglie), britský filozof a společenský myslitel rakouského původu. Byl představitelem racionalistického proudu ve filozofii, zabýval se kritérii vědeckosti teorií a logikou vědeckého poznání, obhajoval demokratický politický systém. Zastáncem koncepce kritického *racionalismu, vycházející z principu *falzifikace – *hypotézu lze pouze vyvrátit, nikoli potvrdit; jeho základní teze zní: věda vyvrací, ale nikdy nic nedokazuje – nikdy nevíme, zda pozorovaná a zobecněná série jevů je konečná a zda tedy neexistují jevy, které zobecnění mohou vyvrátit.

Vývoj vědeckého poznání považuje za soupeření a zamítání hypotéz. Kritik *marxismu. Odmítl princip společenské zákonitosti ve prospěch *reformismu. Z díla: *Logik der Forschung* (1935, česky: *Logika vědeckého bádání*, 1997), *The Poverty of Historicism* (1957, česky: *Bída historicismu*, 2000), *The Open Society and Its Enemies* (1945, česky: *Otevřená společnost a její nepřátelé*, 1994), autobiografie *Unended Quest: An Intellectual Autobiography* (1976, česky: *Věčné hledání: Intelektuální autobiografie*, 1995).

Portmann, Adolf (27. 5. 1897, Basilej, Švýcarsko – 28. 6. 1982, Basilej, Švýcarsko), švýcarský zoolog, antropolog a filozof; profesor Univerzity v Basileji. Rozšířil rozvažování o *člověku a *lidské přirozenosti o nové aspekty vyplývající z vědeckého poznání ve 20. století. Na rozdíl od Charlese *Darwina, pro kterého *evoluce člověka představovala pouze atypický případ obecného evolučního procesu a lidská přirozenost byla jen derivátem přirozenosti zvířecí, představoval pro Portmanna člověk zcela novou kategorií jevů, která není bezesbýtku interpretovatelná skrze jiné živé bytosti. Portmann nepředpokládal žádné „nadpřirozené“ intervence (tyto pojmy jeho myšlení vůbec nezná) při vzniku člověka, ale právě na některých ryze biologických momentech, zejména z lidské *ontogeneze, dokládal svébytnost a jedinečnost člověka.

Základní Portmannovou tezí o všech živých organismech je zařazení „sebe prezentace“ (*Selbstdarstellung*) mezi základní *atributy jejich existence, stejně jako třeba rozmnožování či výměna látková. Tato sebe prezentace se děje exponováním tzv. „vlastního jevu“ (*eigentliche Erscheinung*), což je souhrn všech možných optických, akustických, olfaktorických a dalších *vjemů, včetně etologických charakteristik, které organismus skýtá. Přitom jsou brány v úvahu jen ty jeho aspekty, které jsou na organismu vnímatelné bez jeho porušení, bez zásahu do jeho tělesné integrity. Tím Portmann v zásadě obrací *kritérium v dnešní *biologii běžné: že skryté (ať už anatomickou ukrytostí či mikroskopickou velikostí) struktury na živém organismu jsou důležitější a podstatnější než povrchy a vůbec vše evidentní a přímo nazíratelné. Tento vlastní jev je potom zvnějšněním tzv. „niternosti“ (*Innerlichkeit*), souhrnu všech skrytých a přímému vnímání nepřístupných aspektů živého organismu. Vnější tvářnost živého organismu je tudíž legitimním vyjádřením jeho přirozenosti a představuje velmi důležitý, ne-li vůbec nejdůležitější aspekt každého živého tvora – zde může být jeho přirozenost přímo nazírána, odčítána, je přístupna přímému eidetickému vnímání.

Člověk v tomto aspektu je posuzován stejně jako ostatní živé organismy, tj. jeho vnější tvářnost je výrazem jeho přirozenosti. Zejména důkladně se Portmann zabývá srovnáním

*ontogeneze člověka a *lidoopů, popřípadě i jiných savců. Podobně jako i jiní biologové, rozeznává u savců dvě strategie v individuální ontogenezi. U první skupiny zůstávají mláďata delší dobu v hnízdě (*Nesthocker*), jsou při narození relativně bezmocná, slepá, odkázaná na péči rodičů, váha mozku se během vývoje do dospělosti zvětší více než pětkrát (hmyzožravci, hlodavci, šelmy atd.). U druhé skupiny (*Nestflüchter*) jsou mláďata schopna rodiče velmi brzy následovat, rodí se dobře pohyblivá, vidoucí, osrstěná, váha mozku se během *postnatálního období zvyšuje méně než pětkrát, mláďata představují tvarově víceméně zmenšené vydání dospělých (kopytníci, ploutvonožci, kytovci). V případě člověka (a v omezené míře i vyšších *primátů) mluví o „sekundárním setrvávání v hnízdě“, kdy se mláďata rodí značně bezmocná, ale s otevřenými očima i ušima a značně vyvinutou hmotou mozku a jsou nošena matkou až do dosažení parametrů mláďat druhé jmenované skupiny. U člověka mluví přímo o „fyziologickém či normalizovaném předčasném porodu“. Dítě dosahuje stupně vývoje typu *Nestflüchter* zhruba v roce života (stupeň vývoje identický s prvním naznačeným typem *Nesthocker* prodělává lidský *fetus už v *uteru, kdy mezi 3.–5. měsícem dochází k srůstání očních víček). Jakoby tedy *fetální vývoj člověka trval 20–22 měsíců, čemuž odpovídá i růstová křivka, která je v prvním roce prakticky identická s růstovou křivkou jiných savců během fetální periody. Portmann zde u člověka mezi 10.–22. měsícem hovoří o „sociálním uteru“, v němž se dítě vyvíjí. Z hlediska srovnání s jinými savci je u člověka jedinečné i opětovné zrychlení *růstu v *pubertě a pro savce této váhové kategorie neobvykle pomalý růst a dlouhý život, a to i ve srovnání s nejbližší příbuznými lidoopy. Rovněž vyzdvihuje období stáří jakožto periodu se smysluplným obsahem, podstatně se odlišující od pouhého tělesného a duševního chátrání jiných živočišných druhů v pokročilém věku. U člověka jako jediné živé bytosti se objevuje poměrně dlouhá životní perioda (přes jednu třetinu života), která sice následuje za reprodukčním obdobím a je svou podstatou involutivní, přesto reprezentuje novou kvalitu a má svou smysluplnou funkci i v sociální struktuře, kde reprezentuje předávání tradice, paměť, zkušenost a odstup od bezprostředního zážitku.

Právě sledování rané ontogeneze člověka, zvláště v jeho fetálním stadiu, připadá Portmannovi pro výpovědi o biologickém aspektu lidské přirozenosti nejrelevantnější. Zvláště jej zaujalo například esovitě zahnuté páteře, naznačené už v tomto období, pak opět mizející a objevující se až po osvojení si *bipední chůze, která se podle něho děje napodobením. Embryonální či fetální přítomnost některých charakteristik dospělého organismu byla v minulém století častým tématem diskusí v souvislosti s Darwinovou teorií (například vývoj opěrných mozolů u velbloudích či pštrosích fetů). Pro Portmanna je lidský embryonální a fetální vývoj náčrtem vývoje k budoucímu lidství, přičemž k plnému rozvoji všech znaků je nutný vliv *společnosti a celého kulturně-historického dědictví. Podrobně rozebírá i analogičnost lidských (dospělých) morfologických proporcí s proporcemi fetů či malých mláďat lidoopů (*analogie jde až třeba k shodnému vzorci ochlupení s novorozenci mláďaty *gibonů – celé tělo až na kštici vlasů holé). Člověk je z tohoto hlediska jakousi neotenicou formou *primátů rozmnožující se za současného přetrvávání juvenilních znaků (i duševních – právě celoživotní zvědavost, hravost a schopnost učení dosti podstatně zakládá lidství).

Portmann, stejně jako valná většina ostatních autorů, pokládá řeč za nejdůležitější typický lidský znak. Zdůrazňuje v této souvislosti i některé anatomické zvláštnosti člověka, jež lze interpretovat jako adaptace k řečové vokalizaci. Jsou to zejména relativně široké propojení *nosní a *ústní dutiny jakožto společného ozvučného prostoru a uzavřená forma *zubního oblouku, která se nemění ani nahrazením *mléčných zubů stálými (u lidoopů nevyrostají *stálé zuby na místě mléčných, ale tvoří nový oblouk vně původní řady mléčných zubů). Schopnost řeči se stává v Portmannově pojetí teprve svou aktualizací tím, co konstituuje lidství. Pro individuální zlidštění je získání řeči nejzásadnější událostí. Při učení se řeči hrají důležitou roli vokalizační monology kojenců, jež ovšem mají svou výrazovou funkci omezenou

na odrážení jejich nálad a vnitřních hnutí. Na osnově této vokalizace, obsahující nejrůznější fonémy včetně těch, které dítě ve svém mateřském jazyce nebude nikdy potřebovat, ale které se namnoze vyskytují v nejrůznějších jiných jazycích, se poté její redukcí na základě slyšeného a aktivním napodobováním vytváří vlastní řeč. Jedná se zde o aktivní a velmi pracný proces tvůrčí povahy, jenž zpočátku nakládá s podněty ze strany řeči dospělých velice volně. Teprve po prvním roce se jednotlivé slovo stává víceméně závazným a přestává zároveň být „celou větou“. Výrazy nálad i jednotlivá sdělení se zvolna vtlačují do šablony jedné *konkrétní řeči. Lidská řeč (včetně „řečí“ posunkových) se v Portmannově pojetí liší od zvířecích *zvuků především svým symbolickým charakterem. Odlišuje „spontánní“ výrazové prostředky jako křik, podupávání, výhrušná gesta jakožto geneticky fixované od „ovládaných“, tj. od vlastní řeči spočívající na zděděné schopnosti a společenské tradici. Na pomezí obou kategorií by se nalézal například smích a pláč. Oba tyto pro *lidskou komunikaci vysoce důležité jevy tvoří prakticky lidské specifikum, jejich dokonalá analoga u zvířat nenajdeme.

Ve shodě s mnoha dřívějšími autory zdůrazňuje i význam osvobození ruky pro manipulační činnosti, zapříčiněné a umožněné vzpřímeným postojem. Zdůrazňuje, že k osvobození ruky dochází již v kojeneckém věku, kdy není využívána k přichycování na srsti matky jako u ostatních primátů, ale má od samého počátku volnost k manipulačním cvičením a později ke hře. Člověk je v jeho pojetí jediná bytost, která má ve velmi výrazné míře svůj nejen přírodní, ale i kulturněhistorický aspekt; podstatnou složku své „přirozenosti“ získává až během „humanizačního procesu“ v sociálním prostředí. Jakkoli podíl tradice a sociálně předávaných dovedností není u vyšších zvířat zdaleka nulový, je tento aspekt u člověka zcela neporovnatelně hypertrofován. Člověk je pro něho úplně novou životní formou, pro niž hraje historický aspekt jejího bytí, v individuální i kolektivní formě, rozhodující roli. Ve shodě s antickými předlohami vnímá člověka jako bytost „otevřenou světu“, *zvíře jako vázané na své okružující světy, na svůj *Umwelt* („okolní svět, prostředí“). Člověk má velmi rozvolněnou formu vztahování se k světu a jeho jednotlivostem, zcela odlehlé či skryté věci mohou nabývat významu, může jim být propůjčen. Právě toto prožívání věcí jako významných a víceméně volné působení dovoluje propůjčovat jim významy, popřípadě nové významy tvořit. Stejně tak zdůrazňuje lidskou *svobodu a volnost, která je ve srovnání i s nejbližšími lidoopy podstatně větší.

V otázce původu člověka rozlišuje mezi obecnou teorií evoluce a jejími teoriemi speciálními. Obecnou teorií evoluce míní tezi o tom, že podobnost forem nejrůznějších živých organismů je podmíněna jejich příbuzností, jejich descendencí ze společných předků. Proti takto formulované obecné teorii evoluce nemá námitek a zdůrazňuje, že v této sukcesi podob živých organismů v čase lze vidět jediné plauzibilní *vysvětlení jejich podobností. Právě skrze tuto po stránce příčin sice nevyjasněnou, ale přesto jistou existenci skrytého genetického pouta mezi nimi nabývá celá historická dimenze zkoumání minulých životních forem smyslu. Speciální teorie evoluce, vysvětlující či domnívající se vysvětlovat konkrétní mechanismus historického vzniku nových forem, mají v jeho pojetí pouze charakter *hypotéz. Portmann si byl dobře vědom sociomorfního charakteru Darwinova učení, zejména pak přenosu představ o *konkurenci, „přežívání zdatnějších“ a boje o přežití ze společenské roviny viktoriánské Anglie do živé *přírody. *Přirozený výběr jakožto praktický důsledek těchto tendencí je pak pro Darwina základním motorem evoluce a představa boje o přežití se později v podobě sociálního darwinismu vrací na společenskou rovinu už „posvěcena“ přírodními vědami a má povahu přírodního *zákona, o němž nemá význam diskutovat. Portmann jako blízký přítel Carla Gustava *Junga ostatně dobře znal jeho učení o projekcích a jejich významech v duševním životě člověka i poznávacím procesu. Také zdůrazňuje význam obecného duchovního klimatu doby a „*předsudky“, které formují přístup k tak delikátní věci, jako je zkoumání původu člověka přírodovědeckými prostředky, zvláště když lidské fosilie

představovaly vždy nálezy sporadické a v podstatě raritní. Darwinismus, *neodarwinismus i dílo francouzského filozofa, teologa a antropologa Pierra *Teilharda de Chardin (1881–1955) řadí k speciálním teoriím evoluce. Teilhardovu koncepci, kombinující a směřující stanoviska přírodovědecká i náboženská, odmítá, stejně jako mechanistické koncepty neodarwinistické, ne snad proto, že by neměl *vědu i *náboženství za legitimní metody lidského poznání, ale pro svévolné míšení *diskurzů, kdy přechod od jedné platformy k druhé není v podstatě rozeznatelný.

Na rozdíl od řady svých současníků neodvozoval původ člověka z bezprostřední blízkosti lidoopů, ale pokládal vývoj obou čeledí, *Hominidae a *Pongidae, za konvergentní a mnohé znaky, například podobný typ ontogeneze či větší tělesná velikost, které člověka s lidoopy spojují, za paralelně vzniklé. V jeho pojetí se obě skupiny oddělily v oligocénu, tj. asi před 15 až 30 miliony let. Zejména v době mezi oběma *válkami stál Portmann s tak vysokým časovým odhadem zcela osamocen a teprve pozdější výzkumy ukázaly, že svými odhady byl minulé realitě možná blíže než valná většina jeho současníků. Společného předka pongidů a hominidů vidí jako nějakého dosud fosiliemi přesvědčivě nedoloženého malého primáta. Pochopitelně z toho vyplývá i *primární původnost lidské sociability, jejíž kořeny se zřetelně táhnou do daleké minulosti. Už skrze biologickou argumentaci se tak jeví například argumenty Jeana-Jacquesa *Rousseaua o „společenské smlouvě“ jakožto rozumovém a volním *aktu a o solitérním životě „původního *divocha“ jako zcela nepřesvědčivé. Otázkou u člověka tedy nezůstává vznik a důvody sociálního způsobu života, nýbrž spíše jeho původní forma. Tento problém není řešitelný ani bedlivým studiem *zvyků a sociální struktury tzv. *přírodních národů. Tyto sociální struktury představují už dosti komplikované *kulturní dědictví, a nejsou tudíž shodné se societami zvířecími, jejichž kontinuita je zajišťována dědičností, ne (nebo jen v nepatrné míře) kulturní tradicí. U člověka v zásadě neznáme žádný přirozený stav – všechny stupně jeho sociálního strukturování lze chápat pouze jako přírodě odcizený a jí „protipostavený svět“ (*opus contra naturam*). Stejně jako v individuální ontogenezi, vidí i v lidské *fylogenezi proces v živočišné říši ojedinělý. V obou přísluší zkoumání raných fází převážně biologickým disciplínám, pokud je však vnímán jen jejich biologický aspekt, zůstávají nesrozumitelnými. Uspokojivé vysvětlení dostávají oba procesy teprve tehdy, známe-li „dospělou“ formu, a to ontogeneticky i evolučně. Stejně jako v ontogenezi a ve fylogenezi se vyvíjí současně přírodní i kulturní aspekt člověka.

Portmann si rovněž všímá analogií mezi procesem *evoluce biologické a *evoluce kulturní; i v ní lze najít skutečnosti korespondující s pojmy jako „dědičnost“, „mutace“, „selektce“, „izolace“ atd. Zatímco *interpretace kulturněhistorického procesu předávání tradice z generace na generaci a jejího modifikování nikdy nepředstavovala obzvláštní interpretační problém, problematika biologické evoluce byla vždy (pokud byla vůbec zohledňována) podstatně ožehavější. Týká se to zejména vysvětlení vlastního mechanismu evoluce, faktorů, které při ní hrají podstatnou roli. Tato větší obtížnost je podle něho snadno pochopitelná, neboť biologie je konfrontována s procesy, které probíhají bez lidského přičinění a zhusta i mimo oblast lidského vlivu. Tyto procesy musejí být nejdříve pojmově uchopeny, což už samo o sobě představuje interpretaci, popřípadě dezinterpretaci (pro jistotu by dnes bylo lépe hovořit spíše o interpretacích více či méně destruktivních). Jinak je tomu u procesu historického; zde jsou nám činy, *ideje a *artefakty, s nimiž přicházíme do styku, přece jen mnohem bližší (byť by i pocházely ze vzdálených kultur) než mimolidská přírodní jsoucna. Biologickou a kulturněhistorickou evoluci však pokládá přes všechny paralely za dva v principu zcela odlišné historické procesy. Toto striktní rozlišení bylo způsobeno a posilováno zejména dobovým *kontextem – Portmann jako pamětník obou světových válek a jejich propojení biologické a politické argumentace, ať už ve vulgárně sociodarwinistických či *rasových teoriích, viděl silně neblahý vliv tohoto míšení diskurzů a krátkého propojení dobových biologických teorií s prakticko-politickými maximy. Historickou evoluci nelze

podle Portmanna chápat a vysvětlovat skrze evoluci biologickou už proto, že proces *hominizace – vznik řeči a tradice – leží z dnešního hlediska v minulosti a představuje tajemství *sui generis*. Toto tajemství představuje z toho důvodu, že ve *fosilních zbytcích, byť by byly jakkoli četné, nezanechal žádné relevantní stopy a cestou paleontologického výzkumu není sobě adekvátním způsobem nahlédnutelný.

Z díla: *Probleme des Lebens* (Problémy života, 1949), *Biologie und Geist* (Biologie a duch, 1956), *Neue Wege der Biologie* (1960, česky: *Nové cesty biologie*, 1997), *Um das Menschenbild* (Kolem obrazu člověka, 1956), *Manipulation des Menschen als Schicksal und Bedrohung* (Manipulace člověka jako úděl a hrozba, 1969), *Entläßt die Natur den Menschen?* (Propustí příroda člověka?, 1970), *An den Grenzen des Wissens* (Na hranicích vědění, 1974) aj. **Poseidónios z Apameie** (asi 135–51 př. n. l.), řecký filozof, astronom, geograf a historik pozdního *helénismu; představitel *stoicismu. Poseidónios patřil k největším učencům své doby, v jeho díle se filozofie integrálně spojovala s ostatními vědami – o *světě, *kosmu, *historií, o *člověku a jeho *psychologii. (O akribii jeho závěrů svědčí i to, že byl prvním pozorovatelem, který si logicky spojil fáze mořského přílivu a odlivu s fázemi lunárních cyklů.) Poseidóniův význam tkví rovněž v tom, že byl jedním z mála systematicků řeckého vědění. Jeho spisy se však nezachovaly, ačkoliv ovlivnily všechny tehdejší Poseidóniovy následníky z řeckého i římského prostředí. Významní *Římané první poloviny 1. století př. n. l. zajížděli na Rhodos, aby mohli poslouchat jeho přednášky. Jeho učení známe z excerpt a informací, jež od něj přejímali další učenci, kteří využívali jeho obrovské erudice. Na svých úředních i výzkumných cestách Poseidónios poznal rovněž větší část západního Středomoří, proto mohly být jeho údaje a úsudky dostatečně přesné. Z jeho spisu *Historiá hé meta Polybion* (Dějiny po Polybiovi) čerpal geograf Strabón jak historické, tak zeměpisné údaje. Převzal i jeho zprávu o významném vítězství keltských *Bójů, jimž se v roce 113 př. n. l. podařilo v oblasti dnešního Krušnohoří odrazit útok germánských *Kimbrů, což je první historická zmínka vztahující se k dění na našem území.

Poseidónios ve svých *názorech na genezi života vycházel z předpokladu, že nositelem jednoty světa je životní síla (*zótikeé dynamis*), jejímž zdrojem je *slunce. Mnohotvárným působením životní síly podle jeho názoru vznikají stupňovitě se lišící bytosti – od neorganických útvarů přes rostliny a živočichy až k lidem, *héroům, *démonům a *bohům. Počátek lidských dějin Poseidónios spojuje s tzv. *zlatým věkem, který charakterizuje jako období nevinnosti, kdy byl člověk nejbližší božskému ohni. Lidé v této době obývali *jeskyně a duté stromy, neznali žádná provinění a nepotřebovali ochranu *zákonů. Následující etapa, ve které se člověk pozdvihl z původního položivočišného stavu, byla spjata s civilizačním *pokrokem, zejména technickými a vědeckými objevy, rozvojem řemesel a umění. Podle Poseidónia ale současně s civilizačním pokrokem můžeme sledovat úpadek *mravů. Svým zájmem o genezi lidské kultury a výzkumy národního charakteru, *obyčejů a mravů různých *etnik a *národů Poseidónios do značné míry anticipoval problémové okruhy, jimiž se zabývá současná *kulturní antropologie. Při studiu tělesných a povahových rozdílů mezi Seveřany a obyvateli Středomoří například vyslovil názor, že základ *civilizace netvoří citový princip (*thýmos*), který je charakteristický pro *Germány a *Kelty, ale princip racionality (**logos*), jenž je vlastní národům žijícím v oblasti Středomoří. Zvláštní pozornost věnoval také vlivu *klimatu a míře lidské adaptability k přírodnímu prostředí. Podle jeho názoru nadměrné chladno ani tropická vedra neprospívají rozvoji intelektu. Za limitující faktor označil také náhlé změny přirozeného prostředí, které negativně působí na člověka, živočichy i rostliny.

Poseidónios si všímal i takových jevů jako byla dějinná atmosféra, psychologie, konkrétní zápletky, které poznamenaly výsledky jednotlivých událostí. Důraz na komplexně pojaté faktory společenského i psychického směru bychom mohli považovat za předzvěst antropologického přístupu; zřetelně se jím inspiroval *Plútarchos či *Marcus Aurelius. Jako jeden z prvních systematicky popsal fyzické a psychické znaky a rozdíly obyvatel jižních a

severních oblastí Evropy, vliv klimatu na povahové rysy člověka a míru lidské adaptability k přírodnímu prostředí. V době, kdy žil, došlo na více místech k velkým povstáním otroků, kteří museli v nelidských podmínkách pracovat v dolech na stříbro. Poseidónios proto v hodnocení dějinných událostí své doby vycházel i z důsledků a změn, které přinesly tyto ekonomické a sociální *konflikty.

Poseidónios představuje prvního antropologa v moderním smyslu, neboť programově usiloval o studium člověka v jeho biologických, ekologických a sociokulturních souvislostech. Bývá proto, vedle *Aristotela, považován za jednoho z prvních antropologů, jenž nadto stojí na počátku dnes moderní koncepce *antropologie jako celostní (bio-socio-kulturní) vědy.

Pospíšil, Leopold Jaroslav (26. 4. 1923, Olomouc), americký antropolog českého původu; emeritní profesor Yaleské univerzity v New Havenu (Connecticut, USA). Z bývalého Československa odešel v roce 1948. Zabýval se zejména ekonomickou antropologií a antropologií práva založenou na vlastních terénních výzkumech (indiánského etnika *Hopiů v Arizoně, etnické skupiny *Kapauků na *Nové Guineji, *Eskymáků Nunamiut na Aljašce, *zvykového práva tyrolských *sedláků v údolí Obernberg nedaleko Brenneru aj.). Pospíšil je považován za jednoho ze zakladatelů moderní *antropologie práva jako subdisciplíny obecné antropologie.

Právní antropologii chápe jako ryze empirickou disciplínu. Jeho východiska lze strukturovat do několika rovin: vypracování definice a vlastnosti práva jako subsystému, který operuje uvnitř systematického celku; tyto definice pak rozvíjí, aby získal komplexnější představu, jak právo funguje skrze *kulturní úroveň; na základě toho pak formuluje teorii o podobných právních fenoménech. K jeho výzkumným technikám patří: a) dobrá znalost jazyka zkoumaného etnika, b) sběr ucelených informací o dané kultuře s cílem postihnout podstatu jednotlivých fenoménů (například: aby poznal právní systém, zaměřuje se na *analýzu problémů a *konfliktů uvnitř kultury a klasifikování rozhodnutí právních případů); c) nalézání interpretace; právní rozhodnutí jsou zaznamenána, kategorizována v terénu a pak diskutována s místním *informátorem, který pomáhá nalézt interpretaci jednotlivých událostí; d) během analýzy terénních poznámek abstrahuje substantivní, procedurální a morální principy, které mohou být odvozeny z právních rozhodnutí a vztaheny na celkový *kontext dané kultury; e) tyto principy jsou překontrolovány s informátorem s cílem upřesnění jejich působení v právním systému. Tyto přístupy jsou dodnes akceptovány celou řadou badatelů.

Pospíšilovo pojetí práva vychází z kritiky legalismu a sociologické koncepce odvozující právo z chování lidí. Jeho pojetí práva vychází ze struktury společnosti a má formu principů abstrahovaných z *autoritativních soudních rozhodnutí, která jsou zamýšlena pro *univerzální aplikaci, vymezují vztahy mezi dvěma stranami a jsou doprovázeny efektivními *sankcemi. Na základě toho vymezuje čtyři *atributy práva: *autorita, úmysl univerzální aplikace, obligatio a sankce, které testoval výzkumy na Nové Guineji. Nejsou to jen vlastnosti práva, ale také fungují jako *kritérium jeho odlišení od ostatních kulturních jevů, jako je *morálka, *zvyky a *politika. Procedury, ačkoli jsou důležitým aspektem, nejsou pro Pospíšila rozlišujícím znakem. Jeho nejznámější myšlenkou je multiplicita právních úrovní. Právní systémy chápe jako multiplicitní; právo není jen vlastností společnosti jako celku, ale také vlastností každé funkční sociální skupiny uvnitř společnosti; každá funkční skupina a podskupina má nejen vlastní vůdce, ale také vlastní právní systém. Tyto systémy se mohou lišit ve velmi významných bodech a nejzávažnějším pro jedince nemusí být ten hlavní.

Leopold rozpoznal, že právní změny probíhají mnohými způsoby, detailně studoval zejména změny autoritativního práva a zvykového práva. Vychoval řadu badatelů, kteří pokračují v terénních výzkumech i teoretické práci. Po roce 1989 přednášel rovněž na českých vysokých školách. Za svou odbornou práci získal řadu ocenění, mezi nimi čestný titul doctor honoris causa *Univerzity Karlovy v Praze (1994) a Zlatou medaili Masarykovy

univerzity v Brně (1996). Z díla: *Kapauku Papuans and Their Law* (Papuánci Kapaukové a jejich právo, 1958), *Kapauku Papuan Economy* (Ekonomika papuánských Kapauků, 1963), *The Kapauku: Papuans of West New Guinea* (Kapaukové: Papuánci Západní Nové Guineje, 1963), *Anthropology of Law: A Comparative Theory* (Antropologie práva: Komparativní teorie, 1971), *Obernberg: A Quantitative Analysis of Peasant Tirolean Economy* (Oberberg: Kvantitativní analýza ekonomiky tyrolských zemědělců), *Etnologie práva* (1997).

Postel, Guillaume (1510, Barenton, Normandie – 1581, Saint-Martin-des-Champs, Francie), francouzský diplomat, lingvista a náboženský vizionář. Francouzský *král František I., který usiloval o *alianci s osmanským vládcem Sulejmanem Vznešeným, jej vyslal jako tlumočnicka francouzské diplomatické mise v Istanbulu, což mu umožnilo studovat *arabštinu a *hebrejštinu, seznámit se s *Kabalou a sbírat vzácné rukopisy. V roce 1539 byl Guillaume Postel jmenován již jako proslulý znalec řečtiny na místo *mathematicorum et peregrinarum linguarum regius interpretes* na *Collège des Trois Langues* (z něhož se později stalo *Collège de France*). Ve spise *De originibus seu de Hebraicae Linguae et Gentis antiquitate deque variarum linguarum affinitate liber* (Kniha o počátcích čili o hebrejském jazyce a starobylosti kmene a o příbuznosti různých jazyků, 1538), v němž anticipoval srovnávací gramatiku, Postel tvrdil, že hebrejštinu pochází přímo od Noemových synů a že se z ní vyvinuly arabština, chaldejština, *hindština a *řečtina.

Guillaume Postel posléze dospěl k přesvědčení, že obecný návrat k hebrejštině jako univerzálnímu *jazyku, jímž kdysi hovořil člověk přímo s *Bohem, zajistí *mírové soužití všech národů. V pojednání *De orbis terrae concordia libri quator* (Čtyři knihy o souladu na Zemi) z roku 1544 razil ideu, že filologické bádání položí základ celosvětovému *míru a že různé *religiozity včetně *křesťanství se sjednotí v rámci „přirozeného náboženství“, na jehož principech se všichni lidé shodnou. *Patronem pacifistické utopie by měl být francouzský král, který tak získá postavení světovládce. Postel podpořil zmíněný nárok francouzského panovníka tvrzením, že pochází přímo z Jefetova syna Gomera, předka *Keltů. Nejprve se pokusil získat pro svoji vizi francouzského krále Františka I., ale ztratil své postavení u dvora. Vydal se proto do Říma, kde se neúspěšně obrátil na jiného velkého vizionáře 16. století, Ignáce z Loyoly. Guillaume Postel se roku 1547 usadil v Benátkách, kde byl jmenován *kaplanem ve špitále Svatého Jana a Pavla a *cenzorem knih publikovaných v hebrejském jazyce a stal se zpovědníkem zakladatelky Ospedaletta Johanny, zvané též Matka Zuzana. Postel, který zcela podlehl svým mystickým sklonům, označil s odvoláním na kabalistický text *Zohar* Johannu za bytost Šekinah a za „andělského papeže“, jehož příchod předpověděl Jáchym z Fiore (1135–1202). Nakonec po strastiplném bloudění mnohými *městy Guillaume Postel skončil roku 1555 opět v Benátkách, kde byly jeho knihy dány na index a on sám se ocitl před *inkvizicí. S přihlédnutím k jeho „zásluhám ve vědě a politice“ byl shledán „nevinným, nicméně nemocným“ (*non malus sed amens*) a internován, nejprve v Ravenně a poté v Římě. V roce 1564 byl na žádost místních *úřadů převezen do Francie, kde žil až do své smrti v klášteře Saint-Martin-des-Champs.

Powdermakerová, Hortense (24. 12. 1900, Philadelphia, Pennsylvania, USA – 16. 6. 1970, Berkeley, California, USA), americká kulturní antropoložka; přispěla k rozvoji *vizuální antropologie a výzkumu masové komunikace a k sblížení britské a americké antropologie. Vedle Ruth *Benedictové (1887–1948), Margaret *Meadové (1901–1978) a Sherry *Ortnerové (narozena 1941) patří k nejvýznamnějším americkým antropoložkám. Po obhájení titulu Bachelor of Arts (BA) na Goucher College v roce 1921 studovala pod vedením Bronislawa *Malinowského (1884–1942) na London School of Economics and Political Science, kde v roce 1928 získala doktorát filozofie v oboru antropologie. V letech 1944–1946 byla viceprezidentkou Newyorské akademie věd a předsedkyní její antropologické sekce, v letech 1946–1947 se stala prezidentkou Americké etnologické společnosti. Od roku 1937 působila na Queens College v New Yorku (v letech 1944–1952 paralelně také

v Psychiatrickém institutu Williama Alansona Whitea). Během *druhé světové války spolupracovala s americkou armádou, pro kterou zajišťovala výukové programy pro příslušníky jednotek působících v Pacifiku.

Uskutečnila čtyři *antropologické terénní výzkumy. V letech 1929–1930 zkoumala melanéskou *kulturu ve *vesnici Lesu v Novém Irsku (*Melanésie). Získané zkušenosti a poznatky uplatnila v knize *Life in Lesu: The Study of a Melanesia Society in New Ireland* (Život v Lesu: Výzkum melanéské společnosti v Novém Irsku, 1933). V roce 1932 se zaměřila na výzkum komplexní společnosti. Ve vesnické společnosti v Indianole v Mississippi (USA) zkoumala rasová napětí a antagonismy mezi majoritní komunitou amerických *bělochů a minoritní komunitou *černochoů. Data z výzkumu využila v práci *After Freedom: A Cultural Study in the Deep South* (Čas nesvobody: Kulturní výzkum na hlubokém Jihu, 1939). V letech 1946–1947 provedla unikátní antropologický výzkum mezi filmaři v Hollywoodu (USA). Získané zkušenosti a poznatky publikovala v knize *Hollywood, the Dream Factory: An Anthropologist Studies the Movies Makers* (Hollywood, továrna na sny: Antropolog zkoumá filmaře, 1950). Popsala „totalitní“ metody, jichž filmaři používají ve snaze kontrolovat personál, který se podílí na tvorbě a produkci. Poslední terénní výzkum uskutečnila v Severní Rhodesii v letech 1953–1954, kde se zabývala africkými komunitami těžařů mědi. Výsledky shrnula do knihy *Copper Town: Changing Africa, the Human Situation on the Rhodesian Copperbelt* (Měděné město: Měníci se Afrika, lidská situace v rhodeském měděném pásmu, 1962).

V roce 1966 publikovala autobiograficky laděnou knihu *Stranger and Friend: The Way of an Anthropologist* (Cizinec a přítel: Dráha antropologa), v níž otevřeně popsala a analyzovala vlastní zkušenosti nabyté během terénních výzkumů. Tímto spisem anticipovala reflexivní proud v antropologii devadesátých let 20. století. Formulovala tezi, že každý antropolog musí během terénního výzkumu udržovat rovnováhu mezi rolí přítele a cizince, dostředivou a odstředivou tendencí, kterou vyjadřuje i slovní spojení *zúčastněné pozorování, jež označila za hlavní nástroj antropologické práce. V roce 1968 byla na Queens College penzionována jako emeritní profesorka. Přesídlila na *katedru antropologie do Berkeley, kde plánovala terénní výzkum zaměřený na mladé generace v kampusu; výzkum však již nestihla dokončit.

Prichard, James Cowles (11. 2. 1786, Ross, Anglie – 23. 12. 1848, Bristol, Anglie), anglický lékař, etnolog a filolog; zakladatel britských etnologických a antropologických věd. Vyrůstal v kvakerské rodině, studoval medicínu na Trinity College v Cambridge, na St. Johns College v Oxfordu a na Edinburghské univerzitě. V roce 1810 zahájil svou lékařskou praxi v Bristolu a o rok později začal působit v místní Nemocnici svatého Petra.

Roku 1813 uveřejnil *Researches into the Physical History of Man* (Výzkumy fyzické historie člověka, 5 svazků, 1. vydání 1813, 3. vydání 1836–1847, od 2. vydání vycházelo pod názvem *Researches into the Physical History of Mankind*), dílo věnované Johannu *Blumenbachovi, jehož členění lidstva na pět základních *ras Prichard převzal. Na rozdíl od Blumenbacha a dalších svých předchůdců prosazoval komplexní zkoumání všech biologických, lingvistických a sociokulturních *atributů člověka. Předpokládal, že *keltské jazyky jsou příbuzné se *slovanskými jazyky a *germánské jazyky s *jazyky pelasgickými (*řečtinou a *latinou) a dohromady vytvářejí čtvrtou větev „asijské“ (tzn. *indoevropské) jazykové rodiny. Lingvistickou problematikou se zabýval ve studii *Eastern Origin of the Celtic Nations* (Původ keltských národů, 1831), v níž srovnával keltské dialekty se *sanskrtem. V roce 1843 uveřejnil knihu *The Natural History of Man* (Přírodní historie člověka), ve které hájil jednotný původ lidstva a polemizoval s *rasovou teorií. Věnoval se rovněž studiu duševních chorob a jejich vztahu k morálním vlastnostem (*Treatise on Diseases of the Nervous System* [Pojednání o nemocech nervové soustavy], 1822, *Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind* [Pojednání o šílenství a dalších poruchách ovlivňujících mysl], 1835), vitalismu (*Review of the Doctrine of a Vital Principle* [Rozbor

doktríny životního principu], 1829), egyptské mytologii (*Analysis of Egyptian Mythology* [Analýza egyptské mytologie], 1819) a lidské evoluci (*On the Extinction of Some Varieties of the Human Race* [O vyhynutí některých variet lidské rasy], 1839). Od roku 1845 působil v Londýně, kde stál v čele Etnologické společnosti a byl členem Královské učené společnosti. Prichard byl posledním velkým představitelem tzv. *biblické antropologie, což znamenalo, že starozákonní texty pro něho představovaly základní *autoritu pro porozumění lidské *variabilitě.

Prokopec, Miroslav (6. 8. 1923, Praha), český antropolog. V letech 1945–1950 studoval na Přírodovědecké fakultě *Univerzity Karlovy v Praze. Třetí ročník absolvoval na University College London u britského antropologa Darylla *Forda. Po návratu na Univerzitu Karlovu se specializoval v oboru antropologie. Po dosažení doktorátu v roce 1950 nastoupil na studijní pobyt u profesora Jiřího *Malého, v letech 1951–1954 absolvoval vědeckou aspiranturu. Jeho školiteli byli profesori Ladislav Borovanský, Vojtěch *Fetter a Otto Jirovec. Po ukončení aspirantury nastoupil do *Státního zdravotního ústavu, kde dosud působí jako expert pro obor antropologie. V roce 1957 získal titul CSc. (výzkum lesních dělníků) a v roce 1969 titul DrSc. (dospívání české a slovenské mládeže). Pracoval na pěti celostátních výzkumech dětí a mládeže, založených Vojtěchem Fetterem v roce 1951, prováděných vždy v prvním roce každé dekády do roku 1991. Tři sta dětí z Prahy 3 sledoval s týmem odborníků od narození do dospělosti a stále je vede, již padesátníky, v patrnosti. Výsledky publikoval v odborném tisku a na domácích i zahraničních kongresech a konferencích. V roce 1960 byl Čs. akademií věd pověřen vypracováním podkladů pro výrobu civilních ochranných masek pro děti i dospělé a později vedením úkolu v rámci Mezinárodního biologického programu (proměření 10 000 občanů od 15 do 65 let). Pro Ministerstvo školství připravil odborné podklady pro výstavu o životě a díle dr. Aleše *Hrdličky v Praze a Humpolci v roce 1959 a její dvě mutace v dalších dekádách. Vypracoval desítky expertiz pro Ministerstvo zdravotnictví a jiné instituce, zejména s tematikou ergonomickou. V rámci více než osmdesáti studijních cest, stáží, přednášek na zahraničních *univerzitách a účastí na mezinárodních kongresech navštívil jedenadvacet evropských států a z mimoevropských *zemí Austrálii, Egypt, Indii, Japonsko, Kanadu, Libanon, USA, některé z nich vícekrát. Cesty po stopách Aleše Hrdličky ho zavedly na Aljašku, do Kalifornie, Jižní Dakoty, Nového Mexika a na Floridu. V roce 1969 se účastnil Čs. vědecké expedice do Austrálie, kde studoval domorodý kmen Rembrranga v Arnhemské zemi. Do Austrálie se vrátil ještě třikrát jako Visiting Curator Jihoaustralského muzea v Adelaide, kde zkoumal z antropologického hlediska prehistorické sídliště Roonka na dolním toku řeky Murray, naposledy v roce 1990. V letech 1992–1993 pracoval jako Senior Scientist ve Smithsonian Institution ve Washingtonu, D. C., v USA. Přednášel na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, v Ústavu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, 17 let vedl zájmové kroužky Domu mládeže. Habilitoval se v roce 1993 a přednáší na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze jako externí pedagog. Je školitelem doktorandů a členem oborové rady biomedicínských oborů.

Je autorem a spoluautorem více než 180 vědeckých prací a neméně tolika časopiseckých, souborných a populárně vědeckých článků, deseti knih, několika desítek závěrečných a cestovních zpráv, řady výstav, výukových a naučných filmů, video-filmů a gramofonové desky *Lidová hudba Arnhemské země*. Od České lékařské společnosti J. E. Purkyně obdržel v roce 1969 Kabrhelovu cenu (se spoluautory) za nejlepší knihu roku – *Tělesný a duševní vývoj současné generace našich dětí*. Je kromě jiného autorem knihy *Člověk a živočichové* (1953), spoluautorem knih *Po stopách vývoje člověka* (1956), *Biosféra a lidstvo* (1988), první české vysokoškolské učebnice *Antropologie* (1967), encyklopedie *ABC člověka* (1977) a učebních textů *Anthropologické praktikum* (1953) a *Biologie člověka*. Navrhl pomůcky k hodnocení růstu dětí a mládeže, je majitelem chráněného vzoru „Faciometr“ a autorem zlepšovacích návrhů „Kaliper Somet“.

Miroslav Prokopec je nebo byl členem redakce časopisu *Annals of Human Biology*, *International Journal of Anthropology*, *Papers on Anthropology*, stávajícím nebo bývalým členem The Society for the Study of Human Biology, International Association of Human Biologists, New York Academy of Sciences, International Association of Auxologists, American Academy of Forensic Sciences, čestným členem European Anthropological Association. Je předsedou pražské pobočky *České společnosti antropologické, místopředsedou Společnosti Národního muzea a předsedou její antropologické sekce, členem České demografické společnosti a České etnografické společnosti, České lékařské společnosti J. E. Purkyně. Je nositelem *Pamětní medaile dr. Aleše Hrdličky za zásluhy o českou antropologii, medaile řecké Demokritovy společnosti v Xanthi a medaile University Eötvöse Loránda v Budapešti. Životopisná data Miroslava Prokopce jsou uvedena v 5. vydání *International Directory of Anthropologists*, v mezinárodním *Marquis Who's Who in the World* z roku 1982–1983, v *Československém biografickém slovníku 1992*, v *Českém biografickém slovníku 1999* a ve *Who is ...? v České republice 2002 a 2003*. Kontakt: Doc. RNDr. Miroslav Prokopec, DrSc., Narcisová 2850, 106 00 Praha 10, e-mail: mprokopec@chello.cz.

Purkyně, Jan Evangelista (17. 12. 1787, Libochovice – 28. 7. 1869, Libochovice), český lékař, přírodovědec a filozof; profesor na *univerzitě v polské Vratislavi, kde založil první fyziologický ústav v Evropě, a na pražské univerzitě. Kromě vlastní vědecké práce (objasnění významu buňky jako základní strukturní a funkční jednotky rostlinných a živočišných organismů aj.) proslul jako organizátor českého vědeckého a kulturního života (spoluzakladatel Spolku lékařů českých a *Časopisu lékařů českých*, od roku 1853 vydával český přírodovědecký časopis *Živa* aj.) a přispěl ke konstituování *antropologie jako vědeckého oboru.

Pýthagorás ze Samu (570/560 – kolem 480 př. n. l.), řecký vědec a filozof, jehož existence však není spolehlivě doložena. V letech 530/525 př. n. l. se pro rozpory s vládcem Samu Polykratem přestěhoval do jihoitalského Krotónu, kde se svými žáky založil *institut, jež slučovala prvky filozofické školy a náboženského i politického spolku. Pýthagorejci převzali z *orfismu nauku o duši a cestu k její očistě spatřovali v intelektuální činnosti. Rozvíjeli astronomii, hudební teorii, matematiku, medicínu. Za základ všeho považovali přirozená čísla.

Q

Quesnay, François (4. 6. 1694, Méré, Francie – 16. 12. 1774, Versailles, Francie), francouzský lékař, ekonom; zakladatel a hlavní představitel ekonomické školy *fyziokratů, spoluautor francouzské *Encyklopedie. Na základě analogií mezi krevním oběhem a oběhem zboží a peněz v národohospodářském „organismu“ formuloval výrobní a obchodní teorii v rámci celku *národního hospodářství. Fyziokraté, jak byli nazváni její stoupenci, vycházeli z prvotnosti zemědělské produkce; tím dali prioritu výrobě zbožních statků před obchodováním s nimi, které naopak prosazovali merkantilisté (*merkantilismus).

Na základě myšlenky, že bohatství společnosti vzniká z produkce zemědělských přebytků, rozdělil Quesnay celou společnost do tří tříd: ekonomicky produktivní třída *rolníků, neproduktivní třída pozemkových vlastníků (*šlechta, *duchovenstvo, *král) a sterilní třída *řemeslníků a obchodníků. Ačkoli tato teorie znevýhodňovala rozvoj *manufaktur, a tím zpomalovala růst průmyslu, přesto se její základní idea oběhu zboží a peněz v národohospodářském organismu prosazovala v mnoha následujících ekonomických školách a v některých prvcích ekonomických modelů (například *input-output-theory*, „teorie vstupu a výstupu“) přetrvala dodnes. Quesneyho hlavní dílo *Tableau économique* (Ekonomická tabulka, 1758) patří mezi klasické spisy moderní ekonomie.

Quételet, Lambert Adolphe Jacques (22. 2. 1796, Gent, Belgie – 17. 2. 1874, Brusel, Belgie), belgický matematik, statistik, astronom a sociolog; jeden ze zakladatelů vědecké

statistiky. Významně rozvinul statistické metody, zejména v *antropologii a *sociologii. Kromě jiného vytvořil pojetí ideálního typu „středního člověka“ (*l'homme moyen*), který měl být sociologickou *analogií fyzikálního pojmu těžiště. Z díla: *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale* (O člověku a rozvoji jeho schopností aneb pojednání o sociální fyzice, 2 svazky, 1835).

R

Rabinow, Paul (21. 6. 1944, Tampa, Florida, USA), americký kulturní antropolog; přispěl k rozvoji *teoretické antropologie, reflexivního proudu v antropologii a k antropologické interpretaci díla francouzského filozofa Michela *Foucaulta (1926–1984). Rabinow studoval na University of Chicago (BA, 1965, MA 1967, Ph.D., 1970) a na École Pratique des Hautes Études v Paříži (1965–1966). Od roku 1978 působí na katedře antropologie Kalifornské univerzity v Berkeley. Hostoval v École Pratique des Hautes Études en Sciences Sociales (1986) a École Normal Supérieur (1997), v Národním muzeu v Riu de Janeiru (1987) a na University of Iceland (1999).

V letech 1968–1969 uskutečnil *antropologický terénní výzkum v Maroku, kde se zabýval *sociokulturními změnami, které zde byly vyvolány koloniálními a postkoloniálními režimy (*kolonialismus). Poznatky z tohoto výzkumu se staly základem jeho první knihy *Symbolic Domination: Cultural Form and Historical Change in Morocco* (Symbolická nadvláda: Kulturní forma a historická změna v Maroku, 1975). Svou druhou knižní práci *Reflections on Fieldwork in Morocco* (Přemítání o terénním výzkumu v Maroku, 1977) se zařadil k reflexivnímu proudu v antropologii. Zabýval se etnografickými metodami a na základě svých terénních zkušeností uvažoval o povaze vztahu antropologa a *informátora a zkoumal mocenské aspirace zakotvené v etnografických terénních metodách. K teoretickým otázkám se vrátil ještě v dílech *Essays in the Anthropology of Reason* (Eseje o antropologii rozumu, 1997), *Anthropos Today: Reflections on Modern Equipment* (Anthropos dnes: Přemítání o moderních nástrojích, 2003) a *Marking Time: On the Anthropology of the Contemporary* (Označování času: O antropologii současnosti, 2007). V těchto dílech reflektoval otázku zkoumání *člověka, dostupných metod získávání znalostí a povahy výzkumných institucí. Dospěl k názoru, že současný stav *metod a *institucí je epistemologicky nevhodný pro budování stabilního obrazu člověka. Anthropos je zachycen v různých pravdách a heterogenních *logoi* (*logos); anthropos je *hetero-logoi* („anthropos je ta bytost, která trpí příliš mnoha *logoi*“).

Od poloviny devadesátých let 20. století se systematicky věnuje výzkumu *etiky a otázkám vytváření znalostí v biotechnologii a genomice. V této souvislosti uskutečnil několik antropologických terénních výzkumů v moderních vědeckých laboratořích: v jedné kalifornské biotechnologické firmě (1994–1995), v genomickém centru v Paříži (1998) a na Islandu ve společnosti deCode Genetics Inc. (1999–2000). V těchto studiích sledoval zejména okolnosti produkce znalostí. Na základě těchto výzkumů připravil několik knih a studií: *Making PCR: A Story of Biotechnology* (Vývoj polymerázové řetězové reakce: Příběh biotechnologie, 1996), *French DNA: Trouble in Purgatory* (Francouzská DNA: Trampoty v Očistci, 1999), *A Machine to Make a Future: Biotech Chronicles* (Stroj na budoucnost: Biokroniky, 2004, ve spolupráci s americkou kulturní antropoložkou Taliou Dan-Cohenovou).

Rabinow je dobře obeznámen s francouzským filozofickým myšlením a patří k předním znalcům a interpretům díla Michela Foucaulta. Z této oblasti publikoval *The Foucault Reader* (Čítanka Foucaultových textů, 1984), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky, 1983, ve spolupráci s Hubertem Dreyfusem) a *The Essential Foucault* (Podstatné z Foucaulta, 2003, ve spolupráci s Nikolasem Rosem).

Dalšími významnými publikacemi Paula Rabinowa jsou *French Modern: Norms and Forms of the Social Environment* (Francouzská moderna: Normy a formy sociálního

prostředí, 1989), s Williamem Sullivanem sestavili práce *Interpretive Social Science: A Reader* (Interpretativní společenské vědy: Čítanka, 1978) a *Interpretive Social Science: A Second Look* (Interpretativní společenské vědy: Druhý pohled, 1987); je také autorem mnoha studií a statí v odborných časopisech.

Radcliffe-Brown, Alfred Reginald (17. 1. 1881, Birmingham, Anglie – 24. 10. 1955, Londýn, Anglie), britský sociální antropolog. Společně s Bronislawem *Malinowskim je pokládán za zakladatele *funkcionalistické antropologie. Ačkoliv pocházel z chudých poměrů, díky stipendiu studoval na Trinity College v Cambridge, kde mezi jeho učitele náleželi William *Rivers a Charles Samuel Myers, docházel však také na filozofické přednášky filozofa a matematika Alfreda Northa Whiteheada (1861–1947). Hlásil se ke krajní *levici (byl znám jako „anarchista Brown“) a propagoval na Britských ostrovech *Durkheimovu *sociologii. V letech 1906 až 1908 se Radcliffe-Brown věnoval terénnímu výzkumu na Andamanských ostrovech v Bengálském zálivu; o dva roky později studoval nativní etnika v severní Austrálii. V letech 1916 až 1919 působil jako *úředník (Director of Education) v africkém království Tonga, jež bylo pod nepřímou správou Velké Británie. Ze zdravotních důvodů (onemocněl španělskou chřipkou) odešel za bratrem do Jižní Afriky, kde začal pracovat jako etnolog v Transvaalském muzeu. Koncem roku 1920 získal místo sociálního antropologa, které bylo z iniciativy Alfreda Corta *Haddona zřízeno na *univerzitě v Kapském městě. Vědecké uznání získala Radcliffe-Brownovi především dnes již klasická monografie *The Andaman Islanders: A Study in Social Anthropology* (Andamanští ostrované: Sociálně antropologická studie) z roku 1922. V roce 1926 odplul do Austrálie, kde přednášel v Sydney na místní univerzitě, řídil antropologický výzkum, založil periodikum *Oceania* a uveřejnil monografii *The Social Organization of Australian Tribes* (Sociální organizace australských kmenů, 1930–1931). Roku 1930 přesídlil do Spojených států amerických, kde působil na univerzitě v Chicagu; konečně v roce 1937 přijal pozvání na univerzitu do Oxfordu. Během *druhé světové války působil jako prezident Royal Anthropological Institute. V letech 1942 až 1944 přednášel na univerzitě v São Paulu v Brazílii. V roce 1946 byl v Oxfordu penzionován, působil však nadále na univerzitě v Alexandrii (1947–1949) a v Jižní Africe na Rhodes University (1951–1954). Teprve na konci života se vrátil do Anglie.

Alfred Reginald Radcliffe-Brown se stal vůdčí osobností britské sociálně antropologické školy, jež se vymezila vůči dosud dominantnímu Malinowského *funkcionalismu. Sociální struktura nahradila jako hlavní konceptuální nástroj antropologického bádání Malinowského funkci a zájem britské sociální antropologie se nadále soustředil především na příbuzenské a politické systémy. Své učení shrnul v knize *A Natural Science of Society* (Přírodní věda o společnosti, 1957), v níž odmítl *Boasovu vědu o kultuře a zdůraznil úlohu společnosti. Kulturu pokládal za nepřesně vymezený abstraktní pojem a nanejvýš ji ztotožnil s procesem *socializace. Jeho hlavní ambicí bylo vytvořit jednotnou vědu o společnosti. Odmítal *kulturní relativismus amerických antropologů, ačkoliv oceňoval jejich metodu terénního výzkumu. Radcliffe-Brown rozlišil historický výklad, který je vlastní etnologii, a vědeckou *interpretaci, jež přísluší sociální antropologii, která by měla být vybudována podle vzoru přírodních věd. Zatímco etnologie se snaží rekonstruovat kulturní dějiny určitého etnika, sociální antropologie usiluje o stanovení obecných *zákonů, jimiž se řídí společenský život.

Rappaport, Roy Abraham (25. 3. 1926, New York City, USA – 9. 10. 1997, Ann Arbor, USA), americký antropolog. Zabýval se zejména výzkumem tsembagské kultury na *Nové Guineji, jímž přispěl k rozvoji neoevolutivistické koncepce *kulturní ekologie. Z díla: *Pigs for Ancestors* (Prasata pro předky, 1967).

Rawls, John (21. 2. 1921 Baltimore, USA – 24. 11. 2002, Los Angeles, USA), americký morální a politický filozof, v rámci západního politického myšlení autor nejvlivnějšího díla druhé poloviny 20. století. Ve svém spisu *A Theory of Justice* (Teorie spravedlnosti, 1971) navázal na klasické teorie *společenské smlouvy Johna *Locka, Jeana-Jacquese *Rousseaua a

Immanuela *Kanta a přizpůsobil je současným politickým podmínkám i filozofickému diskursu. *Liberalismus, po dlouhá desetiletí „uvězněný“ v hranicích millovského *utilitarismu, se tak dočkal principální filozofické obhajoby, přestože Rawls z individualistických východisek vyvodil dosti egalitářské závěry, co se majetkových nerovností ve společnosti týče (*egalitarismus, liberální).

Aby byl výsledek společenské kooperace rozdělen mezi její účastníky férově, musí toto rozdělení podle Rawlse kompenzovat znevýhodnění, která si někteří lidé nesou od narození – morálně vzato je totiž například moje vyšší inteligence a/nebo movité rodinné zázemí, a tudíž schopnost a/nebo možnost vystudovat prestižní vysokou školu a najít si dobře placenou práci, oproti od narození hůře obdařeným nezasloužená. Nástrojem kompenzace je proslulý Rawlsův princip difference, podle něhož jsou společenské nerovnosti ospravedlnitelné tehdy, přispívají-li k co největšímu zlepšení situace nejhůře postavených jedinců (viz též *optimum, Paretovo). V příkladu se vzděláním by to znamenalo požadavek bezplatného vysokého školství. Rawlsův liberalismus spočívá v tom, že princip difference nesmí narušit nadřazený princip, zaručující každému jedinci co nejrozsáhlejší systém základních svobod. Hypotetický stav, v němž jsou tyto principy přijímány racionálními a své vlastní zájmy sledujícími jedinci, odpovídá stavu předcházejícímu uzavření společenské smlouvy u Thomase *Hobbese a Johna *Locka.

Na teorii spravedlnosti, obvykle (a nesprávně) považovanou za obhajobu moderního *státu blahobytu, navázal Rawls několika dalšími díly, v nichž se věnoval otázkám liberální *tolerance a mezinárodní spravedlnosti. Z významných děl: *A Theory of Justice* (1971, česky: *Teorie spravedlnosti*, 1995), *Political Liberalism* (Politický liberalismus, 1993), *The Law of Peoples* (Zákon národů, 1999).

Raynal, Guillaume Thomas François, abbé (12. 4. 1713, Lapanouse de Séverac, Francie – 6. 3. 1796, Passy, Francie), francouzský filozof, historik, spisovatel, *duchovní a myslitel, příslušník řádu Tovaryšstva Ježíšova; jeho dílo a působení spadá do periody francouzského *osvícenství. Po vzdělání na jezuitské škole a vysvěcení na *kněze působil v *kostele Saint-Sulpice v Paříži, odkud byl ale z neznámých důvodů odvolán, a začala tak jeho spisovatelská dráha. Účastnil se francouzského společenského a intelektuálního života.

Několik populárně psaných historických děl mu otevřelo dveře do pařížských intelektuálních salonů, jejichž někteří účastníci (*Diderot, D'Holbach či *Helvétius) se pak stali Raynalovými rádci a pomocníky při sepisování jeho ústředního spisu *L'Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes* (Filozofické a politické dějiny politických a obchodních institucí vytvořených Evropany v obou Indiích, 1770). Spis v letech 1772–1789 vyšel ve 30 vydáních a získal si mimořádnou popularitu, a to přesto, že dílo v roce 1784 umístila *římskokatolická církev na index zakázaných knih. Ještě předtím, v roce 1779, bylo jeho vydání ve Francii zakázáno a kniha byla veřejně spálena. Raynal byl pod hrozbou uvěznění donucen k odchodu do švýcarského *exilu; později pobýval v Prusku a Rusku. Do Francie se vrátil až v průběhu *Velké francouzské revoluce. Během revoluce se však držel v ústraní mimo veřejnou sféru.

L'Histoire bylo ve své podstatě polemické dílo, v němž Raynal překotně a spíše útržkovitě adresoval řadu společenských a politických témat. Horlil proti *tyranii, nerovnosti majetku, *monarchii, *církvě, respektive *náboženství a aristokratické *hierarchii; stavěl se naopak za právo *lidu vyjádřit souhlas se zdaněním a revoltovat proti utlačovatelské *vládě. Nejvýraznější částí jeho díla byla ale kritika *otrokářství a obchodu s otroky, kterou autor na rozdíl od předchozích témat zpracoval poměrně systematicky, a která hrála ústřední roli v podnícení abolicionistických debat a *hnutí v 19. století. Raynal se snažil vyvrátit tradiční argumenty ospravedlňující institut *otroctví, jako je například jeho neustálá přítomnost v dějinách, údajné charakterové a fyzické rysy *černochoů přirozeně je předurčujících k otrocké práci, nebo spravedlivost zotročení zajatých nepřátel ve válce (zde Raynal například

argumentuje, že tyto *války se v první řadě vedly *kvůli* získání otroků). Často sám argumentoval z pozice lidské *svobody, pod níž si v lockovské tradici (*Locke, John) představoval vlastnictví svého těla a své duše. (

Reinecke, Paul (25. 9. 1872, Berlin-Charlottenburg, Německo – 12. 5. 1958, Herrsching, Německo), německý archeolog. Tvůrce čtyřstupňového, relativně chronologického systému *doby bronzové (B A–D), *doby halštatské (H A–D) a *doby laténské (L A–D) v širší střední Evropě.

Retzius, Anders Adolf (13. 10. 1796, Lund, Švédsko – 18. 10. 1860, Stockholm, Švédsko), švédský anatom, fyziolog a etnograf. Studoval morfologické vztahy nižších a vyšších živočichů a zabýval se *osteometrií. Zavedl délkošifkový index lebky; na jeho základě rozdělil Evropany do čtyř rasových skupin.

Délkošifkový index byl aplikován ve studiích o *variabilitě člověka do poloviny 20. století; používá se i nadále, nikoli však ke klasifikaci příslušnosti k „*rase“ nebo k hodnocení schopností člověka, nýbrž k popisu proměny *tvaru *lebky v čase.

Reynolds, Peter (11. 6. 1939, Shifnal u Telfordu, Velká Británie – 26. 9. 2001, Kemer, Turecko), britský historik a archeolog; představitel moderní *experimentální archeologie. V roce 1962 absolvoval klasická studia na *univerzitě v Dublinu a poté získal učitelskou aprobaci na univerzitě v Readingu. Po studiích učil latinu, starověkou řečtinu a starověké dějiny na gymnáziu Prince Henryho v Eveshamu. Společně se svými studenty postavil v druhé polovině 60. let svoji první konstrukci domu s kruhovým půdorysem. Když byl dům spálen vandaly, zdokumentoval situaci, která při takové události nastane. Na konci šedesátých let založil Výzkumný projekt pro *dobu železnou při Avoncroft Museum of Buildings v Bromsgrove.

V roce 1971 opustil Cotswolds, aby zahájil práci na rozsáhlém projektu *Butser Ancient Farm. Z díla: *Iron Age Farm: The Butser Experiment* (Farma z doby železné: Butserský experiment, 1979).

Riegerová, Jarmila (11. 10. 1943, Olomouc), česká antropoložka a kinantropoložka; vedoucí *Katedry funkční antropologie a fyziologie Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1965 absolvovala učitelské studium biologie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci s diplomovou prací z antropologie (osteologie), v roce 1968 byla přijata na Katedru zoologie a antropologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého na oddělení antropologie jako asistentka. V roce 1973 složila rigorózní zkoušky na Katedře antropologie Univerzity Komenského v Bratislavě, v roce 1983 obhájila kandidátskou disertační práci na téže katedře. V roce 1987 byla jmenována docentkou pro obor antropologie, v roce 1995 se habilitovala před vědeckou radou Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně (*Studium změn somatotypů v období puberty*; předseda habilitační komise prof. RNDr. Jan *Beneš, DrSc.). V roce 2001 byla na základě profesorského řízení na Univerzitě Palackého v Olomouci jmenována profesorkou pro obor *kinantropologie.

Po počáteční orientaci na osteologii (*Lebky a kosti ze hřbitova u Dřevěného zvonu v Olomouci*, 1971, *Materialy kostne z cmentarzyska ludności židovskej z Brzescia Kujawskiego*, 1979) se specializovala na *funkční antropologii a ekologii člověka, úzce spolupracovala s Katedrou tělovýchovného lékařství Fakultní nemocnice Univerzity Palackého v Olomouci, byla členkou komise sportovní antropologie zdravotnické rady ČSTV se zaměřením na antropologické problémy sportu a výběru talentované mládeže. V letech 1985 až 1990 garantovala specializaci Ekologie člověka v rámci odborného studia systematické biologie na Katedře zoologie a antropologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého. Od roku 1991 působí na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého, kde vybudovala Katedru funkční antropologie a fyziologie, je školitelkou doktorandského studia kinantropologie se zaměřením na funkční antropologii. Od roku 1969 do roku 1996

vykonávala funkci vědeckého tajemníka olomoucké pobočky *České společnosti antropologické (ČSA) při ČSAV, byla a je členkou hlavního výboru ČSA při ČSAV i ČAV. Od roku 1995 je odpovědnou redaktorkou sborníku *Diagnostika poruch a vad podpůrně pohybového systému*, od roku 1998 také časopisu **Česká antropologie*. Je členkou České společnosti kinantropologické a Evropské antropologické asociace.

Její badatelská činnost se nejprve rozvíjela v oboru osteologie, na základě potřeb pracoviště se dále zaměřila na oblast vývojové a *funkční antropologie a ekologie člověka. Publikovala více než 120 původních vědeckých prací v národních i mezinárodních časopisech a sbornících, je úspěšnou řešitelkou řady grantových projektů na úrovni Grantové agentury České republiky, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy i Ministerstva zdravotnictví. Je autorkou a spoluautorkou učebních textů *Vybrané kapitoly z ekologie člověka* (1982, 1989), *Aplikace funkční antropologie v tělesné výchově a sportu* (1993, 1998), *Regenerační a sportovní masáže* (1993, 1995, 1997, 1999, 2000, 2002), *Funkční anatomie* (2003). Je autorkou monografie *Studium změn somatotypu dětí v období puberty* (1994). Odborné zaměření dokumentují uznávané práce *Hodnocení vývoje dětí ve vztahu k intenzivní pohybové činnosti* (1984), *Hodnocení biologické zralosti dětí na základě věku proporcionálního a kostního* (1990), *Acceleration and Secular Trend in a Survey of the Olomouc Children and Youth* [Akcelerace a sekulární trend ve výzkumu olomouckých dětí a mládeže] (1995), *Evaluation of the Body Fat in the View of Anthropological Methodologies and Bodystat 500* [Hodnocení tělesného tuku z pohledu antropologických metod a Bodystat 500] (1996), *Observing the Elektrokinetic Qualities of the Buccal Epithelium Cell Nuclei of Sportsmen Before and After Physical Strain* [Pozorování elektrokinetických vlastností buněčných jader bukalního epitelu u sportovců před a po tělesné zátěži] (1998), *Hodnocení posturálních funkcí a pohybových stereotypů v průběhu ontogeneze člověka* (1998), *Somatodiagnosics of Selected Population Groups of Men and Women at the Age Maturus and Presenilis* [Somatodiagnostika vybraných populačních skupin mužů a žen ve věku maturus a presenilis] (1999), *Sledování elektroforetických vlastností buněčných jader bukalního epitelu u studentů a sportovců při různých typech zátěže organismu* (2000), *Rozbor morfologie nohy u chlapců a dívek ve věku Infans 2 a Juvenis* (2003), *Rozbor svalových funkcí a pohybových stereotypů u sportovců zabývajících se volným lezením a judem* (2003), *Aplikace fyzické antropologie v tělesné výchově a sportu* (2006, s Miroslavou Přidalovou a Marií Ulbrichovou) a další. Její vědecká práce je dále zaměřena na vypracování školy funkční antropologie, která by reprezentovala zdejší pojetí v tuzemsku i v zahraničí. Odborná spolupráce je orientována především na Polsko (Krakov, Poznaň, Wrocław). Rozsáhlá je i její pedagogická činnost, stejně jako přednášková činnost v zahraničí. Kontakt: Prof. RNDr. Jarmila Riegerová, CSc., Katedra funkční antropologie a fyziologie Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci, Třída Míru 115, 771 11 Olomouc, telefon: 585 636 150, e-mail: Riegerov@ftknw.upol.cz.

Rightmire, G. Philip (15. 9. 1942, Boston, Massachusetts, USA), americký paleoantropolog; profesor na Newyorské státní univerzitě v Binghamtonu. Specializuje se na studium vývoje druhu *Homo erectus. Jeden z významných zastánců existence více druhů *člověka vzpřímeného. Domnívá se také, že **Homo heidelbergensis* je validním druhem rodu *Homo.

Ripley, William Zebina (13. 10. 1867, Medford, Massachusetts, USA – 18. 6. 1941, East Edgecomb, Maine, USA), americký ekonom a veřejný činitel; proslul rovněž jako rasový teoretik. V roce 1899 uveřejnil rozsáhlé pojednání *The Race of Europe: A Sociological Study* (Evropské rasy: Sociologická studie), v němž předložil výklad evropské společnosti a dějin na základě koexistence tří odlišných *ras (rasy *nordické, *mediteránní a *alpínské) lišících se především lebečními indexy (*indexy, antropologické).

Ritter, Karl (7. 8. 1779, Quedlinburg, Německo – 28. 9. 1859, Berlín, Německo), německý geograf; jeden ze zakladatelů *antropogeografie. Z díla: *Zur Einleitung allgemeinen vergleichenden Geographie* (K úvodu všeobecné srovnávací geografie, 1852).

Rivers, William Halse Rivers (12. 3. 1864, Luton, Kent, Anglie – 4. 6. 1922, Cambridge, Cambridgeshire, Anglie), britský antropolog, lékař a psycholog; představitel *difuzionismu. Původně byl stoupencem *evolucionismu, ale již v roce 1911 na základě práce o systému příbuzenství položil základy britského *difuzionismu (kulturní *difuzi a *migraci považoval za základní síly *pokroku) a anticipoval některé zásady *funkcionalismu. Z díla: *The Todas* (Todové, 1906), *The History of Melanesian Society* (Dějiny melanéské společnosti, 1914).

Robertson, William (19. 9. 1721, Borthwick, Midlothian, Skotsko – 11. 6. 1793, Edinburgh, Skotsko), skotský historik a *duchovní; přední představitel skotského *osvícenství. Studoval v Edinburghu a začal působit jako pastor v Gladsmuiru. V roce 1745 se jako dobrovolník účastnil na straně jakobitů obrany Edinburghu. Roku 1762 se stal *rektorem Edinburghské univerzity a 1764 královským historiografem. Uznání získal svým dílem *History of Scotland 1542–1603* (Dějiny Skotska 1542–1603, 1759). Knihu *History of Charles V* (Historie Karla V., 1769) ocenili *Voltaire a Edward Gibbon.

Robertsonovy studie *History of America* (Historie Ameriky, 1777) a *Disquisition Concerning the Knowledge which the Ancients Had of India* (Pojednání o znalostech, které měli antičtí autoři o Indii, 1791) položily základy historické a srovnávací *antropologie na Britských ostrovech.

Róheim, Géza (12. 9. 1891, Budapešť, Maďarsko – 7. 6. 1953, New York, USA), americký *kulturní antropolog a psychoanalytik maďarského původu. Zasloužil se o využití *psychoanalýzy Sigmunda *Freuda v *kulturní antropologii. Po absolvování studia geografie a etnografie na *univerzitách v Berlíně a Lipsku odešel do Spojených států amerických, kde od konce 30. let 20. století působil jako profesor antropologie a etnologie. V letech 1928 až 1931 realizoval *terénní výzkum mezi australskými domorodci (*Austrálci) s cílem empiricky verifikovat teoretické hypotézy rakouského psychoanalytika Sigmunda Freuda (1856–1939). Svě *názory na využití psychoanalýzy v antropologické teorii vyjádřil v pracích *The Origin and Function of Culture* (Původ a funkce kultury, 1943) a *Psychoanalysis and Anthropology* (Psychoanalýza a antropologie, 1950).

Róheim, podobně jako Freud, chápe *kulturu jako „sublimaci“, to jest transformaci a přetvoření biologické energie původně směřující k bezprostřednímu uspokojování pudu *sexu a sebezáchovy v sociokulturní aktivitu. Příčiny vzniku kultury vidí Róheim v prodlouženém dětství, což podle jeho názoru vedlo k traumatu společnému všemu lidstvu. Toto univerzální trauma však bylo diferenciací činnosti v erotických hrách jednotlivých *tlup postupně modifikováno, důsledkem čehož se vytvořila typická traumata a specifické kultury. Róheim nazval svoji koncepci „ontogenetickou teorií kultury“. Vychází v ní z předpokladu, že specifické rysy lidstva (lokální kultury) vznikly prostřednictvím stejných mechanismů, jakými jsou sublimace a vytváření reakcí na infantilní konflikty v procesu *ontogeneze jednotlivce. Charakteristickou odlišností každé kultury je tedy třeba chápat na základě infantilních traumat zvláště praxí ve výchově dětí v určité kultuře. Róheimovy interpretace kultury výrazně poznamenal jeho důraz na roli *sexuality a *oidipského komplexu jako zásadních determinant kulturního vývoje. Podle jeho názoru například vznik *zemědělství má své kořeny v oidipském komplexu. Dokazuje to tvrzením, že v mytologických systémech je *země vždy považována za ženu-matku, a různé formy kultivace půdy nejsou ničím jiným, nežli pokusy navázat s ní intimní styk. Z tohoto hlediska je Róheimova koncepce kultury negativně poznamenána jednostranně psychoanalytickou interpretací sociokulturních jevů.

Rohlf, F. James (1936), americký biolog, morfometrik a biostatistik; profesor na State University of New York at Stony Brook (USA). Patří mezi čelní představitele *geometrické morfometrie a biostatistiky ve světě. V současnosti se zabývá vývojem, hodnocením a

aplikací nových statistických metod pro využití v geometrické *morfometrii, tj. způsoby, jak lze využít standardní statistické metody (*analýza hlavních komponent, *analýza, kanonická, mnohorozměrná regrese a další) při analýze *tvaru. Mimo jiné vyvinul řadu interaktivních počítačových programů, umožňujících základní početní a statistické operace využívané v *geometrické morfometrii a následnou vizualizaci výsledků. Po celém světě pořádá workshopy, na nichž širší vědeckou obec seznamuje se základními technikami geometrické morfometrie.

Rosaldo, Renato (15. 4. 1941, Champaign, Illinois, USA), americký kulturní antropolog hispánského původu; profesor antropologie na Stanfordské univerzitě a emeritní profesor Harvardské univerzity; významný představitel *postmoderní antropologie. Je známý svou kritikou konvenční antropologické analýzy a obhajobou alternativních výzkumných přístupů založených na explicitní analýze terénních zkušeností antropologa jako platném výzkumném nástroji a na dialogu antropologa a *informátorů jako rovnocenných partnerů v procesu poznávání.

Rosaldo prováděl výzkumy u filipínského etnika Illongot, kde se zaměřoval na studium kanibalských praktik a etnohistorie; výsledky uveřejnil v monografii *Illongot Headhunting 1883–1974* (Lov lebek u Illongotů 1883–1974, 1980), a dále v knize *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis* (Kultura a pravda: Přepřacování sociální analýzy, 1989). Později prováděl výzkumy hispánských komunit v Kalifornii. (Jaroslav Malina, Mariana Pfliegerová)

Rosenberg, Alfred (12. 1. 1893, Reval, dnes Tallin, Estonsko – 16. 10. 1946, Norimberk, Německo), německý politik a publicista; jeden z nejvýznamnějších ideologů *nacionálního socialismu a *rasismu. V letech 1923–1945 byl šéfredaktorem ústředního listu Národně socialistické německé dělnické strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei, zkratka: NSDAP) *Völkischer Beobachter*. Zúčastnil se neúspěšného nacistického pokusu o převrat v roce 1923. Když byl Adolf *Hitler v roce 1924 zatčen, stanul přechodně v čele strany. V letech 1933–1945 byl reichsleiterem a šéfem zahraničně politického *úřadu NSDAP. Od roku 1934 byl pověřencem Vůdce pro dohled nad duchovní a světonázorovou výukou v NSDAP. V letech 1941–1945 byl říšským *ministrem pro obsazená východní území. Měl sice jen velmi malé faktické pravomoci, avšak podílel se na masových *deportacích *Židů do vyhlazovacích táborů, loupení majetku a ideologicky zdůvodňoval vyhlazovací politiku nacistů.

*Ideologii *antisemitismu a rasismu prezentoval v mnoha člancích a v řadě knižních publikací, nejuceleněji v knize *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts* (Mýtus 20. století, 1930), jímž navázal na teorie Houstona Stewarta *Chamberlaina. Soudil, že v *historii lidské *civilizace měli vždy vedoucí roli vysocí, světlolvasí a modroocí árijci (*ideologie, árijská), kteří se objevovali již ve starém *Egyptě, na *Blízkém východě a v *římské říši, aby árijskou civilizaci zbavovali méněcenných *ras. Například *Čechy a *Poláky považoval za bezcenné, degenerované a impotentní netvořivé národy. Češi jsou podle Rosenberga národ neschopný, barbarský a zbabělý. V roce 1946 byl odsouzen Mezinárodním vojenským tribunálem k *trestu smrti oběšením.

Rousseau, Jean-Jacques (28. 6. 1712, Ženeva, Švýcarsko – 2. 7. 1778, Erménonville, Francie), francouzský preromantický filozof, spisovatel, hudebník, společenský kritik. Pocházel ze staré francouzské kalvínské rodiny, po krátkém pobytu v turínském *semináři konvertoval ke *katolicismu. Od šestnácti let se porůznu protloukal a prošel řadu zaměstnání. Roku 1728 odešel do Francie, kde si doplňoval vzdělání a kde se též seznámil s *Voltairem, *Diderotem a dalšími osvícenskými osobnostmi.

Ve svých literárních prvotinách předložil Rousseau první kritické úvahy o *společnosti, které v dalších spisech rozvíjel. *Pokrok ve vědách a umění podle něj kazí morálku, za hlavní sociální *zlo a příčinu lidského *utrpení považuje soukromé *vlastnictví a žádá návrat k *přírodě.

*Přirozený stav si Rousseau představoval dosti odlišně od Thomase *Hobbese i Johna *Locka, jejichž modely považoval až za degenerativní stupně původně harmonického období, v němž neexistoval egoismus ani nerovnost a naopak lidé v něm byli absolutně svobodní. Jelikož návrat do přirozeného přírodního stavu není možný, řešení spočívá jedině ve specifickém uspořádání společnosti – zde Rousseau navazuje svým učením o *společenské smlouvě. Občané se cele, ovšem rovným dílem podřizují „společné suverenitě“, proslulé obecné vůlí, již jsou autory a zároveň poddanými: Jelikož se „dávají“ všem svým spoluobčanům, nedávají se vlastně nikomu. Rousseau se tak zařadil mezi významné teoretiky *přímé či *radikální demokracie.

Kultem *přírody a citovosti, odstupem od osvícenského *racionalismu ovlivnil evropské myšlení a podnítil nastupující *romantismus. Jeho kritika osvícenství a obecně moderní společnosti v Rozpravách přiměla Voltaira k prohlášení, že „nikdy nebylo tolik inteligence využito ve snaze udělat z nás hlupáky“. Rousseau je jednou z nejkontroverznějších postav západního politického myšlení, protože jeho radikálně demokratická teorie neskrývá některé totalizující sklony (například: kdo nesouhlasí s obecnou vůlí, bude ke své *svobodě – tedy participaci na rozhodnutí obecné vůle – přinucen).

Základy svého myšlení formuloval v Rozpravách, zejména: *Discours sur les sciences et les arts* (Rozprava o vědách a uměních, 1752) a *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (Rozprava o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi, 1755). Rozvinutí se dočkaly v dílech *Du contrat social* (O společenské smlouvě, 1762) a *Emile, ou De l'éducation* (Emil čili o výchově, 1762).

Rozkovcová, Eva (5. 3. 1922, Kladno), česká lékařka a stomatoložka; profesorka Stomatologické kliniky 1. lékařské fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. Vedle odborné a pedagogické činnosti v oboru stomatologie se také věnovala *dentální antropologii u *recentních i historických populací. Spolu s Jaroslavem *Komínkem vypracovali metodu podle stupně *mineralizace zubů pro určování *zubního věku nejen pro antropologické účely, ale také pro účely soudního lékařství, pediatrie, pedostomatologie a ortodoncie. Z díla: *Stomatologické problémy v pediatrii* (1969, ve spolupráci s Jaroslavem Komínkem a Jaroslavem Tomanem), *Dětská stomatologie* (1974, ve spolupráci s Jaroslavem Komínkem a Jaroslavem Tomanem). Kontakt: Prof. MUDr. Eva Rozkovcová, DrSc., Šmilovského 8, 120 00 Praha 2-Vinohrady, telefon: 222 510 720.

Russell, Bertrand Arthur William (18. 5. 1872, Ravenscroft, Wales – 2. 2. 1970, Penrhyndeudraeth, Merioneth, Wales), britský logik, matematik a filozof; spoluzakladatel moderní logiky, vůdčí představitel analytické filozofie; laureát Nobelovy ceny za literaturu (1950). Součástí jeho díla jsou práce z *etiky, *pedagogiky a *sociologie.

Významně zasáhl i do oblasti pojetí *sexuálního chování a soužití obou pohlaví – v roce 1929 vydal knihu *Marriage and Morals* (Manželství a morálka): navzdory ustálené křesťanské morálce obhájí rovnoprávnost obou pohlaví a metody vědomého regulování porodů, oba manželé mají mít možnost rozvíjet svou osobnost a mají si v tom vzájemně napomáhat a neomezovat žárlivostí volnost styků s přáteli druhého pohlaví; klade důraz na zdravé děti – ty mají právo na stabilitu rodiny; význam *manželské nevěry se přeceňuje, daleko větším *hříchem je podle něho ničení manželky častými *porody. Tyto *názory měly díky Russellovu mezinárodnímu věhlasu a překladům knihy (vyšla i česky: *Manželství a mravnost*, Praha: Aventinum, 1931) velký vliv na formování tolerantnějšího pojetí *sexuality ve veřejném mínění. Spolu s Alfredem Whiteheadem napsal stěžejní dílo o logických základech matematiky *Principia mathematica* (Základy matematiky, 3 svazky, 1910–1913). Zabýval se otázkami *teorie poznání.

Ř

Řehoř z Toursu (538, Arverni, dnešní Clermont-Ferrand, Francie – 17. 11. 593, Tours, Francie), raně středověký kronikář a církevní činitel; jeden ze zakladatelů novodobé západní vzdělanosti. Řehoř z Toursu pocházel z urozené galo-římské rodiny římského senátora Florentina. Řehořovým mateřským jazykem byla stále ještě *latina. Vychovával jej strýc Gallus, působící jako *biskup v Clermontu. V roce 573 byl Řehoř zvolen biskupem v Toursu, *městě, které se jako místo zasvěcené svatému Martinovi nacházelo přímo ve středu mocenských bojů a zájmů různých dobových vládců.

Řehoř z Toursu zachytil v díle *Historiarum Libri Decem* neboli *Historia Francorum* (česky: *O boji králů a údělu spravedlivých: Kronika Franků – dějiny v deseti knihách*. Praha: Odeon, 1986) velmi důkladně a přesvědčivě rozsáhlé politické a etnické změny, k nimž docházelo na území bývalé římské provincie *Galie po zhroucení *západořímské říše a příchodu franských (*Frankové) a dalších germánských kmenů. *Kronika Řehoře z Toursu, která svou úrovní vysoce překonávala spisy řady následovníků, hluboce ovlivnila pozdější francouzské historiografické myšlení a představu o existenci dvou „*národů“ či „*ras“, z nichž se údajně skládá obyvatelstvo Francie a jejichž permanentní mocenský zápas vyústil do *Velké francouzské revoluce.

S

Sabloff, Jeremy Arac (narozen 1944), americký archeolog a historik vědy; profesor na University of Pittsburgh. Publikoval knihy a studie o dějinách americké archeologie i o jejím budoucím směřování, o archeologické metodologii a teorii, o hospodářských základech raných starověkých civilizací a o vývoji mayské civilizace, založené na vlastních terénních výzkumech (Sabloff, J. A. – Willey, G. R., *The Collapse of Maya Civilization in the Southern Lowlands: A Consideration of History and Process*. *Southwestern Journal of Anthropology*, 23, 1968, 311–336).

Sade, Donatien-Alphonse-Françoise, markýz de (2. 6. 1740, Paříž, Francie – 2. 12. 1814, Charenton, Francie), francouzský prozaik; představitel *libertinismu. V životě *markýze de Sade lze jen s obtížemi odlišit mýtus od reality. Veřejnost jeho slovesné dílo často nejen neodděluje od jeho života, ale dokonce je pokládá za deníkové zápisky sexuálního devianta a psychopata. Existující doklady však nemohou toto stanovisko potvrdit; mnohé naopak nasvědčují tomu, že markýz de Sade byl duševně zdravý a že v oblasti praktického *sexu měl zkušenosti jen průměrné. Autor, jehož jméno se stalo synonymem sebeuspokojující krutosti, je posuzován podle své literární tvorby. Zřejmě se nedopustil žádných pozoruhodných zvrhlostí, natož hrdelního zločinu. Dva delikty s prostitutkami, které měly soudní dohru, nepředstavovaly nic nezvyklého; byly spíše projevem nezkušenosti než deviantství. Markýz de Sade měl smůlu: do vězení a později do ústavu pro choromyslné v Charentonu, kde také zemřel, ho přivedl nikoli jeho nezřízený sexuální život, ale spíše vlastní neschopnost orientovat se v dobové politické situaci a především nešťastná souhra okolností.

Ve vězení a v blázinci, kde strávil třicet let svého života, také vznikla většina jeho literárních děl. Markýz de Sade se nicméně dopustil těžkého prohřešku proti dobrým *mravům. Nebylo to tím, že měl zálibu v sexuálních fantaziích, ty byly ostatně v civilizovaném světě odpradáвна uspokojovány *prostitucí a *pornografií, ale tím, jak je zpracovával. Nepoetizoval své nevybíravé sexuální fantazie, perversity a morbidnosti, což byl a dosud je zcela běžný postup pornografické literatury, ale naopak je vyhrocoval do absurdních a vykonstruovaných krajností, takže u čtenáře vyvolával místo vzrušení a *libida spíše nechuť a odpor. Tak je tomu zejména v díle *Les 120 journées de Sodome ou l'école du libertinage* (120 dnů Sodomy aneb Škola libertáže, 1785, knižně 1904, česky: *120 dnů Sodomy*. Brno: Návrat, 1993), v němž je popsáno kolem šesti set různých typů sexuálních zvráceností. *Justine, ou les malheurs de la vertu* (1791, česky: *Justina čili prokletí ctnosti*.

[Praha: Jindřich Štyrský], *Edice 69, svazek II., 1931) je prvním tištěným románem vydaným za Sadova života. Výstavba románu připomíná pikareskní romány, jejichž osou jsou dobrodružná putování hrdiny. Sadovo dílo však postrádá poznávací hodnotu realisticky orientovaného pikareskního románu: je naopak konstruktem, který má prostřednictvím *parodie módní dobové tvorby doložit či ilustrovat autorovy *názory; lze je nejspíše pokládat za výchovný román, kde jsou ovšem zaměněna tradiční znaménka *dobra a *zla – *ctnost je potrestána, zatímco neřest slaví úspěchy. Jde o širavou *kritiku novozákonní morálky milosrdenství a parodii výchovného, mravoličného románu (ve stylu *abbé Prévosta) a *sentimentalismu (typu románu *Kněžna de Clèves*). Autor se totiž pokouší dokázat, že ctnost je nepřirozený lidský stav, na rozdíl od neřesti a zla, které jsou člověku vrozeny. Neméně pádným důvodem pro vyobcování markýze de Sade ze slušné společnosti bylo u něj programové opovrhování křesťanskou morálkou a *antiklerikalismus. Jeho hodnotový negativismus je do značné míry historicky podmíněn, neboť doba, v níž žil, přinesla drastický úpadek *mrvnosti a devalvací základních lidských hodnot i života samého – byla charakterizována střídáním režimů a „kabátů“, proměnami *norem i *zákonů, *absolutismem, revoluční hysterií, jakobínskou *diktaturou, masovými popravami, krvelačností davu, megalomanií *Napoleona Bonaparta, válečnými masakry. Rovněž u vrcholných umělců začínala být jako norma společenského chování přijímána bezskrupulózní proměnlivost názorů a pochlebování mocným (králi, Robespierrovi, Maratovi, Napoleonovi ...). Literární tvorba markýze de Sade je osobitou reakcí na dobu postrádající jistoty a řád. Jeho díla fungují jako manifesty antimorálky (například dílo *La philosophie dans le boudoir* [1795, česky: *Filosofie v budoáru*. Praha: Concordia, 1995]) a antologie neřestí. Jsou *aktem první totální, racionální vzpoury proti tradičním základům evropské kultury.

Sadova díla ovlivnila celou jednu linii evropské kultury, jejímiž mluvčími se stali například Arthur *Schopenhauer (1788–1860), Charles *Baudelaire (1821–1867), Friedrich *Nietzsche (1844–1900), Sigmund *Freud (1856–1939), Guillaume Apollinaire (1880–1918) nebo Jacques *Derrida (1930–2004). Byla výrazem vzdoru, negace i hodnotových krizí. V umění se do obdobné situace dostaly později směry a proudy jako *dekadence, *dadaismus, *surrealismus, minimalismus nebo living theatre.

Spor o markýze de Sade trvá. Neukončila jej ani *psychoanalýza a moderní *sexuologie, které dokázaly ocenit „medicínský“ přínos jeho literárních děl, ani surrealistická adorace jeho života a díla. Jednotliví historiografové dosud zásadně odlišným způsobem řeší problém, zda díla tohoto autora spadají do oblasti krásné literatury, nebo představují literární brak, pouze kuriózní, okrajové produkty, které si zaslouží nanejvýš klinické zkoumání. Vzpoura markýze de Sade má své racionální, filozofické jádro, které může ospravedlnit autorovu orientaci na erotické úchytky, tato orientace se však v řadě případů projevuje pouze jako samoučelná, patologická sexuální zvrhlost. Bez ohledu na tyto souvislosti sehrávají jeho literární díla důležitou roli: osvobozují lidskou erotiku z kontroly morálky a svědomí a v tomto ohledu v mnohém předjímají učení Sigmunda Freuda. Dospívají k poznatku, který mnohem později odhalila a obhájila moderní věda, totiž k faktu, že nejvýkonnějším a zřejmě i nejzajímavějším lidským erotickým orgánem je fantazie.

Sahagún, Bernardino de (původním příjmením Ribeira, mezi 1499 a 1500, Reino de León, Španělsko – 1590, Ciudad de México, Mexiko), španělsko-mexický náboženský spisovatel a sběratel mexické indiánské slovesnosti, františkánský mnich. Od roku 1529 působil na Colegio Santa Cruz v Mexiku. Jeho rozsáhlá literární tvorba se buď nedochovala, nebo zůstala nevydána.

Dal podnět k vzniku nejvýznamnějšího pramene k dějinám a kultuře nahuaských etnik, především *Aztéků, kterým je *Historia de las cosas del reino de Nueva España* (Obecná historie věcí království Nového Španělska). Práce na tomto velkolepém projektu trvala několik desítek let a dodnes se zachovaly tři rukopisné *verze. Jeho dílo bylo na několik

století zapomenuto, až ho Edward King Lord *Kingsborough zařadil do 6. svazku svých *Mexických starožitností*. Česky je zastoupeno ve výběrech *Sláva a pád Tenochtitlánu* (1969, editor a překladatel Ivan Slavík) a *Zlato v rouše smrti* (1990, editor a překladatel Oldřich *Kašpar).

Sahlins, Marshall David (27. 12. 1930, Chicago, USA), americký antropolog. Zabýval se neevolucionistickým studiem vývoje pravěké společnosti, ekonomickou antropologií (*Stone Age Economics* [Ekonomika doby kamenné], 1972), vztahem mezi kulturou a lidskou praxí (*Culture and Practical Reason*, 1976) a svébytnou reinterpretací *strukturální antropologie při výkladu historických událostí. Je považován za jednoho ze zakladatelů *historické antropologie. Vystudoval Michiganskou univerzitu, kde jej ovlivnil neoevolucionista Leslie Alvin *White, a doktorát získal v roce 1954 na Kolumbijské univerzitě, kde byli jeho učiteli Karl *Polanyi a kulturní ekolog Julian *Steward. Koncem šedesátých let strávil dva roky v Paříži (a byl svědkem studentské revolvy v květnu 1968).

Setkání se *strukturalismem Clauda *Lévi-Strausse změnilo jeho intelektuální orientaci. Od roku 1973 působil na Chicagské univerzitě a zabýval se především tichomořskými kulturami. Sahlinsův strukturalistický výklad příčin smrti kapitána Jamese Cooka na Havajském souostroví v roce 1779 předložený v knize *Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom* (Historické metafory a mytické reality: Struktura v raných dějinách království Sandwichových ostrovů, 1981) vyvolal ostrou polemiku a kritiku především ze strany Gananatha Obeyesekere ve studii *The Apotheosis of Captain Cook: European Mythmaking in the Pacific* (Apoteóza kapitána Cooka: Evropská mýtotvorba v Tichomoří, 1992). Z dalšího Sahlinsova díla: *Islands of History* (Ostrovy historie, 1985) a *Islands of History* (Ostrovy historie, 1985) a *How "Natives" Think* (Jak domorodci „myslí“, 1995).

Said, Edward Wadie (1. 11. 1935, Jeruzalém, Britský mandát Palestina – 25. 9. 2003, New York, USA), palestinsko-americký literární teoretik, historik a kulturní kritik. Studoval na Princetonské a Harvardově univerzitě, kde získal v roce 1964 doktorský titul. Od roku 1963 vyučoval na Kolumbijské univerzitě, kde se později stal profesorem anglické a srovnávací literatury. Byl čelním obhájcem palestinských práv a v letech 1977 až 1991 se angažoval v Palestinské národní radě. Saidovy práce patří ke stěžejním dílům postkoloniálních studií, především jeho monografie *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* (1978, česky: *Orientalismus: Západní koncepce Orientu*, 2008) vedla během poslední čtvrtiny 20. století k revizi postulatů na poli humanitních věd a počítá se zde k nejnvlivnějším.

Ve svém široce diskutovaném díle *Orientalism* kriticky analyzoval vybranou tvorbu převážně britských a francouzských autorů koloniální a postkoloniální éry, která se podílela na utváření vědního oboru orientalistiky a jejího výrazového prostředku *orientalismu. Popsal metody a způsob, jakým byl fenomén orientalismu konstruován. Hlásil se k myšlenkovému odkazu Michela *Foucaulta, především k тезím o spojitosti mezi *mocí a věděním, které aplikoval na vztah *Orientu a *Západu. Rozebral jak texty vědecké, literární, žurnalistické i cestopisné, tak pojednání politická a náboženská. Analýzou orientalistického *diskurzu se snažil prokázat, že objektivní realita Východu je dlouhodobě pod vlivem orientalismu, který byl však do značné míry zrozen z pouhé *imaginace orientalistů. Orientalismus se místo nástroje *vědy a poznání poté stal nástrojem moci implementované prostřednictvím západních institucí v rámci Orientu. Saidovými slovy: „Orientalismus je postupem, jímž Západ Orientu vládne, restrukturalizuje jej a spravuje.“ Said se zabýval převážně islámskými *zeměmi *Blízkého východu, avšak Orient v jeho pojetí není nutně definován geograficky, nýbrž spíše vztahem k *Okcidentu (Západu) formou binárního *kontrastu. Saidova snaha o dekonstrukci orientalistiky znamenala obrat v nahlížení Východu Západem a stala se výzvou pro řadu dalších badatelů. Said, který vždy podporoval vytvoření samostatného palestinského státu, byl v letech 1977 až 1991 členem Palestinského národního výboru. Said byl často

kritizován kvůli schematismu a ideologické předpojatosti; mezi jeho přední kritiky náleželi například Ernest *Gellner, Elie Kedurie nebo Bernard Lewis. Ze Saidova díla: *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World* (Skrytý islám: Jak média a odborníci určují, jak máme vnímat zbytek světa, 1981), *The World, the Text, and the Critic* (Svět, text a kritik, 1983), *Culture and Imperialism* (Kultura a imperialismus, 1993), *The Politics of Dispossession* (Politika vyvlastnění, 1994).

Saller, Karl Felix (3. 9. 1902, Kempten, Německo – 15. 10. 1969, München, Německo), německý antropolog, anatom a genetik. Působil na *univerzitách v Kielu a Göttingen, od roku 1948 na univerzitě v Mnichově, kde vedl Ústav antropologie a humánní genetiky. Zabýval se rovněž parapsychologií z hlediska *antropologie (například v článku *Die Parapsychologie vom Standpunkt des Anthropologen* [Parapsychologie z hlediska antropologa], *Die Heilkunst*, 1955).

Saller doplnil učebnici antropologie Rudolfa *Martina a v roce 1957 ji vydal v reedici (Martin, Rudolf – Saller, Karl: *Lehrbuch der Anthropologie in systematischen Darstellung*. 3. Auflage [Učebnice antropologie v systematické podobě, 3. vydání], Stuttgart: Gustav Fischer Verlag).

Sapir, Edward (26. 1. 1884, Lauenberg, Německo [dnes Łębork, Polsko] – 4. 2. 1939, New Haven, USA), americký lingvista a antropolog. Společně s Ruth *Benedictovou a Margaret *Meadovou náleží k zakladatelům školy *kultura a osobnost (*Culture and Personality*) a významně přispěl k rozvoji *psychologické a *lingvistické antropologie. Je považován za předchůdce *humanistické antropologie* (*humanistic anthropology*), která se ustavila ve Spojených státech amerických v sedmdesátých letech 20. století. Sapir vystudoval Kolumbijskou univerzitu, kde se původně věnoval německé a indoevropské filologii, Franz *Boas nicméně obrátil jeho pozornost k *antropologii. V dizertační práci, kterou obhájil v roce 1909, se Edward Sapir zabýval indiánskými jazyky v Kalifornii a Oregonu. Po krátkém pobytu na Kalifornské univerzitě v Berkeley v letech 1907 až 1908 přijal zaměstnání v antropologickém oddělení Kanadského geologického průzkumu v Ottavě. Při této příležitosti se věnoval studiu jazyků *Athapasků; tento výzkum posléze přispěl k vymezení jazykové rodiny *na-dené. Během patnácti let strávených v Ottavě se Sapir zabýval lingvistickou antropologií a vypracoval novou klasifikaci *indiánských jazyků; na místo tradičního členění na padesát pět skupin, jehož autorem byl John Wesley Powell, Sapir navrhl šest základních skupin. Sapirovo členění bylo užíváno až do šedesátých let 20. století, kdy se prosadila klasifikace od Josepha Greenberga.

V roce 1921 Edward Sapir uveřejnil svoji zásadní strukturalisticky zaměřenou studii *Language: An Introduction to the Study of Speech* (Jazyk: Úvod do studia řeči). V letech 1925 až 1931 přednášel na univerzitě v Chicagu a 1931 až 1939 na Yaleově univerzitě. Edward Sapir vytvořil společně se svým žákem Benjaminem Lee *Whorfem teorii *lingvistického relativismu, která je známa jako *Sapir-Whorfova hypotéza.

Sartre, Jean-Paul (21. 6. 1905, Paříž, Francie – 15. 4. 1980, Paříž, Francie), francouzský filozof, spisovatel a dramatik; jeden z nejvýznamnějších představitelů *existencialismu. Své pojetí existencialismu vyložil zejména v díle *L'Être et le néant* (1943, česky: *Bytí a nicota: Pokus o fenomenologickou ontologii*, 2006): podstatou je filozofie činu, která tvrdí, že charakter a význam člověka jsou určeny jeho činy, nikoli jeho *názory, skutky, ne slovy; existence podle něho předchází podstatě, což vlastně znamená, že člověk není ničím předurčen. V centru jeho díla filozofického a literárního (dramata, romány, povídky, filmové *scénáře) je otázka *svobody člověka a schopnosti ji prosadit. Sartrovi byly blízké ovšem i názory a postoje komunistů, maoistů a radikální *levice a angažoval se takřka ve všech tehdejších sociálních, politických a ideologických *konfliktech (například *válka ve Vietnamu, a studentská *hnutí v roce 1968, levicový *terorismus). Sartrovi nebyla vzdálená ani idea politického *násilí jako nástroje dosažení radikálních cílů, což vyjadřuje jeho věta

„Zastřelit Evropana je jako zabít dvě mouchy jednou ranou ... zůstanou zde mrtvý člověk a svobodný člověk“ (z předmluvy ke knize Franze *Fanona *Zatracenci země*).

Saussure, Ferdinand de (26. 11. 1857, Ženeva, Švýcarsko – 22. 2. 1913, Ženeva, Švýcarsko), švýcarský jazykovědec a zakladatel *strukturalismu v *lingvistice, který hluboce ovlivnil vědy o člověku 20. století. Studoval indoevropské jazyky, *řečtinu, *latinu a *sanskrt na *univerzitách v Ženevě, Lipsku a Berlíně; působil jedenáct let na univerzitě v Paříži a v roce 1891 se vrátil do Ženevy, kde přednášel *historii, *komparativní religionistiku a *sanskrt. V roce 1906 byl na Ženevské univerzitě pověřen přednáškami o obecné jazykovědě.

Hlavní Saussurovo dílo *Cours de linguistique générale* (česky: *Kurs obecné lingvistiky*, 1989) sestavili podle svých zápisů ze Saussurových přednášek na ženevské univerzitě v letech 1906 až 1911 jeho bývalí posluchači. Bylo vydáno posmrtně v roce 1916. Saussure se odvrátil od diachronního historického pojetí jazyka, který by se podle jeho *názoru měl zkoumat synchronně, z hlediska vztahů mezi jednotlivými částmi. Každý jazyk existuje cele a platně bez ohledu na svou historii. Saussure zdůraznil, že jazyk jako totální systém je úplný v každém okamžiku, aniž by záleželo na tom, jaká změna se udála v předchozím okamžiku. Publikace *Kurs obecné lingvistiky* zaznamenala značný ohlas a stala se základem nového pojetí jazyka, společnosti a kultury.

Savonarola, Girolamo (21. 9. 1452, Ferrara, Itálie – 23. 5. 1498, Florencie, Itálie), italský dominikánský mnich, kazatel, náboženský a politický reformátor. V mládí studoval díla *Tomáše Akvinského a *Aristotela, včetně arabských komentářů k Aristotelovým spisům. Ve svých 21 letech přerušil studia lékařství a vstoupil do dominikánského řádu v přesvědčení, že zkaženost a hříšnost tehdejší Itálie si žádá rétorické a kazatelské úsilí ve jménu křesťanského *Boha a za účelem spásy lidských duší. Po několika kazatelských misích v Bologni, Florencii a Brescii se v roce 1489 vrátil do Florencie, kde si svými *kázáními v klášteře San Marco získal velkou oblibu, a to přesto, že v nich ostře napadal požitkářský, opulentní, a proto nemorální způsob života Florentinů. Svoji kritiku mířil i do řad církve, čímž se dostal do *konfliktu s *papežem Alexandrem VI. (Rodrigem Borgiou). Politický aspekt jejich střetu spočíval v tom, že Savonarola spatřoval východisko z morální zkaženosti italské církve i společnosti v podpoře mocenských nároků francouzského *krále Karla VIII. Spor nakonec skončil v květnu roku 1498 uvězněním Savonaroly a následnou veřejnou popravou, společně s jeho dvěma nejvěrnějšími pomocníky.

V mezidobí a zejména po roce 1494, kdy byl z Florencie vyhnán Piero di Medici a došlo zde k obnově republikánských tradic a politických *svobod, však Savonarola působil jako intelektuální vůdce florentského republikanismu. Navzdory svému zakotvení ve scholastické nauce a morálně-prorocké formě svých spisů i kázání zastupoval – vedle tradice „občanského“ *humanismu – jednu ze dvou hlavních myšlenkových linií, které na přelomu 15. a 16. století v italských městských státech podepíraly rozkvět republikánských politických idejí. Byl mu sice cizí humanistický ideál úctyhodného muže (*vir*), který svoji *ctnost (*virtú*) využívá k dosahování pozemské slávy a bohatství, a přitom vede ke svobodě a prosperitě celou společnost (v této tradici se mimo jiné pohyboval Nicollò *Machiavelli); na druhé straně ovšem participoval v tradičním republikánském *diskurzu, který vyzdvihoval smíšenou (republikánskou) formu *vlády, zajišťující politickou svobodu, kritizoval nadměrné sledování soukromých cílů na úkor společného dobra a odmítal žoldácká vojska v případě obrany vlastní svobody (viz též *svoboda, pozitivní a negativní). Po vzoru svých scholastických předchůdců, jako byli Bartolus ze Saxoferrata (1314–1357) nebo Marsilius z Padovy (kolem 1275–kolem 1343), viděl širokou účast obyvatel na politickém rozhodování jako nejdůležitější nástroj k zachování politické svobody jakožto nejcenějšího výtobytku italských městských *republik. Z díla: *Triumphus Crucis* (Triumf kříže, 1497), *Trattato circa il Reggimento di Firenze* (Pojednání o ústavě města Florencie, 1498).

Searle, John Rogers (31. 7. 1932, Denver, Colorado, USA), americký filozof; představitel soudobé filozofie jazyka, jehož hlavním dílem je rozvinutí teorie „*mluvních (řečových) aktů“ (*speech acts*) britského filozofa jazyka Johna Langshawa Austina (1911–1960).

Searle charakterizoval mluvní akty jako jednání, které podléhá určitým sociálním pravidlům. Tato pravidla vymezil Searle jako tzv. konstitutivní pravidla, která vůbec určují charakter jednání, a tím svou teorii odlišil od jiných koncepcí (například Noama *Chomského), v nichž mají pravidla regulativní funkci, to znamená, že se týkají lidských aktivit existujících nezávisle na těchto pravidlech. Při analýze mluvních aktů vychází Searle z předpokladu jejich totožnosti s jazykovou sémantikou a prostřednictvím mluvních aktů se tak dostává k problematice jazykového významu. V této perspektivě formuluje Searle tezi, že „teorie jazyka“ (*philosophy of language*) je součástí obsírnější „*filozofie mysli“ (*philosophy of mind*).

Semjonov, Sergej Aristarchovič (1898–1978), ruský archeolog; jeden ze zakladatelů moderní *experimentální archeologie. Vytvořil metodiku určování výrobních *technik pravěkých nástrojů a jejich funkce podle pracovních stop a stop opotřebení (*trasologie). Z díla: *Pervobytnaja tehnika* (Pravěká technika, 1957), *Razvitije tehniki v kamennom veke* (Vývoj techniky v době kamenné, 1968).

Servet, Michael (vlastním jménem Miguel de Villanova, 1511, Villanueva, Španělsko – 27. 10. 1553, Champel u Ženevy, Švýcarsko), španělský anatom, lékař, přírodovědec, právník a teolog. Objevil malý krevní oběh, poukázal na spojení žilního a tepenného systému a na základě vlastních poznatků kritizoval stav tehdejší *medicíny.

Věnoval se též studiu *reformace, své *názory vyložil ve spisu *Christianismi restitutio* (Obnova křesťanství, 1553), který byl, mimo jiné, namířen proti mravnímu a náboženskému despotismu reformátora Jana *Kalvína. Načež byl obžalován z *kacířství, v Ženevě byl na popud Kalvínův zadržen, odsouzen jako bezvěrec a upálen.

Service, Elman Rogers (18. 5. 1915, Tecumseh, Michigan, USA – 14. 11. 1996, Santa Barbara, California, USA), americký antropolog. Jako stoupenec multilineárního *evolucionismu zkoumal zejména otázky vývoje sociálního a politického uspořádání.

Soudil, že během *kulturní evoluce se postupně vyvinuly čtyři základní typy sociální a politické organizace *společnosti: *tlupa (malá, nejvýše padesátičlenná, převážně sběračská společnost s dělbou pracovních činností podle věku a pohlaví, umožňující všem svým členům přístup k majetku, moci a prestiži), *kmen (rozsáhlejší společnost zemědělců nebo pastevců organizovaná na principu příbuzenských vztahů, bez centralizované *vlády a socioekonomické stratifikace), *náčelnictví (stratifikovaná společnost, obvykle větší než kmen, v níž mají privilegovaný přístup k majetku, moci a prestiži *náčelník a jeho blízcí *příbuzní), *stát (stratifikovaná společnost rozvíjející se díky kvalitní řemeslné produkci, obchodu a užívání písma, s centrální vládou zajišťující výkon administrativy, vybírání poplatků a daní aj.). Z díla: *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective* (Primitivní sociální organizace: Evoluční perspektiva, 1962).

Shea, Brian C. (2. 10. 1953, Chicago, USA), americký antropolog a primatolog; jeden z hlavních průkopníků moderní růstové a evoluční *primatologie. Patří mezi nejvýraznější představitele americké školy výzkumu alometrického růstu a jeho významu v *ontogenezi a *fylogenezi primátů. V poslední době se jako jeden z prvních začal věnovat otázkám působení růstových *hormonů v ontogenezi primátů a jejich významu pro pochopení fylogenetických procesů. Zabýval se mnohými klíčovými otázkami evoluční antropologie a primatologie spojenými s ontogenezí a patří v této problematice mezi nejuznávanější světové authority. Vychoval řadu špičkových primatologů a evolučních antropologů.

Sheldon, William Herbert (19. 11. 1898, Warwick, Rhode Island, USA – 16. 10. 1977, Cambridge, Massachusetts, USA), americký lékař a psycholog. Studoval otázky vztahů mezi fyzickými znaky a znaky osobnosti a stanovil základní tělesné typy na podkladě tří fyzických

komponent: ektomorfní – vyznačující se převahou *kůže a štíhlé postavy, mezomorfní – podmíněné nahromaděním svalů a endomorfní – charakterizované převahou zaživacího orgánu a tělesného tuku. Tyto znaky usouvztažnil s charakteristikami osobnosti, jako jsou vnitřní napětí, náladovost, loudavost, nervozita a veselost. Domníval se, že našel jistý počet prokazatelných vztahů mezi projevy chování a fyzickými znaky: endomorfní typ charakterizuje žoválnost aj., včetně nezkrotné chuti po jídle, mezomorfní typ je soutěživý a agresivní, vhodný pro řízení a ektomorfní typ je hloubavý, citlivý a zdrženlivý. Z díla: *The Varieties of Human Physique: An Introduction to Constitutional Psychology* (Rozmanitost fyzických znaků člověka: Úvod do konstituční psychologie, 1940).

Shostaková, Marjorie (11. 5. 1945, New York, USA – 6. 10. 1996, Atlanta, USA), americká antropoložka židovského původu. Studia anglické literatury absolvovala v roce 1966 na Brooklyn College v New Yorku, kde se seznámila se svým manželem, celoživotním kolegou, americkým antropologem a psychiatrem Melvinem J. Konnerem (narozen 1946). Od roku 1983 Shostaková působila jako výzkumná pracovnice na Institutu svobodných umění na Emory University v Atlantě. Na katedře antropologie této univerzity vedla příležitostně přednášky etnografie Kalahari. Od roku 1968 spolupracovala s Peabody Museum v Cambridgi (Massachusetts). V letech 1969–1971 a poté v roce 1975 uskutečnila terénní výzkumy jihoafrických *Sanů (!Kungů) v oblasti Dobe na poušti Kalahari (Botswana). Zde se zaměřila na koncept statusu a role ženy v kungské lovecko-sběračské společnosti, jíž prezentovala v publikaci *Nisa: The Life and Words of a !Kung Woman* (Nisa: Život a slova kungské ženy, 1981; česky: *Nisa, dcera Kungů: Intimní život ženy mizejícího světa*. Praha: Mladá fronta, 1993). Jejím vstupem do této kulturní oblasti předcházely kulturně ekologické výzkumy, které zahájili američtí antropologové Richard Borshay Lee (narozen 1937) a Irvén *DeVore (narozen 1934) v roce 1963. Shostaková uplatnila biografickou metodu sběru dat. Za zdroj inspirace jí sloužil příklad americké antropoložky Margaret *Meadové (1901–1978) a její popis žen na ostrově Tau v souostroví Samoa v *Polynésii a na *Nové Guineji. Vyprávěním informátorek Shostaková odhalila zejména „ženský hlas“ a „ženskou perspektivu“ prostřednictvím tematických oblastí, jako jsou rané zážitky, rodinný život, objevování *sexu, vztah ženy a muže, milenecké vztahy, *manželství, první *porod, mateřství nebo stárnutí. Usilovala o odhalení skutečnosti, co to znamená, být ženou v jejich kultuře, aby mohla lépe pochopit, co to znamená být ženou v kultuře vlastní.

Knihu *Nisa* je možné označit za alegorii západního *feminismu a součást znovuoživení obecné kategorie „žena“ v 70. a 80. letech 20. století. Ze všech žen, které jí otevřely svou životní historii, navázala v době svého terénního výzkumu nejbližší vztah s Nisou (pseudonym), jež byla velmi talentovaná vypravěčka. Nisa jí umožnila představit *ženství jako model, jehož podoba variuje od *kultury ke kultuře ve spojitosti s odlišnou mírou ženského porozumění smyslu existence, cítění a prožívání. Jiný hodnotový systém a způsob života kungské společnosti lze ilustrovat na odlišném přístupu žen k *menstruaci. Ta je zde na rozdíl od západní společnosti spojována se zanedbatelnými fyzickými nebo psychickými symptomy. Zajímavá je absence výrazu pro panenství v kungské společnosti, která souvisí s možností opakovaného vstupu žen do manželského svazku. Rozvedená žena je totiž považována za stejně ceněnou kandidátku jako svobodná dívka. Důležitou roli při výchově sehrává volnost a svoboda, jíž mají dívky v průběhu výchovy stejnou jako chlapi. V dospělosti se vyšší postavení mužů projevuje v duchovním životě, jehož charakteristickým projevem je léčebný extatický obřad nebo v rozhodování o přijetí další manželky do již uzavřeného manželského svazku (*polygamní manželství a vztahy). Navzdory tomuto „znevýchodnění“ ženy zastávají vysoké a rovnoprávné pozice v sociální struktuře, jejichž indikátorem je například uznání ženy jako hlavní živitelky nebo vztah k procesu vzájemného obdarovávání (*hzaro*), v němž si vymezený okruh lidí předává různé *artefakty.

Marjorie Shostaková vytvořila komplexní studii mnohotvárného světa kungské společnosti, jehož autochtonní podoba se ztrácí v nenávratnu. V průběhu terénního šetření použila metody *vizuální antropologie, zvukové záznamy výpovědí jednotlivých informátorek a hudby. V roce 1989 se navrátila mezi Sany, aby zde zaznamenala proces probíhající *kulturní změny a její důsledky. V tomto období získaná výzkumná data použila v posmrtně vydané publikaci *Return to Nisa* (Návrat k Nise, 2000). Poslední setkání Shostakové a Nisi se stalo námětem divadelní hry *My Heart Is Still Shaking* (Mé srdce se ještě chvěje, 1995), jejíž autorkou je americká dramatička a herečka Brenda Bynumová. Zvláštní pozornost Shostaková věnovala také problematice potravinových vzorců chování „paleolitické“ společnosti lovců a sběračů, na které pohlížela jako na přetrvávající součást minulosti lidstva. Na toto téma se zaměřila v publikaci *The Paleolithic Prescription: A Program of Diet & Exercise and a Design for Living* (Paleolitický recept: Stravovací program & užití a návrh pro život, 1988), jejímiž spoluautory jsou Melvin Konner a americký radiolog a antropolog S. Boyd Eaton (narozen 1938).

Schapera, Isaac (23. 6. 1905, Garies, Jihoafrická republika – 26. 6. 2003, Londýn, Anglie), britský antropolog. Terénní výzkumy prováděl zejména u nativních etnik v Jižní Africe a na tomto základě přispěl k ustavení a rozvoji *ekonomické antropologie a *antropologie práva. Z díla: *Western Civilization and the Natives of South Africa* (Západní civilizace a domorodci Jižní Afriky, 1934), *Government and Politics in Tribal Societies* (Vláda a politika v kmenových společnostech, 1956).

Schebesta, Paul Joachim (Šebesta, Pavel Jáchym, 20. 3. 1887, Velké Petrovice – 17. 9. 1967, Mödling, Rakousko), rakouský antropolog, etnograf, cestovatel a katolický misionář českého původu; *Pygmeji Bambuti označován jako *Baba wa Bambuti* (Otec Bambutů). Šebesta zahájil svou publikační činnost již v období gymnazijních studií, kdy nechal otiskovat sebraná zpívaná pořekadla v *Katolických novinách* (region Hlučinsko). Po absolvování gymnázia v polské Nyse v roce 1905 nastoupil do teologického misionáře (Steyle Missionare) v klášteře svatého Gabriela v rakouském Mödlingu. Zde jej ovlivnil rakouský etnolog, lingvista a teolog Wilhelm *Schmidt (1868–1954). V roce 1912 po kněžském vysvěcení odcestoval jako misionář do Mosambiku (do roku 1975 Portugalská východní Afrika). V roce 1916 byl Šebesta internován v portugalském Lisabonu, kde měl příležitost prostudovat archivní materiály o misiích v jihovýchodní Africe. Dějinám misijní činnosti ovšem věnoval pozornost až v publikaci z roku 1966 *Portugals Konquistamission in Südost-Afrika: Missionsgeschichte Sambesiens und des Monomotapareiches (1560–1920)* (Portugalská misie conquisty v jihovýchodní Africe: Misionářské dějiny Zambezi a království Monomotapa [1560–1920]). Po propuštění z internace působil jako redaktor časopisu *Anthropos* v klášteře v Mödlingu a studoval *etnologii na vídeňské univerzitě. První asijské expedici, kterou uskutečnil v roce 1924 na Malajském poloostrově, předcházela návštěva berlínského fonografického archivu. Na Malajském poloostrově a přilehlých ostrovech se zaměřil na negritské kmeny *Semangů a *Senoioů, jež představují trpasličí populace, označované jako prarasa jižní polokoule. Její příslušníci se vyznačují specifickou tělesnou stavbou – tělesnou výškou do 150 cm a výraznými negroidními rysy. Šebesta věnoval pozornost také kmenům Kubu (*Kubuové) a Jakun (Jakudn). V roce 1926 obdržel doktorát z etnologie a *egyptologie. V letech 1929–1930 podnikl cestu mezi středoafričské pygmejské populace *Bambuti (Mbuti) a Batwa. Ve výzkumech Bambutů, obývajících území deštného pralesa Ituri, pokračoval ještě v letech 1934–1935. V průběhu tohoto terénního výzkumu se věnoval studiu jejich biologické variability a morfologie měřením fyzických znaků (*antropometrie a *somatometrie) a výzkumu domorodého jazyka. Zaznamenal různé obřadní *rituály, lokální formy zdobení těla (*tetování, malování, propichování nosní přepážky a rtů, špičatění předních zubů [*mutilace]), zpěv, tance a hry. V letech 1938–1939 uskutečnil druhou výpravu na Malajský poloostrov za populacemi Semangů a Senoioů. Zároveň navštívil

negritské populace Minkopiů na Andamanských ostrovech a *Aetů na Filipínách. Ve výzkumu jazyka a kultury Bambutů pokračoval také v letech 1949–1950 a 1954–1955. Šebestovy antropologické práce přispěly k přehodnocení a vyvrácení rasistických teorií (*rasismus) souvisejících se vzrůstem trpasličích populací.

Poznatky z terénních výzkumů zpracoval v obsáhlém deskriptivním a komparativním díle o trpasličích populacích ve střední Africe a jihovýchodní Asii. Šebesta je autorem čtyřsvazkové monografické studie, jejímž předmětem je *materiální a *duchovní kultura afrických Pygmejů – *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri: Ergebnisse zweier Forschungsreisen zu den zentralafrikanischen Pygmäen* (Pygmejové Bambuti z Ituri: Výsledky dvou výzkumných cest za Pygmeji v centrální Africe [1938, 1941, 1948, 1950]). V 50. letech uveřejnil souborné reprezentativní trojsvazkové dílo *Die Negrito Asiens* (Negrité Asie [1952, 1955, 1957]). Výsledky antropologických dat, získaných prostřednictvím terénních výzkumů, zaznamenal také v dílech *Bei den Urwaldzwerger von Malaya: Eine Forschungsreise zu dem Zwergvolk der Semang auf der malaiischen Halbinsel* (Mezi malajskými pralesními trpaslíky: Výzkumná cesta za trpasličím lidem Semang na Malajském poloostrově, 1927), *Bambuti: Die Zwerge vom Kongo* (Bambuti: Trpasličí populace z Konga, 1932), *Les Pygmées* (Pygmejové, 1940), *Menschen ohne Geschichte: Eine Forschungsreise zu den „Wild“-Völkern der Philippinen und Malayas 1938/1939* (Lidé bez historie: Výprava k filipínským a malajským „přírodním“ národům 1938/1939, 1947) nebo *Tanah Malayu: Wanderungen und Forschungen in den Dschungeln Malayas* (Tanah Malayu: Putování a výzkumy v džunglích Malajsie, 1960).

Články, jež Šebesta průběžně publikoval v mnoha evropských časopisech, obsahují antropologické a etnologické poznatky, věnované *zvykům, *hodnotám, *normám, *náboženství, *umění, vlastnictví, rodinnému a společenskému životu, *etnomedicíně a *etnomuzikologii tradičních společností v kontextu kulturní změny – *Les négrites de la presqu'île malaise* (Negrité Malajského poloostrova, 1924), *Auffassung über Eigentum und Eigentumsrecht bei den Semang auf Malakka* (Pojetí vlastnictví a vlastnického práva u Semangů na Malajském poloostrově, 1928), *Das Weib bei den Semang-Negrito von Malakka* (Žena u negritů Semang z Malajsie, 1928), *Gesellschaft und Familie bei den Semang auf Malakka* (Společnost a rodina u Semangů na Malajském poloostrově, 1928), *The Decorative Art of the Aborigines of the Malay Peninsula* (Dekoratívni umění domorodců Malajského poloostrova, 1929), *Krankheit und Krankheitsbekämpfung bei den Pygmäen* (Nemoc a potírání nemoci u Pygmejů, 1933), *Afrika verliert sein Gesicht: Der Prozeß der Akkulturation* (Afrika ztrácí svou tvář: Akulturační proces, 1950), *Die Religion der Primitiven* (Náboženství primitivů, 1951), *Pygmy Music and Ceremonial* (Pygmejská hudba a rituály, 1957) nebo *Das Pygmäenproblem einst und heute* (Problém Pygmejů kdysi a dnes, 1958).

V oblasti *biologické antropologie Pavel Šebesta spolupracoval s českým lékařem a antropologem Jindřichem *Matiegkou (1862–1941), s nímž ve 30. a 40. letech publikoval řadu vědeckých článků v časopise *Anthropologie*, jako například *Dítě středoafričských Pygmejů a jeho tělesná povaha* (1935).

Šebestovy sbírkové předměty jsou uloženy v expozicích *Národního muzea – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur a *Hrdličkova muzea člověka Univerzity Karlovy v Praze; zahrnují kosterní materiál, fotografie a sádrové negativy odlitků kosterních fragmentů, jež realizoval český sochař Miloslav Beutler (1897–1964) v letech 1936–1937.

Pavel Šebesta patří k významným reprezentantům rakouské etnologické školy a průkopníkům moderní etnologie a antropologie ve střední Evropě.

Scheler, Max (22. 8. 1874, Mnichov, Německo – 19. 5. 1928, Frankfurt nad Mohanem, Německo), německý filozof; zakladatel moderní *filozofické antropologie. Zpočátku byl orientován na *fenomenologii, patřil do původního okruhu přímých žáků Edmunda *Husserla a k představitelům tzv. mnichovsko-göttingenské školy. S Husserlovým dědictvím se však

rozešel a pokusil se o vlastní koncepci, do níž se stále silněji promítaly prvky materiální *etiky a filozofické nauky o člověku. Koncept vlastní odpovědi na otázku po podstatě člověka, předložený v práci *Die Stellung des Menschen im Kosmos* (1928, česky: *Místo člověka v kosmu*, 1968) z něj nakonec učinil zakladatelskou postavu filozofické antropologie ve 20. století. Podle Schelera se psychický život utváří stupňovitě, rozvíjí se od prostého pociťování, přes instinkty, asociativní paměť, inteligenci, až po uvědomovanou relativní svobodu volby a rozhodování. Nižší stupně přitom zůstávají účinné i ve vyšších formách organizace života. Na nejnižší úroveň řadí Scheler rostlinnou říši, instinkty jsou dominantním rysem *fauny, nejvyšší sféra, inteligence a praktické rozhodování, je vlastní až *člověku, v němž jsou ale obsaženy i dva předcházející. Z toho vyvozuje, že musí nutně existovat nějaký jiný princip, který by nebyl určitelný jako další stupeň v tomto sledu, a přitom stanovoval výlučnost a protikladnost člověka vůči ostatnímu životu. Tento princip označil Scheler termínem „duch“ (*Geist*) a jeho podobu stanovil v „existenciální vyvázanosti ze všeho organického“. Z podstaty ducha a ze způsobů jeho aktivace ve sféře konečné existence (tj. „lidské osoby“, *Person*) vyvodil Scheler základní charakteristiku duchovní bytosti: člověk má svou podstatu v tom, že je otevřený „světu a pro svět“, je *weltoffen*.

Kategorie otevřenosti člověka světu (*Weltoffenheit*) má dva hlavní významy. První je ontologický, protože ukazuje způsob bytí člověka ve světě. Zatímco všichni ostatní živočichové jsou vázáni na své životní prostředí, člověk je vůči světu otevřený, to znamená, že si dokáže svět přizpůsobovat pomocí výkonů svého ducha. Ontologický význam *Weltoffenheit* tudíž říká, *jak* člověk ve světě je. Druhý význam je psychologický. Člověk se adaptuje (*adaptace) na jakékoli prostředí tak, že dokáže vyjímát jednotlivé jevy jsoucna z celku a objektivizovat je, to znamená, že umí zpředmětňovat svět. Vlastním obsahem *Weltoffenheit* je pak *zpředmětňování*, které ale nemůže jít do nekonečna, nýbrž se zastavuje u hranice, kterou je právě duch: aktuální prezentace ducha v každém konkrétním individuu není zpředmětňitelná.

Schelerova filozofická antropologie je tedy v zásadě dualistická (*dualismus); duch a osobnost jsou nesjednotitelnými principy. Schelerův pokus překonat dualismus ducha a osobnosti poukazem na poznatelnost či přesněji řečeno určitelnost osobnosti prostřednictvím *aktů její činnosti (osobnost vymezuje Scheler také jako „trvalé uspořádání aktů“) nebyl akceptován už jeho současníky.

Schindler, Raoul (11. 3. 1923, Vídeň, Rakousko), rakouský psychoterapeut. Vytvořil *psychologickou typologii člověka založenou na sociálně psychologickém postavení jedinců v malé skupině (tzv. *Rangdynamisches Positionsmodell*).

Schliemann, Johann Ludwig Heinrich Julius (6. 1. 1822, Neubukow, Mecklenburg-Schwerin, Německo – 26. 12. 1890, Neapol, Itálie), německý archeolog, původně obchodník. Inspiroval se homérskými básněmi a na tomto základě objevil *Tróju (1870), odkryl královské pohřebiště v *Mykénách (1874), palác v Orchomenu a podnítil zájem archeologů o předřeckou, egejskou kulturu (*civilizace, egejská). Z díla: *Mykenä* (Mykény, 1877), *Ilios* (Ilios, 1881), *Troja* (Trója, 1883), *Tiryns* (Tíryns, 1886).

Schmidt, Wilhelm (16. 2. 1868, Hörde [dnes Dortmund], Německo – 10. 2. 1954, Fribourg, Švýcarsko), rakouský etnolog, lingvista a teolog; stoupenec *difuzionismu. Navázal na koncepci Fritze *Graebnera a podílel se na vybudování difuzionistické *německo-rakouské školy kulturních okruhů. V rámci působení v misionářském semináři v Mödlingu, kde v roce 1931 založil vědecký Institut Anthropos (Anthropos-Institut), a mnohaleté přednáškové činnosti na univerzitách ve Vídni (1921–1938) a Fribourgu (1941–1948) vychoval řadu žáků, kteří při svých *misiích uskutečnili velké množství antropologických terénních výzkumů věnovaných problematice náboženství. Vlastní názory na původ a podstatu náboženství formuloval ve dvanáctisvazkovém díle *Der Ursprung der Gottesidee* (Původ ideje Boha, 1912–1955). V opozici k evolucionistickým teoriím, které spojovaly genezi náboženské víry

s polyteismem, se Schmidt prostřednictvím etnografických dat pokusil prokázat hypotézu, podle níž prapůvodní formou náboženství byl monoteismus.

Teorii *kulturních okruhů rozpracoval zejména na jihoamerickém a africkém materiálu. Z díla: *Kulturkreise und Kulturschichten in Südamerika*, in: *Zeitschrift für Ethnologie*, 45 (Kulturní okruhy a kulturní vrstvy v Jižní Americe, 1913), *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie* (Encyklopedie kulturně-historické etnologie, 1937).

Schneider, David M. (11. 11. 1918, New York, USA – 30. 10. 1995, Santa Cruz, California, USA), americký antropolog. Zabýval se zejména problematikou *příbuzenství, rozpracoval metodologii a teorii *symbolické antropologie. Z díla: *American Kinship: A Cultural Account* (Americké příbuzenství: Kulturní příčina, 1968), *A Critique of the Study of Kinship* (Kritika studia příbuzenství, 1984).

Schweeger-Hefelová, Annemarie (1916–1991), rakouská etnoložka a historička umění. Uskutečnila výzkumy u Kurumbů (Ňoňosi, Sikomse) v západní Africe, které byly obdobou výzkumů afrických *Dogonů Marcela *Griaulea a Germain *Dieterlenové. Z díla: *Die Kurumba von Lurum: Monographie eines Volkes aus Obervolta (Westafrika)* (Kurumbové z Lurumu: Monografie národa z Horní Volty [západní Afrika], 1972, společně s Wilhelmem Staudem).

Skalník, Petr (5. 7. 1945, Praha), český antropolog, afrikanista; vědecko-pedagogický pracovník *Katedry sociálních věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice. Zabývá se tématy z oblasti *politické antropologie (stát, náčelnictví, moc, autorita, politická kultura, diplomacie), antropologické metodologie a etiky (zvláště terénní výzkum), *identitou, *etnicitou, *rasismem a *občanskou společností, dějinami antropologických teorií a *vizuální antropologií.

Tato témata studoval v rámci terénních výzkumů u nás a v zahraničí (Afrika, Azorské ostrovy, Papua-Nová Guinea, Přední východ aj.) a výsledky publikoval v několika desítkách odborných článků v časopisech a sbornících i v rámci přednášek na národních a mezinárodních konferencích a při odborných pobytech na prestižních institucích (Department of Social Anthropology, University of Cambridge; Laboratoire d'anthropologie sociale, Collège de France; Netherlands Institute of Advanced Study in Humanities and the Social Sciences aj.).

Je členem řady domácích a zahraničních organizací pro antropologii a etnologii a členem redakčních rad a poradních orgánů časopisů *Český lid*, *Social Evolution and History*, *Dialectical Anthropology*, *Focaal-European Journal of Anthropology*, *Ethnos*. Za vědecké zásluhy získal v roce 2006 francouzské ocenění: byl jmenován rytířem Řádu akademických palem. Kontakt: PhDr. Petr Skalník, CSc., Katedra sociálních věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Studentská 84, Pardubice, e-mail: petr.skalnik@upce.cz.

Skinner, Burrhus Frederic (20. 3. 1904, Susquehanna, Pennsylvania, USA – 18. 8. 1990, Cambridge, Massachusetts, USA), americký psycholog; stoupenec neobehaviorismu. Zabýval se zejména problematikou psychologie učení a programovaného učení. Z díla: *The Behavior of Organisms* (Chování organismů, 1938), *Walden Two* (Walden 2, 1948), *Beyond Freedom and Dignity* (Za hranici svobody a důstojnosti, 1971), *About Behaviorism* (O behaviorismu, 1974).

Sklenář, Karel (8. 7. 1938, Praha), český archeolog a historik. Archeologii studoval na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze (1956–1961, promováný historik 1961, PhDr. 1970). Působil pak nejprve v Okresním muzeu v Mělníku (1963–1967, smluvně dále do roku 2002), již od roku 1965 ale fakticky v Národním muzeu v Praze v oddělení prehistorie a protohistorie (vědecký aspirant 1967–1970, odborný a vědecký pracovník, CSc. 1972, DrSc. 1995), kde v 70. a 80. letech působil jako vědecký tajemník kolektivních výzkumných úkolů oddělení; v letech 1990–1997 byl ředitelem Historického muzea Národního muzea. Na Mělnicku provedl řadu výzkumů (zejména sídliště u *Hořina 1968–1988, publikované v práci

Hořín III. Mesolithische und hallstattzeitliche Siedlung (2000). Tomuto kraji věnoval i soupisnou práci *Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku* (2 sv. 1982, doplňky 1994) a populárnější přehled *Pravěk na soutoku. Nejstarší osudy Mělnické kotliny a jejího sousedství* (1998). Později sestavil obdobné topografické soupisy pro jiné oblasti (*Pravěké nálezy na Rokycansku*, 1989; *Pravěké nálezy na Sedlčansku*, 1990).

Odborně se zaměřil na paleolit a především mezolit (zejména obydlí a stavebnictví, jemuž věnoval studie *Palaeolithic and Mesolithic Dwellings: Problems of Interpretation* (1975), *Palaeolithic and Mesolithic Dwellings: An Essay in Classification* (1976), *Paleolitické a mezolitické sídlištní úpravy v jeskyních* (1977) nebo přehlednou knížku *Nejstarší lidská obydlí v Československu* (1977), konkrétně pak například *The Lower Palaeolithic Dwelling Structure at Přezletice and Its Significance* (1987, 1989). Soustavně se věnoval osídlení českých jeskyní od paleolitu po středověk, zpracovávanému v monografiích společně s Janem Fridrichem (*Die paläolithische und mesolithische Höhlenbesiedlung des Böhmisches Karstes*, 1976) a Václavem Matouškem (*Osídlení jeskyní Českého krasu od neolitu po středověk*, 1992; *Die Höhlenbesiedlung des Böhmisches Karstes vom Neolithikum bis zum Mittelalter*, 1994). Naposledy zpracoval paleolit a mezolit v kolektivním díle *Pravěká Praha* (2005).

Postupně se ale soustředil především na dosud nezpracované dějiny české archeologie ve (středoevropském rámci: sem patří jeho podrobné přehledy vývoje vědy (*Nástin vývoje prehistorického bádání v Čechách do roku 1919*, 1969; *Dějiny archeologie – s Janem Bouzkem, Miroslavem Buchvaldkem a Ph. Kostomitsopoulosem*, 1976; rozšířeně 2 sv. 1983–1984; *Archaeology in Central Europe: The First 500 Years*, Leicester – New York 1983), monografické studie význačných osobností 18. a 19. století (*Život a dílo Václava Krolmuse*, 1965; *Archeologické spisy Josefa Dobrovského a jejich prameny*, 1970; *Počátky české archeologie v díle Matyáše Kaliny z Jäthensteinu*, 1976; *Archeologická činnost Josefa Vojtěcha Hellicha v Národním muzeu (1842–1847)*, 1980; *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie*, 1981; *Družina profesora Piče. Národní muzeum a zlatý věk neprofesionální archeologie v Čechách*, 1993). Zčásti výsledkem těchto a mnoha dalších publikací je historická složka obsáhlého *Biografického slovníku českých, moravských a slezských archeologů* (2005), který ovšem zahrnuje i biogramy všech žijících aktivních archeologů a oborově jim blízkých pracovníků.

Dosud nově nezpracovaným dějinám své mateřské instituce věnoval knihy *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea* (2001) a *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti* (2007). Součástí této práce je i rehabilitace starých výzkumů pomocí archivních a sbírkových dokladů, jíž věnoval řadu prací. *Katastr nejstarších nálezů od 16. století zpracoval v knize *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie* (1992). Zatím poslední větší prací jsou *Dějiny výzkumu starší a střední doby kamenné (paleolitu a mezolitu) v českých zemích* (2008).

Od roku 1968 se zabýval také otázkami muzejnictví a muzeologií, kterým především byly věnovány jeho zahraniční studijní cesty a pobyty (Anglie 1968, 1969, Dánsko 1974, 1978, USA 1975). Pro archeology i jiné obory přednášel muzeologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FF UK) v letech 1968–1981 jako spolupracovník Střediska pro výuku muzeologie FF UK při Národním muzeu (znovu působí na FF UK od roku 2002), v letech 1969–1974 učil též muzeologii a archeologii na Univerzitě 17. listopadu v Praze, od 2001 archeologii na Vyšší odborné škole informačních služeb v Praze. Na řadě muzejních archeologických expozic se buď podílel (například expozici NM v Praze *Pravěké dějiny čs. území*, od roku 1966 dosud) nebo je sám autorsky připravil (Rokycany 1975, Mělník 1978 aj.) stejně jako četné výstavy, z nichž největší byly *Za památkami pravěku – 200 let české archeologie* (NM v zámku v Mělníce 1978–1980) nebo *150 let archeologie v NM* (1993). S muzejní prací souvisí i edice terminologických slovníků (*Archeologický slovník I. Kamenné*

artefakty (s Janem Hartlem, 1989), 2.1. *Kovové artefakty* (1992), 3. *Keramika a sklo* (1998), 4. *Kostěné artefakty* (2000).

Od roku 1977 vedl odbornou skupinu pro dějiny archeologie v Čs. společnosti archeologické při ČSAV (dnes Česká archeologická společnost – ČAS), v níž působí od roku 1966 (postupně výkonný tajemník, hospodář Hlavního výboru; redaktorem Zpráv ČSSA/ČAS a jejich doplňkové řady Supplément je od roku 1976 dosud). Od roku 1990 je jednak předsedou ČAS, jednak také předsedou Oborové komise muzejních archeologů ČR při Asociaci muzeí a galerií ČR. Působil také jako jednatel Společnosti přátel starožitností (1976–1979), tajemník sekce prehistorie a klasické archeologie Společnosti přátel NM a po roce 1990 je předsedou sekce prehistorie obnovené Společnosti NM. V letech 1990–1997 redigoval Sborník NM A–Historie, pro ČAS rediguje každoroční sborníky referátů o terénních akcích z kolokvií *Archeologické výzkumy v Čechách*.

Od roku 1974 popularizuje archeologii a její dějiny řadou knih úspěšných i v zahraničí (překlady do 12 jazyků vyšly ve 12 *zemích) a někdy nahrazujících čistě odbornou publikaci tam, kde z různých důvodů nebyla možná; z nich nejúspěšnější byly přehledy pravěkých dějin Československa (*Památky pravěku na území ČSSR*, 1974; *Od pěstního klínu k Přemyslově radlici*, 1981; slovník významných nemovitých objektů u nás (*Archeologické památky – Čechy-Morava-Slezsko* – s Eliškou Kazdovou a Janou Vignatiovou, 1993) i Evropy (*Za branou minulosti*, 1978) a tento směr vyvrcholil *Encyklopedií pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (se Zuzanou Sklenářovou a Miloslavem Slabinou, 2002). Nejúspěšnější byla kniha o vývoji různých aspektů lidské kultury v paleolitu, vydaná v letech 1985–1992 v 8 jazycích (5 francouzských vydání), bohužel ne česky. Dějinám naší a evropské archeologie byly věnovány zejména knihy *Učenci a pohané* (1974; rozšířeně *Archeologie a pohanský věk*, 2000), *Objevitelé zlatého věku* (1979), či *Z Čech do Pompejí* (1989). Ze speciálnějších námětů sledoval monograficky například megalitický fenomén v Evropě (*Tanec obrů*, 1996), odraz archeologických památek v lidové tvorbě (*Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklorní archeologie*, Praha 1999) či v české literatuře 18.–20. století (*Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku*, 2003). K této činnosti lze přičíst i vydané překlady z němčiny (Dietrich Kahlke, *Objevy ve čtyřech světadílech*, 1973), angličtiny (Leo Deuel, *Objevy z ptáčích perspektiv. Příběh letecké archeologie*, 1979) a ruštiny (Aleksandr Kondratov, *Vody a staletí*, 1981). Na řadě zejména naučných pořadů a filmů spolupracoval od 70. let s rozhlasem, televizí a filmem. (Bibliografie: *Archeologické rozhledy*, 50, 1998, 706–717.) Kontakt: PhDr. Karel Sklenář, DrSc., Česká archeologická společnost, Letenská 4, 118 01 Praha 1; e-mail: zuzana.blahova@ff.cuni.cz.

Skupnik, Jaroslav (19. 3. 1962, Karviná), český kulturní a sociální antropolog; odborný asistent *Ústavu etnologie Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1992 absolvoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v oboru etnologie (Mgr.), v roce 1998 ukončil tamtéž postgraduální studium (Dr., roku 1999 PhDr. a Ph.D.). Od roku 1996 je odborným asistentem Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde přednáší kulturní a sociální antropologii, antropologii příbuzenství, problematiku terénního výzkumu a etnografie. Pravidelně přednášel rovněž na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a na Fakultě humanitních studií Západočeské univerzity v Plzni. Je členem Pracovní skupiny pro otázky spojené s vytvářením Koncepce romské integrace Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity.

Absolvoval studijní a badatelské pobyty v USA (1992–1993 University of Massachusetts, Mount Holyoke College; 1994–1995 Kansas State University) a opakovaně v Polsku a na Slovensku a ve Velké Británii. V letech 1998–1999 prováděl antropologický terénní výzkum v romských osadách na Slovensku. Pro edici Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal 7. svazek *Manželství a sexualita z antropologické perspektivy* (2002) a 33. svazek *Kultury sexuality: Západ a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*

(2007). Autorsky se podílel na projektu **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, 1: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace* (2007). Věnoval se kritice biologizujících modelů lidského chování, zvláště pak v souvislosti s kulturními determinantami **příbuzenství, *manželství a *sexuality* (články Geny a metafory. Sexuální role v Západní společnosti – výsledek genetické determinace či metaforického uchopení reality? *Český lid*, roč. 82, 1995, č. 2, s.145–160; Příbuzenský výběr a etnografická data. *Český lid*, roč. 85, 1998, č. 3, s. 223–239, Sociobiologie: antropologická perspektiva. *Cargo*, 1999, č. 1, s. 67–69; Bezpředmětné průrvy a kulturní prosakování. *Cargo*, 1999, č. 3–4, s. 232–242; Je nesnadné vysvětlit je jinak: Iracionalita a nepochopení kulturně konstituovaných významů. *Český lid*, roč. 86, 1999, č. 4, s. 303–309); Čím vzniká manželství: romské a majoritní manželské alternativy. *Člověk a společnost*, 10:3, 2007, www.saske.sk/cas), publikuje studie zpracovávající jeho terénní výzkumy v romských osadách (Pohled z druhé strany potoka: Sociopsychologická dynamika marginalizovanosti. In: Scheffel, David – Mušinka, Alexander, ed., *Romská marginalita*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2004); Světy se zrcadlem. Marginalizace a integrace z hlediska psychosociologické dynamiky společnosti. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2007, 43:1:133–148). Je autorem textů v obrazové publikaci dokumentující život Romů – *Hermanovce* (New York: Trolley, 2003), stál u zrodu časopisu *Cargo (Časopis pro kulturní / sociální antropologii)*, věnuje se popularizaci kulturní a sociální antropologie (Česká televize, Rádio Svobodná Evropa). Kontakt: PhDr. Jaroslav Skupník, Ph.D., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: jaroslav.skupnik@ff.cuni.cz.

Smith, Adam (5. 6. 1723, Kirkcaldy, Skotsko – 17. 7. 1790, Londýn, Anglie), britský ekonom a filozof skotského původu; čelný představitel klasické politické ekonomie, zastánce hospodářské svobody a volné **konkurence*; jeden ze zakladatelů **liberalismu*. Odvozoval růst bohatství národa od velikosti trhu a dělby práce. Kritik merkantilistické doktríny obchodní bilance a stoupenec svobodného obchodu. **Národní hospodářství* chápal jako systém fungující na sledování individuálních zájmů a koordinovaný „neviditelnou rukou trhu“. Navzdory zažitým **stereotypům* nebyl Smith v absolutní **opozici* vůči funkcím státu; v určitých oblastech byla podle něj státní aktivita nutná a prospěšná. Dogmatická obhajoba až anarchistického **laissez-faire *kapitalismu* je mu tudíž připisována neprávem.

*Mravnost odvozoval z vrozených morálních citů vlastních psychice jednotlivce (teorie mravních citů). Ačkoliv by se mohlo zdát, že racionální sebe-zájem v prostředí trhu je přímým protikladem „sympatie“ jakožto základu morálky, Smith mezi nimi fundamentální opozici neviděl a předpokládal jejich vzájemné doplňování. Hlavní díla: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1761, česky: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, 2001), *The Theory of Moral Sentiments* (1759, česky: *Teorie mravních citů*, 2005)

Smith, Anthony D. (1928), anglický sociolog a antropolog; profesor na London School of Economics and Political Science; teoretik **nacionalismu*. Byl studentem Ernesta **Gellnera*, s nímž nicméně vedl rozsáhlé polemiky. Vůči extrémně modernistickému a marxistickému Gellnerově pojetí nacionalismu prosazoval umírněnou **verzi *primordialismu* nazývanou „*ethnosymbolismus*“. Smith zdůrazňoval, že moderní národní **ideologie* není zcela „vymyšlena“ z konjunkturálních instrumentálních důvodů, ale obvykle vychází z preexistující etnické paměti a historie.

*Moderní národy představují podle Smithe modifikaci starších etnických společenství, která nazývá *ethnies*, přičemž se ve svém díle pokusil systematicky studovat komplexní vztah mezi *ethnies* a moderním nacionalismem. *Ethnies* se změnily v národ v zásadě dvěma způsoby: aristokraticko/laterálním, nebo demoticko/vertikálním. V prvním případě například

francouzská *aristokracie šířila svoji elitní kulturu prostřednictvím byrokratických struktur mezi širší lidové vrstvy vznikajícího moderního *státu; v druhém případě čeští vzdělanci pocházející z politicky marginalizovaného etnika vytvořili a efektivně propagovali program národní revitalizace jako odpověď na začleňování do byrokratických struktur moderního státu, v jehož čele stály elity náležející k odlišnému etniku. Počátky nacionalismu Smith nalézá v průběhu *středověku a raného *novověku, i když neodmítá ani teze autorů, kteří přičítají společné národní povědomí již starověkým *Arménům, *Řekům a *Židům. Z díla: *Theories of Nationalism* (Teorie nacionalismu, 1971), *The Ethnic Origins of Nations* (Etnický původ národů, 1987), *Nations and Nationalism in a Global Era* (Národy a nacionalismus v globální době, 1995), *The Nation in History* (Národ v historii, 2000), *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity* (Vyvolení lidé: Posvátné prameny nacionální identity, 2003).

Smith, sir Grafton Elliot (15. 8. 1871, Grafton, New South Wales, Austrálie – 1. 1. 1937, Londýn, Anglie), australský anatom, archeolog a antropolog; představitel monodifuzionismu a heliotické školy. Spolu s Williamem Jamesem *Perrym vytvořil monodifuzionistickou *heliotickou teorii kultury, která předpokládá existenci jediného centra světové kultury (*invence a *originalita je podle obou autorů spíše výjimečným projevem lidského ducha), jímž byl starověký *Egypt; odtud se *objevy, *vynálezy a rozmanité dovednosti (*kult *Slunce, *lékařství, *mumifikace, *megalitické stavitelství atd.) šířily do jiných oblastí *Starého světa i *Nového světa.

Smith dále v duchu difuzionismu předpokládal, že se přejaté *kulturní prvky prolínaly s původními, a vytvářely tak nové *kulturní komplexy. Z díla: *The Ancient Egyptians and the Origin of Civilization* (Starověcí Egypťané a původ civilizace, 1911), *Evolution of Man: Essays* (Evoluce člověka: Eseje, 1924), *Human History* (1930, česky: *Dějiny člověka*. Praha: Jan Laichter, 1938), *The Diffusion of Culture* (Difuze kultury, 1933).

Smith, William Robertson (8. 11. 1846, Aberdeenshire, Skotsko – 31. 3. 1894, Cambridge, Anglie), skotský teolog, orientalista, arabista, *duchovní a antropolog; je pokládán za zakladatele sociologického výkladu náboženství. Byl vnukem čelného představitele skotského *osvícenství Williama Robertsona a blízkým přítelem Jamese George *Frazera. Vystudoval teologii na *univerzitách v Aberdeenu a Edinburghu a ve třidvaceti letech se stal profesorem hebrejštiny a Starého zákona na Free Church College v Aberdeenu a působil jako editor devátého vydání *Britské encyklopedie*. Ovlivnilo jej učení německého kritického a liberálního teologa Julia Wellhausena (1844–1918). Teologické spory jej přiměly opustit Free Church College, v říjnu 1883 se stal členem Trinity College v Cambridge a roku 1889 nastoupil po zesnulém Williamu Wrightovi (1830–1889) jako profesor arabštiny na Christ's College.

Ve studiích *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Příbuzenství a manželství rané Arábie, 1885) a *Lectures on the Religion of the Semites* (Pojednání o náboženství Semitů, 1889) se pokusil doložit, že archaické náboženství bylo důležitým nástrojem udržení společenské soudržnosti. Propagoval teorii *totemismu.

Sofferová, Olga (1942), americká antropologicky orientovaná archeoložka; profesorka na *univerzitě v Illinois. Zabývá se loveckými adaptacemi v Eurasii, zejména v Rusku, na Ukrajině a ve střední Evropě, včetně specifických technologických výzkumů *gravettieny Moravy (*keramika, *textil). Autorka syntetické studie o *mladém paleolitu Ruské roviny – *The Upper Paleolithic of the Central Russian Plain* (Mladý paleolit Středoruské plošiny, 1984) a editorka řady sborníků.

Sokol, Jan (18. 4. 1936, Praha), český filozof, historik, religionista, překladatel, politik; profesor filozofie na *Univerzitě Karlově v Praze. Ovlivněn zejména idejemi *personalismu a dílem Martina *Heideggera, Edmunda *Husserla, Karla *Jasperse, Jana *Patočky a dalších filozofů usiluje o sjednocující obraz člověka jako jedinečné osoby. Řadí se k předním představitelům současné české *fenomenologie a *filozofické antropologie. Vyučil se a

pracoval jako zlatník, později mechanik. V roce 1958 maturita v dálkovém studiu, od 1963 dálkové studium matematiky na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1964–1990 pracoval jako programátor, později vedoucí výzkumný pracovník ve Výzkumném ústav matematických strojů v Praze na vývoji základního programového vybavení počítačů. V tomto oboru publikoval několik knih a desítky odborných článků. V letech 1990–1992 byl poslancem Federálního shromáždění za *Občanské fórum a místopředsedou Sněmovny národů, předsedou poslaneckého klubu Občanského fóra a parlamentní delegace v Evropském parlamentu. V roce 1992 kandidoval do Federálního shromáždění za Občanské hnutí, 1996 do Senátu za *Křesťanskou a demokratickou unii – Českou stranu lidovou (KDU-ČSL). Od roku 1997 byl poradcem *ministra školství, od ledna do července 1998 ministrem školství České republiky, v roce 2003 koaličním kandidátem na prezidenta České republiky.

Od roku 1991 přednáší *filozofii, *antropologii a *religionistiku na Pedagogické a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a od roku 2000 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. V květnu 1993 obhájil diplomovou práci *Člověk a svět očima bible*, v březnu 1994 získal titul CSc. za práci *Mistr Eckhart a středověká mystika*, v dubnu 1995 titul doktora za práci *Malá filosofie člověka*. V únoru 1997 byl jmenován docentem filozofie (téma: *Čas a rytmus*), v letech 2000–2007 byl děkanem Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy (kterou spoluzaložil jako 17. fakultu Univerzity Karlovy). V listopadu 2000 byl jmenován profesorem, obor „Filozofie výchovy“. Spolupracoval na ekumenickém překladu *bible, přeložil řadu zejména filozofických knih a publikoval v mnoha časopisech. V sedmdesátých letech vedl různé bytové semináře (zejména seminář o Friedrichu Nietzscheovi, 1973–1982), v roce 1976 podepsal *Chartu 77 a publikoval v *samizdatu. Zabývá se hlavně fenomenologií, filozofickou antropologií, dějinami náboženství a překládáním z různých jazyků. V současné době přednáší „Úvod do filozofie“, kurzy „Moc, peníze a právo“, „Člověk jako osoba“, „Člověk a náboženství“ a vede interpretační semináře v různých jazycích. V roce 1993/1994 přednášel i na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, o rok později na Univerzitě Palackého v Olomouci, roku 1995 přednášel filozofii na Českém vysokém učení technickém v Praze a absolvoval též četné přednášky v cizině, zejména na evropská a filozofická témata.

V letech 1994–1997 byl předsedou Akademického senátu Pedagogické fakulty UK, členem Akademického senátu UK (1994–1996, 1999–2001), členem Vědecké rady Pedagogické fakulty UK, Fakulty sociálních věd UK, Institutu základů vzdělanosti UK, Centra pro teoretická studia AV a UK, Centra biblických studií v Praze, *Masarykovy univerzity v Brně a UNESCO-College Goerlitz. Od roku 2002 je členem předsednictva Grantové agentury České republiky, 1998–2002 předseda sekce vzdělávání České komise pro UNESCO, člen Správní rady Masarykovy univerzity v Brně, Sněmu a Dozorčí rady AV ČR (1998–2002), člen České pobočky Římského klubu. Místopředseda správní rady International Bureau of Education (UNESCO) v Ženevě. Člen redakční rady *Jahrbuch für Erziehungsphilosophie* (Berlín) a *Neuro-Endocrinology Letters* (Stockholm), Regionální rady *Social Sciences Research Council* (New York, 1995–1998) a sdružení *Artes Liberales* (New York – Budapešť).

Hlavní knižní publikace z poslední doby: *Filozofická antropologie: Člověk jako osoba*, druhé, rozšířené vydání, Praha: Portál, 2002; *Malá filosofie člověka – Slovník filozofických pojmů*, čtvrté, upravené vydání, Praha: Vyšehrad, 2004; *Občanské minimum*, Praha: Tauris, 2002 (s Markem Mičienkou a Věrou Jiráskovou); *Antropologie a etika*, Praha: Triton, 2003 (se Zdeňkem Pincem). Kontakt: Prof. Jan Sokol, Ph.D., CSc., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, e-mail: jan.sokol@fhs.cuni.cz.

Sontagová, Susan (16. 1. 1933, New York, USA – 28. 12. 2004, New York, USA), americká kulturoložka, literární teoretička a filozofka. Do obecnějšího povědomí se dostala

zejména jako představitelka radikálního postmoderního (*postmodernismus) pojetí *estetiky. Zasadila se o autonomní postavení umění v komplexu sociálních aktivit člověka a odmítala rozlišovat mezi tzv. vysokým a lidovým (populárním) uměním. Důraz kladla na happeningy, veřejné projekty, ničení klasických *kánonů umění a konvencí v uměleckém projevu i při vnímání umění. V 60. letech 20. století se výrazně angažovala v protiválečném hnutí (proti válce USA ve Vietnamu) a z tohoto období načerpala inspiraci pro rozšíření svého postoje na všechny *symboly a *metafory násilí, včetně metafor dosud neléčitelných nemocí. V této závěrečné fázi svého díla začala oproti svým původním intencím formulovat normativní kritéria estetična a literatury, kvůli kterým bývá v současnosti někdy považována za představitelku kulturního elitářství.

Soukup, Martin (26. 3. 1977, Praha), český biokulturolog, sociální a kulturní antropolog. Středoškolské vzdělání získal v oboru elektrotechnika se zaměřením na číslicovou a řídicí techniku, poté absolvoval obor *kulturologie na *Katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Působí na Katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a na Pražské vysoké škole psychosociálních studií. Je členem American Anthropological Association a Human Behavior and Evolution Society. Během studijního pobytu na *Papui-Nové Guineji v roce 2009 provedl antropologické sondy ve vesnicích *Wanang (provincie Madang), *Kegelsugel (provincie Chimbu) a *Yawan (provincie Morobe).

Hlavní odbornou pozornost zaměřil na *biokulturologii a na *evoluční modely kultury, které jsou vytvářeny v rámci *evolučních sociálních věd. Kontakt: PhDr. Martin Soukup, Ph.D., Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: martin@orloj.cz.

Soukup, Václav (31. 8. 1957, Mariánské Lázně), český kulturolog a kulturní antropolog; od roku 1983 působí na *Katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. Předmětem jeho vědecko-výzkumného zájmu jsou dějiny a metodologie *sociokulturní antropologie, integrální *teorie kultury, *paleoantropologie a *biokulturologie. Patří k průkopníkům mezioborově koncipované vědy o *kultuře v českém prostředí. V roce 1991 společně se sociologem Martinem *Matějí a kulturní ekoložkou Jitkou *Ortovou založil na Katedře teorie kultury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze nový studijní obor – *kulturologii. Jedná se o původní český projekt aspirující na vybudování interdisciplinární báze výzkumů člověka, společnosti a kultury. V průběhu následujících let se systematicky věnoval budování základů kulturologie a výuce *kulturní antropologie, jejíž výuku zajišťoval kromě kmenové Katedry teorie kultury, také pro katedry psychologie a pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

V první polovině 90. let úzce spolupracoval se Sociologickým ústavem AV ČR na projektu *Velkého sociologického slovníku* (1996), pro který vytvořil základní hesla pokrývající tematické okruhy *antropologie, teorie kultury a kulturologie. V roce 1999 se jako člen realizačního týmu za Českou republiku podílel na přípravě IV. Mezinárodního kongresu Aleše Hrdličky World Anthropology at the Turn of the Centuries. Průběžně publikoval řadu teoretických článků, studií a učebnic věnovaných antropologické teorii kultury a dějinám anglosaské antropologie. Mezi nejdůležitější z nich patří knihy *Americká kulturní antropologie, I.–II.* (1992), *Sociální a kulturní antropologie* (1993, 2000), *Dějiny sociální a kulturní antropologie* (1994, 1996), *Přehled antropologických teorií kultury* (2000, 2009). Své teoretické a pedagogické aspirace na zpracování původní české práce věnované biologické a sociokulturní antropologii završil vydáním encyklopedicky koncipované knihy *Dějiny antropologie (Encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie)* (2004), která byla oceněna Cenou rektora Univerzity Karlovy jako nejlepší publikace v oblasti společenských věd za rok 2004. Paralelně s akademickou výukou působil jako člen (spoluřešitel grantů) výzkumného týmu Katedry

teorie kultury. Účastnil se řady dlouhodobých empirických sociokulturních výzkumů městských lokálních kultur (Blatná, Břeclav, Český Krumlov, Mikulov, Nové Město nad Metují, Pardubice, Praha, Teplice, Velké Meziříčí, Žďár nad Sázavou aj.). Je spoluautorem závěrečných zpráv a souhrnných studií, které vznikly na základě vědeckých grantů: *Funkce lokální kultury v inovaci životního stylu* (1995), *Kulturní a sociální změny v lokální společnosti* (1998), *Sociokulturní potenciál a vzdělanost v procesu revitalizace lokální společnosti* (1998) a *Globální a lokální kultura* (2004). Zvláštní pozornost v těchto výzkumech věnoval tradičním problémovým okruhům sociokulturní antropologie – výzkumu *subkultur, etnických skupin a sociokulturní transformaci institucí. Již v polovině 90. let 20. století zahájil dlouhodobou spolupráci s archeology, fyzickými antropology, primatologií a paleoantropologií na rozsáhlém díle, které je věnováno evoluci člověka a kultury v biokulturní perspektivě. Výsledky tohoto projektu budou publikovány v knize *Základy biokulturologie*, kterou připravuje k vydání v Nakladatelství Karolinum (Univerzita Karlova v Praze).

V současné době působí ve funkci zástupce vedoucího Katedry teorie kultury a zástupce vedoucího oborové rady doktorského studijního programu Obecná teorie a dějiny umění a kultury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Je laureátem *Ceny zakladatele Antropologického ústavu prof. MUDr. et PhDr. Vojtěcha Suka, DrSc. (2009). Kontakt: PhDr. Václav Soukup, CSc., Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: Vaclav.Soukup@ff.cuni.cz.

Soustelle, Jacques (3. 2. 1912, Montpellier, Francie – 6. 8. 1990, Neuilly-sur-Seine, Francie), francouzský antropolog, etnolog, amerikanista a politik; jeden z nejvýznamnějších znalců předkolumbovského Mexika. Od roku 1937 vedl s Paulem Rivetem Musée de l'Homme v Paříži, vyučoval na vysokých školách. Z díla: *La vie quotidienne des Aztèques à la veille de la conquête espagnole* (Každodenní život Aztéků v předvečer španělské conquisty, 1955), *Les Quatre Soleils: Souvenirs et réflexions d'un ethnologue au Mexique* (1967, česky: *Čtvero Sluncí: Mexické vzpomínky a úvahy jednoho etnologa*, 2000), *Les Aztèques* (Aztékové, 1970).

Spencer, Herbert (27. 4. 1820, Derby, Anglie – 8. 12. 1903, Brighton, Anglie), anglický filozof a sociolog; spoluvůrce *pozitivismu, spoluzakladatel *sociologie, kterou vybudoval na principech *evolucionismu, *naturalismu a organicismu. Vytvořil *klasifikaci *společnosti (jednoduché, složité, podvojně složité a trojitě složité) a *typologii společnosti (vojenské a průmyslové). Systematicky se zabýval společenskými institucemi, které rozdělil na domácí, obřadní, politické, církevní, profesionální a průmyslové. Obvykle je považován za jednoho z ideových otců *sociálního darwinismu. Spencer ovšem nebyl darwinista, o Darwinovu teorii se opíral jen částečně. Je autorem slovního spojení „přežití nejzdatnějších“ (v anglickém originálu: *survival of the fittest*), s nímž operoval v díle *Principles of Biology* (Základy biologie, 1864) a které v pátém vydání *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (O původu druhů přirozeným výběrem aneb zachování zvýhodněných odrůd v boji o život; nejnovější české vydání: *O vzniku druhů přírodním výběrem*. Praha: Academia, 2007) druhů přejal i Charles *Darwin. Není bez zajímavosti, že to byl spoluobjevitel *přirozeného výběru Alfred Russel *Wallace (1823–1913), kdo Darwinovi doporučoval slovní spojení „přežití nejzdatnějších“ jako vhodnou zkratku pro přirozený výběr.

Spencer byl ovlivněn četbou teorie *biologické evoluce Jeana *Lamarcka (1744–1829). Na základě této teorie Spencer tvrdil, že se během *evoluce nemění jen morfologie a fyziologie organismů, ale také jejich mentální a duševní konfigurace, a to z toho důvodu, že morfologická a fyziologická změna je provázána změnou vzorců chování. V roce 1855 publikoval práci *Principles of Psychology* (Základy psychologie), v níž tvrdil, že *duši lze porozumět jenom výzkumem její evoluce. Evoluce myslí ve všech jejích podobách začíná u percepce, která se mění od homogenosti k heterogenosti, jinými slovy od

nediferencovanosti *reflexů ke komplexním stavům paměti, rozumu a vědomí. Jeho představa evoluce myslí probíhá obdobně jako evoluce organismů směrem ke specializovanosti tělesných orgánů a jejich funkcí. Ve své práci *Principles of Sociology* (Základy sociologie, 1876–1896) rozpracoval organickou teorii *společnosti, kterou pojal jako vyšší stadium vývoje *přírody. Vývoj společnosti se podle něj odehrává na základě stejných zákonitostí jako růst přírodních komplexních systémů, protože „zásada zdatnosti“ je hlavním principem formujícím společnost. Spencer tak aplikoval teorii biologické evoluce nejen na živočišné druhy (včetně člověka), ale také na společnost, neboť byl přesvědčen o jednotě vývoje přírodních a sociálních systémů. Nicméně Spencerovy sociální názory jsou dávány do souvislosti se *sociálním darwinismem. Spencer prosazoval politiku *laissez faire, laissez passer („nechte věcem volný průběh“) – stát má nechat sociálním procesům volný, přirozený průchod. Podle Spencerovy varianty „sociálního lamarckismu“ nebyla eliminace slabých v „boji o život“ smyslem politiky laissez faire. Ze zkušenosti utrpení mají slabší čerpat podněty k rozvoji získaných schopností a dispozic, jimiž se stanou „zdatnější“ v boji o život.

Herbert Spencer patřil k nejvýznamnějším myslitelům viktoriánské Anglie. V devadesátých letech 19. století byl *lamarckismus vážně zpochybněn Weismennovým objevem „zárodečné plasmu“ a s ním vlastně i Spencerovy spekulace. Nadále však byla Spencerovým sociálněpolitickým názorům věnována velká pozornost. Ve Velké Británii však byl uznáván méně než ve Spojených státech amerických, kde jeho spisy vycházely ve velkých nákladech. Z amerických myslitelů asi nejvíce ovlivnil Williama Grahama Sumnera (1840–1910), jednoho ze zakladatelů americké sociologie, a sociologa Franklina Henryho Giddingse (1855–1931).

Spengler, Oswald Arnold Gottfried (29. 5. 1880, Blankenburg, Německo – 8. 5. 1936, Mnichov, Německo), německý filozof dějin a *kultury. Spengler studoval na *univerzitách v Mnichově, Berlíně a Halle; během studií se zaměřil především na klasická studia, matematiku a přírodní vědy, získal také rozsáhlé znalosti v uměnovědách. Jeho později vypracovaná *filozofie dějin nese zřetelné vlivy díly Immanuela *Kanta (1724–1804), Johanna Wolfganga von *Goetha (1749–1832) a Friedricha *Nietzscheho (1844–1900).

Ve svém hlavním díle *Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte* (Soumrak Západu: Nástin morfologie dějin, 1918 [1. díl], 1922 [2. díl]) postuloval rozdělení *dějin do organicistického vývoje jednotlivých kultur, v podstatě na sobě nezávislých, které vznikají, vyvíjejí se a umírají jako organismy. Neexistují dějiny lidstva, existují pouze dějiny jednotlivých kultur („žádné měnicí se lidstvo“). V prvním díle (s podtitulem *Gestalt und Wirklichkeit* [Celek a skutečnost]) formuloval obecné principy světových dějin jako vzniku, zrání a stárnutí kultur a jejich smrt v *civilizacích. V druhém díle (s podtitulem *Welthistorische Perspektiven* [Světodějinné vyhlídky]) se zabýval otázkami kultur a vztahy mezi nimi; detailní pozornost věnoval problematice *měst, *národů, *ras, *státu, hospodářství a *techniky.

Světové dějiny jsou podle Spenglera dějinami kultur; rozlišil osm „velkých (vysokých) kultur“ (*hohe Kulturen*), které jsou hlavními nositelkami světových dějin – indickou, babylonskou, egyptskou, čínskou, mexickou (maysko-aztéckou), arabskou, klasickou (řecko-římskou) a kulturu *Západu. Kultury nevyrostají jedna z druhé, nelze jednu z druhé kauzálně odvodit. Sledoval *analogie vývoje velkých kultur, a to s ohledem na povahu *práva, *umění, hospodářství, *náboženství, *filozofie apod. Na historických faktech provedl komparativní studii podmínek vzniku kultur, jejich zrání a zániku v civilizaci. Každá kultura má „duši“, která čerpá sílu z lůna mateřské země; všechny vnější formy a projevy kultury jsou výrazem této duše. Antická kultura je apollinská, arabská kultura magická a kultura Západu faustovská. V kultuře Západu rozlišil dvě kontrastní osudové *ideje a linie – psychické konfigurace západních dějin: apollinskou klasického světa a faustovskou světa moderního. Apollinský člověk žil podle něho v uspořádaném *kosmu, který harmonicky korespondoval se stavem

jeho *duše; snažil se doložit, že západní „faustovská“ kultura dospěla do stadia nehybnosti a spěje k zániku. Tato „konfiguracionistická idea“ inspirovala americkou kulturní antropoložku Ruth Fulton *Benedictovou (1887–1948), která stála u zrodu *konfiguracionismu.

Svět můžeme podle Spenglera studovat jako *přírodu, přičemž poznatky o ní získáváme prostřednictvím vědecké zkušenosti. Svět lze zkoumat také jako dějiny; předmětem zájmu se v tomto případě stává *člověk, jehož zkoumáme prostřednictvím životní zkušenosti. Všechny způsoby pochopení světa označil Spengler jako morfologie, přičemž rozlišoval systematiku, která je mechanickou morfologií odhalující zákony a kauzální vztahy. Fyziognomie je pak rozšířená morfologie, která je v jeho pojetí vědou, jež se systematicky zabývá morfologií organického, zejména morfologií dějin a života. Fyziognomika je podle něj uměním portrétu – každou epochu dějin kultury lze vyjádřit pomocí portrétu: epochám kultury Západu odpovídají například portréty Cervantesova Dona Quijota či Goethova Werthera, portrétem celé kultury Západu je Faust, který ztělesňuje touhu lidí kultury Západu po nekonečnu a dálkách. Výrazem faustovské duše kultury Západu je například *architektura *gotiky. Spengler rozlišil kulturu a civilizaci. Pojmy kultury a civilizace však jednoznačně nedefinoval. Civilizaci chápal jako konečnou, agonickou fázi vývoje kultury. Charakteristickými znaky civilizace jsou například velkoměsta, masy, peníze a sport. Civilizace je nevyhnutelným osudem každé kultury („Každá kultura má svou civilizaci“). Proměna kultury v civilizaci se odehrála například ve 4. století n. l. v *antice („řecká duše a římský intelekt, tak se liší kultura a civilizace“) a odehrává se v současnosti na Západě (současností rozuměl období od roku 1800 až minimálně do roku 2000).

Dílo *Der Untergang des Abendlandes* získalo velký čtenářský ohlas, odborná veřejnost ovšem kriticky reagovala zejména na četné faktické autorovy chyby, svévolné zacházení s fakty a chybějící odkazy na prameny. K dalším významným Spenglerovým dílům se řadí *Der Mensch und die Technik: Beitrag zu einer Philosophie des Lebens* (1931, česky: *Člověk a technika: Příspěvek k jedné filozofii života*. Praha: Neklan 1997), v němž reflektoval místo techniky v současném světě. Opakoval zde některé argumenty ze Soumraku Západu a kritizoval materiální pokrok a mechanizaci světa a života. V díle *Jahre der Entscheidung: Deutschland und die weltgeschichtliche Entwicklung* (Léta rozhodování: Německo a světodějinný rozvoj, 1933) odmítl doktrínu rasové čistoty („rasová čistota je tvář v tvář skutečnosti směšné slovo“). Kromě toho varoval před porážkou Německa zahraničními silami.

Spinoza, Baruch (latinsky Benedictus, 24. 11. 1632, Amsterdam, Nizozemsko – 21. 2. 1677, Haag, Nizozemsko), nizozemský filozof a etik; významný představitel novověké *metafyziky a *panteismu. Kriticky rozvinul *Descartovy ideje o dvou *substancích (*res cogitans*, „duch“ a *res extensa*, „materie“), avšak Descartova východiska nahradil panteistickým monismem. Své učení vyložil ve spisu *Ethica Ordine Geometrico Demonstrata* (Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii, 1677, vydáno posmrtně); v němž etiku budoval „způsobem geometrickým“ (*more geometrico*). Základem *přírody mu byla jednotná substance, jež je „příčinou sebe sama“ (*causa sui*), věčná, nekonečná a totožná s Bohem. *Svět není nic jiného, než jak *Bůh (*Deus*) existuje, a člověk není nic jiného, než jak Bůh myslí. Substance (chápaná jako „příroda tvořící“) má nekonečné množství *atributů, které mají své individuální konečné projevy – mody (chápané jako „příroda stvořená“).

Také člověka uvažuje Spinoza jako stav (modus) složený ze dvou atributů – rozprostraněnosti a myšlení. Jiné atributy člověku přístupné nejsou, a protože ve světě panuje příčinná nutnost, „jedná člověk jako kámen vržený do vzduchu, který ‚myslí‘, že svobodně padá“. Mravní svoboda člověka proto spočívá v přijetí přirozené nutnosti a *rozum pak spadá v jedno s vůlí. Společenské *zákony vyvozoval z neměnné *lidské přirozenosti, což vyložil v anonymně vydaném díle *Tractatus Theologico-Politicus* (Teologicko-politický traktát, 1670). Nabádá, že *stát má vést občany k rozumnému životu, aby své síly nemarnili ve zlobě

a klamu. Základem sebezachování státu je poskytovat lidem svobodu v myšlení i *názorech. *Náboženství je Spinozovi výrazem strachu, a v církvi pak spatřoval přirozeného spojence *monarchie. Uznával však pravé náboženství, založené na filozofickém poznání, přičemž položil základy kritického zkoumání *bible. Spinozovy myšlenky ovlivnily *osvícenství, francouzský materialismus i německé myšlení, v novější době se k jeho odkazu hlásili například Albert *Einstein nebo český filozof František Krejčí (1858–1934).

Steward, Julian Haynes (31. 1. 1902, Washington, D. C., USA – 6. 2. 1972, Urbana, Illinois, USA), americký antropolog. Spolu s Leslie *Whitem (1900–1975) patří k nejvýznamnějším tvůrcům *neoevolucionismu v *antropologii; Steward významně přispěl k rozvoji antropologie, a to zejména vlastní koncepcí *kulturní ekologie, kterou pojal jako metodu výzkumu, takže se lišila od již zavedeného oboru kulturní ekologie. Steward studoval na Cornelově univerzitě (BA 1925) a následně na Kalifornské univerzitě, kde v roce 1931 obhájil doktorát. Studoval u Boasových žáků Alfreda Luise *Kroebera (1876–1960) a Roberta *Lowieho (1883–1957), svými názory se však od Boasovy školy zásadně odklonil.

Steward podnikl tři velké terénní výzkumy. V letech 1930–1933 se účastnil archeologických výzkumů na jihozápadě Spojených států; v letech 1934–1935 podnikl terénní výzkum u *Šošonů; v letech 1948–1949 uskutečnil rozsáhlý výzkum v Puerto Rico. Od roku 1935 působil v Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, kde řídil přípravu sedmisvazkového díla *Handbook of South American Indians* (Příručka jihoamerických indiánů, 1946–1959). V letech 1946 až 1952 působil na Kolumbijské univerzitě, kde u něho studovali budoucí významní američtí antropologové: Stanley Diamond (1922–1991), Marvin *Harris (1927–2001), Sidney Mintz (narozen 1922), Robert *Murphy (1924–1990), Marshall *Sahlins (narozen 1930), Elman Rogers *Service (1915–1996), Eric Wolf (1923–1999). Během svého působení na Kolumbijské univerzitě uskutečnil terénní výzkum v Puerto Rico, na němž se podílela řada jeho studentů. V jeho průběhu aspiroval na aplikování své metody kulturní ekologie při výzkumu různých lokálních kultur. Výsledkem výzkumu je dílo *The People of Puerto Rico* (Portorikánci, 1956).

Své teoretické názory Steward představil hlavně v díle *Theory of Cultural Change: The Methodology of Multilinear Evolution* (Teorie kulturní změny: Metodologie multilineární evoluce, 1955), v němž položil základy kulturní ekologie. Při koncipování kulturní ekologie vycházel především ze svého výzkumu Šošonů. Kulturní ekologii vymezil jako metodu identifikující způsoby, kterými je *kulturní změna vyvolávána adaptací na prostředí. Kulturní ekologie je ve Stewardově pojetí studiem poměrů mezi *technologii, přírodními zdroji a způsobem výroby: aplikují-li se dostupné technologie na přírodní zdroje, vznikají meze možností organizace práce, která pak ovlivňuje další sociální instituce. Podle Stewarda má kulturně ekologický výzkum tři základní fáze: analýzu vztahu technologie a přírodního prostředí, analýzu *vzorců chování souvisejících s využíváním technologie, analýzu vlivů těchto vzorců chování na ostatní aspekty kultury. Steward buduje kulturní ekologii od konceptu *kulturního jádra (v originálu: *culture core*), které definuje jako konstelaci rysů velmi úzce svázaných se subsistenčními aktivitami a ekonomickým uspořádáním kultury. Součástí kulturního jádra jsou také sociální, politické a náboženské vzory s těsným vztahem k uvedenému uspořádání kultury. Kulturní jádro je obklopeno sekundárními rysy, jež jsou výsledkem převážně kulturně historických procesů, zejména pak *difuze a *invence/inovace, a nejsou přímým výsledkem *kulturní adaptace. Kultury s podobným kulturním jádrem se liší zejména svými sekundárními rysy. Ke kulturním proměnám v kulturním jádře dochází hlavně v souvislosti s rozvojem technologie a se změnami způsobů výroby.

Steward pracoval s modelem multilineární evoluce: evoluce kultury probíhá v mnoha liniích, a to vlivem povahy *ekosystému a dalších faktorů, které působí na kulturu. Steward nabyt přesvědčení, že jisté základní typy kultury se mohou rozvinout podobnými způsoby za podobných podmínek, ale že několik konkrétních aspektů kultury se bude objevovat u všech

lidských skupin v pravidelných sekvencích. Model multilineární evoluce vytvořil pomocí konceptů úrovně sociokulturní integrace, kulturního areálu a *kulturního typu. Navázal na koncepci kulturních areálů, kterou již před ním rozpracovali američtí kulturní antropologové Clark David *Wissler (1870–1947) a Alfred Luis Kroeber. Podle Stewarda se budou kultury v jednom kulturním areálu podobat svými kulturními jádry, protože koexistují v podobných ekosystémech, a svými sekundárními rysy, protože jsou ve vzájemném kontaktu. Vývoj kultury se projevuje nárůstem komplexity kultury, kterou lze uchopit pomocí koncepce úrovně sociokulturní integrace (v originálu: *levels of sociocultural integration*). Úrovně představují kvalitativní rozdíly mezi způsoby sociálního uspořádání v *čase. Na základě studia řady kmenů například rozlišil dvě úrovně sociokulturní integrace *tlupy (skupiny): patrilineární tlupu a smíšenou loveckou skupinu (v originálu: *composite hunting band*). Smíšené lovecké tlupy jsou širší než patrilineární a orientují se na *lov větších zvířat. Kombinace charakteru kulturního jádra a úrovně sociokulturní integrace mu umožňuje uvažovat o kulturních typech jako klasifikačním nástroji kultur v čase a *prostoru.

Stingl, Miloslav (19. 12. 1930, Bílina) český cestovatel, etnograf a spisovatel; odborník na indiánské a oceánské kultury; čestný náčelník indiánského kmene Kikapú (Kickapoo). Po absolvování reálného gymnázia v Karlových Varech studoval v letech 1950–1954 mezinárodní právo na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1956 zahájil studia *etnografie a *folkloristiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1960–1962 působil jako odborný asistent geografie na Pedagogickém institutu v Karlových Varech a v letech 1962–1972 jako odborný pracovník oddělení rozvojových zemí v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze. Od roku 1972 se věnuje výhradně badatelské a literární činnosti. Stinglova výzkumná činnost v oblasti mimoevropské etnografie zahrnuje zejména původní obyvatelé Ameriky a *Oceánie. V zahraničí strávil více než 20 let svého života mezi *indiány a *Polynésany, jejichž způsob života studoval. Uskutečnil 14 cest kolem světa a navštívil přibližně 150 států.

Stinglův literární debut představuje publikace *Hvězdy a lidé: Repertoárový sborník* (1962). V knize *Indiáni bez tomahavků* (1966) se zaměřil na předkolumbovskou Ameriku a vznik a vývoj *kultur *indiánských etnik až po současnost. Indiánské formy sportů a her uvedl v díle *Indiánský běžec* (1969). V knize *Indiáni na válečné stezce: 30 příběhů o nejslavnějších indiánských bojovnících a nejdůležitějších indiánských válkách* (1969) věnoval pozornost zápasu severoamerických indiánů o svobodný život v jejich zemi a zároveň předložil bohatou mozaiku bojových a mírových událostí mezi indiánskými náčelníky a bílými dobyteli. Své putování mayskými archeologickými lokalitami zachytil v publikaci *Za poklady mayských měst* (1969, 2. přepracované vydání *Tajemství indiánských pyramid*, 1974). Nejrozsáhlejší Stinglovo dílo tvoří cestopisná tetralogie z kulturní oblasti Oceánie. V prvním autonomním díle *Ostrový lidojedů* (1970) věnoval pozornost oblasti *Melanésie a v publikaci *Poslední ráj: Polynésie mezi včerejškem a zítřkem* (1974) oblasti *Polynésie. Následující dva svazky *Neznámou Mikronésii* (1976) a *Očarovaná Havaj* (1981) vycházejí z jeho cest v oblasti Tichomoří. K oblasti Polynésie se znovu vrátil v publikaci *Vládcové jižních moří: Záhady a zázraky Polynésie* (1996). Historii válek původního obyvatelstva proti koloniálnímu útlaku zaznamenal v díle *Indiánský oheň: Cesta Latinskou Amerikou po stopách nejdůležitějších indiánských válek a nejstatečnějších indiánských bojovníků* (1977). Stingl se zaměřil také na peruánskou kulturu v publikaci *Uctívači hvězd: Po stopách ztracených peruánských říší* (1980) a inckou kulturu v knize *Indiáni zlatého Slunce: Život, zázraky a záhady říše Inků* (2003). Publikace *Černí bohové Ameriky: Kapitoly o kultuře a dějinách Afroameričanů Latinské Ameriky a karibské oblasti* (1992) zahrnuje vyprávění o kulturách černochů Latinské Ameriky a karibské oblasti. V knize *Sex v pěti dílech světa aneb Cestopis časem a prostorem tělesné lásky* (2006) čerpal z vlastních cestovatelských zkušeností, v jejichž průběhu zaznamenal mnohá podání milostných a sexuálních praktik na pěti kontinentech.

Miloslav Stingl je autorem třiceti populárně naučných a cestopisných knih, přeložených do třiceti jazyků, a článků v tuzemských i zahraničních časopisech. Jeho cestopisy a literatura faktu se vyznačují schopností sloučit encyklopedické znalosti mnoha oborů s uměním revitalizace dávných lidských osudů a událostí. Natočil desítky cestopisných filmů a reportáží. Vystupuje v různých médiích a spolupracoval s Československým rozhlasem, který vysílal jeho rozhlasové hry, například *Želva s flétnou* (1961) nebo *Ztracený Eskymák* (1976) a adaptaci inckého dramatu *Apu-Ollantay* (viz *Ollantay).

Stloukal, Milan (10. 6. 1931, Praha), český antropolog a historik. Studoval na Přírodovědecké (tehdy Biologické) fakultě *Univerzity Karlovy v Praze *antropologii (ukončil 1957) a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy *prehistorii (promoce 1962), kandidaturu z oboru antropologie získal 1962. Po absolvování studia antropologie nastoupil v roce 1957 jako antropolog v Archeologickém ústavu ČSAV v Brně a pracoval zde až do roku 1969, kdy přešel do Národního muzea v Praze. Zde byl zařazen zprvu jako vědecký pracovník *Antropologického oddělení, od roku 1974 jako vedoucí tohoto oddělení, po listopadu 1989 byl jmenován ředitelem Přírodovědeckého muzea Národního muzea a v únoru 1991 generálním ředitelem Národního muzea. V této funkci setrval až do odchodu do důchodu v prosinci 2001, od té doby pokračuje v práci v Antropologickém oddělení. V prosinci 1990 získal titul doktora věd a v roce 1991 byl habilitován na Přírodovědecké fakultě UK pro obor antropologie. Externě přednášel po řadu let Úvod do antropologie studentům prehistorie a klasické archeologie na Filozofické fakultě UK a Historickou antropologii posluchačům antropologie Přírodovědecké fakulty UK.

Od nástupu do Archeologického ústavu ČSAV v Brně se věnoval zpracování koster a žárových pohřbů z archeologických výzkumů, zprvu jen z působnosti brněnského ústavu, ale později i z výzkumů jiných institucí, zejména slovenských. Šlo o nálezy z období od *neolitu až po *středověk, ale největší množství činily nálezy z doby *Velkomoravské říše, tedy z 9. století. Jádrem tohoto výzkumu tvořila rozsáhlá pohřebiště na hradišti v Mikulčicích, z velkých souborů (často ve spolupráci s Hanou Hanákovou) však zaslouží pozornost i zpracování koster z Abrahámu, Bešeňova, Čakajovců, Ducového, Holiar, Holubic, Josefova, Nitry, Nových Zámek, Pobedimi, Prahy (u *kostela sv. Benedikta), Rajhradu, Virtu, Želovců a z dalších lokalit. Rozsáhlé soubory si přímo vynutily zhodnocení demografických dat, uvedení paleodemografie do české antropologické literatury a publikací mnoha studií. Z tohoto pohledu bylo také prostudováno větší množství souborů z žárových pohřebišť. Zpracování paleopatologických nálezů vedlo k dlouholeté spolupráci s profesorem Lubošem Vyhnánkem. Spolupracoval a společně publikoval s antropology a archeology v Maďarsku (Budapešť, Szeged), Německu (Berlín, Mohuč), Polsku (Białystok, Poznaň, Varšava, Vratislav), Rakousku (Vídeň) a v dalších *zemích. Je autorem více než 400 publikací, vědeckých prací, populárních a jiných článků: Hanáková, Hana – Stloukal, Milan, *Staroslovanské pohřebiště v Josefově*, 1966; Stloukal, Milan – Vyhnánek, Luboš, *Slované z velkomoravských Mikulčic*, 1976; Horská, Pavla – Kučera, Milan – Maur, Eduard – Stloukal, Milan, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, 1990; Stloukal, Milan – Dobisíková, Miluše – Kuželka, Vítězslav – Stránská, Petra – Velemínský, Petr – Vyhnánek, Luboš – Zvára, Karel, *Antropologie: Příručka pro studium kostry*, 1999. Od založení byl členem *Antropologické společnosti a zastával různé funkce ve výboru, od roku 1989 byl jejím předsedou a pak po jejím rozdělení až do roku 1995 předsedou *České společnosti antropologické, je čestným členem Naturhistorisches Museum in Wien, jeho práce v oboru byla oceněna *Pamětní medailí dr. Aleše Hrdličky. Kontakt: Doc. RNDr. Milan Stloukal, DrSc., Antropologické oddělení Národního muzea, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1, e-mail: milan.stloukal@nm.cz; Křížkovského 1, 130 00 Praha 3.

Stringer, Christopher B. (31. 12. 1947, East Ham, Londýn, Velká Británie), britský paleoantropolog; kurátor Přírodovědeckého muzea v Londýně. Je autorem a hlavním

protagonistou teorie o africkém původu moderního člověka; publikoval rovněž jako autor či spoluautor několik knih o *neandertálcích. Zpočátku se jeho *názor „teorie vytěšňování“ („Replacement Theory“), bohužel formulovaný dosti zjednodušeně a neprozíravě, setkal s rozporuplnými reakcemi. Na toto téma bylo natočeno několik filmů a napsány dokonce i romány popisující likvidaci „brutálních neandertálců ušlechtilými kromaňonci“ (což ve skutečnosti nebyl Stringerův názor), vědecká komunita však reagovala poměrně chladně a preferovala konzistentnější teorii Güntera Bräuera „Out of Africa“. Později Chris Stringer svoji teorii výrazně zlepšil a propracoval. Z díla: *The Complete World of Human Evolution* (Úplný svět lidské evoluce, 2005, s Peterem Andrewsem).

Strouhal, Eugen (24. 1. 1931, Praha), český antropolog, paleopatolog a archeolog; emeritní profesor Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. Je absolventem Fakulty všeobecného lékařství UK (1956) a Filozoficko-historické fakulty UK (1959). Externí aspiranturu z fyzické antropologie dokončil na Přírodovědecké fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě (1968). Praktické medicíně se věnoval jen krátce (Kardiologický ústav Františkovy Lázně, Endokrinologický ústav Praha). Tři roky pracoval jako odborný asistent v Ústavu lékařské biologie Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni, osm let jako odborný, později vědecký pracovník Československého (*Českého) egyptologického ústavu Univerzity Karlovy v Praze a Káhiře. Od roku 1969 do roku 1992 byl vedoucím oddělení *pravěku a starověku *Náprstkova muzea, složky Národního muzea v Praze. Ve školním roce 1988/1989 zahájil na dnešní 1. lékařské fakultě spolu s profesorem MUDr. Lubošem Vyhnánkem, DrSc., přednášky z paleopatologie. Od roku 1990 působí na Ústavu dějin lékařství této fakulty, do roku 1998 jako jeho přednost, nyní jako vědecký pracovník.

Zabývá se archeologií, fyzickou antropologií, paleopatologií a historií medicíny se zaměřením na starověký Egypt. Je autorem 300 vědeckých studií, 250 populárních článků a 10 monografií a cestopisů, z nichž největšího rozšíření dosáhla jeho kniha *Život starých Egyptanů*, která vyšla v 17 vydáních v 8 jazycích. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal (s Ladislavou Horáčkovou a Lenkou Vargovou) 15. svazek *Základy paleopatologie* (2004). Je členem řady našich a deseti zahraničních či mezinárodních vědeckých společností (zčásti čestným). V několika z nich zastával funkci místopředsedy nebo člena výboru. Je jedním ze spoluzakladatelů mezinárodní Paleopatologické asociace (1973). Podnikl mnoho zahraničních cest (dlouhodobé pobyty ve Finsku, Francii, v Rakousku, USA aj.) a byl členem 26 výzkumných expedic do Egypta, jednak československých, jednak anglicko-nizozemských. Byl vyznamenán *Pamětní medailí dr. Aleše Hrdličky (1981) a Michalowského pamětní medailí (1986), třemi medailemi 1. lékařské fakulty a Univerzity Karlovy (1998) a Stříbrnou medailí Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové (2000). Kontakt: Prof. MUDr. et PhDr. Eugen Strouhal, DrSc., Na Truhlářce 24, 180 00 Praha 8-Libeň, e-mail: eugen.strouhal@lfl.cuni.cz.

Strumová, Shirley (narozena 1947), americká primatoložka; profesorka antropologie na University of California, San Diego (USA) a ředitelka Uaso Nguro Baboon Project (dříve Gilgil Baboon Project) v Keni. Od roku 1979 se intenzivně zabývá chováním paviánů anubis v Keni. Dlouhou dobu sledovala skupinu paviánů nazývanou Pumphouse Gange a další skupiny žijící v jejím okolí.

Jako jedna z prvních získala podrobné a dlouhodobé údaje o životě, chování a ekologii paviánů a její výzkum zbořil některé mýty o chování a sociální struktuře paviánů, které formulovali primatologové ze školy Irvana *DeVora. Prokázala totiž, že úloha samic v sociální struktuře je velmi důležitá a že právě samice vytvářejí základ *sociální sítě. Zabývala se mimo jiné agresivním chováním a dominancí samců, úlohou pohlaví a sociální organizací, sociální strategií *kompetice a obrany, *kognitivními procesy v *přírodě, socioekologií a využitím poznatků o chování *primátů v interpretaci evolučních procesů. Je

autorkou knihy *Almost Human: A Journey into the World of Baboons* (Téměř lidští: Výprava do světa paviánů, 1987, 1990) a spolueditorkou některých významných sborníků – například *Natural Connections: Perspectives in Community-based Conservation* (Přirozené spojení: Perspektivy konzervace vycházející z komunity, 1994).

Suk, Vojtěch (18. 9. 1879, Praha – 8. 3. 1967, Brno), český antropolog, lékař, cestovatel, spisovatel; profesor Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně a její děkan ve školním roce 1932/1933 a proděkan ve školním roce 1933/1934, zakladatel *Antropologického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, *Antropologické společnosti; po *druhé světové válce založil i výuku Plastické anatomie na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně a na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Vystudoval Pedagogickou fakultu *Univerzity Karlovy v Praze a roku 1910 zde obhájil titul PhDr., doktorem medicíny se stal roku 1922, vzdělání získal také na zahraničních univerzitách (Bologna, Curych). V roce 1919 se habilitoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (*Chrup školní mládeže pražské s hlediska anthropologického*), v roce 1923 byl jmenován mimořádným a v roce 1929 řádným profesorem antropologie a etnologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

V letech 1926–1927 studoval populace v Kanadě (na Labradoru), v roce 1937 v Tripolitánii a poté na Sardinii. Tyto bohaté zkušenosti zúročil při založení a pedagogickém a vědecko-výzkumném rozvíjení brněnského Antropologického ústavu, který se stal moderní institucí *bio-socio-kulturní antropologie, respektovanou u nás i ve světě, a posléze i při vedení Ústavu pro vzdělávání profesorů tělesné výchovy při Masarykově univerzitě v Brně v letech 1946–1948. Se svými spolupracovníky (Rudolfem Malafou, Janem Pavelčíkem, Františkem Rozprýmem a dalšími), zejména však s nejbližším z nich a pokračovatelem svého díla Jindřichem Antonínem *Valšíkem, vychoval na Antropologickém ústavu mnoho význačných antropologů, mezi nimi Milana *Dokládala, Jana *Jelínka a Annu *Lorencovou.

Ve vědecké práci se zaměřil zejména na sérologický a hematologický výzkum lidských plemen (*Zulové v jižní Africe, *Eskymáci v Severní Americe), patologii a na problematiku hygieny a sociálních podmínek ve školách; zaujímal ostře kritický postoj vůči rasistickým teoriím. Z díla: *Škola a zdraví* (1930); *Anthropologie, anatomie a pathologie* (1931) (zde se zabývá otázkami původu člověka a jeho místem v *přírodě); *Divoši ve střední Evropě: Mythus rasistů o nás. Napsal Homo ferus, příslušník střeoevropských divochů* (německé vydání: *Die Wilden Mitteleuropas: Der Mythus der Rassisten. Von Homo Ferus, einem der Wilden Mitteleuropas*) (1938), *Races and Racismus* (1955); posmrtně byla publikována antologie jeho krátkých příběhů pod názvem *Po stopách Holubových. Lékařem na Labradoru* (1975).

Vojtěch Suk jako uznávaný představitel *antropologie byl členem řady významných odborných společností: *Královská česká společnost nauk v Praze, Moravskoslezská akademie přírodních věd v Brně, Società Romana di Antropologia v Římě, Royal Anthropological Institute v Londýně, American Anthropological Association v USA, Institut International d'Anthropologie v Paříži, Society for Advance of Sciences v Londýně aj.

Svoboda, Jiří A. (2. 9. 1953, Praha), český antropolog, archeolog a paleoetnolog; profesor antropologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně, vědecký pracovník Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně a vedoucí *Střediska pro paleolit a paleoetnologii při Archeologickém ústavu Akademie věd ČR Brno v *Dolních Věstonicích, kde pokračuje v práci vynikajících badatelů – Karla *Absolona a Bohuslava *Klímy. Z uvedeného střediska učinil badatelské pracoviště vyhledávané našimi i zahraničními odborníky. Je učitelem Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty a Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Zabývá se problematikou *paleolitu v celé šíři, zejména moravským paleolitem. Navázal na terénní výzkumy svých předchůdců v Dolních Věstonicích, v *Předmostí u Přerova, v *Petřkovicích u Ostravy a v jeskyních Moravského krasu a Malých Karpat, nové výzkumy otevřel na *Stránské skále v Brně a v pískovcových *převisech severních Čech. Zúčastnil se paleoantropologických, archeologických a etnoarcheologických expedicí a studijních cest v zahraničí, směřovaných především na *Přední východ, do severní Asie a severní Afriky.

Výsledky těchto výzkumů se promítly ve více než 300 statích a studiích, publikovaných u nás i v zahraničí, v několika vědeckých knižních monografiích (Svoboda, Jiří a kolektiv, *Paleolit Moravy a Slezska*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 1994; Svoboda, Jiří – Ložek, Vojen – Vlček, Emanuel, *Hunters between East and West: The Paleolithic of Moravia*. New York – London: Plenum, 1996; Svoboda, Jiří, ed., *Paleolithic in the Middle Danube Region*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 1996; Svoboda, Jiří, ed., *Prehistorické jeskyně*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2002; Svoboda, Jiří, ed., *Mezolit severních Čech*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2003; Svoboda, Jiří – Bar-Yosef, Ofer, ed., *Stránská skála: Origins of the Upper Paleolithic in the Brno Basin, Moravia, Czech Republic*. Cambridge: Harvard University Press, 2003; Svoboda, Jiří – Sedláčková, Lenka, ed., *Gravettian Along the Danube*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2004; Trinkaus, Erik – Svoboda, Jiří, ed., *Early Modern Human Evolution in Central Europe: The People of Dolní Věstonice and Pavlov*. Oxford: Oxford University Press, 2006; monografie lokalit Ondratice, Stránská skála, Dolní Věstonice II, Pavlov I, Předmostí aj.) a vědecko-naučných knihách (*Mistři kamenného dláta*. Praha: Panorama, 1986; Svoboda, Jiří – Dvorský, Pavel, *Archeologové na loveckých stezkách*. Praha: Albatros, 1994; Svoboda, Jiří, *Čas lovců: Dějiny paleolitu, zvláště na Moravě*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 1999). Pro edici Panorama biologické a sociokulturní antropologie napsal 1. svazek *Paleolit a mezolit: Lovecko-sběračská společnost a její proměny* (2000), 6. svazek *Paleolit a mezolit: Myšlení, symbolismus a umění* (2002), 19. svazek *Paleolit a mezolit: Pohřební rítus* (2003) a 32. svazek *Čas lovců: Aktualizované dějiny paleolitu* (2009). Kontakt: Prof. PhDr. Jiří A. Svoboda, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vlnářská 5, 603 00 Brno, Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Královopolská 147, 612 00 Brno, telefon: 541 514 118; Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Dolní Věstonice 25, 692 01 Mikulov, telefon: 519 517 637, e-mail: svoboda@iabrno.cz.

Swammerdam, Jan (12. 2. 1637, Amsterdam, Nizozemsko – 17. 2. 1680, Amsterdam, Nizozemsko), nizozemský přírodovědec a lékař. Zabýval se *anatomii člověka i živočichů, jejichž mikroskopické pitvy prováděl vlastnoručně zhotovenými preparačními nástroji (jemnými skleněnými tyčinkami a trubičkami, drobnými nožíky broušenými pod lupou).

Detailně tak popsal pohlavní orgány, žihadla, různá vývojová stadia hmyzu a pohlaví u sociálního hmyzu; zjistil také *hermafroditismus u slimáků. Objevil červené krvinky a vypracoval klasifikaci hmyzu na základě proměny. Vytvořil základy *mikroskopické anatomie a mikroskopických preparačních *technik. V díle *Miraculum naturae sive uteri muliebris fabrica* (Zázrak přírody neboli úloha ženské dělohy) z roku 1672 zobrazil anatomii ženského genitálu s dokonalostí a věrností, která převyšuje obrazy z učebnic o sto let později.

Sykes, Bryan (narozen 1951), britský genetik; profesor lidské genetiky na *univerzitě v Oxfordu. Průkopník a propagátor molekulárních metod v *antropologii, *paleoantropologii a fylogeografii člověka. Izoloval a analyzoval *DNA z kosterních pozůstatků *neandertálců, zkoumal DNA *Ötziho, cheddarského muže i ruské carské rodiny Romanovců, na základě studia *haplotypů mitochondriální DNA současné lidské populace vytvořil zatím nejúplnější fylogeografický rodokmen člověka, jehož kořen leží v *mitochondriální Evě, žijící před 200 000 lety v Africe. Je velmi schopným popularizátorem, jak přesvědčil v knihách *Adam's Curse* (Adamovo zatracení, 2003) a *Seven Daughters of Eve* (2001, česky: *Sedm dcer Eviných*, 2004).

Sýkora, Jan (20. 5. 1961, Jihlava), český japanista; ředitel Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1984 završil studia na Vysoké škole ekonomické v Praze, v letech 1991–1994 absolvoval graduální studia na Saga University v Japonsku a v roce 2002 obhájil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy doktorskou práci na téma *Formování ekonomické společnosti a počátky japonského ekonomického myšlení v období Tokugawa*. V letech 1997–1998 působil jako hostující docent v Mezinárodním centru pro japonská studia (*Nichibunken*) v Kjótu, v letech 2000–2001 jako hostující vědecký pracovník Seinan gakuin University ve Fukuocce a v letech 2005–2006 na pozvání *Japan Society for the Promotion of Science* jako vědecký pracovník Osaka University.

Je členem ediční rady *Nichibunken Japan Review* (Kjóto), *Acta Orientalia Vilnensia* (Vilnius), *Archiv Orientalni: Quarterly Journal of African and Asian Studies* (Praha) a *Acta UP Orientalia* (Olomouc).

Zabývá se zejména intelektuálními dějinami předmoderního a moderního Japonska a vybranými problémy současné japonské společnosti. Je autorem řady publikací a odborných studií o japonském myšlení a aktuálních otázkách soudobých japonských dějin vydaných v České republice i v Japonsku: *Tokugawa džidai kóki ni okeru keizai šisó no kósacu: Šódži Kóki no keiseiron wo čúšin ni* (Ekonomické myšlení v pozdním období Tokugawa: Teorie „keisei“ Šódžiho Kókiho, 1998), *Edo džidai no keizai šisó ni okeru šidžó genri no gainen ni cuite no ikkósacu* (Koncept tržního principu v tokugawském ekonomickém myšlení, 1998), *Znakový japonsko-český studijní slovník* (2000, s Davidem Labusem), *The Role of Institutions in the Making of Economic Society: Lessons from Early Modern Japan* (2001), *Saikaku no čifutan: Ihara Saikaku no sakuhin ni miru čóninzó ozobi sono henshen* (Saikaku a mýtus bohatství: Obraz obchodníků a jeho proměny v díle Iharu Saikakua, 2005), *Japonsko na rozcestí: Zdroje japonské identity* (2006), *Japonská bezpečnostní politika na prahu nového tisíciletí: Zdroj stability či nová hrozba?* (2007), *Kaitokudó ojobi sono šúhen ni okeru keizai šisó no naritači: Ri wo meguru giron wo čúšin ni* (Počátky ekonomického myšlení v akademii Kaitokudó a v jejím intelektuálním prostředí: Diskuze o podstatě zisku, 2007). Věnuje se též překladům krásné i odborné literatury z japonštiny i evropských jazyků: Jošihisa Okamacu, *Rozsévání* (1996, se Zdeňkou Švarcovou), Micui Takafusa, *Zápisky o obchodnících* (2005), Edwin O. Reischauer, Albert M. Craig, *Dějiny Japonska* (2000, 2006, s Davidem Labusem). Kontakt: Ing. Jan Sýkora, M.A., Ph.D., Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: sykoraj@gmail.com.

S'-ma Čchien (asi 140 až asi 90 př. n. l.), nejvýznamnější čínský historik; někteří badatelé dokonce soudí, že S'-ma Čchien byl vůbec největším historikem starověku, neboť jeho velkolepé dílo *Š'-ti (Zápisky historika) předčí prý i nejproslulejší spisy antických dějepisců. Narodil se někdy po roce 145 př. n. l. v rodině dvorního astronoma, či spíše astrologa a historika S'-ma Tchana. V útlém věku zvládl čtení a psaní a již jako chlapec vášnivě rád studoval staré texty. Později vstoupil do služeb císaře Wu-tiho z dynastie *Západních (Dřívějších) Chan a po smrti svého otce byl jmenován dvorním historikem a astronomem. Od té doby věnoval hlavní úsilí shromažďování a třídění pramenného materiálu pro své monumentální historické dílo Š'-ti, které začal psát v roce 104 př. n. l. Zachytil v něm čínské dějiny od legendárních počátků spjatých s prvními dynastiemi v 3. tisíciletí př. n. l. až do počátku 1. století př. n. l.; tento spis je nejdůležitějším písemným pramenem o době *Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Fakta o vývoji *hospodářství, politických událostech v Číně i za jejími hranicemi, úrovni vědeckých poznatků, filozofie a umění organicky spojil s barvitými osudy vynikajících osobností i prostých lidí. Učinil tak s neobyčejným smyslem pro gradaci děje a vybroušeným literárním stylem. Jeho dílo je nejen důležitým historickým spisem, ale také literárním skvostem, jehož četba zaujme i dnešního čtenáře.

S'-ma Čchienovo zaujetí pro práci, víru v její smysl a přesvědčení o potřebě historické pravdy i poučení pro budoucí pokolení ilustruje tragická událost, která ho postihla v letech

99–98 př. n. l. Dvorská intrika (tak častý způsob prosazování osobních zájmů na císařském dvoře) přivedla tehdy S'-ma Čchien málem až na popraviště. (S'-ma Čchien se snad jako jediný z dvořanů zastal *generála Li Linga, který upadl u císaře v nemilost.) *Trest smrti mu byl sice později zmírněn na trest vykleštění, ale ve společenském ovzduší staré Číny lze stěží mluvit o zmírnění. „Není větší hanby než podstoupit trest *kastrace – eunuch není počítán mezi muže. To není *názor pouze jedné generace, ale traduje se od nepaměti.“ Tak se vyjádřil sám S'-ma Čchien. Nešťastník, který byl soudně vykastrován, obvykle spáchal *sebevraždu. Pokud si život uchoval, náležel k nejnižším společenským vrstvám, a navíc byl okolím považován za zbabělce. S'-ma Čchien nebyl zbabělec, a přesto se rozhodl žít. Napsal o tom jednomu svému příteli: „Litoval jsem, že nedokončím své dílo. Proto jsem se podrobil nejstrašlivějšímu trestu, aniž bych se proti tomu vzbouřil. Až skutečně dokončím svůj spis, uložím jej do palácového *archivu, aby byl předán lidem schopným jej pochopit a aby pak pronikl do *měst a *vesnic. Tehdy bude smyta hanba mého dávného potupení.“ (Jaroslav Malina)

Š

Šatava, Leoš (3. 3. 1954, Praha), český etnolog, sorabista a sociolingvista; vědecko-pedagogický pracovník *Ústavu etnologie Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze a *Katedry sociálních věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice. V roce 1979 absolvoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor národopis-dějepis; od roku 1984 zde působí jako vědecký pracovník a odborný asistent. V roce 1997 se habilitoval a v roce 2005 obhájil profesuru. V letech 1996–2001 působil také jako vědecký pracovník na Lužickosrbském institutu v Budyšině (Bautzen), Německo; spolupráce s Katedrou sociálních věd Univerzity Pardubice a Katedrou etnologie Filozofické fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnavě (Slovensko).

Odborně se zabývá obecnou problematikou etnicity; etnicko-jazykovými menšinami (zejména v Evropě – Lužičtí Srbové aj.); sociolingvistikou (asimilační/revitalizační jazykové procesy) a migracemi (kromě jiného v souvislosti s českým vystěhovalectvím). K této tematice publikoval řadu studií v domácích i zahraničních časopisech a sbornících, například *Český lid, Lětopis, Studia Ethnologica* aj. Je autorem kapitoly *Lesser-Used Language Groups in the Czech Republic*, in: *Lesser-Used Languages in States Applying for EU Membership*, European Parliament (2001). Hlavní knižní práce: *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA* (1989); *Národnostní menšiny v Evropě: Encyklopedická příručka* (1994); *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace* (2001); *Sprachverhalten und ethnische Identität: Sorbische Schüler an der Jahrtausendwende* (2005), *Młodzina – identita a řeč: Ideje, naprawy, argumenty* (2006).

Uskutečnil řadu terénních výzkumů a zahraničních pobytů, zaměřených na etnicko-jazykovou problematiku minoritních populací: Faerské ostrovy (1989); Dagestán (1989); Lužice (opakovaně od 1975 do 2007); Laponsko (1998); Moldavsko/Gagauzové (1999); Nový Zéland/Maoři (2001); Kalmycko (2002, 2007) aj. Přednášková činnost na zahraničních univerzitách: USA (1993), Nový Zéland (2001), Rusko/Kalmycko (2007), Slovinsko (2007); aktivní účast na desítkách domácích i zahraničních konferencí.

Věnuje se také překladatelské činnosti (zejména z lužické srbštiny a velštiny). Je místopředsedou Společnosti přátel Lužice v Praze a členem časopiseckých redakčních rad. Kontakt: Prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 116 42 Praha 1, telefon: 224 491 455, e-mail: Leos.Satava@ff.cuni.cz.

Šebesta, Pavel Jáchym, *Schebesta, Paul Joachim.

Škvařilová, Božena (4. 9. 1941, Štěpánov), česká antropoložka; docentka Přírodovědecké fakulty *Univerzity Karlovy v Praze a kurátorka (od roku 1993) *Hrdličkova muzea člověka Univerzity Karlovy v Praze. Pedagogická činnost zahrnovala přednášky na Přírodovědecké

fakultě Univerzity Karlovy v Praze, nyní na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze v oblasti fyzické a obecné antropologie, vedení magisterských a doktorandských prací.

Odborná publikační činnost je soustředěna na fyzickou, etnickou, klinickou a ergonomickou antropologii, která vychází z vlastních výzkumů ve spolupráci s lékařskými pracovišti, Akademií věd České republiky a Kriminologickým ústavem Praha. Práce jsou publikovány v našich i zahraničních časopisech (*Acta Chirurgiae Plasticae*, *Acta Universitatis Carolinae*, *American Journal of Physical Anthropology*, *Anthropologie*, *Cleft Palate-Craniofacial Journal* aj.); jsou zaměřeny na problematiku růstu a vývoje horní končetiny, obličeje, interkranální vztahy, vliv fyzické zátěže na utváření ruky, vrozené vady a hodnocení asymetrií s využitím pro klinickou praxi. V Hrdličkově muzeu člověka založila za podpory Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a Univerzity v Leidenu trasologickou laboratoř. Od roku 1999 je hlavním organizátorem Memoriálu profesora Jindřicha *Matiegky, který se koná v tříletých intervalech pod záštitou Univerzity Karlovy a *města Mělník; přednášky jsou vydávány ve Sborníku Hrdličkova muzea člověka Univerzity Karlovy, který obsahuje rovněž sociokulturní témata. Kontakt: Doc. RNDr. Božena Škvařilová, CSc., Hrdličkovo muzeum člověka Univerzity Karlovy v Praze, Viničná 7, 128 44 Praha 2, e-mail: hmc@natur.cuni.cz.

Šmahel, Zbyněk (21. 2. 1946, Mladá Boleslav – 7. 6. 2008, Praha), český antropolog; vedoucí *Katedry antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty *Univerzity Karlovy v Praze v letech 1994–1997 a 2003–2008. Vystudoval *antropologii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze (1963–1968). V roce 1969 na téže fakultě obhájil rigorózní doktorskou práci, v roce 1979 kandidátskou disertační práci a v roce 1997 se zde habilitoval. Profesorem byl jmenován v roce 2003, na základě řízení na Univerzitě Palackého v Olomouci (2002). Do roku 1994 pracoval v Akademii věd, od této doby na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Byl členem vědecké rady Biologické sekce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, externím členem vědecké rady Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy a po tři období působil jako člen vědecké rady Ústavu experimentální medicíny AV ČR. Byl místopředsedou redakční rady a výkonným redaktorem mezinárodního časopisu *Acta Chirurgiae Plasticae* (od 1993), členem komise pro morfologické obory a experimentální chirurgii GA ČR (od 2000) a členem redakční rady časopisu *Živa*. Podílel se na koncepci paleoantropologické expozice v pavilonu Anthropos *Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně.

Přednášel paleoantropologii, ekologii člověka a auxologii, o které napsal učebnici (*Principy, teorie a metody auxologie*. Praha: Karolinum, 2001). Odborným zaměřením byl klinický antropolog a morfolog. Věnoval se problematice kraniofaciálních malformací. Hlavním zaměřením bylo sledování kraniofaciálního růstu a vývoje a vzniku čelistních a ortodontických anomálií u obličejových rozštěpů za různých podmínek terapie s cílem definovat následky reparačních a korektivních zásahů, poznat možnosti i omezení léčby a terapeutické postupy optimalizovat. Výsledky rentgenometrických studií shrnul v monografii (Monograph on Craniofacial Growth and Development in Patients with Cleft Lip and/or Palate. *Acta Universitatis Carolinae – Biologica*, roč. 44, 2000). Publikoval více než 150 původních prací, z toho přes 30 jako hlavní autor v zahraničních impaktovaných časopisech. Pobýval v rozštěpových centrech v Göteborgu, Manchesteru a ve Stockholmu. Spolupracoval s profesorem Melvinem L. Mossem z Columbia University v New Yorku a s Laboratoří kraniofaciální biologie (University of Los Angeles). Získaná ocenění: diplom České společnosti stomatologické za přínos k rozvoji oboru (2000), 21st Century Award for Achievement in Science od International Biographical Centre Cambridge (2001), záznam biografie v Marquis Who's Who in the World (Millennium edition, 2000), záznamy v Dictionary of International Biography, Cambridge (29th ed. and 1st ed. Who's Who in the

21st Century) a v Great Minds of the 21st Century – Premier Edition of American Biographical Institute, zařazen do 1st and 2nd ed. 2000 Outstanding Intellectuals of the 21st Century (2001, 2002) a 1st ed. 2000 Outstanding Scholars of the 21st Century (IBC Cambridge, 2001) aj.

Šolc, Václav (27. 9. 1919, Sobotka – 16. 7. 1995, Praha), český etnograf-amerikanista a muzeolog. Zabýval se indiánskými kulturami obou amerických subkontinentů. Hlavním předmětem jeho vědecko-výzkumné činnosti byly nativní kultury především *Aymarů a *Mapučů v Bolívii a Chile, jimž věnoval terénní výzkumy i publikační činnost. Z díla: *Indiáni na jezeře Titicaca* (Praha 1966), *Los Aymaras de las Islas del Titicaca* (Aymarové na ostrovech jezera Titicaca, México 1969), *Chiriqui Culture* (Praha 1970), *Tíwanaku – klenot And* (Praha 1986), *Sny a zlato Indiánů: Indiánské báje a pověsti* (Praha 1989).

Šteigl, Jan (10. 10. 1946, Prostějov), český antropolog; docent a vedoucí *Katedry antropologie a zdravotní pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (1994–1996, 2003–2008), děkan Pedagogické fakulty Univerzity Palackého (1997–2003). Vysokoškolské vzdělání získal na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 1969 – obor učitelství biologie, postgraduální studium z oboru antropologie absolvoval u prof. RNDr. Jaroslava *Suchého v roce 1973, v roce 1980 získal titul RNDr. na Přírodovědecké fakultě *Univerzity Karlovy v Praze z oboru antropologie, CSc., na téže fakultě v roce 1989; docent na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v roce 1995. Člen vědecké rady Univerzity Palackého a její Pedagogické fakulty, vědeckých rad Pedagogické fakulty Ostravské univerzity, Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, Pedagogické fakulty *Masarykovy univerzity v Brně; do roku 2002 člen vědecké rady Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity. Člen oborové rady a školitel doktorského studijního programu oboru antropologie na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého. Člen *České společnosti antropologické a hlavního výboru a předseda její olomoucké pobočky, člen Evropské antropologické asociace a řady dalších odborných společností. Spolupracuje s odborníky na univerzitách v Dánsku, Německu, Norsku, Polsku, Rakousku, Švédsku, Švýcarsku a ve Velké Británii.

Pedagogicky se specializuje na *antropologii v rámci profesního základu učitelství, *fyzickou antropologii a antropologii pro učitele přírodopisu a biologie, *aplikovanou antropologii, průmyslovou antropologii, ergonomii, zdravotní pedagogiku, *integrální antropologii v návaznosti na koncepci učitelského vzdělávání.

Hlavní oblast jeho odborného zájmu pod vlivem Jaroslava Suchého směřovala k antropologii dětí a mládeže z různých etnik a v oblasti aplikací se zaměřil na problematiku optimalizace fyzikálních faktorů dětského prostředí a na zdravotnickou prevenci. Zvláště se věnuje fyzické antropologii, somatometrii a problematice přesnosti měření, aplikované antropologii, integrální antropologii a antropologii pro učitele. V aplikacích důsledně sleduje oblasti zdravotnictví, školství a průmyslu. Spolupracuje s Výzkumným ústavem oděvním v Prostějově, Výzkumným ústavem školství a Ústavem bytové a oděvní kultury v Praze. Odpovědný řešitel projektů Fondu rozvoje vysokých škol v roce 1993 „Přípravenost učitelů a studentů pedagogických fakult na plnění projektu střednědobé strategie obnovy a podpory zdraví“, v roce 1997 „Transformace pojetí antropologie pro současné potřeby výuky na vysoké škole – integrální antropologie“. V letech 1999–2004 spoluřešitel výzkumného záměru „Výzkum somatického a psychického stavu populace ČR s aplikacemi v antropogonice, pedagogické psychologii, klinické antropologii a ergonomii“. V publikovaných pracích se věnuje problematice propojení pedagogiky a antropologie, antropologie a zdravotní pedagogiky, využití antropologie v práci učitelů při soužití různých etnik, přínosu antropologie k objektivizaci hodnotového systému dnešního člověka, antropologie a techniky, antropologie a umění. V rámci *katedry se podílí na pořádání každoročních konferencí s mezinárodní účastí s antropologickou tematikou, z nichž jsou pod jeho editorstvím vydávány monotematické sborníky. V roce 2003 mu byla udělena *Pamětní

medaile dr. Aleše Hrdličky. Kontakt: Doc. RNDr. Jan Šteigl, CSc., Katedra antropologie a zdravotní pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Žižkovo náměstí 5, 771 40 Olomouc, telefon: 585 635 512, e-mail: steigl@pdfnw.upol.cz.

Štěpánová, Irena (8. 5. 1948, Příbram), česká etnografka a socioložka; docentka *Ústavu etnologie Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1966–1971 studovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor národopis – sociologie. Poté pracovala dva roky v muzeu v Táboře. V té době zároveň absolvovala postgraduální kurs muzeologie pro etnografy na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a dokončila rigorózní práci. Od roku 1973 byla v interní aspirantuře na Katedře etnografie a folkloristiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Specializovala se na lidový *oděv a dějiny oděvní kultury, lidovou výtvarnou tvorbu a muzeologii. V roce 1980 obhájila kandidátskou disertační práci *Lidový oděv na Benešovsku* (tiskem 1987). Zájem o širší kulturní a historický kontext vedl k prohloubení studia vztahu lidové a měšťanské kultury. Vyústěním byla série studií o inspiraci scénografů 19. století *lidovými kroji a na ni navázaly další příspěvky, týkající se těchto svérázných aktivit v širším pohledu. Další její odborný zájem – orientace na historickou antropologii ženy – má podobnou genezi a byl podnícen studií *Renata Tyršová a národopis* (1991). Následovaly další volně navazující příspěvky o Josefě Náprstkové (1992), Teréze Novákové (1993, společně s Blankou Svadbovou) a tábořské sběratelce Marii Prunerové (1994). Zároveň se ukázalo, že toto téma koresponduje s odborným zájmem folkloristiky docentky Ludmily *Sochorové; ve spolupráci s ní probíhá výběrová přednáška Historická antropologie ženy, která byla začleněna do celofakultní nabídky Centra pro studium rodu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ve spolupráci s Ludmilou Sochorovou a Milenou Seckou napsala monografii *Ženy rodiny Náprstkovy* (2001). Další dílčí studie tohoto zaměření vznikají v rámci Výzkumného záměru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy *Vývoj společnosti českých zemí v kontextu evropských a světových dějin* – dílčí úkol Žena v české společnosti 19. století. Vedle drobnějších článků, například *Božena Němcová a české kroje* (*Literární archiv*, 2002, 2003), *Božena Němcová – svatba jako osud, svatba jako obřad* (*Česká literatura*, 2003), *Výstava ženských umění v Paříži 1892 a české intelektuálky* (2003), jsou hlavním výstupem monografie o Renátě Tyršové a Teréze Novákové. Do výuky zařadila vedle zmíněné genderové problematiky specializační a diplomní seminář, vedení doktorandů a další výběrovou přednášku o lidové stravě v historickém a kulturním kontextu. V letech 2001 a 2002 externě vyučovala na Západočeské univerzitě v Plzni. Do let 1996–2002 se datuje její působení v hlavním výboru České národopisné společnosti. Nejvýznamnější pravidelné mezinárodní kontakty udržuje s Katedrou etnologie Jagellonské univerzity v Krakově. Knihy: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Skriptum. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. *Lidový oděv na Benešovsku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1987. *Lidový oděv v okolí Tábora*. Tábor: Husitské muzeum, 1995. *Mýtus národa aneb Národopisná výstava československá* (Brouček, Stanislav – Pargač, Jan – Sochorová, Ludmila – Štěpánová, Irena). Praha: Littera Bohemica, 1996. *Ženy rodiny Náprstkovy* (s Ludmilou Sochorovou a Milenou Seckou). Praha: Argo, 2001. *Renáta Tyršová*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2005, *Teréza Nováková*, Praha: Mladá fronta, 2008, Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsala 23. svazek *Člověk a lidová kultura: Člověk a lidový oděv – lidový oděv v životě člověka* (2005). Kontakt: Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, telefon: 224 243 694; e-mail: stepanova.irena@gmail.com.

Šulová, Helena (7. 12. 1983, Praha), česká kulturoložka a teoretička kultury. Středoškolské vzdělání získala v oboru humanitní vědy se zaměřením na dějiny umění a filmu. Předmět jejího vědecko-výzkumného zájmu tvoří problematika raného psychického vývoje v interdisciplinární perspektivě. Dlouhodobě se věnuje fenoménu hry a jejím kulturním

specifikům. V současné době zpracovává tematiku původní kultury Nového Zélandu v širším kontextu oblasti Tichého oceánu. Publikace: *Předškolní zařízení na Novém Zélandu – Problémové dítě a hra*. Praha: Raabe, 2008. Kontakt: Mgr. Helena Šulová, e-mail: sulova.h@seznam.cz.

Šulová, Lenka (28. 12. 1954, Jablonec nad Nisou), česká psycholožka; působí na Katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde vede oddělení sociální psychologie. Vyučuje především ontogenetickou a sociální psychologii, vede řadu diplomových a disertačních prací. Vytvořila nový předmět Aplikovaná sociální psychologie, kde se snaží posilovat vazby mezi sociální psychologií a aktuálními požadavky společenské praxe. Výzkumně se věnuje především problematice vývoje socioemocionálních vztahů v raném dětství, a to jak v rodině, tak i v předškolních institucích, z nichž nejznámější je mezinárodní česko-francouzský srovnávací výzkum. Je autorkou a spoluautorkou řady publikací (*Raný psychický vývoj dítěte, Předškolní dítě a jeho svět / L'enfant d'âge préscolaire* [bilingvní publikace], *Problémové dítě a hra, Interkulturní psychologie*), v nichž zdůrazňuje především význam raného psychického vývoje dítěte: řečový vývoj, otázky bilingvismu, význam hry pro psychický vývoj, proces socializace, problematiku deprivace a subdeprivace a další.

Koncem 20. století iniciovala odbornou diskusi o sexuální výchově na školách. Je autorkou metodiky sexuální výchovy pro učitele. Působí v Evropském výkonném výboru společnosti IPPF (International Planned Parenthood Federation), sledující otázky sexuálního a reprodukčního zdraví ve světě. V dlouhodobé práci psycholožky se zaměřovala na problematiku dětí v pěstounské péči a vytvořila metodiku pro učitele, jak posilovat právní vědomí dítěte (projekt Nadace Naše dítě). Externě dlouhodobě působí v psychologických poradnách a školicích agenturách. Je členkou mnoha odborných psychologických společností v České republice i zahraničí, aktivně se účastní mezinárodních odborných setkání i výzkumných aktivit (aktuálně norskó-americký projekt Childwatch, zaměřený na práva dítěte, kanadsko-francouzsko-český projekt zaměřený na součinnost rodiny, školy a malého školáka, francouzsko-vietnamský projekt, zaměřený na přípravu nové generace psychologů na univerzitě v Hanoji). Kontakt: Doc. PhDr. Lenka Šulová, CSc., Katedra psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: lenka.sulova@ff.cuni.cz.

T

Tacitus, Publius Cornelius (asi 55 – asi 116), římský historik. Autor rozsáhlého díla, v němž dominují dva obsáhlé a částečně dochované spisy, *Historiae* (Dějiny), popisující římskou historii v období let 69–96, a *Annales* (Letopisy), vracející se k době 14–68; oba názvy vznikly dodatečně. O *Germánech pojednává spis *Germania* (název celého spisu je *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum* [O původu, sídle, mravech a národech Germánů]; česky ve více překladech, poprvé jako *Tacitova Germania čili Kniha o poloze, mravech a národech Germanie*. Praha: Edvard Grégr, 1870), který je jedním z nejdůležitějších antických pramenů k poznání tohoto etnika a poměrů za severní hranicí *římské říše.

Tattersall, Ian (10. 5. 1945, Paignton, Velká Británie), americký paleoantropolog, primatolog a evoluční biolog; kurátor antropologického oddělení American Museum of Natural History (AMNH) v New Yorku a profesor antropologie na Columbia University. Odborné aktivity dělí mezi *primatologii, *evoluční antropologii a *paleoantropologii. V oblasti primatologie se věnuje především ekologii a systematice lemurů na Madagaskaru, byl po něm pojmenován dokonce jeden druh sifak. Vedle toho se intenzivně zabývá výzkumem fylogeneze a systematiky *hominidů a evolučními procesy ve vývoji rodu *Homo.

Ian Tattersall je zastáncem „teorie vytěsnění“ (anglicky: *replacement theory*) a tvrdí, že neandertálci byli samostatným druhem člověka **Homo neanderthalensis*, druhem s lidskými

vlastnostmi, který byl ekologicky vytěsňen anatomicky *moderními lidmi – jednak kvůli ekologickým a klimatickým změnám ve svrchním pleistocénu, jednak kvůli vyšší technologické, sociální a *kulturní úrovni anatomicky moderního člověka. Spolu se Stephenem J. *Gouldem a Nielsem Eldregem se podílel na vypracování a rozvíjení „teorie přerušovaných rovnováh“ (anglicky: *punctuated equilibria theory*). Ian Tattersall je rovněž uznávaným komentátorem a popularizátorem vědy. Z díla: *The Primates of Madagascar* (Primáti Madagaskaru, 1982), *The Human Odyssey: Four Million Years of Human Evolution* (Lidská odysea: Čtyři miliony let lidské evoluce, 1993), *The Last Neanderthal: The Rise, Success and Mysterious Extinction of Our Closest Human Relatives* (Poslední neandertálcí: Vznik, úspěch a záhadné vymření našich nejbližších příbuzných, 1995), *The Fossil Trail: How We Know What We Think We Know about Human Evolution* (Zkouška fosilií: Jak víme, co si myslíme, že víme o lidské evoluci, 1995), *Becoming Human: Evolution and Human Uniqueness* (Stávat se člověkem: Evoluce a unikátnost člověka, 1998), *The Monkey in the Mirror: Essays on the Science of What Makes Us Human* (Opice v zrcadle: Eseje o vědě, která nás činí člověkem, 2002).

Teilhard de Chardin, Pierre Maria-Joseph (1. 5. 1881, Orcines, Francie – 10. 4. 1955, New York, USA), francouzský filozof, paleontolog a geolog; člen jezuitského řádu. Účastnil se paleoantropologických a paleontologických expedic v Číně, ve Střední Asii a jinde.

Usiloval o *univerzální křesťanskou *interpretaci světa na evolučních základech (pro neshody s oficiální církevní doktrínou byl zbaven profesury a omezován v publikační činnosti). Spirituální zkušenost považoval za klíč k interpretaci poznatků přírodních věd, chtěl uvést do souladu učení Charlese *Darwina a objevy moderní paleontologie s křesťanskými dějinami spásy. Naplňování evoluce, směřující k lidskému *vědomí, je podle něho procesem zvnitřňujícího zkomplexňování. Důležitou roli hraje myšlenka *konvergence k absolutnímu bodu (bod Omega), pojetí nadosobní sféry jako překonání kolektivní dimenze života a koncept personalizujícího *vesmíru. Svět je prostoupen božstvím. Z díla: *Le Phénomène humain* (Lidský fenomén, 1955), *La Place de l'Homme dans la nature* (1956, česky: *Místo člověka v přírodě*, 1967).

Thompson, D'Arcy Wentworth (2. 5. 1860, Edinburgh, Skotsko – 21. 6. 1948, St. Andrews, Skotsko), skotský biolog a matematik; profesor biologie na *univerzitě v Dundee a profesor přírodní historie na univerzitě v St. Andrews. Jeho převratné dílo *On Growth and Form* (O růstu a tvaru) z roku 1917 je stále některými považováno za jednu z nejvýznamnějších anglicky psaných vědeckých monografií vůbec. Tato dodnes vydávaná kniha (naposledy 1992) znamenala přínos pro mnohé již existující vědecké obory, ale i myšlenkové základy pro obory objevující se až několik desetiletí po jejím vydání. Thompson se v ní snažil popsat statické i dynamické biologické jevy pomocí matematických vzorců a fyzikálních *zákonů; ty chtěl prosadit jako alternativní *vysvětlení *biologické evoluce, oproti v té době již široce akceptovanému *přirozenému výběru (viz biologický *strukturalismus). Znamé jsou jeho úvahy o alometrii nebo o geometrických a aritmetických *zákonitostech tvaru (šestiúhelníky, spirály apod.) některých přírodních objektů. Vývoj jednoho biologického tvaru v jiný popisoval pomocí deformace čtvercové sítě, čímž předznamenal budoucí používání obdobných postupů v moderní *geometrické morfometrii.

Thompson, John Eric Sidney (31. 12. 1898, Londýn, Anglie – 9. 9. 1976, Cambridge, Anglie), britský mayolog; profesor antropologie na College Winchester a jeden z nejvýznačnějších mayologů své doby. Na náklady Carnegie Institution ve Washingtonu podnikal po dvacet let výzkumy na *Yucatánu. Autor celé řady dodnes nepřekonaných prací, jako například: *The Meaning of the Mayan Monthly* (Význam mayského kalendářního měsíce, 1925), *Correlation of the Mayan and European Calendars* (Korelace mezi mayským a evropským kalendářem, 1927), *Maya Hieroglyphic Writing: Introduction* (Mayské

hieroglyfické písmo: Úvod, 1950–1960), *The Rise and Fall of Maya Civilization* (Vzestup a pád mayské civilizace, 1954, česky: *Sláva a pád starých Mayů*, 1971).

Thomsen, Christian Jürgensen (29. 12. 1788, Kodaň, Dánsko – 21. 5. 1865, Kodaň, Dánsko), dánský archeolog; jeden ze zakladatelů *archeologie. Thomsen v sobě spojoval výrazný zájem o památky a důkladné vzdělání ve francouzském myšlení s praktickou zkušeností z rodinného obchodování při klasifikování různých druhů zboží, nakupeného v hromadách (byl prvorozeným synem obchodníka, loďaře a bankéře). Tyto zkušenosti začal plně využívat od roku 1816, kdy ho jako sedmadvacetiletého jmenovala Královská komise pro ochranu starožitností do funkce svého neplaceného sekretáře. Mezi lety 1816–1819 začal reorganizovat vzrůstající sbírku památek a v roce 1819 otevřel veřejnosti v bývalém klášteře u Sv. Trojice v Kodani Muzeum severských starožitností. Zdá se, že nejprve jednoduše použil svou domácí obchodní techniku klasifikování *surovin a potom další dělení podle pravděpodobného použití. Ale formální členění do kategorií *kamene, *bronzu a *železa se objevuje od začátku, a ne jak mu jeho tehdejší zaslepení kritikové vytýkali, že vytvořil skupiny věku zlatého, stříbrného, skleněného nebo kostěného. Je zřejmé, že už tehdy Thomsen věřil *Mercatiho *systému tří věků, zpočátku jej snad pokládal za určitého průvodce, postupně však stále více pojímal tuto klasifikaci jako koncepční model významné predikční hodnoty.

První stadia tohoto objevu dokončil do roku 1819, kdy otevřel své muzeum, které se později stalo dánským Národním muzeem. Tři věky demonstroval ve třech následných skříních. Víra ve využití tohoto systému se postupně upevňovala a v roce 1836 Thomsena vedla k jeho popsání v knize *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed* (Průvodce skandinávskými starožitnostmi). Překlady tohoto díla do němčiny (1837), angličtiny (1848) a francouzštiny spolu s Thomsenovou korespondencí a osobními kontakty s jinými badateli (v roce 1846 navštívil také Prahu) vedly k rychlému rozšíření tohoto systému po celé Evropě.

Od té doby se stalo módní záležitostí spíše očerňovat než znevažovat význam systému tří period. Bylo by samozřejmě podivné, kdyby další vývoj archeologie nemodifikoval některé z Thomsenových myšlenek. Stejně podivné by bylo, kdyby Thomsenova idea neměla předchůdce. Tak je tomu ovšem u většiny velkých objevů, a chceme-li vůči Thomsenovi vystupovat poctivě, musíme srovnat informační hodnotu sbírek pravěkých artefaktů v době před ním a po něm. Před tím, než Thomsen demonstroval své pojetí rozsáhlou výstavou, měl archeolog co dělat pouze s hromadami nesouvislých pramenů. Jakkoli je tento model tří period hrubý a obrysový, implicitně v sobě nese technologický, funkcionalistický a ekonomistický přístup k *prehistorii, dále kulturní taxonomii a srovnávací i *typologickou metodu. Pravěké *artefakty tak rázem nabyly informačního významu. Thomsenovým krokem začíná archeologie svou dráhu vědecké disciplíny.

Thúkydídés (kolem 460 – kolem 396 př. n. l.), řecký historik a politik. Napsal *Dějiny peloponnéské války* (*Ho polemos tón Peloponnésión kai Athénaión*, doslovný překlad: Válka Peloponnéských s Athéňany, česky: *Dějiny Peloponéské války*, Praha 1977), dílo, které představuje objektivní, kritické a umělecké zachycení nejen válečných událostí, ale také bystré hodnocení politických poměrů v athénské obci i v celém tehdejší Řecku včetně charakteristik vynikajících osobností (*Periklés, Themistoklés, Theraménés aj.).

Na rozdíl od *Hérodota odmítal omlouvat lidská selhání božským zásahem. Zabýval se sice věštbami, ale spíše jen proto, že jim věřili aktéři *války. Prameny činů i jejich následků hledal v prvé řadě v *lidské přirozenosti a za hlavní osobní vlastnost považoval *inteligenci. Jistou míru vlivu připisoval i náhodě a iracionalitě, ale v Periklově duchu hlásal, že náhodou se často omlouvají chybné kroky. Pro zmíněné kvality je Thúkydidovo dílo často napodobováno jako vzor historické literatury.

Tocqueville, Alexis de (29. 7. 1805, Paříž, Francie – 16. 4. 1859, Cannes, Francie), francouzský historik, sociálně politický myslitel a politik. Ačkoli pocházel ze staré

aristokratické rodiny, byl upřímným zastáncem *demokracie. V letech 1831 až 1832 podnikl ve francouzských státních službách cestu po Spojených státech, jejímž cílem mělo být studium amerického trestního práva a vězeňského systému. Výsledkem jeho pobytu byl dvoudílný spis *De la démocratie en Amérique* (česky: *Demokracie v Americe*. Praha: Lidové noviny – Paříž: Ministerstvo kultury Francouzské republiky, 1992, 2 sv.), jenž vyšel v letech 1835 a 1840 a vzápětí přinesl Tocquevillovi uznání doma i ve světě. Dílo bylo brzy přeloženo a vydáno v Americe, Anglii a v Německu a po vydání druhého dílu byl Tocqueville zvolen členem Francouzské akademie.

Vnější perspektiva Francouze a nesamozřejmost demokracie v jeho vlasti poskytla Tocquevillovi unikátní příležitost k nezvykle vnímavému a citlivému pozorování socio-ekonomických a kulturních předpokladů, nebezpečí a záruk rodící se americké demokracie.

Todorov, Tzvetan (1. 3. 1939, Sofia, Bulharsko), francouzský filozof, sémiotik, literární a kulturní teoretik bulharského původu; představitel *strukturalismu. Studia slavistiky absolvoval na univerzitě v bulharské Sofii v roce 1961. Po příchodu do Paříže v roce 1963 se věnoval studiu literární vědy. Pod vedením francouzského literárního teoretika a sémiotika Rolanda Barthesa (1915–1980) napsal v roce 1966 disertační práci a publikoval ji pod názvem *Littérature et signification* (Literatura a význam, 1967). Od roku 1968 působil v Centre National de la Recherche Scientifique (Národní centrum vědeckého výzkumu, CNRS), kde v letech 1987–2005 zastával funkci výzkumného ředitele Research Centre for Arts and Language (Centrum výzkumu umění a jazyka). Todorov byl spoluzakladatelem a editorem (1970–1979) strukturalistického magazínu *Poétique. Revue de théorie et d'analyse littéraires* (Poetika. Revue literární teorie a analýzy).

V raném díle *Introduction à la littérature fantastique* (Úvod do fantastické literatury, 1970) se věnuje žánru fantastiky (fantastická literatura), který ohraničuje žánry tajemna a zázračna. Fantastika se projevuje ve vyprávění nadpřirozených událostí a v nejednoznačnosti, kterou pociťuje a přijímá čtenář. Žánr fantastiky zároveň předpokládá určitý způsob čtení, který se neváže ani na alegorické vnímání událostí ani na žádný jiný způsob usilující o jeho odstranění. Čtenář na konci příběhu hledá ze svého váhání východisko na základě posouzení události jako součásti buď tajemna, nebo zázračna. Podle Todorova fantastično stanovuje přirozeně vysvětlitelné (skutečné) a imaginární (neskutečné), které odpovídá dichotomii přirozeného a nadpřirozeného. Žánr fantastiky může vystupovat pouze ve společnosti, jež vyjadřuje svou zkušenost se světem prostřednictvím této dichotomie.

V knize *La Conquête de l'Amérique: La question de l'autre* (Dobytí Ameriky: Problém druhého, 1982) se zabývá fenoménem objevení Ameriky jako objevením „toho druhého“. Jeho úvahy na toto hluboce antropologické téma se opírají o následující teoretický scénář: 1. Ty druhé lze abstraktně chápat jako „jiné“ buď ve vztahu k mému „já“, nebo jako konkrétní „skupinu“, která se odlišuje od našeho „my“. Průběh této sociální interakce však ovlivňuje skutečnost, že se jedná o neznámé bytosti – „cizince“, jejichž *zvykům, *obyčejům ani jazyku nerozumím. 2. Tyto bytosti jsou považovány za natolik cizí, že „já“ nepřipouštím jejich příslušnost ke stejnému druhu. 3. Tato skutečnost vede mé „já“ ke snaze odstranit vnější jinakost „těch druhých“. Podle Todorova se setkání a snaha pochopit „ty druhé“ odehrává ve dvou fázích. První fázi charakterizuje „můj“ zájem o druhého, a to dokonce za vkladu osobního vcítění, aniž bych však přitom odložil svůj pocit osobní a kulturní nadřazenosti. V druhé fázi potvrdím svou identitu a zároveň začnu cizince přizpůsobovat k obrazu svého světa. Todorovova analýza vztahu „já“ a „oni“ představuje originální příspěvek k antropologické reflexi setkání *Evropanů se světem odlišných kultur. Todorov označil za zásadní rozdíl mezi evropskými a americkými kulturami skutečnost, že předkolumbovští *indiáni neměli vyvinuté písmo. Význam mayského a aztéckého písma redukoval tvrzením, že *piktogramy nepředstavují *jazyk, nýbrž zkušenost. Skutečnost, že nejvyspělejší indiánské kultury Střední Ameriky postrádaly písmo srovnatelné s evropským,

limitovala jejich komunikativní, symbolické a interpretační dovednosti. Absence písma údajně způsobila, že *rituál převážil nad improvizací a cyklický *čas nad lineárním. To vedlo k chybným a nesprávným rozhodnutím amerických indiánů v průběhu *conquisty. Indiáni nebyli na symbolické úrovni schopni evropským vetřelcům porozumět.

V publikaci *Face à l'extrême* (Tvář extrému, 1991, česky: *V mezní situaci*, 2000) se věnuje problematice *morálky jako součásti *lidské přirozenosti a spontánní reakci po zkušenostech totalitních táborů. Todorov se ve svém díle zaměřil také na analýzu osobnosti a díla Michaila Michailoviče *Bachtina (1895–1975) *Mikhail Bakhtine: Le principe dialogique* (Bachtin: dialogický princip, 1981) a Jeana-Jacquesa *Rousseaua (1722–1778) *Frêle bonheur: Essai sur Rousseau* (Křehké štěstí: Pojednání o Rousseauovi, 2001). Z dalšího díla: *Introduction à la littérature fantastique* (Úvod do fantastické literatury, 1970), *Poétique de la prose* (Poetika prózy, 1971), *Critique de la critique* (Kritika kritiky, 1984), *La littérature en péril* (Literatura v nebezpečí, 2007).

Tomáš Akvinský (latinsky Thomas Aquinas, asi 1225, zámek Roccasecca u Aquina, Itálie – 7. 3. 1274, Fossanova, Itálie), italský teolog a filozof; představitel vrcholné *scholastiky. V jeho díle *Summa theologiae* (Teologická suma, 1266–1273) vrcholí církevní středověká filozofie a scholastický výklad základních kategorií systému *Aristotelova; za morální cíl člověka pokládá Tomáš Akvinský úplný rozvoj jeho podstaty, která spočívá v jeho rozumnosti.

Topinard, Paul (4. 11. 1830, L'Isle-Adam [Seine-et-Oise], Francie – 20. 12. 1911, Paříž, Francie), francouzský antropolog a lékař; spolupracovník Pierra Paula *Brocy a jeden ze zakladatelů vývojové *antropologie. Přispěl k rozvoji metodiky *antropometrie, zabýval se klasifikací lidských *ras a typů. Z díla: *Éléments d'anthropologie générale* (Základy obecné antropologie, 1885).

Toynbee, Arnold Joseph (14. 4. 1889, Londýn, Anglie – 22. 10. 1975, New York, USA), britský historik, sociolog a filozof dějin. Zastával *názor, že každá *civilizace a *kultura musí projít stadii vzniku, růstu, úpadku a rozkladu. Východisko z krize Západu viděl v duchovním obrodě. Hledal společné rysy společenských formací a základní hybnou sílu kulturněhistorického vývoje; tou je pro něho *náboženství.

Toynbee vymezil jedenadvacet civilizačních okruhů, které v historii existovaly. V současnosti existuje pouze pět civilizací: západní společnost, společnost ortodoxního *křesťanství, islámská společnost, hindská společnost a společnost Dálného východu. Těchto pět současných civilizací má své historické předky v minulých generacích civilizací. Růst civilizace není výrazem technologického rozvoje, ale výsledkem progresivního vnitřního sebeurčení, seberozvoje a sublimace hodnot společnosti. Z díla: *A Study of History* (Studium dějin, 12 svazků, 1934–1961).

Trigger, Bruce G. (18. 6. 1937, Preston, Ontario, Kanada – 1. 12. 2006, Montreal, Kanada), kanadský archeolog; profesor na McGill University v Montrealu. Patří k předním tvůrcům moderní *sídlištní archeologie a *teoretické archeologie. Z díla: *Beyond History: The Methods of Prehistory* (Za historií: Metody prehistorie, 1968).

Trinkaus, Erik (14. 10. 1948, New Haven, Connecticut, USA), americký paleoantropolog; profesor na Washington University (Saint Louis, USA), člen National Academy of Science of USA. Od roku 1975 působil na University of New Mexico v Albuquerque, kde založil paleoantropologickou školu, která se zabývala zejména výzkumy *neandertálců a anatomicky moderního *člověka ze *středního paleolitu a *mladého paleolitu. Vychoval řadu znamenitých paleoantropologů, z těch nejmladších je třeba uvést zvláště Stevena Churchilla a Trenta Hollidaye. Na rozdíl od mnohých jiných odborníků se nikdy výrazně nesespecializoval na některou z částí skeletu, ale vždy prosazoval komplexní funkční přístup zohledňující všechny části skeletu. Zabývá se širokou škálou problémů od biomechanické analýzy postkraniálního skeletu, přes různé problémy spojené s funkčními a ekologickými

adaptacemi, evolucí nervového systému, životní historie *homininů až po *biomechaniku, patologie a stresy. Tuto problematiku studuje jak u fosilních homininů, tak na skeletech současného člověka. Spolu s Fredem Smithem je protagonistou takzvaného asimilačního modelu formování se anatomicky moderního člověka v *Evropě a na *Blízkém východě.

Erik Trinkaus úzce spolupracuje s evropskými pracovišti a rovněž s českými institucemi, například se *Střediskem pro paleolit a paleoetnologii při Archeologickém ústavu Akademie věd ČR Brno, s *Moravským zemským muzeem v Brně a s *Ústavem antropologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně. Dlouhodobě působí jako výzkumný pracovník a hostující profesor na Katedře antropologie Univerzity v Bordeaux.

Publikoval stovky odborných prací, většinou v renomovaných časopisech a sbornících. Je také autorem či spoluautorem několika knižních monografií: Radovčić, J. – Smith, F. – Trinkaus, E. – Wolpoff, M., *The Krapina Hominids: An Illustrated Catalog of the Skeletal Collection* (Hominidi z Krapiny: Ilustrovaný katalog souboru koster, 1988); Sládek, V. – Trinkaus, E. – Hillson, S. W. – Holliday, T. W., ed. Svoboda, J., *The People of the Pavlovian: Skeletal Catalogue and Osteometrics of the Gravettian Fossil Hominids from Dolni Vestonice and Pavlov. The Dolni Vestonice Studies 5* (Lidé pavlovienu: Katalog skeletů a osteometrie gravettských fosilních hominidů z Dolních Věstonic a Pavlova. Studie Dolní Věstonice 5, 2000); Trinkaus, E., *The Shanidar Neandertals* (Neandertálci ze Šanidarů, 1983); Trinkaus, E. – Shipman, P., *The Neandertals: Changing the Image of Mankind* (Neandertálci: Jak změnili vzhled lidstva, 1993); Trinkaus, E. – Svoboda, J., *Early Modern Human Evolution in Central Europe* (Evoluce raných lidí moderního typu ve střední Evropě, 2006).

Turner, Victor Witter (28. 5. 1920, Glasgow, Skotsko – 18. 12. 1983, Charlottesville, Virginia, USA), americký antropolog britského původu; jeden ze zakladatelů a nejvýznamnějších představitelů *symbolické antropologie a *politické antropologie. Získal bakalářský diplom z *antropologie na University College v Londýně, a poté pokračoval v postgraduálním studiu pod vedením Maxe *Gluckmana na Manchesterské univerzitě. Díky podpoře Maxe Gluckmana získal stipendium Rhodes-Livingstone Institute, které mu umožnilo v letech 1950 až 1954 realizovat rozsáhlý terénní výzkum kmene Ndembu, v severozápadní Rhodesii (pozdější Zambie). Turner si uvědomil, že přístup britské funkcionalistické školy zaměřený na sociální strukturu jako harmonický organismus a na společenské mechanismy zajišťující její stabilitu k *vysvětlení ndembuské reality nepostačuje. Turnera proto oslovily teze amerického antropologa Ralpha *Lintona, který pokládal sociální systém za součást širšího kulturního *kontextu. Výzkum *rituálů, *symbolů a společenského života příslušníků kmene Ndembu přivedly Turnera k procesuální teorii; významnou inspirací bylo nepochybně i marxistické pojetí dialektiky, jež se v poválečné době šířilo v britském intelektuálním prostředí.

Victor Turner dospěl k závěru, že povaha sociálních vztahů je dynamická, to znamená, že i ta zdánlivě nejrigidnější společenská struktura se udržuje a reprodukuje prostřednictvím neustálé *sociální interakce. V monografii *Schism and Continuity in an African Society* (Schizma a kontinuita v jedné africké společnosti, 1957) se pokusil nalézt řád nikoliv v sociální struktuře, ale v mocenském *konfliktu, který společnost nerozvrací, ale naopak potvrzuje. Klíčový pojem, jenž měl Turnerovi umožnit konceptualizovat ndembuskou sociální organizaci a hodnoty, bylo *sociální drama zahrnující postupně *porušení norem (breach), krizi (crises), urovnání (redress) a reintegraci (reintegration)*. V roce 1963 zahájil působení na Cornell University ve Spojených státech amerických.

V knihách *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (Přales symbolů: Aspekty ndembuského rituálu, 1967), *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Rituální proces: Struktura a anti-struktura, 1969, česky: *Průběh rituálu*, 2004), *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society* (Dramata, pole a metafory: Symbolická akce v lidské společnosti, 1974) a v řadě studií a sborníků spojil své pojetí sociálního dramatu se

schématem iniciačního rituálu podle Arnolda van *Gennepa (1873–1957), které významně rozšířil a použil jako konceptuální nástroj pro porozumění nejen archaické mentalitě v jejím celku, ale i moderní společnosti.

Od poloviny šedesátých let 20. století se věnoval rovněž problematice politické antropologie; společně s Marcem Schwartzem a Arthurem Tudenem organizoval v roce 1964 v rámci zasedání Americké antropologické asociace panel o politické antropologii a podílel se na vydání sborníku *Political Anthropology* (Politická antropologie, 1966). Setkání s Brianem Sutton-Smithem na torontském zasedání Americké antropologické asociace v roce 1972 inspirovalo Victora Turnera k studiu divadelních her. Industriální sekularizovaná společnost (*sekularizace) přeměnila tradiční religiózní liminaritu jako mateřskou půdu nových symbolů, vzorů a idejí v *liminoidní* sféru *divadla, *dramatu, *hudby, *tance a další kolektivní zábavy.

Během působení na Chicagské univerzitě a University of Virginia od konce sedmdesátých let se zabýval neurobiologickým základem rituálu. Ve svých posledních vědeckých studiích se věnoval vztahu mezi specializovanými funkcemi mozkových hemisfér a rituálními a religiózními projevy, *Jungovými archetypy a *univerzálními kulturními symboly. Společně s Eugenem d'Aquilim, jedním z editorů periodika *The Spectrum of Ritual*, a Philipem Hefnerem z Institute for Religion in an Age of Science, Victor Turner usiloval o ustavení nové vědecké disciplíny, kterou nazýval *neurosociologií*.

Turner II, Billie Lee (narozen 1945), americký geograf a kulturní antropolog; profesor na Graduate School of Geography, Clark University, Worcester. Zabývá se výzkumem vývoje osídlení a zemědělství ve vztahu k přírodnímu prostředí v některých oblastech Mexika, Guatemaly a Hondurasu, především v období mayské civilizace a v současnosti.

Významně přispěl k poznání vyspělého systému mayského zemědělství, jenž byl v některých případech přiveden takřka do stadia ekvilibria. Tyto poznatky zřejmě vnesou nové pohledy do hodnocení problému vývoje a zániku mayské civilizace (Turner II, B. L. – Brush, S. B., ed., *Comparative Farming Systems* [Srovnání zemědělských systémů], 1987).

Turner II, Christy G. (narozen 1946), americký antropolog; profesor na Arizona State University v Tempe. Zabývá se *dentální antropologií a biokulturními vztahy obyvatel obou Amerik a východní Asie. Na základě proměnlivosti některých antropologických znaků (zvláště dentálních charakteristik) vyvolaných změnami prostředí vytvořil model osídlování *Nového světa lidmi pocházejícími ze severovýchodní Asie.

Tylor, sir Edward Burnett (2. 10. 1832, Londýn, Anglie – 2. 1. 1917, Wellington, Somerset, Anglie), britský antropolog; jeden ze zakladatelů *kulturní antropologie jako akademické disciplíny, stoupenec *evolucionismu. Narodil se v kvakerské rodině a kvůli svému náboženskému původu nemohl studovat na *univerzitě; od šestnácti let proto pracoval v rodinném podniku na slévání mosazi. V roce 1852 jej zdravotní problémy přinutily vydat se na cesty za oceán. Při návštěvě Havany v roce 1856 se Tylor seznámil s Henry Christiem, kvakerem, bankéřem a soukromým archeologem-etnologem, s nímž vykonal čtyřměsíční výpravu po vnitrozemí Mexika. Tylor si během pobytu v Mexiku vedl deník, jenž odrážel jeho vzrůstající zájem o archeologickou a etnografickou problematiku a později byl publikován jako cestopis *Anahuac: Or Mexico and the Mexicans, Ancient and Modern* (Anahuak neboli dávné a moderní Mexiko a Mexičané, 1861). Po návratu do Anglie se díky samostudiu stal předním představitelem britského antropologického myšlení, které postavil na nový, sociálně evolucionistický základ.

Tylorova kniha *Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization* (Výzkumy rané historie lidstva a vývoj civilizace) z roku 1865 představovala důležitý mezník ve formování paradigmatu klasického evolucionismu. Tylor se pokusil demonstrovat *evoluční paralelismus*, teorii, podle níž se rozvíjením obecných lidských vloh a na základě *univerzálních vývojových *zákonitostí ve vzájemně izolovaných oblastech světa vytvářejí analogické instituce a kulturní fenomény.

V knize *Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Primitivní kultura: Výzkum vývoje mytologie, filozofie, náboženství, umění a zvyků, 1871) předložil Tylor první vědeckou (a antropologickou) definici kultury, kterou chápal jako konfiguraci naučeného chování a jeho produktů sdílených členy určité společnosti.

V roce 1881 uveřejnil první anglickou učebnici *antropologie *Anthropology: An Introduction to the Study of Man and Civilization* (česky: *Úvod do studia člověka a civilizace: Antropologie*. Praha: Jan Laichter, 1897) a roku 1899 průkopnickou studii *On a Method of Investigating the Development of Institutions Applied to Laws of Marriage and Descent* (O metodě výzkumu institucí ve vztahu k zákonům manželství a původu), ve které v antropologickém interkulturním srovnávacím výzkumu uplatnil statistické metody. V roce 1871 byl zvolen řádným členem Královské společnosti (Fellow of the Royal Society). Roku 1884 se stal kustodem etnologických sbírek a asistentem antropologie na univerzitě v Oxfordu, kde byl v roce 1896 jmenován prvním řádným profesorem antropologie. V roce 1912 byl Edward Burnett Tylor za své celoživotní vědecké zásluhy povýšen do šlechtického stavu. Folkloristická společnost (Folk-Lore Society), jejímiž členy byli Tylorovi žáci Edward Clodd (1840–1930), Georg Lawrence Gomme (1853–1916), Edwin Sidney Hartland (1848–1927) a Alfred Trübner Nutt (1856–1910), se snažila nalézt v životě soudobých evropských venkovanů *zvyky, obřady nebo pověry představující „přežitky“ archaického substrátu původního „árijského náboženství“.

U

Uherek, Zdeněk (15. 8. 1959, Kladno), český etnolog a sociální antropolog; ředitel Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i. V roce 1983 vystudoval Filozofickou fakultu *Univerzity Karlovy v Praze, obor kulturologie, téhož roku získal titul PhDr. a nastoupil do Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV v Praze, kde pracoval jako dokumentátor ve sbírkovém fondu Střediska vědeckých informací. V roce 1991 ukončil postgraduální studium oboru historické vědy-národopis, a získal vědeckou hodnost CSc. Doktorská práce byla zaměřena na kvalifikované průmyslové dělníky, jejich hodnotové orientace a interpersonální vztahy. V letech 1990–1994 byl vědeckým tajemníkem Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. V roce 1994 byl jmenován vedoucím oddělení etnických studií Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR. Od roku 1998 do roku 2007 byl též zástupcem ředitele Etnologického ústavu AV ČR a v letech 2003–2006 předsedou jeho vědecké rady. Je předsedou Národního komitétu antropologických a etnologických věd, členem redakční rady časopisů *Český lid*, *Slovenský národopis*, *Lidé města*, *Národopisná revue*, editorem publikační řady *Prague Occasional Papers in Ethnology*, zastupuje Českou republiku v mezivládním výboru programu UNESCO – MOST, pracuje v poradních orgánech *vlády České republiky v oblasti integrace cizinců a romské problematiky, a pro státní instituce uskutečnil řadu výzkumů. Je členem britského Royal Anthropological Institute, Evropské asociace sociálních antropologů, Národopisné společnosti a Masarykovy sociologické společnosti. Spolupracuje na řešení projektů financovaných tuzemskými grantovými agenturami i Evropskou unií. Od roku 1993 vykonává též pedagogickou činnost. Přednáší a vede bakalářské, diplomové a doktorské práce na Univerzitě Karlově v Praze, Západočeské univerzitě v Plzni a na Univerzitě Pardubice, příležitostně má též přednášky v zahraničí.

Ve vědeckovýzkumné práci se orientuje především na oblast *urbánní antropologie, teorie etnicity, *nacionalismu a migrační problematiky. Spolupracoval na výzkumech střeoevropských velkoměst, které organizovali PhDr. Mirjam Moravcová, DrSc., prof. PhDr. Oldřich Sirovátka, CSc., a PhDr. Peter Salner, DrSc., a na výzkumech přeměn etnického vědomí pod vedením PhDr. Stanislava Broučka, CSc. Problematiku nacionalismu začal konzultovat s profesorem Ernestem *Gellnerem, pod jehož vedením pracoval v letech 1993–

1995 na Středoevropské univerzitě. Dílčí spolupráci navázal též s profesorem Ladislavem *Holým, kterému spíše okrajově pomáhal při zpracování výzkumů českého nacionalismu. Jeho knihu *The Little Czech and the Great Czech Nation: National Identity and the Post-communist Transformation of Society* (1996) postavenou na těchto výzkumech přeložil do češtiny v roce 2001 pod názvem *Malý český člověk a skvělý český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti* (Praha: Slon). Důležitým stimulem mu byly též výzkumy řízených migrací z prostoru bývalého Sovětského svazu, které se v Ústavu pro etnografii a folkloristiku realizovaly od roku 1991. Výsledky výzkumů řízených migrací z Ukrajiny uskutečněných pod vedením PhDr. Stanislava Broučka, CSc., zobecnil v celé řadě textů, zejména pak v monografii zpracované spolu s PhDr. Naďou Valáškovou, CSc., a PhDr. Stanislavem Broučkem, CSc., *Aliens or One's Own People: Immigrants from the Ukraine in the Czech Republic* (1997). Pod jeho vedením se uskutečnily další výzkumy řízených migrací, zejména Čechů z Běloruska a Kazachstánu. Monografii *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky* (2003) zpracoval s PhDr. Naďou Valáškovou, CSc., Mgr. Stanislavem Kuželem a Pavlem Dymešem. Při výzkumech začal v České republice uplatňovat metodiku šetření migračních procesů, kdy se adaptace skupiny na prostředí cílové *země studuje v kontextu s předmigračním chováním ve zdrojové zemi a sledují se všechny fáze migrace, včetně fáze rozhodování se k migraci, neboť právě ve studiu předmigračních fází může *etnologie a *antropologie uplatnit své přednosti. O výsledcích těchto výzkumů referuje zejména publikace *Kultura – společnost – tradice II* z roku 2006. Vedle studia migrací se soustředil na otázky změn v českých krajanských komunitách po roce 1989. Kromě Čechů na Ukrajině a v Kazachstánu studoval Čechy v Bosně a Hercegovině, okrajově též v Rumunsku, Srbsku a Chorvatsku. O Čechích v Bosně a Hercegovině publikoval řadu textů, zejména publikace *Češi v Bosně a Hercegovině: Úvod do problematiky s výběrovou bibliografií* (2000) a *Bosnia, Bosnian Czechs and Migratory Bridges* (2000, spolu s PhDr. Petrem Lozoviukem, CSc., a PhDr. Martou Toncrovou, CSc.). V oddělení etnických studií byly pod jeho vedením oživeny výzkumy romských komunit. Dále studoval migrace Romů ve střední Evropě, zejména ze Slovenska do České republiky, a migrace Romů z České republiky do západní Evropy a především do Kanady. Téma bylo rozpracováno například v publikaci, kterou připravil spolu s Willem Guyem a Renatou Weinerovou *Roma Migration in Europe: Case Studies* (2004). Dále zde bylo zavedeno studium integrace cizinců v České republice. Výsledky v těchto oblastech shrnuje publikace *Kultura – společnost – tradice II*, kterou editoval v roce 2006. Celkově napsal nebo editoval 14 knižních publikací a jeho bibliografie v roce 2008 čítala 160 položek v oblasti odborné produkce z oboru etnologie, respektive *sociokulturní antropologie. Kontakt: PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, e-mail: uherek@eu.cas.cz.

Unger, Josef (11. 9. 1944, Brno), český archeolog a kulturní antropolog; profesor *Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity. V oboru antropologie se habilitoval v roce 1999 (*Hrad Lelekovice: Sociokulturní antropologická studie*), profesorem antropologie byl jmenován v roce 2004. Přednáší základy vědecké práce, antropologii pravěku a středověku, pohřební ritus. Vede *Školní antropologicko-archeologický výzkum pravěkého a slovanského pohřebiště v Divákách.

Ve výzkumné práci se zabývá především sídly a životem *šlechty ve středověku, archeologií církevních objektů, archeologickou antropologií a antropologií pohřebního ritu. Člen redakční rady časopisů *Archeologické rozhledy*, *Castelologica bohemica*, *Jižní Morava*, *Rekonstrukce a experiment v archeologii*, *Vlastivědný věstník moravský*. Člen správní rady společnosti Archaia, člen výboru Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a Klubu Augusta Sedláčka, pobočka Brno. Spoluvydavatel sborníku *Pravěké a slovanské osídlení Moravy* (1989), *Z pravěku do středověku* (1997), *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998* (2000) a

periodika *Ve službách archeologie*, 1–4 (1998–2002). Přednášel na univerzitách v Bambergu, Banské Bystrici, Bratislavě, Göttingen, Hradci Králové, Nitře, Olomouci, Opavě, Opolí, Poznani a Wrocławu. Publikoval u nás i v zahraničí mnoho vědeckých studií. Knižní monografie: *Pohořelice-Klásterka: Pravěké sídliště, slovanská osada a zaniklá středověká ves* (1980), *Hrádky a tvrze na Moravě* (spolu s Vladimírem Nekudou, 1981), *Středověké votivní předměty z Mušova* (1984), *Hrady na Pavlovských vrších* (1985), *Archeologické památky na okrese Břeclav* (1988), *Feudální sídlo z 13. století na zaniklé vsi Koválov u Žabčic* (1989), *Koválov: Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě* (1994), *Život na lelekovickém hradě ve 14. století: Antropologická sociokulturní studie* (1999), *Archeologie středověku: Odras života lidí v archeologických pramenech* (2008), *Archeologie církevních památek na Moravě a ve Slezsku* (2008). Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal 9. svazek *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století* (2002) a 25. svazek *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy* (2006). Laureát *Ceny zakladatele Antropologického ústavu prof. MUDr. et PhDr. Vojtěcha Suka, DrSc. Kontakt: Prof. PhDr. Josef Unger, CSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno, telefon: 549 497 806, e-mail: unger@sci.muni.cz.

Urbanová, Petra (27. 11. 1978, Hranice), česká antropoložka; absolventka magisterského studijního programu Biologie oboru Antropologie a rigorózního řízení na *Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně. Diplomová práce: *Rozlišení zvířecích a lidských kostí: Histologická komparativní studie pro forenzní antropologii a kriminalistiku* (2003), vedoucí práce: Doc. MUDr. Vladimír *Novotný, CSc.; rigorózní práce: *Morfometrie jamky kyčelního kloubu: Aplikace konvenční a eliptické Fourierovy analýzy* (2004). V roce 2009 absolvovala doktorský studijní program Biologie, obor Antropologie na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně a v Laboratoire d'anthropologie biologique, Faculté de Médecine, Université de la Méditerranée, Aix-Marseille II ve Francii v rámci doktorátu pod dvojím vedením; disertační práce: *Studium kraniofaciální variability člověka pomocí metod geometrické morfometrie*, školitelé: Prof. Jaroslav *Malina a Prof. George Leonetti. V roce 2003 získala Cenu děkana za vynikající studijní výsledky a úspěchy v tvůrčí práci při výzkumu v oboru, v roce 2005 *Cenu dr. Aleše Hrdličky. Od roku 2008 je odbornou asistentkou Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity a statutární zástupkyní ředitele ústavu (od roku 2009). Kontakt: RNDr. Petra Urbanová, Ph.D., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno, e-mail: urbanova@sci.muni.cz.

Ussher, James (též Usher, 4. 1. 1581, Dublin, Irsko – 21. 3. 1656, Reigate, Surrey, Anglie), irský *arcibiskup a teolog. Pokusil se určit dobu, kdy byl stvořen *svět prostřednictvím studia biblických textů. V roce 1650 vydal práci *Annales veteris testamenti, a prima mundi origine deducti* (Kroniky Starého zákona vyvozující původ světa), v níž ke stanovení data stvoření světa použil údaje obsažené v *bibli (v knize *Genesis). Na základě složitých výpočtů dospěl k závěru, že stvoření světa se událo v době soumraku, který předcházel neděli 23. října roku 4004 před Kristem. Ussherova *chronologie svědčí o tom, že její autor měl hluboké znalosti nejen hebrejsky psaného *Starého zákona*, ale také dějin *starověku a biblických *jazyků.

Navzdory Ussherově snaze podpořit autoritu *biblické antropologie, byl ale nástup nového *světového názoru, který se opíral o empirické poznatky přírodních věd a ideje novověkého *humanismu nezadržitelný.

V

Vaillant, George Clapp (5. 4. 1901, Boston, Massachusetts, USA – 13. 5. 1945, Devon, Pennsylvania, USA), americký antropolog. Zabýval se uměním severoamerických indiánů a zejména dějinami raných civilizací Střední Ameriky. Své poznatky o aztécké civilizaci uložil

do dnes již klasické práce *Aztecs of Mexico: Origins, Rise and Fall of the Aztec Nation* (Mexičtí Aztékové: Původ, vzestup a pád aztéckého národa, 1941, česky: *Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků*, 1974).

Valoch, Karel (15. 4. 1920, Brno), český archeolog; vědecký pracovník *Moravského zemského muzea v Brně, specialista na *paleolit a *mezolit Moravy. Prováděl systematické povrchové sběry v řadě moravských regionů a vedl klíčové výzkumy v jeskyni *Kůlně, v Bohunicích, ve Smolíně, Vedrovicích a na *Stránské skále I a III. Autor řady syntetických prací. Z díla: *Jeskyně Šipka a Čertova díra u Štramberku* (Brno 1965), *Die altsteinzeitliche Fundstelle in Brno-Bohunice* (Paleolitické naleziště v Brně-Bohunicích, Praha 1976), *Die endpaläolithische Siedlung in Smolín* (Praha 1978), *Die Erforschung der Kůlna-Höhle 1961–1976* (Brno 1988), *Le paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie* (Paleolit v Čechách a na Slovensku, Grenoble 1996).

Valšík, Jindřich Antonín (25. 8. 1903, Praha – 10. 2. 1977, Bratislava, Slovenská republika), český antropolog a dětský lékař (profesor MUDr. et RNDr., DrSc.); vedoucí *Antropologického ústavu Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v letech 1946–1953, jeden ze zakladatelů a též přednosta Katedry antropologie a genetiky na Přírodovědecké fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě a děkan této fakulty, předseda slovenské pobočky a celostátního pracovního výboru Československé antropologické společnosti, sekce Československé biologické společnosti při Československé akademii věd, spoluzakladatel a dlouholetý čelný funkcionář *Antropologické společnosti. Jindřich Valšík se narodil v Praze, dětství prožil na Istrii, vystudoval gymnázium v Praze, Přírodovědeckou fakultu a Lékařskou fakultu *Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1938 se habilitoval u profesora Vojtěcha *Suka na základě spisu *Études anthropologiques sur les Monténégrins du Dourmitor* (Antropologické výzkumy Černohorců z Durmitoru).

Jako jeden z prvních badatelů u nás se zabýval dermatoglyfickou (stanovil tzv. papilární číslo P). Dalšími vědeckými zájmy se staly: genetika člověka, období puberty (zvláště studie menarché), metodické a typologické práce, školní a dětské lékařství a školní hygiena, demografie, paleodemografie, *rasismus, erupce trvalých zubů, fyzický vývoj dětí a mládeže, paleoantropologie a fylogenetický vývoj člověka a homininů. Byl členem řady našich i mezinárodních organizací. Jeho bibliografie čítá kolem 400 prací v angličtině, češtině, francouzštině, němčině, polštině a slovenštině; k významným pracím patří například *Papilární číslo v dermatoglyfice* (1932), *Jakou cenu má Essen-Möller-Geyerova metoda pro posouzení sporné paternity?* (1949), *Somatologie a anthropologie* (1953), *Antropológia a jej význam* (1964).

van den Berghe, Pierre (narozen 1933, Konžská republika), americký antropolog a sociolog; emeritní profesor na University of Washington; často řazený mezi představitele *sociobiologie a *primordialismu; průkopník *evoluční psychologie. Prováděl terénní výzkumy ve Rwandě a Burundi zaměřené zejména na problematiku etnicity a rasových vztahů.

Van den Berghe se pokusil vysvětlit etnickou a rasovou animozitu prostřednictvím sociobiologických argumentů. Razil pojem „etnický nepotismus“, který odráží lidský sklon favorizovat členy své skupiny (*in-group*) na úrovni etnicity. Etnický *nepotismus van den Berghe objasňuje mechanismem „inclusive fitness“, to znamená ústřední sociobiologickou tezí, že v průběhu *přirozeného výběru se prosazuje takový typ chování, který zvyšuje *reprodukční úspěch příbuzného. Pokud dojde k *migraci či rozsáhlé interakci mezi různými lidskými populacemi, pak se lidé spontánně identifikují buď s jedinci vyznačujícími se obdobnými somatickými rysy (na úrovni *rasy), nebo kulturními artefakty, jazykem, *zvyky a *behaviorálními mody (v případě etnicity). Z díla: *Race and Racism* (Rasa a rasismus, 1967), *Human Family Systems* (Systémy lidské rodiny, 1979), *The Ethnic Phenomenon* (Etnický fenomén, 1981), *Stranger in Their Midst* (Cizinec v jejich středu, 1989).

van Gennep, Arnold (23. 4. 1873, Ludwigsburg, Německo – 7. 5. 1957, Bourg-La-Reine, Francie), francouzský etnolog, folklorista a kulturní antropolog; jeden ze zakladatelů moderní francouzské *etnologie a *folkloristiky; anticipoval *strukturalismus. Gennep studoval na École Pratique des Hautes Études v Paříži, kde jej ovlivnil zejména Léon Marillier (1862–1901) a Paul Sébillot (1843–1918). Po studiích vyučoval na *univerzitě v Neuchâtelu (Švýcarsko), kde v letech 1912–1915 řídil Musée d'ethnographie. Přednášel také v Nizozemsku, ve Spojených státech a Velké Británii. Jeho výzkumné aktivity probíhaly mimo okruh francouzské sociologické školy, která se soustředila kolem *L'Année sociologique* (viz *Durkheim, Émile David, *Mauss, Marcel).

Gennep se věnoval zejména výzkumu náboženství a francouzského folkloru, o kterém publikoval rozsáhlé studie *Religions, moeurs et légends: Essais d'ethnographie et de linguistique* (Náboženství, zvyky a legendy: Eseje o etnografii a lingvistice, 5 svazků, 1908–1914) a *Manuel de folklore français contemporain* (Příručka současného francouzského folkloru, 9 svazků, 1937–1958). Z hlediska přínosu světové *antropologii je uváděn v souvislosti se svými díly z oblasti antropologie náboženství: *Tabou et totémisme à Madagascar* (Tabu a totemismus na Madagaskaru, 1904), *Mythes et légendes d'Australie* (Mýty a legendy Austrálie, 1906), *L'état actuel du problème totémique* (Současný stav otázky totemismu, 1920). Jeho nejvýznamnějším dílem je *Les rites de passage* (Obřady přechodu, 1909; česky: *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997), ve kterém se zabývá *obřady přechodu; zavedl samotný pojem a rozpracoval teorii. Gennep věnoval pozornost také etnografii Alžírka, o které publikoval v časopise *Revue d'ethnographie et de sociologie*, který sám v roce 1911 založil.

van Hooff, Jan A. R. A. M. (15. 5. 1936, Arnhem, Nizozemsko), nizozemský etolog a primatolog; působil jako profesor na Univerzitě v Utrechtu, kde také založil slavnou nizozemskou primatologickou školu navazující na etologické tradice Nikolaase Tinbergena a Konrada *Lorenze. Věnoval se zejména chování a ekologii *opic a *lidoopů v jihovýchodní Asii, chování lidoopů v zajetí, zvláště pak skupině *šimpanzů v nizozemském Arnhemu, chování dětí, teoretickým otázkám *etologie a okrajově i *ekologii jihoamerických opic a některým aspektům srovnávací *fyziologie a *genetiky. Vedl desítky doktorských prací a mnozí jeho doktorandi patří mezi světovou špičku v *primatologii a etologii. Mezi jeho nejproslulejší žáky patří Frans *de Waal a Carel *van Schaik, s nimiž publikoval také některé významné teoretické práce.

Z díla: van Hooff, J. (2000): Relationships among Non-Human Primate Males: A Deductive Framework (Vztahy mezi samci non-humánních primátů: Deduktivní rámec). In: Kappeler, P. M., ed., *Primate Males* (Samci primátů). Cambridge: Cambridge University Press, s. 183–191; van Hooff, J. – van Schaik, C. P. (1992): Cooperation in Competition: The Ecology of Primate Bonds (Kooprace při kompetici: Ekologie vazeb mezi primáty). In: Harcourt, A. H. – de Wall, F. B. M., eds., *Coalitions and Alliances in Humans and other Animals* (Koalice a aliance u člověka a ostatních živočichů). Oxford: Oxford University Press, s. 357–391; van Hooff, J. – van Schaik, C. P. (1994): Male Bonds: Affiliative Relationships among Nonhuman Primate Males (Vazby mezi samci: Afiliační vztahy mezi samci non-humánních primátů). *Behaviour*, vol. 130, no. 3–4, s. 309–337; van Hooff, J. (1994): Understanding Chimpanzee Understanding (Pochopení chápaní šimpanzů). In: Wrangham, R. W. – McCrew, W. C. – de Wall, F. B. M. – Heltne, P. G., eds., *Chimpanzee Cultures* (Kultury šimpanzů). Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press in cooperation with the Chicago Academy of Sciences, s. 267–284; van Hooff, J. (1995): The Orangutan: A Social Outsider: A Socio-Ecological Test-Case (Orangutan: Sociální outsider: Socioekologický případový test). In: Nadler, R. D. – Galdikas, B. F. M. – Sheeran, L. K. – Rosen, N., eds., *The Neglected Ape* (Opomíjený lidoop). New York: Plenum Press, s. 153–162; van Hooff, J. (1997): The Socio-Ecology of Sex Ratio Variation in Primates: Evolutionary Deduction and

Empirical Evidence (Socioekologie variability poměru pohlaví u primátů: Evoluční dedukce a empirické důkazy. *Applied Animal Behaviour Science*, vol. 51, no. 3–4, s. 293–306; Utami Atmoko, S. – van Hooff, J. (2004): Alternative Male Reproductive Strategies: Male Bimaturism in Orangutans (Alternativní reprodukční strategie samců: Bimaturace samců u orangutanů). In: Kappler, P. – van Schaik, C. P., eds., *Sexual Selection in Primates: New and Comparative Perspective* (Sexuální selekce u primátů: Nové a srovnávací hledisko). Cambridge: Cambridge University Press, s. 196–207.

van Schaik, Carel P. (narozen 1953, Rotterdam, Nizozemsko), nizozemský primatolog; spolu s Fransem *de Waalem nejvýraznější představitel utrechtské školy etologie primátů. Výrazně se projevuje také jako teoretik v oblasti chování a behaviorální ekologie. V současné době působí na univerzitě v Curychu (Anthropologisches Institut und Museum) a na Katedře evoluční antropologie Dukeovy univerzity (Durham, North Carolina, USA). Je uznávaným specialistou na ekologii sociálních vztahů samců a samic primátů. Jeho výzkumné aktivity se soustředí především na *orangutany a makaky z jihovýchodní Asie a *ekosystémy, v nichž žijí. Vedle teoretických studií, které publikoval například také s Charlesem Jansonem a Janem *van Hooffem, se úspěšně věnuje socioekologii a materiální kultuře orangutanů, sociálním a sexuálním strategiím primátů, socioekologii primátů, kognitivním aktivitám *primátů (zejména ve vztahu k ekologii), životním historiím primátů a ekologii tropického pralesa. Z díla: *Among Orangutans: Red Apes and the Rise of Human Culture* (Mezi orangutany: Rudí lidoopi a vzestup lidské kultury, 2004).

Vančata, Václav (22. 6. 1952, Praha), český evoluční antropolog, paleoantropolog a primatolog; vedoucí *Oddělení antropologie Katedry biologie a ekologické výchovy Pedagogické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1975 absolvoval obor *fyzická antropologie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1982 se stal kandidátem věd v oboru evoluční biologie v Laboratoři evoluční biologie Československé akademie věd, kde pak pracoval až do roku 1993 jako samostatný vědecký pracovník a vedoucí Oddělení evoluční antropologie. Po dvouletém studijním pobytu v primatologickém centru Ústavu pro farmacii a biochemii, kde se jako koordinátor grantového projektu zabýval ontogenetickým vývojem a růstem makaků rhesus, se v roce 1995 stal odborným asistentem a vedoucím Oddělení antropologie Katedry biologie a ekologické výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a v roce 1998 pak docentem antropologie.

V badatelské práci se zabýval vznikem a evolucí *bipedie, evolucí postkranálního *skeletu *homininů, fylogenezí vyšších primátů, hominizacním procesem (*hominizace) a ontogenezí lokomoce a chování vyšších primátů, zvláště makaků, paviánů a *lidoopů. V poslední době se věnuje zejména otázkám evoluce člověka v mladém paleolitu a v době přechodu od *paleolitu do *neolitu, otázkám velikosti a tvaru těla v evoluci hominidů a v neposlední řadě také problematice ontogenetických a růstových procesů makaků, *šimpanzů a *orangutanů.

Publikoval přes 120 původních vědeckých prací (z větší části v mezinárodních vědeckých časopisech a zahraničních sbornících) a více než 100 abstraktů, recenzí, prací popularizačních a zpráv. Je autorem dvou knižních monografií (*Primatologie*, díl 1. – *Evoluce, ekologie a chování primátů – Prosimii a Platyrrhina*, *Primatologie*, díl 2. – *Catarrhina – opice a lidoopi*) a dále jedné učebnice v elektronické podobě (*Evoluční antropologie a paleoantropologie*). Je také spolueditorem čtyř sborníků a členem redakční rady časopisů *Anthropologie a Variability and Evolution*. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal (s Marinou *Vančatovou) 10. svazek *Sexualita primátů* (2002) a 13. svazek *Paleoantropologie – přehled fylogeneze člověka a jeho předků* (2003). Pravidelně spolupracuje s redakcí *Věda Lidových novin*, kde se vyjadřuje k různým otázkám z oborů *evoluční antropologie, *paleoantropologie a *primatologie.

Navštívil řadu badatelských zahraničních pracovišť ve Francii, v Itálii, Izraeli, Jižní Africe, Německu, Polsku, Rusku, Řecku, USA a ve Velké Británii. Rozsáhlá je i jeho činnost pedagogická: vedle Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze působí také jako externí pedagog na *katedrách antropologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně. Jako hostující profesor přednášel na Univerzitě v Durhamu ve Velké Británii, Univerzitě ve Florencii a Univerzitě v Bari v Itálii, Demokritově univerzitě v Komotini v Řecku a na Univerzitě Adama Mickiewicze v Poznani. Absolvoval řadu zvaných přednášek, zejména v Německu, Polsku a ve Velké Británii. Kontakt: Doc. RNDr. Václav Vancata, CSc., Oddělení antropologie Katedry biologie a ekologické výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1, e-mail: Vaclav.Vancata@pedf.cuni.cz; Vaclav.Vancata@seznam.cz.

Vančatová, Marina (15. 8. 1958, Perm, Rusko), česká primatoložka a etoložka; odborná asistentka *Katedry obecné antropologie-integrální studium člověka Fakulty humanitních studií *Univerzity Karlovy v Praze, vedoucí certifikovaného programu Humánní etologie FHS UK a vedoucí Laboratoře mezidruhové komunikace FHS UK. V roce 1980 absolvovala obor *zoologie a *etologie na Permské státní univerzitě v Permu. Dva roky pracovala jako odborná pracovnice v primatologickém centru Ústavu pro experimentální medicínu a terapii Ruské akademie lékařských věd v Suchumi. V roce 1982 se přestěhovala do České republiky a pracovala jako vědecká pracovnice nejprve v Laboratoři evoluční biologie a posléze ve Fyziologickém ústavu Československé akademie věd. Po šestiletém studijním pobytu v primatologickém centru Ústavu pro farmacii a biochemii, kde se zabývala chováním, reprodukcí a ontogenetickým vývojem a růstem makaků rhesus, působila jako vědecká pracovnice Katedry biologie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V roce 2001 se stala odbornou asistentkou a vedoucí certifikovaného programu humánní etologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

V badatelské práci se zabývala nástrojovým chováním vyšších primátů, zejména pak *lidoopů, chováním a reprodukcí primátů, ontogenetickým vývojem chování vyšších primátů, zvláště *šimpanzů, *goril, *orangutanů, makaků, kočkodanů a pavíánů. V současnosti se zaměřuje zvláště na problematiku ontogeneze chování šimpanzů, orangutanů a makaků, ontogeneze a růstu šimpanzů a orangutanů a kresebných aktivit lidoopů. Publikovala více než 60 původních vědeckých prací (z větší části v mezinárodních vědeckých časopisech a zahraničních sbornících) a desítky abstraktů, recenzí, prací popularizačních a zpráv. Je také spolueditorkou jednoho sborníku a několik let byla členkou ediční rady časopisu *Folia Primatologica*. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsala (s Václavem *Vančatou) 10. svazek *Sexualita primátů* (2002).

Od roku 1993 je členkou výboru Evropské primatologické federace při Evropské unii, kde také pracuje jako expertka na chov primátů v zajetí. Pravidelně spolupracuje s médii, například s oddělením Věda *Lidových novin* a Českou televizí. Soustavně popularizuje například výzkum kresebných aktivit lidoopů. Absolvovala četné badatelské stáže na zahraničních pracovištích ve Francii, v Indii, Indonésii, Itálii, Japonsku, Německu, Polsku, Rusku, USA, na Madagaskaru a ve Velké Británii a řadu zvaných přednášek zejména v Německu, Rusku a USA. Kontakt: Mgr. Marina Vančatová, Katedra obecné antropologie-integrální studium člověka Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, e-mail: Marina.Vancatova@seznam.cz.

Vandermeersch, Bernard (narozen 1937, Paříž, Francie), francouzský antropolog; profesor na *univerzitě v Bordeaux. Zpracoval jak *recentní neandertálský *skelet (**Homo neanderthalensis*) ze *Saint Césaire, tak i nejstarší nález moderního člověka z *Kafsy. Zaměřuje se rovněž na obecné vývojové otázky vyplývající z těchto studií.

Vaněk, Daniel (2. 12. 1965, Praha), český forenzní genetik; absolvent Přírodovědecké fakulty *Univerzity Karlovy v Praze v letech 1984–1989, obor Molekulární biologie a

genetika. V letech 1992–2002 působil jako vedoucí DNA laboratoře *Kriminalistického ústavu Praha, v letech 2002–2004 se podílel na identifikaci obětí z masových hrobů na území bývalé Jugoslávie v rámci mise International Commission on Missing Persons (k září roku 2009 bylo identifikováno více než 16 000 obětí z celkového počtu ca 96 000 pohřešovaných osob). Od roku 2005 je ředitelem společnosti *Forenzní DNA servis.

Zabývá se *forenzní genetikou, archeogenetikou, *paleogenetikou a genetikou geneologií. Je soudním znalcem v oboru Zdravotnictví, odvětví Genetika, se specializací molekulární biologie a DNA diagnostika, správná laboratorní praxe. Je členem International Society for Forensic Genetics, International Society for Applied Biological Sciences, American Association for the Advancement in Sciences, v letech 2005–2006 byl prezidentem Československé společnosti pro forenzní genetiku. Kontakt: RNDr. Daniel Vaněk, Ph.D., Forenzní DNA servis, Budínova 2, Fakultní nemocnice Na Bulovce, 180 81 Praha 8; e-mail: daniel.vanek@DNA.com.cz.

Velemínský, Petr (28. 12. 1964, Praha), český antropolog; absolvent Přírodovědecké fakulty *Univerzity Karlovy v Praze, oboru obecná biologie. Od roku 1989 pracuje jako kurátor v *Antropologickém oddělení Národního muzea v Praze, od roku 2004 je vedoucím tohoto pracoviště.

V odborné práci se zabývá *osteologií, *antropologií minulých populací. Zaměřuje se především na období středohradištní, na velkomoravskou populaci. Vedle paleodemografických ukazatelů jsou ve středu jeho zájmu především vztahy mezi morfologií a pokrevní příbuzností a biologické znaky, které lze chápat jako možné projevy „optimálnosti“ životních podmínek dřívějších populací. Je autorem či spoluautorem zhruba 35 odborných publikací a spoluautorem knih: *Antropologie: Příručka pro studium kostry* (Stloukal et al., Praha: Národní muzeum, 1999) a *Mezi Saharou a tropickými pralesy* (Černý, Viktor et al., Praha: SetOut, 2001). Přednáší na *Katedře antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Kontakt: RNDr. Petr Velemínský, Ph.D., Antropologické oddělení Národního muzea, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1, e-mail: petr.veleminsky@nm.cz.

Verschuer, Otmar Freiherr von (16. 7. 1896, Richelsdorfer Hütte, Německo – 8. 8. 1969, Münster, Německo), německý antropolog a genetik. Byl spjat s programem nacistické *eugeniky. Od roku 1942 řídil jako nástupce Eugena *Fischera berlínský ústav Kaiser-Wilhelm-Institut für Anthropologie, který představoval středisko *nacistické antropologie.

V roce 1944 zahájil společně se svým asistentem Josefem *Mengelem výzkumy především dvojčat ve vyhlazovacím *koncentračním táboře v Osvětimi. Pro nedostatek přímých důkazů svědčících o tom, že by se podílel na zločinech nacistického režimu, Verschuer nebyl po *druhé světové válce souzen. Roku 1951 se stal profesorem lidské genetiky na *univerzitě v Münsteru, kde působil až do své smrti při autonehodě v roce 1969.

Vesalius, Andreas (původním jménem Andries van Wesele, 31. 12. 1514, Brusel, Belgie – 15. 10. 1564, řecký ostrov Sakhinthos [Zakynthos]), vlámský lékař, anatom, antropolog a spisovatel. Již jako chlapec se zajímal o tělesnou stavbu živočichů a je o něm známo, že některá zvířata i pitval. Později navštěvoval *univerzitu v Leuvenu a v letech 1533–1536 v Paříži, kde studoval medicínu a rozvíjel svůj zájem o *anatomii. Doktorát získal v roce 1537 na univerzitě v italské Padově, kde se později stal i profesorem a vyučoval chirurgii. Získal si uznání a věhlas i v praktické medicíně a byl jmenován dvorním lékařem španělského krále Karla V. (1500–1558) a po jeho rezignaci i jeho syna Filipa II. (1527–1598). Pro své vědecké *názory se dostával do sporu s církevní mocí, kterou byl dokonce donucen část vlastního díla zničit. V Padově i na blízké univerzitě v Bologni prováděl veřejné *pitvy pro studenty i širší veřejnost.

Při těchto výzkumech dospěl k závěru, že poznatky řeckého lékaře *Galéna staré v jeho době již více než 1300 let, byly založeny na pitvách zvířat a jsou nepřesné. Proto vycházel ze

svých vlastních pozorování a získané poznatky uveřejnil v sedmisvazkovém spise foliového formátu *De humanis corporis fabrica libri septem* (Sedm knih o stavbě lidského těla, 1543) s 300 scénickými anatomickými obrazy, které podle jeho náčrtů provedl *Tizianův žák Jan Steven van Calcar [Giovanni Stephen van Calcar] (1499–mezi 1546 a 1550). Dílo, které má mimořádný význam pro anatomii, medicínu, fyziologii a fyzickou antropologii, je poprvé v historii členěno podle platného anatomického systému: v sedmi samostatných oddílech o kostech, svalech, cévách, nervech, břišní dutině, srdci a o mozku.

Toto, ve své době nejdokonalejší kompendium, bylo základním pramenem *humánní anatomie téměř celých příštích 200 let. S některými útvary, nesoucími Vesaliovo jméno, se setkáváme i v současných anatomických a antropologických učebnicích. Je to například *foramen Vesali* (nekonstantní otvor pro žilní spojku v *kosti klínové uložený mediálně od *foramen ovale*); *os Vesali* je nazývána *fabella (*sezamská kost v *caput laterale *musculi gastrocnemii*) či drobná kost, která vznikne při samostatné *osifikaci **tuberositas *ossis metatarsalis V*.

Vico, Giambattista (23. 6. 1668, Neapol, Itálie – 23. 1. 1744, Neapol, Itálie), italský historik a právník; předchůdce semiotického přístupu k vědám o člověku. Vzdělával se na jezuitských školách a v letech 1689 až 1693 vystudoval práva na neapolské *univerzitě, kde se věnoval i filozofii. Od roku 1698 působil jako univerzitní profesor *rétoriky a později přijal místo královského historika na habsburském dvoře v Neapoli.

Již první Vicovy studie *De antiquissima Italorum sapientia* (Italové a jejich dávná moudrost, 1710) a *De universi juris uno principio* (O principu obecného práva, 1720) a *De constantia juris prudentis* (Znalci práva a jednotnost výkladu, 1721) odrážejí jeho zájem o teorii římského práva a o širší problematiku filozofie dějin. V roce 1725 uveřejnil své hlavní dílo *Principi di una scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni* (česky: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia, 1991). Vicův záměr spočíval v položení základů jednotné filozoficko-historické vědy o člověku. Východiskem Vicovy metahistorické spekulace byla úvaha o hlubší souvislosti mezi symbolickými formami a vývojem *jazyka, proměnami společenského zřízení a evolucí struktur lidského vědomí a jeho *kognitivních výkonů. Podle Vica *rétorické figury* (*tropy) jazyka, zahrnující *metaforu, *metonymii, *synekdochu a *ironii, zásadním způsobem určují náš způsob vnímání reality. Převaha určitého typu tropu v jazyce podmiňuje specifické vnímání *světa u dané populace, její *kulturu, *zvyky, *právo, formu *vlády, *písmo, pojetí *autority a *spravedlnosti. Dynamika střídání rétorických figur je souběžná s dynamikou historického procesu národů. Transformace archaické *metaforické identifikace* do *metonymické redukce* odpovídá podle Vica změně společnosti ovládané bohy ve společnost, v níž výsadní postavení zaujímá *aristokracie. Vystřídání metonymické redukce *synekdochickou konstrukcí* je doprovázeno přechodem od aristokratické vlády k *demokracii, vládě *lidu a abstraktního *zákona. Synekdochická konstrukce ustupuje v poslední fázi vývoje *ironii*, která představuje hlavní rétorickou strategii společnosti ohrožené *relativismem, *nihilismem a *dekadencí. Transformace rétorických figur tak uzavírá pohanské národy do dějinného koloběhu *corso* („běh, průběh“) a *ricorso* („opětovný průběh“), v jehož rámci dochází k střídání tří věků podle převažující jazykové formy: *věku božského*, *hérojského* a *lidského*, jež odpovídají stadiím náboženskému, poetickému a prozaickému nebo též dětství, mládí a zralosti v individuálním životě člověka.

K Vicovu odkazu se přihlásili italský filozof a historik Benedetto Croce (1866–1952), francouzský historik Jules Michelet (1798–1874) a německý historik Barthold Georg Niebuhr (1776–1831). Vicovy úvahy předznamenaly *lingvistický relativismus Edwarda *Sapira a Benjamina Lee *Whorfa. K badatelům 20. století, jejichž úvahy o vztahu mezi typem narativy a historií byly významně inspirovány učením Giambattisty Vica, náleží například americký historik Hayden White (narozen 1928) a britský archeolog Ian *Hodder (narozen

1948). Terence Hawkes pokládá Vica za předchůdce *strukturalismu. Vicovo dílo se těší zvýšené pozornosti soudobých představitelů postmoderního a radikálně kritického myšlení.

Virchow, Rudolf Ludwig Karl (13. 10. 1821, Świdwin [německy Schivelbein], Polsko – 5. 9. 1902, Berlín, Německo), německý lékař, antropolog, archeolog a politik; zakladatel buněčné *patologie a stoupenec sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví. V začátku své odborné kariéry pracoval jako vedoucí prosektury berlínské nemocnice Charité, v letech 1849–1856 působil jako profesor na *univerzitě ve Würzburgu a v období 1856–1902 stál v čele Ústavu patologie na univerzitě v Berlíně.

Virchow uvedl do medicíny buněčnou teorii; mezi jeho nejvýznamnější objevy patří studie *mitózy, kterou popsal v roce 1847. Dospěl k *názoru, že „život je procesem posloupnosti“, který vyjádřil známým výrokem „*omnis cellula e cellula*“ („zdrojem buňky je opět buňka“). Pomocí buněčné teorie vysvětloval i různé patologické změny. Předpokládal, že nemoci vznikají (jak uváděl ve svém díle *Die Cellularpathologie* – Buněčná patologie z roku 1858) v důsledku chorobných změn uvnitř buněk, které se pak dále dělí a rozmnožují. Ještě v roce 1847 založil časopis *Archiv für pathologische Anatomie* známý také pod názvem *Virchow's Archiv* a v témže roce, téměř ve stejné době jako edinburský profesor John Hughes Bennett (1812–1875), popsal onemocnění krevních částic, které nazval leukémií. Věnoval se také problematice *primární patogeneze flebitid (zánětů žil) a podstatnou měrou přispěl i k výzkumu nádorových onemocnění (1863–1867). V období 1859–1870 se intenzivně věnoval *parazitologii, speciálně mykotickým chorobám *bronchů a *plic. Medicínskou terminologii obohatil o řadu nových termínů – například *ageneze, revmatoidní *arthritidy, *leontiasis ossea*, **spina bifida occulta* (1875). Jednou z jeho nejvýznamnějších histologických prací je studie o neuroglii (1846). V roce 1899 bylo otevřeno v Berlíně *Das neue Pathologische Museum der Universität zu Berlin* (Nové patologické muzeum berlínské univerzity), jemuž Virchow věnoval více než dvacet tisíc preparátů, které sám vytvořil.

Virchow byl horlivým propagátorem veřejného zdravotnictví, hygieny i hlubokých sociálních reforem. Zastával názor, že medicína je vlastně vědou sociální. Již ve 40. letech 19. století se angažoval v hnutí za medicínské reformy, které zdůrazňovaly právo občana civilizovaného státu na zdraví. Kritizoval soudobé špatné sociální podmínky jako zdroj infekcí (v roce 1848 se jako vládní pozorovatel účastnil potlačení epidemie tyfu v Horním Slezsku, zasadil se o budování kanalizace v Berlíně). Věřil, že *pokroky v medicíně povedou k prodloužení lidského života, avšak zlepšením sociálních podmínek, že lze dosáhnout stejného cíle mnohem rychleji a úspěšněji.

Virchow byl aktivní i v politice, zastával liberální ideje. V roce 1859 se stal voleným členem Berlínské městské rady, 1862 poslancem pruského Zemského sněmu za liberální Německou pokrokovou stranu, kterou založil, řadu let stál v jejím čele a v letech 1880–1893 byl jejím říšským poslancem. V pruském parlamentu vedl často ostré diskuse na sociálně-zdravotnická témata s konzervativním kancléřem Otto von Bismarckem.

Charakteristickou stránkou Virchowovy osobnosti byly jeho útočné polemiky, které vedl nejen s politiky, ale také s věhlasnými vědci (tento proslulý lékař například neuznával některé objevy Kochovy [1843–1910]). I když nesouhlasil také s mnoha názory Charlese *Darwina, zaujal ho Darwinův zájem o antropologii, kterou si velmi oblíbil a postupem času se stal přední světovou antropologickou osobností. Zabýval se *antropometrií, *fyzickou antropologií *Germánů, sledoval výskyt některých chorob na skeletech objevených v rámci archeologických výzkumů a v roce 1892 na památku čtyřtého výročí objevení Ameriky vydal velký atlas *Crania Ethnica Americana* (Lebky [příslušníků] amerických etnik). Podílel se také na sepsání monografie o *leprosáriích a středověkých špitálech. Jako jedna z největších antropologických autorit své doby dostal v roce 1857 příležitost vyslovit se k nálezům kosterních pozůstatků neandertálce (**Homo neanderthalensis*), které byly objeveny v Neanderově údolí v Německu roku 1856. Virchow je však mylně pokládal za pozůstatky

moderního člověka, jehož skelet byl v důsledku prodělaných chorob (křivice, trauma, artritida) postižený patologickými změnami. Na svém hodnocení setrval i v době, kdy byly objeveny pozůstatky dalších neandertálců na několika různých evropských lokalitách.

Do historie fyzické antropologie se Virchow zapsal díky organizaci rozsáhlého výzkumu zdravotního stavu a základních antropologických ukazatelů německých dětí (celkový počet vyšetřených probandů dosáhl šesti milionů). Na podkladě výsledků této studie dospěl k názoru, že tělesná stavba a zdatnost je výsledkem životních podmínek a ne příslušnosti k určité *rase. Otevřeně kritizoval vznikající rasové teorie a zcela odmítl hypotézu o existenci „čisté *árijské rasy“.

Virchow se hlouběji zajímal také o archeologii. V roce 1879 se zúčastnil výzkumů Heinricha *Schliemanna (1822–1890) v *Tróji, podílel se na rozvíjení srovnávací a typologické metodiky v archeologii, přičemž vyzdvihl úlohu keramiky: „střep je vůdčí fosilií archeologie“, přispěl rovněž k vymezení pojmu *lužická kultura aj.

Vlček, Emanuel (1. 3. 1925, Rožmitál pod Třemšínem – 24. 10. 2006, Praha), český antropolog; profesor *Univerzity Karlovy v Praze, významný představitel české paleoantropologické školy. Od roku 1967 působil v Národním muzeu v Praze.

Zabýval se zejména otázkami evoluce a morfologie *Homo erectus a **Homo neanderthalensis*. Věnoval se také (především v osmdesátých a devadesátých letech 20. století) mladopaleolitickému člověku. Mezi jeho nejvýznamnější studie patří výzkum neandertálského dítěte z *Tešik-Taš, výzkumy nálezů středně paleolitického člověka z *Bilzingsleben, studie výlitku mozkovny neandertálce ze slovenské lokality *Gánovce a výzkum kosterních pozůstatků lovců *gravettienů z Pavlova a Dolních Věstonic, které prováděl společně s Janem *Jelínkem, Vladimírem *Novotným a dalšími antropology. Vedle paleoantropologie proslul lékařsko-antropologickými studii českých panovnických rodů – *Přemyslovců, *Lucemburků a dalších. Mnohé z metod výzkumu vypracovaných na panovnických rodech uplatnil při studiu mladopaleolitické populace z Dolních Věstonic.

Publikoval řadu knižních monografií z paleoantropologie i s tematikou výzkumu českých panovnických rodů, z posledních let to jsou například: *Nejstarší Přemyslovci*, 1997, *Čeští králové*, I–II, 2000, 2001 (Praha: Nakladatelství Vesmír).

Vocel, Jan Erazim (23. 8. 1802, Kutná Hora – 16. 9. 1871, Praha), český archeolog a historik umění; univerzitní profesor. Nejvýznamnější český archeolog 19. století má v obou jmenovaných oborech zakladatelský význam, třebaže první polovinu života byl znám jako básník a spisovatel, obracející se ovšem často k raným českým dějinám (romantické drama *Harfa*, 1824, ale zejména ve své době oslavované básnické cykly *Přemyslovci*, 1839, *Meč a kalich*, 1843). Obrat nastal ve 40. letech, kdy Vocel redigoval po Pavlu Josefu Šafaříkovi *Časopis Národního muzea* (1843–1850) a na výzvu Františka *Palackého organizoval v Národním muzeu Archeologický sbor jako první českou archeologickou instituci (jednatel 1843–1854, předseda 1854–71).

Svémi pracemi (první programový článek *O zachování starobylostí československých*, 1843; pak knižně *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde* [Základy české vědy o starožitnostech], 1845; *O starožitnostech českých a o potřebě chrániti je před zkázou*, 1845) položil základy české archeologické literatury, pod jeho vedením vznikly první oborové časopisy (*Archaeologické listy*, 1852, *Památky archaeologické*, 1854). Po metodické stránce byl například v evropském kontextu průkopníkem využití chemických rozborů v archeologii. V roce 1850 získal mimořádnou (1862 řádnou) profesuru české archeologie včetně pravěké (prakticky vůbec první toho druhu) a dějin umění. V *Královské české společnosti nauk zastával od roku 1843 řadu funkcí (nakonec generální sekretář), byl členem řady zahraničních institucí jako první český archeolog mezinárodního formátu. Jeho vrcholným a závěrečným dílem se stal první knižní pokus o pravěké dějiny Čech (*Pravěk země České*, 1866–1868). Z dalšího díla: *Začátkové českého umění* (1847), *Mince celtické v Čechách* (1850), *Účel a*

význam archeologie české (1850), *O předhistorických obyvatelích České země a šíření se indoevropských národů vůbec* (1850); *Česká archeologie křesťanského středověku* (1850); *Vyvinování křesťanského umění a nejstarší památky jeho, zvláště v Čechách* (1852), *O vzdělanosti Slovanského národu v prvotních sídlech jeho* (1864); *V které době opanovali Bojové nynější zemi Českou a kdy opustili zemi tuto* (1865), *Böhmen zur Zeit der Markomannenherrschaft* (Čechy v době panství Markomanů, 1865); *Über slavische Burgwälle, insbesondere in Böhmen* (O slovanských hradištích, zvláště v Čechách, 1868), *O hradištích a branách zemských* (1869), *O významu starožitností z kamene a z bronzu pro nejdávnější národopis Slovanův* (1869).

Vrhel, František (28. 5. 1943, Klatovy), český etnolog, překladatel; ředitel *Ústavu etnologie Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1967 absolvoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor románská filologie. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy pracuje od roku 1968 jako odborný asistent (1968–1978), vědecký pracovník (1978–1987) a docent (od roku 1987). V roce 1989 se stal ředitelem Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a proděkanem pro zahraniční styky na této fakultě. V roce 1994 byl zvolen děkanem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a v roce 1997 opakovaně na druhé funkční období.

Odborně se zabývá ibero-americkou literaturou, světovou literární teorií, hermeneutikou a postmoderní antropologií. O těchto tématech publikoval mnoho studií v našich a zahraničních odborných periodikách: *Archivum Orientale*, *Český lid*, *Ibero-Americana Pragensia* aj. Vydal několik skript a učebních textů: *Texty nativní Iberoameriky I: Předkolumbovské literatury* (1978, s Oldřichem Kašparem), *Texty nativní Iberoameriky III: Folklor Mezoameriky* (1984, s Oldřichem Kašparem) aj. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal 4. svazek *Antropologie sexuality: Sociokulturní hledisko* (2002) a 14. svazek *Předkolumbovské literatury: Témata, problémy, dějiny* (2003). Autorsky se podílel na projektu **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, 1: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace* (2007). Absolvoval četné badatelské a přednáškové pobyty ve Francii, na Kubě, v Izraeli, Mexiku, Peru, ve Španělsku, v USA aj. Věnuje se též překladatelské a editorské činnosti: Jorge Luis Borges, Adolfo Bioy Casares, Friedrich Katz. Kontakt: Doc. PhDr. František Vrhel, CSc., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, telefon: 224 491 454, e-mail: vrhel@ff.cuni.cz.

W

Wallace, Alfred Russel (8. 1. 1823, Usk, Monmouthshire, Wales – 7. 11. 1913, Broadstone, Dorset, Anglie), britský přírodovědec, antropolog a evoluční biolog; paralelní objevitel darwinovských evolučně selekčních principů, zakladatel zoogeografie. Wallace představuje v darwinistickém proudu biologického myšlení 19. století svérázný zjev – už tím, že základní myšlenka *darwinismu, kombinace *descendence a *přirozeného výběru, „přežívání schopnějších“ (ve Wallaceově pojetí spíše silnějších) jej napadla nezávisle na Charlesi *Darwinovi a že vlastně svým dopisem zaslaným Darwinovi z malajského souostroví jej přiměl k ohlášení jeho teorie a posléze k publikování nejzásadnějšího díla (*On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or, the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* [O původu druhů přirozeným výběrem neboli zachování zvýhodněných ras v souboji o přežití], 1859; nejnovější české vydání: *O vzniku druhů přírodním výběrem*. Praha: Academia, 2007). Ve zmíněném dopise Wallace popsal svou teorii přirozeného výběru. Zaskočený Darwin se obrátil na své přátele Charlese *Lyella a Josepha Daltona Hookera se žádostí o radu. Ti mu doporučili, aby neodkladně sepsal souhrn své teorie, a oba příspěvky (Darwinův i Wallaceův) potom přednesli na zasedání Linnéovské společnosti v Londýně (The Linnean Society London). Wallace, samouk s mnohaletou zkušeností

s přírodovědeckou prací v tropech (Amazonie, jihovýchodní Asie), byl svébytným myslitelem v mnoha oblastech biologického bádání. Jako jeden z prvních se podílel na výzkumu mimetických jevů, vypracoval první ucelenou funkční koncepci adaptivních zbarvení u živočichů a rostlin a zavedl pojem tzv. varovného či aposematického zbarvení. Na rozdíl od Darwina chápal přirozený výběr méně subtilně a spatřoval v něm především přímý boj, praktickou aplikaci „zákona džungle“. Darwinovo analogizování přirozeného a umělého výběru nesdílel, stejně jako Darwinův zájem a nadšení pro domestikované formy obecně. Menší důležitost přikládal rovněž *pohlavnímu výběru a v pestrých barvách a tvarových excesech samců mnoha druhů živočichů spatřoval spíše výraz přebytku životních sil než prostředek k získání samic.

Z četných Wallaceových spisů se dva (*Contributions to the Theory of Natural Selection* [Příspěvek k teorii přirozeného výběru], 1870; *Darwinism* [Darwinismus], 1889) věnují detailněji též původu *člověka a *lidské přirozenosti. Autor znal z dlouhých let svých mimoevropských pobytů velmi dobře tzv. „*přírodní národy“ a posuzoval je podstatně příznivěji než Darwin. Některé lidské vlastnosti, jež se vyskytují u všech *ras a národů bez ohledu na jejich civilizační stupeň a jsou namnoze jen latentně skryté s další možností manifestace, považoval za vzniklé jinak než působením přirozeného výběru (jehož existence a platnost tím ovšem nemá být popřena). Jedná se zejména o vysoký stupeň cefalizace a inteligence včetně *nadání matematických, hudebních, literárních, technických atd., která u „primitivů“ leží svým způsobem zčásti „ladem“. Dále pak o morální povědomí, náboženské citění a „vyšší“ pohnutky obecně, pro pouhé přežití spíše handicapující než podpůrné. I sociální citění a pomoc bližním, ale též schopnosti ruky k nejrůznějším úkonům zařazuje do této kategorie jevů. Nezávisle na přirozeném výběru došlo podle něj k ztrátě chlupového pokryvu a ztrátě *opozice palce na nohou, což jsou vlastnosti, které v zásadě snížily lidskou adaptaci na nepříznivé počasí či pohyb mimo rovnou zem. Ve vývoji těchto aspektů člověka vidí zásahy a záměr vyšší inteligence, která lidský vývoj řídila obdobně, jako člověk vypěstoval svá *domácí zvířata. Stejně jako má holub voláč či pudl zdroj svých morfologických či psychických odlišností mimo sebe v osobě selektujícího chovatele, je i člověk produktem vývoje řízeného touto inteligencí. Stejně jako se domácí zvířata strukturou podobají svým divokým předkům a z pouhého pozorování a zkoumání obou se nelze poučit o způsobu vzniku domestikantů, tak i podobnost člověka a *lidoopů nic nevyovídá o silách působících při *evoluci člověka. Wallaceovy antropologické úvahy těsně souvisejí i s jeho „spiritistickými“ představami většího množství duchovních entit bloudících *vesmírem a jeho chápání hmoty jako transformované energie a této opět jako transformované vůle. Z díla: *A Narrative of Travels on the Amazon and Rio Negro* (Vyprávění o cestách po Amazonce a Río Negro, 1853); *The Malay Archipelago* (Malajské souostroví, 1869); *Contributions to the Theory of Natural Selection* (Příspěvek k teorii přirozeného výběru, 1870); *The Geographical Distribution of Animals* (Geografické rozšíření živočichů, 1876); *Darwinism* (Darwinismus, 1889). (Stanislav Komárek, Miloš Macholán)

Wallace, Anthony Francis Clarke (15. 4. 1923, Toronto, Ontario, Kanada), americký antropolog kanadského původu. Vytvořil teorii *osobnosti a kultury objasňující prostředky a mechanismy, které umožňují skupinám rozdílných jednotlivců vytvářet stále více integrované, vysoce adaptivní a dynamicky se rozvíjející společnosti. Z díla: *Culture and Personality* (Kultura a osobnost, 1961).

Wallerstein, Immanuel Maurice (28. 9. 1930, New York, USA), americký sociolog a historik; autor teorie moderního světového systému (*modern world-system*). V šedesátých letech 20. století se zabýval především rozvojovými otázkami Afriky, ale od sedmdesátých let vydal postupně inspirovan teorií závislosti tři svazky makrohistorického pojednání, ve kterém analyzoval v údobí 1450 až 1840 vznik moderního světového kapitalistického systému: *The Modern World-system I, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-*

Economy in the Sixteenth Century (Moderní světový systém I, Kapitalistické zemědělství a vznik evropského světového hospodářství v šestnáctém století, 1974); *The Modern World-system II, Mercantilism and the Consolidation of the European World-economy, 1600–1750* (Moderní světový systém II, Merkantilismus a konsolidace evropského světového hospodářství, 1600–1750, 1980); *The Modern World-System III, The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-economy, 1730–1840s* (Moderní světový systém III, Druhá epocha velké expanze kapitalistického světového hospodářství, 1989).

Podle Wallersteina došlo na konci středověku a počátkem raného novověku v západní Evropě k souběhu tří faktorů – feudální krize doprovázené sociálními konflikty, ekonomické stagnace a zhoršení klimatických podmínek. To přinutilo vládnoucí vrstvy k teritoriální a obchodní expanzi. Tento proces vyústil do vzniku mezinárodního ekonomického systému, v jehož rámci podnikatelé a obchodníci překonali hranice států a vymkli se politické kontrole vládců. Zrodila se ekonomická hierarchie, v níž merkantilistické státy severozápadní Evropy, Nizozemí, Anglie a severní Francie, zaujaly postavení *centra* či *jádra* (*core, nuclear area*), jehož privilegované postavení vyplývalo ze schopnosti zmocňovat se nadhodnoty vytvářené ze zdrojů získaných v jiných oblastech. Kolem jádra se zformovala *periférie* (*peripheral area*), reprezentovaná v raném novověku Latinskou Amerikou, východní Evropou a většinou Středomoří, udržovaná v ekonomické závislosti a poskytující suroviny a levnou pracovní sílu. Mezi oběma zónami se rozkládala *semiperiférie* (*semi-periphery*), zastoupená zbývajícími regiony západní, jižní a střední Evropy a britskými koloniemi v Severní Americe.

Immanuel Wallerstein působil od roku 1976 na Binghamton University, kde do roku 2005 vedl Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems and Civilization. Pro své radikální antiglobalizační a protikapitalistické postoje, blízké například názorům Noama Chomského, a zjevnou ideologickou předpojatost, která se projevila i v jeho teoretických pracích, je Immanuel Wallerstein terčem časté kritiky. Totalitní hnutí (*totalitarismus) 20. století včetně nacismu, fašismu a komunismu pokládá například Immanuel Wallerstein za vedlejší produkt kapitalistického světového systému se středem ve Spojených státech amerických. Kulturní revoluci v Číně v šedesátých letech 20. století a „socialismus s lidskou tváří“ v Československu v roce 1968 označil za analogické výrazy odporu vůči celosvětové americké hegemonii.

Watson, James Dewey (6. 4. 1928, Chicago, Illinois, USA), americký molekulární biolog; profesor Harvardské univerzity, jeden z objevitelů struktury molekuly DNA. V roce 1962 obdržel se svými kolegy, anglickým molekulárním biologem Francisem H. C. Crickem a novozélandským fyzikem Mauricem H. F. Wilkinsem, Nobelovu cenu za objev molekulární struktury deoxyribonukleové kyseliny (DNA) a jejího významu pro přenos genetické informace (1953). Z díla: *The Double Helix* (Dvojité šroubovice, 1968).

Weber, Max (Maximilian Carl Emil) (21. 4. 1867, Erfurt, Německo – 14. 6. 1920, Mnichov, Německo), německý sociolog, historik, ekonom a teoretik práva; spoluzakladatel a hlavní představitel humanistické sociologie. Usiloval o komplexní interpretaci moderního světa, zkoumal principy kapitalismu a hledal jeho souvislosti s protestantskou etikou a kalvinistickou askézí. Pravá služba boží spočívá pro protestanty v ukázněném, racionálním naplňování světského povolání, což je právě ideálním předpokladem úspěšného podnikání.

Max Weber byl toho názoru, že kulturní jevy jsou natolik mnohotvárné, proměnlivé a nekonečné, že je nelze objasnit nějakými obecnými zákony. Základním prvkem společenského života je podle něj individuální jednání, které je předmětem zkoumání sociologie, přičemž předpokladem poznání je pochopení jevů, nikoli pouhý popis. Weber rozlišil čtyři typy sociálního jednání podle převládající motivace: účelově racionální, hodnotově racionální, emoční a tradiční.

Ve své politické teorii rozlišil tři základní typy panství – charizmatické, tradiční a legální, přičemž to poslední tvoří podle Webera podstatu moderních států. V politice

identifikoval dva možné typy jednání: politik se může buď řídit morálními principy a ideály, což Weber nazval „etikou smýšlení“, nebo se může soustředit především na důsledky svého jednání, a praktikuje tak „etiku zodpovědnosti“. Podle Webera je pouze druhý jmenovaný typ pro politiku (a politiky) vhodný, čímž se zařadil do realistického proudu v politickém myšlení (*realismus), po bok Niccolò *Machiavelliho, Thomase *Hobbese, Carla Schmitta či Hanse Morgenthaua.

Svým metodologickým *individualismem, tedy přesvědčením, že poznání sociální skutečnosti musí za výchozí referenční bod považovat jednotlivé lidské bytosti, jejich jednání a zájmy, se Weber jasně vymezil proti holistickým teoriím, jak je představoval například *marxismus, historická ekonomická škola, *Durkheimova sociologie nebo v pozdější době *Parsonsova strukturně-funkcionalistická teorie společnosti. Důraz na *individualismus a primát účelové (formální) racionality činí z Webera jakéhosi předchůdce současné teorie racionální volby. Na druhé základní metodologické ose společenských věd, natažené od přírodovědecky motivovaných snah o *exaktní nomologický *výklad* sociálního jednání (tedy formulaci pokud možno obecných „zákonů“ společnosti) k hermeneutickému *porozumění* smyslu *konkrétního sociálního jednání, se ovšem Weber prostřednictvím konceptu *Verstehen* pokoušel zaujmout střední, zprostředkující pozici, jež by kromě porozumění smyslu individuálního jednání umožnila také jeho zasazení do řetězce kauzálních vztahů. Jeho snaha o překlenutí propasti sice nebyla následujícími generacemi vyhodnocena jako úspěšná, ovšem neustávající metodologické diskuse (kupříkladu v oboru teorií mezinárodních vztahů) potvrzují, že se stále jedná o jednu z fundamentálních otázek společenských věd. Z praktického hlediska akademického výzkumu i politického jednání se jako nejvýznamnější Weberovo dědictví jeví koncepce hodnotové *neutrality, respektive důraz na přísné oddělení sfér (společenské) vědy a politiky.

Z díla: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (Protestantská etika a duch kapitalismu, 1904–1905), *Wirtschaft und Gesellschaft* (Hospodářství a společnost, 1922, posmrtné vydání).

Weinerová, Renata (17. 8. 1962, Tábor), česká etnoložka; vědecká pracovníce v oddělení etnických studií Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i. V roce 1985 dokončila Filozofickou fakultu *Univerzity Karlovy v Praze, obor etnografie a folkloristika. V letech 1980–1984 soukromě studovala *romštinu u doc. Mileny Hübschmannové, CSc. Po ukončení studia nastoupila jako romská kurátorka při Správě sociálních služeb v Praze. V roce 1987 přešla do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, v roce 1988 obhájila titul PhDr. Postgraduální studium v oboru historické vědy-etnologie ukončila v roce 1991 a získala vědeckou hodnost CSc. (doktorská práce byla zaměřena na stravu a subsistenční systém michalovských *Romů na Kladně).

Již v průběhu osmdesátých let prováděla terénní výzkumy Romů v České republice (v Praze, na Kladně, v Českém Krumlově, Ústí nad Labem) a na Slovensku (Bystrany, Michalovce, Trebišov a další). Na počátku devadesátých let působila ve smírčí komisi pro interetnické konflikty v Praze. Problematiku sociálního propadu romské menšiny v České republice v polistopadovém období zpracovala v publikaci *Romanies – In Search of Lost Security?* (1994). V letech 1995–1999 pobývala v Pákistánu v rámci mise Ministerstva zahraničních věcí ČR. V následujících letech se zabývala problematikou romských migrací ve střední Evropě. Téma bylo rozpracováno například v publikaci, kterou připravovala spolu s Willem Guyem a Zdeňkem Uherkem *Roma Migration in Europe: Case Studies* (2004). Externě spolupracovala s UNHCR, IOM a Socioklubem v Praze, podílela se na řadě aplikovaných výzkumů pro státní i nestátní instituce. V roce 2003 prováděla konzultační činnost v rámci projektu AV ČR „ETHNIC“, koordinovaného Evropskou unií a zaměřeného v České republice na romskou menšinu. Spolu se Zdeňkem Uherkem a Kateřinou Plochovou se podílela na výzkumu problematiky půjčování peněz v romských komunitách: *Lending*

Money in Roma Communities: The Problems of Credit Granted by Legal Entities to Socially Deprived Clients with Subsistence Level Income (2004). V roce 2008 se stala součástí týmu, který zpracoval projekt pro Úřad vlády České republiky a Světovou banku na téma *Politika zaměstnanosti ve vztahu k Romům – posouzení kvalifikačních předpokladů a dovedností Romů pro jejich uplatnění na trhu práce*, který se stal součástí dokumentu *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* (2008). V letech 2002–2004 byla členkou vědecké rady Etnologického ústavu AV ČR a tajemnicí 7. oborové rady Grantové agentury AV ČR. Od roku 2008 je členkou České asociace pro sociální antropologii (CASA). Kontakt: PhDr. Renata Weinerová, CSc., Etnologický ústav Akademie věd České republiky v.v.i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, telefon: 234 612 607, e-mail: weinerova@eu.cas.cz. (Jaroslav Malina)

Weininger, Otto (3. 4. 1880, Vídeň, Rakousko – 4. 10. 1903, Vídeň, Rakousko), rakouský filozof. Narodil se v zámožné vídeňské židovské rodině, studoval filozofii, ale jeho zájem byl univerzální – absolvoval též přírodovědné přednášky, zabýval se medicínou, zvládl několik cizích jazyků, byl sečtělý, vyznal se v hudbě. Jeho stěžejním dílem je rozšířená disertační práce *Geschlecht und Charakter* (Pohlaví a charakter), vydaná na jaře roku 1903. V říjnu téhož roku se Weininger zastřelil v domě, kde zemřel hudební skladatel Ludwig van Beethoven (1770–1827).

Kniha Otty Weiningerova vyvolala obrovský rozruch a měla dalekosáhlý vliv; v rozmezí třiceti let byla publikována osmadvacetkrát! V první části této práce rozvíjí autor tezi o *bisexualitě přítomné v každém *člověku; rozlišení mužského či ženského pohlaví závisí na stupni *dominance (srov. *femininita, *gender, *maskulinita). Ženský element Weininger vnímá jako méněcenný, *žena podle něj ohrožuje stabilitu domova, stabilitu *společnosti. Téma ženské role a s ní spojené téma *sexuality bylo typické pro tehdejší dobu pnutí mezi potlačováním sexuality na jedné straně a její emancipací na straně druhé. Interpretace ženy jako egoistické *femme fatale*, vyznačující se všepohlující sexualitou, i ženy jako nesamostatné, bezduché součásti dekorace nebyla náhodná. Epochu přelomu století provázelo veliké znejistění a krize *identity. Weininger se utkal i se svou židovskou identitou: konvertoval ke *křesťanství, které považoval za nadřazené *židovství, stejně jako je mužský princip nadřazen ženskému. Jeho nenávislný postoj k židovství posloužil jako argument nacistické ideologii ve 20. letech 20. století (*nacismus). Dílo mladičkého Weiningerova nebylo ve své době přijato odmítavě, spíše naopak (švédský prozaik a dramatik August *Strindberg [1849–1912] knihu vítal jako „vyřešení problému“), protože se dotýkalo bolavých problémů jeho současníků; bylo také jedním z inspiračních zdrojů dobového výtvarného umění, například tvorby rakouských malířů Gustava *Klimta (1862–1918) a Egona *Schieleho (1890–1918). V poslední době význam Weiningerova díla v dobovém kontextu zhodnotil britský psychiatr a historik Chandak Sengoopta v monografii *Otto Weininger: Sex, Science, and Self in Imperial Vienna* (Otto Weininger: Pohlaví, věda a sebepoznání v císařské Vídni, 2000, česky: *Otto Weininger: Sexualita a věda v císařské Vídni*, 2009).

Werbnerová, Pnina (1944, Jižní Afrika), britská sociální antropoložka. Odbornou kariéru zahájila na katedře antropologie v Manchesteru (Ph.D. 1979), v současnosti působí na katedře sociologie univerzity v Keele ve Velké Británii. V duchu tzv. manchesterské antropologické školy se v 70. letech zaměřila na studium sociálních sítí mezi *Pákistánci v urbánním prostředí Manchesteru ve Velké Británii. Později se její výzkumné zájmy rozšířily a zahrnují studium pákistánské *imigrace do Velké Británie v kontextu studia *diaspor, politik *multikulturalismu, *rasismu, *kulturní hybridity, *transnacionalismu a *kosmopolitismu.

Výsledky výzkumu shrnula ve studii *Migration Process: Capital, Gifts and Offerings among British Pakistanis* (Migrační proces: Kapitál, dary a oběti mezi britskými Pákistánci, 1990) a spolu s Tarique Modoodem uspořádala sborník *Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and the Politics of Anti-Racism* (Diskuse o kulturní hybriditě:

Multikulturní identity a politika antirasismu, 1997). V roce 2002 publikovala monografii *Imagined Diasporas among Manchester Muslims* (Pomyslné diaspory mezi manchesterskými muslimy). V poslední době se zabývá také tématem súfijských rituálů v britském městském prostředí, které zpracovala v knize *Pilgrims of Love: the Anthropology of a Global Sufi Cult* (Putování lásky: Antropologie globálního súfijského kultu, 2003). *Antropologický terénní výzkum prováděla nejen ve Velké Británii, ale také v Pákistánu a Botswaně, kde se do popředí jejího zájmu dostala role žen ve vztahu k veřejné sféře.

Westermarck, Edward Alexander (20. 11. 1862, Helsinky, Finsko – 3. 9. 1939, Tenhola/Tammisaari, Finsko), finský antropolog a filozof. Vystudoval na *univerzitě v Helsinkách estetiku, literaturu a filozofii. V letech 1887 až 1888 pobýval v Anglii, poté působil na helsinské univerzitě a zastával funkci rektora finské Akademie Abo. Po roce 1903 přednášel *sociologii na London School of Economics and Political Science.

Edward Westermarck se věnoval problematice *exogamie, *incestu, *tabu a *příbuzenství. Byl ovlivněn *darwinismem a anticipoval některé teze *sociobiologie. Od roku 1898 prováděl terénní výzkumy ve vnitrozemí Maroka, které ovlivnily Bronislawa *Malinowského. Výsledky svého dlouholetého pobytu v Maroku shrnul například ve studii *Ritual and Belief in Morocco* (Rituál a víra v Maroku, 1926). Kniha *The Origin and Development of Moral Ideas* (Původ a vývoj morálních idejí, 1906) byla označena za jednu z nejvýznamnějších prací skandinávské antropologie a filozofie.

V díle *History of Human Marriage* (Dějiny lidského manželství, 1891) se nespokojil s *Tylorovým *vysvětlením exogamie jako výsledku racionálního a vědomého chování a rozhodování. Podle Westermarcka vzniklo pravidlo „vyvdání se“ a zákaz incestu prostřednictvím *přirozeného výběru. Nevznikl tím, že by lidé chápali negativní důsledky, k nimž vede reprodukce mezi geneticky blízkými příbuznými. Lidé, kteří praktikovali sexuální vztahy se svými geneticky blízkými příbuznými, byli méně reprodukcí úspěšní, než ti, kteří praktikovali exogamii. V této práci tvrdil, že v mnoha případech, kdy děti vyrůstaly společně, tak se v dospělosti nestaly sexuálními partnery, i když se nejednalo o pokrevní příbuzné. Byl toho *názoru, že existuje vrozená averze k sexuálním vztahům mezi osobami žijícími velmi blízko sebe od časného mládí. Tím, že takovými osobami jsou ve většině případů pokrevně příbuzní, se tento cit projevuje jako odpor k sexuálním vztahům s blízkými příbuznými. Dnes je tento model označován jako Westermarckův efekt. Westermarckovy názory na původ tabu incestu byly tehdejšími badateli odmítnuty. Tvrdou kritiku si Westermarck vysloužil hlavně od Jamese Georgea *Frazera (1854–1941), který tvrdil, že kdyby instinkt proti incestu vznikl působením přirozeného výběru, tak by nebyl důvod, aby v každé *kultuře existovalo tabu incestu.

Wheeler, sir Robert Eric Mortimer (10. 9. 1890, Glasgow, Skotsko – 22. 7. 1976, Londýn, Anglie), britský archeolog a indolog. Významně se podílel na rozvoji archeologie ve Velké Británii a v Indii. Prováděl četné archeologické výzkumy zejména z období *harappské kultury (například v roce 1950 navázal v *Móhandžódaru na *Marshallovy a *MacKayovy objevy) a ve svých publikacích zachytil pravěký a starověký vývoj na indickém subkontinentu. Z díla: *Civilizations of the Indus Valley and Beyond* (1966, česky: *Dávná civilizace v údolí Indu*, 1973).

White, Leslie Alvin (19. 1. 1900, Salida, Colorado, USA – 31. 3. 1975, Death Valley, California, USA), americký antropolog. Patří k nejvýznamnějším tvůrcům koncepce unilineárního *neoevolucionismu v *antropologii, který inspiroval rovněž *novou archeologii (zejména Lewise *Binforda a jeho školu), *analytickou archeologii (zejména Davida *Clarka a jeho školu) a *kulturní ekologii (zejména Juliana *Stewarda a jeho školu).

Leslie White založil svou koncepci *evoluce kultury na vypracování pojmu kulturního systému tvořeného čtyřmi subsystemy – technologickým (nástroje a prostředky, jimiž člověk zajišťuje svoji existenci ve vztahu k *přírodě), sociálním (ekonomické, politické, etické,

vojenské, pracovní a příbuzenské vztahy a s nimi spjaté vzorce individuálního a kolektivního chování), filozofickým (lidská zkušenost vyjádřená prostřednictvím symbolických forem: *mytologie, *náboženství, *věda, *literatura apod.) a psychologickým (postoje, city, prožitky apod.), přičemž *primárním a určujícím je technologický subsystém, který determinuje formu i obsah ostatních tří subsystémů. Z díla: *The Science of Culture: A Study of Man and Civilization* (Věda o kultuře: Studium člověka a civilizace, 1949), *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome* (Evoluce kultury: Vývoj civilizace po pád Říma, 1959), *The Concept of Cultural Systems: A Key Understanding Tribes and Nations* (Pojem kulturních systémů: Klíč k porozumění kmenům a národům, 1975).

White, Timothy D. (24. 8. 1950, Los Angeles, Californie, USA), americký paleoantropolog; profesor na University of California (Berkeley, USA). Pracoval řadu let v *Afaru (Etiopie) v týmu Donalda *Johansona, později spolupracoval s Mary *Leakeyovou a zpracovával stopy *australopitéků z *Laetoli. V roce 1994 publikoval nález druhu **Ardipithecus ramidus*, který jeho americko-etioopský tým objevil na lokalitě Aramis v centrální Etiopii.

Timothy White se zabývá problematikou lidské evoluce a v současné době se soustřeďuje na vztah morfologie skeletu, ekologie a chování a jejich fylogenetické a funkční aspekty. Vedle takto zaměřeného výzkumu *homininů od pliocénu do pleistocénu zkoumá etologické aspekty modifikace *kostí člověka z *pleistocénu *Starého světa a *holocénu z jihozápadních oblastí USA. Zabývá se také paleontologií a lidskou osteologií. Z díla: *Human Osteology* (Humánní osteologie, druhé vydání v roce 2001).

Whiting, John Wesley Mayhew (12. 6. 1908, Chilmark, Massachusetts, USA – 13. 5. 1999, Chilmark, Massachusetts, USA), americký antropolog; představitel školy *osobnost a kultura. Spolu s psychologem Irwinem Childem obohatili *metodologii *antropologie o přístup kombinující behavioristický a psychoanalytický výzkum vlivu výchovných praktik a rané sociální zkušenosti na utváření osobnosti příslušníka určité kultury. Z díla: *Child Training and Personality: A Cross-cultural Study* (Výchova dítěte a osobnost: Transkulturní studie, 1953, s Irwinem Childem).

Whorf, Benjamin Lee (24. 4. 1897, Winthrop, Massachusetts, USA – 26. 7. 1941, Hartford, Connecticut, USA), americký lingvista, antropolog a všestranný myslitel; společně s Edwardem *Sapirem je pokládán za tvůrce *Sapir-Whorfovy hypotézy. Vystudoval Massachusetts Institute of Technology, kde získal v roce 1918 titul *bakaláře chemického inženýrství; po celý svůj život působil v Hartfordské požární pojišťovně v Connecticutu a byl považován za odborníka na problematiku požární prevence.

V roce 1931 zahájil Whorf pod vedením Edwarda Sapira postgraduální studium *antropologie na Yaleově univerzitě, kde se zabýval *jazyky *Aztéků, *Mayů a *Hopiů. Svě lingvistické teze Whorf uveřejnil především ve studiích *Science and Linguistics* (Věda a jazykověda, 1940), *Linguistics as an Exact Science* (Jazykověda jako přísná věda, 1940) a *Languages and Logic* (Jazyky a logika, 1941). Výběr z nejdůležitějších Whorfových textů byl publikován ve sborníku *Language, Thought, and Reality* (Jazyk, myšlení a realita, 1956), jehož editorem byl John B. Carroll. Benjamin Lee Whorf zemřel předčasně ve čtyřiačtyřiceti letech na rakovinu. Whorf, člen metodistické církve, měl rozsáhlé zájmy, které zahrnovaly kromě *jazykovědy a antropologie evoluční biologii, botaniku, teologii, fyziku a různé ezoterické a okultní nauky.

Wikanová, Unni (18. 11. 1944, Harstad, Norsko), norská sociální antropoložka; působí na univerzitě v Oslu. Vystudovala sociologii na univerzitě v Oslu (1965–1966), sociální antropologii na univerzitě v Bergenu (1967–1968) a arabistiku na Americké univerzitě v Káhiře (1968–1969). Profesuru získala v roce 1987. V roce 2004 jí byla udělena cena *Fritt Ord* (Svobodné slovo). Přednášela na řadě významných univerzit. Specializuje se na problematiku *islámu a *Blízkého východu.

Vedle bohaté odborné publikační činnosti je také popularizátorkou vědy, působí aktivně v norských médiích jako komentátorka společenského dění a snaží se využívat *antropologii jako nástroj pro změnu norské politiky vůči imigrantům. Argumentuje v tom smyslu, že norský velkorysý sociální systém a politika *tolerance *multikulturality vytváří kulturu závislosti na sociálním systému a ničí lidský seberepekt. Pracovala také jako poradkyně pro UNICEF a Světový potravinový program v Bhútánu (1989–1994) a pro Norskou agenturu pro rozvojovou spolupráci v Palestině (1999). Mezi její významné publikace patří *Life Among the Poor in Cairo* (Život mezi chudými v Káhiře, 1980) a *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe* (Velkorysá zrada: Politika kultury v nové Evropě, 2002).

Wilkins, Hugh Frederick (15. 12. 1916, Pongaroa, Nový Zéland – 5. 10. 2004, Blackheath, Londýn, Anglie), britský fyzik a molekulární biolog, odborník na rentgenovou difrakci. Známy především svou spoluprací s Američanem Jamesem D. *Watsonem a Angličanem Francisem H. *Crickem na King's College v Londýně, která vyústila v objevení struktury *DNA (1953) a udělení Nobelovy ceny za medicínu (1962).

Willey, Gordon Randolph (7. 3. 1913, Chariton, Iowa, USA – 28. 4. 2002, Cambridge, Massachusetts, USA), americký archeolog; profesor na Harvard University v Cambridgeu ve Spojených státech. Je jedním z nejuznávanějších amerických archeologů, autorem mnoha studií a knih o dějinách americké archeologie a o vývoji osídlení na obou amerických kontinentech. Z díla: *An Introduction to American Archaeology*. Vol. 1. *North and Middle America*; Vol. 2. *South America* (Úvod do americké archeologie. Svazek 1. Severní a Střední Amerika. Svazek 2. Jižní Amerika, 1971), *A History of American Archaeology* (Historie americké archeologie, 1980, s. Jeremy A. *Sabloffem).

Williams, Patrick (2. 5. 1947, Gouzon, Francie), francouzský antropolog a etnolog; ředitel výzkumných aktivit CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) a člen Laboratoire urbánní antropologie (Laboratoire d'anthropologie urbaine), jejímž ředitelem byl v letech 1996–2000.

Ve svých pracích se věnuje cikánským/romským skupinám Evropy. Zabývá se různými aspekty jejich kultury, jako jsou například svatební obřady a rituální úcta k mrtvým, religiózní praktiky, způsoby organizace a příbuzenství, jazykové praktiky a hudební vyjádření. Je autorem několika monografií a sborníků, mezi něž patří: *Mariage tsigane: Une cérémonie de demande en mariage chez les Romes de Paris* (Cikánské manželství: Obřad žádání o ruku u pařížských Romů). Paris: Selaf – LHarmattan, 1984; *Tsiganes: Identité, évolution* (Cikáni, jejich identita a vývoj). Paris: Syros Alternatives, 1989 (editor); *Les Tsiganes de Hongrie et leurs musiques* (Maďarští cikáni a jejich melodie). Paris: Cité de la Musique / Arles: Actes Sud, collection „Musiques du monde“, 1996; *Django* (Džango). Marseille: Éditions Parenthèses, 1998. Kromě toho je autorem řady odborných textů a statí v odborných časopisech: *Terre d'asile, terre d'exil: L'Europe tsigane* (Země azylu, země exilu: Cikánská Evropa), *Ethnies*, roč. 15, 1993, č. 8, s. 1–160 (společně s Marcel Cortiadovou); *Jeux, tours et manèges: Une ethnologie des Tsiganes* (Hry, způsoby a předváděné výstupy: K etnologii Cikánů), *Études Tsiganes*, 1994, č. 4 (nouvelle série), s. 1–220; *La littérature des Tsiganes & les Tsiganes de la littérature* (Cikánská literatura & Cikáni v literatuře), *Études Tsiganes*, 1997, č. 9 (nouvelle série), s. 1–192 (společně s Évelyne Pommeratovou). České překlady: *Cikánské manželství, parquimos a cena za nevěstu*, in: Budilová, Lenka – Jakoubek, Marek, ed., *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Vlasty Králové – Dryada, 2007, s. 199–205.

Wilson, Edward Osborne (10. 6. 1929, Birmingham, Alabama, USA), americký entomolog a zakladatel *sociobiologie; jeden z nejproslulejších přírodovědců současnosti, jehož teze ovlivnily řadu vědních disciplín včetně *antropologie. Edward O. Wilson, který se od dětství zajímal o entomologii, vystudoval University of Alabama a Ph.D. získal na Harvard University, kde dnes působí jako emeritní profesor na půdě Department of Organismic and

Evolutionary Biology. Kromě řady odborných studií entomologického a zoologického zaměření je Wilson autorem řady knih určených pro širší veřejnost, v nichž od poloviny sedmdesátých let 20. století prosazoval redukcionistický a biologicky deterministický pohled na lidskou povahu a *společnost, který pojmenoval *sociobiologie*. V pojednání *Consilience: The Unity of Knowledge (Konsilience: Jednota věděni)* z roku 1998 se Wilson zasazoval o obnovení jednotné vědy, která by překonala postosvícenské *schizma mezi přírodními a společenskými vědami. Wilson razí rovněž pojem „vědecký humanismus“ založený na jistotě vědeckého poznání a patří k předním ochráncům životního prostředí. Wilsonovy sociobiologické *názory ostře napadali například Stephen Jay *Gould a Richard Lewontin, kteří jej obviňovali z rehabilitace *rasové ideologie a *eugeniky. Známy je incident z roku 1978, během něhož byl Edward Wilson fyzicky inzultován příslušníky marxistické organizace *Science for the People* (Věda pro lidi).

Wilson nicméně zdůrazňoval, že geneticky podmíněné sklony lidské povahy nemohou být využity k ospravedlnění existující sociální praxe a rozšířil rozvažování o *člověku a o *lidské přirozenosti o nové aspekty. Pro genezi Wilsonova pohledu na člověka je zásadním momentem jednak jeho zakořenění v duchovní atmosféře Spojených států amerických, jednak jeho výchozí odborné zaměření na entomologii a speciálně studium mravenců. Vzhledem k tomu, že Spojené státy svým způsobem nesou podnes ve své kultuře výrazné rysy 18. století, kdy se odtrhly od Evropy, nepřekvapuje, že i tamní věda a sociální a myšlenkové pole kolem ní vykazují některé velmi silné *osvícenské rysy. Především je to značně živé povědomí nutnosti soupeřit s *náboženstvími nejrůznějších denominací, v USA (rovněž v tradici 18. století) nesrovnatelně živějšími a do každodenní praxe více intervenujícími než v Evropě. Je známo, že vědecké komunity v USA mají daleko bojovnější a intolerantnější přístup, a to jak ve vztahu k „alternativním“ naukám, tak ve snaze aplikovat vlastní poznatky do praxe, a tím významně zlepšit přírodní i společenskou realitu (chybí zde evropská zkušenost konsekventní aplikace dobových poznatků *politické ekonomie a rasové *nacistické antropologie a jejich děsivé plody namísto společenského oblažení; rovněž způsob zacházení s vědeckým poznatkem ve stylu náboženských pravd tu není historicky zdaleka tak zdiskreditován jako v Evropě).

Zatímco evropský biolog je zvyklý na téměř všeobecnou akceptaci některých základních myšlenkových výbojů své nauky – například vývojové teorie (byť v lidové formě s mnohými mytologizujícími rysy) –, je jeho americký kolega konfrontován s náboženskými *fundamentalismy mnoha typů včetně jejich praktických výstupů (kolem 40 % amerických občanů jsou zastánci tzv. „vědeckého“ *kreacionismu) a chtě nechtě přejímá způsob myšlení i společenskou praxi svých protivníků. Nepřekvapí tudíž obhajoba fundamentálního *scientismu a tiráda na něj a na víru v *pokrok (vzhledem k tomu, že i americká politika je chápána střídavě jako aplikovaná *teologie a aplikovaná přírodověda, není to při znalosti *kontextu zcela překvapivé). Wilson kupodivu chápe přírodovědecké nauky této podoby jako *mýtus („evoluční epika“), ovšem ze všech dosavadních mýtů zdaleka nejlepší, byť jeho samotné fundamenty nejsou bezezbytku prokazatelné. Autor se cítí nucen na mnoha místech polemizovat proti upadlé novověké představě Boha-demiurga-hodináře, stvořitele *světa, a Boha-Velkého-Policisty, garanta morálky soukromé i veřejné, představám, které v dnešní Evropě mají už jen zcela marginální význam. Autor si je vědom blízké duchovní spřízněnosti vlastního učení s *marxismem („Marxismus je sociobiologie bez biologie“). Marxismus, zejména v jeho sovětské podobě, však jako *sekulární *náboženství odmítá. Za svá východiska pokládá konzistenci *zákonitostí fyzikálních věd do disciplín biologických a společenských a jejich propojení kauzálními řetězci, fyzikální základ života a psychiky, vývoj dnešního světa z minulých poslušných týčůž *zákonů a aplikovatelnost materialistických *vysvětlení na kterékoli místo viditelného *vesmíru. Nedeklaruje, že jeho pojetí hmoty jako něčeho pasivního, nadaného pouze inercií a vyplňujícího určitý prostor, bez

jakékoli spontaneity, kreativity je bezprostředním dědictvím 17. století a jednou z nejdrastičtějších možných degradací hmoty a tělesnosti vůbec. V zásadě jde o adoraci mechanicismu jakožto základního principu světa, o projekci relativně pozdně civilizačního jevu do světa kolem sebe, o jakýsi pokročilejší případ technomorfního modelování. Tento princip však bývá aplikován i na anorganickou *přírodu a nakonec přináší osvobozující pocit, že společnost funguje podle stejných principů jako kosmos, zejména jeho živá složka, a tudíž funguje správně a legitimně. Že tento zdroj legitimacy vzniká ze značné části sebeprojekcí příslušné kultury do vnějšího světa, zůstává většině kultur skryto. Proto vcelku nepřekvapí, že tam, kde viděl *Darwin základní principy viktoriánské Anglie (*konkurence o zdroje, *selekce „neviditelnou rukou“, přežívání schopnějších), vidí dnešní anglosaská společnost principy, které ji konstituují – je to zejména absolutní *egocentrismus jednotlivce (*Dawkinsem promítaný na úroveň *genů) a absence skutečného *altruismu. Tyto prvky navazují již na Thomase *Hobbese, jehož názor o prospěšnosti absolutního egocentrismu pro vybudování dobře fungující společnosti s téměř ideální „společenskou smlouvou“ Wilson plně sdílí. Představa o absenci jakéhokoli altruismu, který by ve skutečnosti nebyl skrytým *egoismem, je zcela základním motivem sociobiologie a podnětem k stovkám a tisícům studií a terénních i laboratorních prací. Základní myšlenkou zde je teze, že pomoc a podpora, kterou živočich poskytuje svým bližším či vzdálenějším *příbuzným, je vlastně podpora těch genů, které s nimi má společné, a tudíž *aktem ryze egocentrickým (z hlediska genů). Stejně je interpretován i altruismus vůči nepřibuzným – zde je očekávána *reciprocita pomoci, tedy opět osobní (či přeneseně i *genetický) prospěch. Je samozřejmé, že svět lze interpretovat nejrůznějšími optikami pohledu, a proto je i tento pohled s menší či větší křečovitostí aplikovatelný na jakýkoli pozorovaný případ (navíc každý z polárně protikladných principů v sobě latentně nese princip opačný). Klasické „sebepotvrzující“ systémy nemohou být, jak už je od dob Thomase *Kuhna (*The Structure of Scientific Revolutions* [1962, česky: *Struktura vědeckých revolucí*, 1997]) známo, popřeny žádným experimentem či pozorováním, ale jen jiným paradigmatem a úpadkem víry v *paradigma staré (to by zde ovšem presumovalo i podstatnou změnu ve společenské atmosféře Spojených států amerických a její iradiaci do přírodovědné sféry mimo ně). Lze si ovšem představit i systém interpretací, který by celou závislost viděl obráceně – pocit egoismu nám pouze subjektivně usnadňuje nelehkou roli, v níž jsme služebníky jiných, jimž z toho plyne nejrůznější zisk: sociobiologické teorie milosrdně zakrývají, že člověk je především daňovým poplatníkem a brancem pro stát, služebníkem, až otrokem své firmy, konzumentem jiným podnikům, manželem, otcem, strýcem atd. pro své blízké, členem a svým způsobem i obětí nejrůznějších klubů a sdružení, substrátem pro parazity, zdrojem dusíku pro rostliny atd. Kterým směrem se závislost čítá „smí“ a kterým „nesmí“, záleží především na společenském kontextu. To, že jevová stránka něčemu nenasvědčuje, není pro redukcionistické koncepce protiargumentem (sexuální *askeze může být pro freudovského interpretátora velmi dobře srozumitelná jako obzvlášť rafinovaný způsob sublimace *libida). Kupodivu se při nejrůznějších redukcionistických koncepcích nevytrácí povědomí o tom, že ono „nižší“, čím vysvětlujeme „vyšší“, je nějakým způsobem inferiorní, nízké, že redukcionistické modely světa jsou svými objeviteli zhusta prezentovány (a okolním světem tak přijímány) jako šokující odhalení, jako strhávání modelu a obecná prezentace, že pod povrchem jevů bylo cosi triviálního, až nevábného (teoreticky vzato by základní *konstitutivní principy neměly být takto pocíťovány, zejména pokud máme dojem, že svět je cosi velkého a hodného obdivu, nikoli cosi jako podvod či špatný žert).

Sociobiologie je další ze série „sebepotvrzujících systémů“ (z těch dřívějších zejména klasický *darwinismus, marxismus, freudovská *psychoanalýza), pouze časově velmi zpožděný, a tudíž vzniklý i mimo Evropu, kde obecné nadšení pro všeobjímající myšlenkové systémy, vzdorující popperovské *falzifikaci a vykazující podstatné rysy sekulárních náboženství, mezitím ochladlo. Každá interpretace v tom smyslu, že nějaký jev není nic než

zvláštní případ jiného, je samozřejmě legitimní, v některých případech nepostihuje ovšem bezprostředně to, co je na jevu obecně pokládáno za podstatné (Mozart jako kartel sobeckých genů se svým příslušenstvím). Ač je takovýchto možností interpretace velká řada, každá pokládá sebe samu za výlučnou, neboť pravda žárí na ty, kteří si ji nemyslí. Na každé rozvinutější interpretaci je podstatné i umění paradoxu – šokovat všedního člověka něčím nevšedním, v tomto případě sofistikovaným rozvinutím oblíbené lidové tendence redukovat všechny mezilidské situace na dvě kategorie, o něž se (prakticky výlučně) zajímalo římské právo – majetek (a peníze) a rozmnožování (a *sex).

Zdá se, že tento způsob *redukci je pro okcidentální tradici typický, stejně jako bylo donedávna dosti typické u „vznešených“ tematických okruhů předstírat, že tyto problémy jsou buď neexistující, nebo druhořadé – teprve z této skutečnosti se může emocionální zážitek odkrývání „nahé“ pravdy odvíjet. Idyla lesní paseky se darwinovskou interpretací mění v peklo: včely samotářské i sociální zoufale zápolí v konkurenci o nektar a pyl, květiny lákají opylovače rozmanitými nečistými triky, aby jim musely poskytnout jen málo nebo nic, ptačí samci z posledních sil hájí svým zpěvem teritoria proti číhajícím a dotírajícím konkurentům. I marxistická interpretace exotického obrázku batavijského přístavu, v němž nosiči nakládají do lodí balíky s cizokrajně vonícím kořením, zhořkne, uvědomíme-li si, že je jejich zaměstnavatelé dokonale odřeli o veškerou nadhodnotu a i to málo, co zbylo k prosté reprodukci jejich pracovní síly, se má v budoucnu umenšit, až *kapitalismus přeroste do svého nejvyššího stadia, *imperialismu, a bude do *kolonií vyvážet přímo kapitál.

Freudovská interpretace řekněme mladé matky hrající si s ročním chlapečkem na lavičce v parku pak nechává registry pikantního „odkrývání“ rozehrát naplno. Tento zážitek „odhalování“ (vyskytující se v pokleslé formě například i v žurnalismu) je zároveň se zážitkem společenského i individuálního sebepotvrzení a legitimace jedním ze základních pocitů doprovázejících redukcionistické systémy výše naznačeného typu a přinášející uspokojení nad rámec běžných typů poznání, třeba nahlížení, popisu či matematických operací.

Pro sociobiologii je typické myšlení v ekonomických metaforách – mluví se především o energetických investicích do potomstva či nejrůznějších příbuzných. Stejně jako pro marxismus, je pro ni postava třeba mnicha-miniaturisty zcela marginální – a to ne proto, že je ekonomicky parazitární a vytváří pouze (dubiózní) kulturní nadstavbu, ale proto, že nepředává své geny dál – jeho existence může být nějak legitimována pouze skutečností (kterou je žádoucí prokázat), že nějak nepřímou napomáhá svou činností zlepšenému přežívání genů své širší society, s níž minimálně část svého genového vybavení sdílí. Tento způsob uvažování samozřejmě umožňuje ve svých *intencích interpretovat jakékoliv chování jakéhokoli živočicha (včetně člověka) otevřenou možností, že řečené chování přináší genům svého nositele nějaký další, dosud neodhalený reprodukční prospěch (pokud živočich zabíjí cizí mláďata ve skupině, činí tak proto, aby získal „místo na slunci“ pro vlastní, pokud tak nečiní, podporuje vlastní *genom stejně, neboť i jiní členové skupiny jsou s ním zřejmě alespoň vzdáleně spřízněni; pokud zabíjí část mláďat vlastních, činí tak proto, aby zůstalo dost nedostatkových zdrojů pro ta zbývající atd.). Existují pochopitelně skupiny a druhy zvířat, které sociobiologické doktríně obzvlášť dobře odpovídají (blanokřídlý hmyz, ze savců myšovití hlodavci, lvi, opice languri atd.), a těší se proto zvláštní oblibě při experimentálních i terénních pracích. Stejně tak je to s nejrůznějšími lidskými societami. Situace je podobná situaci v *psychologii – existují osoby s výrazně freudovskou, jiné opět s výrazně jungovskou či adlerovskou strukturou osobnosti –, přičemž Carl Gustav *Jung si toho na rozdíl od ostatních jmenovaných byl explicitně vědom. Wilson dosti obsáhle komentuje některé antropologické skutečnosti, jež jsou v evropské tradici považovány za samozřejmé. Týká se to zejména evoluce člověka z nižších *primátů (proti kreacionistům), genetických vlivů na lidské chování a myšlení (proti *behavioristům, chápajícím *novorozence jako *tabula rasa),

rozdílů mezi *rasami – například v projevech kojenců (projevy dospělých jsou podle něj dány převážně kulturně) – a mezi *pohlavími. Rovněž vyjadřuje přesvědčení, že obtížnost pochopení světa mimo nás tkví v tom, že lidský *intelekt byl vyselektován na podporu přežití lidských genů, nikoli pro porozumění lidské duši či atomárnímu světu. Proto existují v lidské psychice různé typy *cenzury a nevědomých *motivací a je to až sociobiologie, která (v zásadě jako první) ukazuje opravdové motivy našich činů. Teprve nyní bude možno lidský osud řídit, a to poprvé na vědeckých základech.

Nejzajímavější jsou Wilsonovy vývody nějak související se sociálním blanokřídlym hmyzem – včelami, vosami a mravenci. U nich haplodiploidní uspořádání genomu (samci jsou haploidní, samice diploidní) způsobuje větší genetickou blízkost mezi dcerami navzájem než vůči matce a to podle Wilsona vedlo k jejich zvýšenému angažmá ve výchově vlastních sester a konečně i k tvorbě sterilních samičích dělnických *kast a socialitě, která vedla k neobyčejné úspěšnosti (u termitů, též sociálních, haplodiploidie není, ale to je pominuto). Wilson rozvíjí myšlenku hypotetické *civilizace, která by vznikla, pokud by sociální hmyzové měli racionální myšlení, a dospívá k výrazně jiné struktuře *zvyků, *tradic a morálních předpisů. Obětování života dělnických kast pro blaho hnízda při jeho obraně je samozřejmostí, u člověka (stejně jako u savců obecně) je obětování života za druhé výjimkou, v lidské societě ovšem glorifikovanou morálními představami – jedná se zde o cosi jako skupinový výběr bez nutnosti přímé pokrevní příbuznosti. Existenci kast u sociálních hmyzů a do určité míry i některých afrických hlodavců (rod *Heterocephalus*) se Wilson v trochu jiné podobě snaží aplikovat na člověka. V jeho pojetí tvoří *homosexuálové cosi jako nerozmnožující se a ze zbytku populace neustále se znovu vyštěpující „kastu“, která v tradičních malých societách zastávala funkce *šamanů, léčitelů, nositelů tradice, vyjednávačů atd., čímž nepřímo zvyšovala *fitness*, přeživací schopnosti skupiny. Srovnání s tzv. *helpers*, dospělými, ale nerozmnožujícími se jedinci u nejrůznějších savců či ptáků (například vlci, vrány) pomáhajícími při odchovu mláďat jiným pářům (často vlastním rodičům), není přes veškeré paralely zcela výstižné, neboť tyto „helpři“ se zhusta v průběhu času či za příznivých okolností osamostatňují a sami rozmnožují, a naopak v éře „helprovství“ nejsou sexuálně aktivní.

*Sexualitě, a to nejen pouze v abstraktním populačně genetickém slova smyslu, příkládá Wilson u člověka velmi důležitou roli. Vzhledem k její neobyčejné hypertrofii proti stavu běžnému u většiny primátů (kromě mnoha jedinečných adaptací vnější *morfologie tomu napovídá například i absence zevně pozorovatelného *oestru u ženy – *ovulace samic vyšších primátů bývá namnoze doprovázena dramatickým a barevně zdůrazněným *zduřením genitoanální krajiny) a savců vůbec dovozuje, že u člověka sexuální aktivity slouží velmi výrazně k upevňování skupinové, v typickém případě párové soudržnosti a k vlastnímu rozmnožování pouze „okrajově“. Z velikostního a váhového poměru muže a ženy (u vyšších obratlovců obecně čím polygamnější druh, tím větší velikostní rozdíl mezi samicí a samcem – silně *polygamní pavíani mají tento rozdíl z primátů největší, *monogamní *giboni jen nepatrný) usuzuje na vrozenou „mírnou *polygamií“ a rozsáhle probírá manželské praxe nejrůznějších etnik. Rovněž obsáhle polemizuje s církevními pohledy na sexuální problematiku, které jsou v USA zčásti ještě velmi živé. Kulturní evoluci sice nepopírá a nesnižuje ani význam *kulturní tradice, přesto se domnívá, že skupina dětí vychovaná bez jakéhokoli kontaktu s jinými lidmi by časem vyvinula vlastní *jazyk a strukturovanou společnost se všemi prvky, včetně systémů *tabu a dalších předpisů, mýtů a náboženství, ozdob, her atd. (je to dosti odvážné tvrzení, vidíme-li, jak sociálně zmrzačená jsou mláďata *lidoopů vytržená z vlastního sociálního kontextu a přenesená do zajetí).

Wilson se dotýká i otázek lidské *agresivity a v zásadě odmítá *Lorenzovy koncepcce agrese jako něčeho člověku v instinktivním stylu imanentního, spíše vidí příčinu v genetickém naprogramování na vnímání světa rozděleného na „přátele“ (*primárně vlastní rod) a

„nepřátele“ (primárně *cizince). Na každou akci „nepřátel“ pak lze očekávat prudkou a *xenofobní reakci. Člověka pokládá za druh se spíše prostřední agresivitou (proti třeba hyenám, lvům či opicím hulmanům) a domnívá se, že u zvířat s málo omezenými zdroji potravy se agresivita ve vyšší formě nevyvíjí (kdo viděl mnohé kopytníky, uvěří jen s obtížemi). Za prevenci hrozby válek pokládá co nejužší mezinárodní propletení s celou řadou i meziosobních loajalit, bránící agresii. Rovněž upozorňuje na téměř permanentní válčení většiny lovecko-sběračských populací, byť většinou jen s nevelikými ztrátami. Vznik lidské *kultury označuje Wilson jako autokatalytický proces, neustále se urychlující. Za kulturotvorný mechanismus pokládá v zásadě (v podstatě ve shodě s Darwinem) *pohlavní výběr, přičemž vlastnosti „kulturní“ (sebeovládání, technické dovednosti, výřečnost, vědomosti, výkonnost) má za základní atraktant při výběru mužského partnera (tvrzení rovněž dosti odvážné). Pozdější fáze vývoje kultury interpretuje jako vysoce hypertrofované rané fáze. Velmi zevrubné jsou Wilsonovy studie altruistického chování u lidí, které je interpretováno z těch pozic, jak už bylo výše naznačeno. Autor rozeznává dva typy altruismu: „tvrdý“, vztahující se k nejbližším pokrevním příbuzným, a „měkký“, vztahující se ke všem členům společenstva bez ohledu na příbuznost. V intencích sociobiologické doktríny chápe první z nich jako podporu vlastních genů, kdy není protislužba očekávána, a druhý jako vrcholně sobecký, očekávající pro sebe a nejbližší příbuzné společenskou odezvu. Je typické, že druhý typ altruismu chápe pouze jako lež, předstírání a podvod včetně sebeklamu, protože cosi jako pravý nepokrevní altruismus se, byť velmi vzácně, vyskytovat prostě z principu nesmí.

Diskuse tohoto typu velmi připomínají duchovní atmosféru přírodní teologie Anglie první poloviny 19. století, v níž vyrůstal Charles Darwin, jenže obrácenou naruby. Je-li pro dnešní sociobiologii nestravitelné téma altruismu, byl tehdy podobným kamenem úrazu třeba problém parazitace housenek larvami lumků čeledi *Ichneumonidae* (vyžírajících svým hostitelům zaživa vnitřnosti) a kompatibilita tohoto jevu s všeobjímající Boží dobrotivostí. Nežádoucí jev byl potírán argumenty typu: jedná se o prostředek, jímž Tvůrce brání housenkám, aby zničily všechno rostlinstvo, a chrání lidskou úrodu, housenky žádnou bolest necítí atd. Kdo někdy parazitovanou larvu viděl, ví, jak ošidné jsou jakékoli zcela všeobjímající koncepce, a ví rovněž, že jsou udržitelny pouze cenzurou vnitřní, v horším případě vnější. Wilson vidí štěstí v tom, že u člověka převládá kvantitativně altruismus „měkký“ nad „tvrdým“. Pokud by tomu bylo naopak, jako třeba u blanokřídlého hmyzu, změnily by se dějiny v jediný velký proud *nepotismu a *rasismu. Morálku všeho druhu vidí jako extenzi biologické podstaty člověka. Všechna rozhodnutí, která jsou nejrůznějším způsobem podvědomě manipulována, směřují vposledku k témuž – k naplnění vlastní existence v tom smyslu, jak učí sociobiologie (zde nalézáme styčné body se Sigmundem *Freudem, s tím rozdílem, že cílem není zisk maximální slasti, ale maximální rozšíření vlastního genomu, temné síly k tomu směřující a neuvědomělost jsou tytéž). Existuje jediná cesta, jak rozumně řídit společnost – dát jí vhodnou společenskou smlouvu na základě znalostí sociobiologie. Wilson se velmi detailně zabývá i otázkou sociobiologie náboženství. Náboženství obecně považuje jako něco negativního a pro svou nauku rivalizujícího (nezastírá tuto kompetici a označuje moderní přírodovědu jako „mýtus“), jakkoli by ovšem vykořenění těchto jevů bylo žádoucí, nevěří tomu, že k němu brzy dojde, neboť strach před *smrtí a další existenční strachy pověry udržují. Náboženství vidí jako prostředek dalších forem výběru, „církvního výběru“, který po čase mění v populaci frekvenci nejrůznějších genových alel. Ve vzájemné kompetici vítězí ta náboženství, která nejlépe garantují přežívání a rozmnožování svých stoupenců. K náboženství počítá i marxismus. Kritizuje také planost a zaostávání humanitních nauk za přírodovědnými a jalovost dřívějších sociálních teorií, které neznaly pravou, vědeckou nauku o lidské přirozenosti. Ta je nyní zde a otázkou je pouze to, jak převést emotivní sílu archaických náboženství k práci na „novém velkém úsilí“. Konečné

osvobození se blíží. Nezbyvá než dodat: blažená země, která má takovéto velké teoretiky a plánovatele lepšího příštího. Snad osvícenskoarchaické bezčásti Spojených států amerických vypufruje i tuto nauku, jako to už učinilo s mnoha jinými, a Amerika zůstane ušetřena smutné praxe „velkého vědeckého experimentu“, pro Evropu tak osudnou.

Z díla: *Sociobiology: The New Synthesis* (Sociobiologie: Nová syntéza, 1975); *On Human Nature* (1978, česky *O lidské přirozenosti*, 1993); *Journey to the Ants* (1995, česky *Cesta k mravencům*, 1997); *Consilience: The Unity of Knowledge* (1998, česky *Konsilience: Jednota vědění*, 1999); *The Future of Life* (Budoucnost života, 2002).

Winckelmann, Johann Joachim (19. 12. 1717, Stendal, Německo – 8. 6. 1768 [zavražděn], u Terstu, Itálie), německý historik umění, klasický archeolog a estetik; jeden ze zakladatelů dějin umění a *klasické archeologie, představitel *klasicismu.

Kladl důraz na řecké pojetí krásy, jehož hlavní rysy spatřoval ve vznešenosti a klidu, ideálem mu byla *kultura Athén v údobí demokracie. V dějinách umění zdůrazňoval vývoj stylů a zabýval se vlivem ekologických, sociálních a politických faktorů na uměleckou tvorbu. Z díla: *Geschichte der Kunst des Altertums* (Dějiny umění starověku, 1764).

Wissler, Clark David (18. 9. 1870, Wayne County, Indiana, USA – 25. 8. 1947, New York City, USA), americký antropolog; představitel *difuzionismu. Rozpracoval difuzionistický model kultury v koncepci *kulturní oblasti (*cultural area*) a časové perspektivy (*age area*): každá kulturní oblast je tvořena kulturním centrem s koncentrací nejtypičtějších *kulturních prvků a kulturním okrajem, kde se výskyt těchto prvků snižuje a prolnutím s kulturními prvky sousedních oblastí dochází k vzniku společenství s přechodnými kulturami. Z díla: *The American Indian: An Introduction to the Anthropology of the New World* (Americký indián: Úvod do antropologie Nového světa, 1917), *Man and Culture* (Člověk a kultura, 1923), *The Relation of Nature to Man in Aboriginal America* (Vztah přírody k člověku v domorodé Americe, 1926).

Wobst, Hans Martin (1944), americký archeolog; působí na *univerzitě v Amherstu (Massachusetts, USA). Je zaměřen na archeologickou a antropologickou teorii. Zabýval se počítačovým modelováním demografických údajů, etnoarcheologickým výzkumem stylu a v současnosti rovněž sociální artikulací hmotné kultury.

Woitsch, Jiří (14. 8. 1976, Praha), český etnolog a historik; vystudoval etnologii a historii na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze (Mgr. 2001; PhDr. 2002, rigorózní práce: *Zapomenutá potaš: Drasláři a draslářství v 18. a 19. století*). Od roku 2001 doktorand Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (disertační práce: *Hospodářské využití lesa v raném novověku – tzv. lesní řemesla v 17.–19. století*). Od roku 1999 pracuje v Oddělení historické etnologie Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, kde se specializuje na etnologii, historii a historickou antropologii střední Evropy v předindustriálním období, zejména na studium tzv. tradiční kultury (vesnická architektura, sídla, bydlení; tradiční formy zemědělství a kultivace krajiny, rukodělná výroba, teorie a metodologie studia hmotné kultury), dále na dějiny etnologie a příbuzných disciplín, teorii a metodologii etnokartografie (včetně využití GIS) a vědeckého experimentu v humanitních vědách.

Těmto tématům věnoval například studie a monografie: *Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900). Národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV.* (Praha 2004, s F. Bahenským); *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Možnosti a limity etnokartografické analýzy*, J. Woitsch, K. Kučerová. *Český lid*, 92, 2005, s. 155–173; *Málo známé kořeny klasifikace rukodělné výroby*, *Národopisný věstník*, 2004, s. 11–19; *Analýza hlavních národopisných periodik v letech 1970–1975 s přihlédnutím k období 1964–1969*. In: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*, ed. M. Devátá, Praha 2002, s. 555–569; *Experimentální výroba potaše tradičními technologiemi*, *Sklář a keramik* 55, 2005, s. 125–135. Z historicko-

antropologických hledisek studuje vztah člověka k lesům v minulosti (16.–19. století), především kulturní, sociální a mentalitní hodnoty a způsoby vnímání lesa a hlavní způsoby exploatace lesů v rámci zemědělského i nezemědělského hospodaření. K tomu publikoval monografii *Zapomenutá potaš. Drasláři a draslářství v 18. a 19. století* (Praha 2005) a četné studie: *Nové trendy v etnologickém a historicko-antropologickém studiu lesa*, In: Antropologické symposium IV. / (ed.) I. Budil, Z. Horáková, M. Ulrychová. Plzeň 2006, s. 191–225; *Státní regulace výroby a obchodu s draslem v Čechách – potašové monopoly v letech 1764 až 1776*, Časopis Národního muzea – řada historická, 122, 2003, s. 1–49; *Potash Industry in Bohemia in the 18th Century*, in: Dealing with Diversity. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History Prague 2003. Proceedings / (ed.) L. Jeleček, P. Chromý, H. Janů, J. Miškovský, L. Uhlířová, Praha 2003, s. 328–334.

Přednáší na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, kde vede kurzy zaměřené na historickou antropologii raně novověké vesnice a historickou antropologii lesa. Externě přednáší též na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je členem České národopisné společnosti, European Society for Environmental History, Komise Ministerstva kultury České republiky pro udílení titulu „Nositel tradice lidového řemesla“, Mezinárodního komitétu slavistů (komise pro Slovanský etnografický atlas). Zasedá v redakční radě časopisu *Ethnologia Europae Centralis* a od roku 2005 je vedoucím redaktorem etnologického časopisu *Český lid*. V roce 2004 mu byla udělena Cena Akademie věd České republiky pro mladé vědecké pracovníky za vynikající výsledky vědecké práce. Absolvoval četné terénní výzkumy a studijní pobyty v Maďarsku, Polsku, Rakousku, Rumunsku, Švédsku a na Slovensku. Kontakt: PhDr. Jiří Woitsch, Etnologický ústav Akademie věd České republiky, Na Florenci 3, 110 00, Praha 1, e-mail: jiri.woitsch@post.cz.

Wolf, Erich Robert (1. 2. 1923, Vídeň, Rakousko – 6. 3. 1999, Irvington, New York, USA), americký kulturní antropolog rakouského původu. Wolf žil v Sudetech, odkud po jejich anexi v roce 1939 uprchl do Velké Británie, kde byl krátce zadržen jako možný německý vyzvědač. Po propuštění odcestoval do Spojených států amerických, kde až do povolání k vojenské službě studoval biochemii na Queens College v New Yorku. Po druhé světové válce pokračoval ve studiích sociologie a antropologie na Queens College a v roce 1946 získal titul BA; na Columbia University získal v roce 1951 doktorát.

V letech 1948–1949 se účastnil projektu v Puerto Ricu, který vedl americký antropolog Julian Haynes Steward (1902–1972). Cílem výzkumu bylo studium lokálních kultur Stewardovou metodou kulturní ekologie. Wolf studoval pěstitele kávy v horách, avšak od Stewardova programu kulturní ekologie se odklonil. Místo výzkumu vztahů přírodního prostředí a technologií věnoval pozornost vývoji trhu a státu a rovněž koloniální situaci v Puerto Ricu. Další výzkumy s historickou perspektivou uskutečnil v mexické oblasti Bajío (1951, 1953, 1954). Na tomto výzkumu založil knihu *Sons of the Shaking* (Synové otřesu, 1959), v níž analyzoval vývoj Mexika jako sled tamějších kultur a civilizací. V této souvislosti zkoumal i postavení lokálních a rolnických komunit. Problematice rolnických komunit věnoval značnou pozornost v průběhu šedesátých let. Vyústěním byla práce *Peasants* (Rolníci, 1966), v níž analyzoval rolnické komunity jako subkultury definované vlastním souborem hodnot. V letech 1960–1961 uskutečnil úspěšný antropologický terénní výzkum také v Evropě. Zkoumal dvě vesnice, které ležely na dvou stranách jazykové a politické hranice v Tyrolsku. Zajímal se především o způsoby vzniku a udržování etnické identity v kontextu úzkých vazeb a spolupráce mezi oběma vesnicemi. Z tohoto výzkumu vytěžil publikaci *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley* (Skryté hranice: Ekologie a etnicita v alpském údolí, 1974, společně s Johnem Colem). V sedmdesátých letech se Wolf orientoval na výzkum evropské obchodní expanze, kterou studoval z perspektivy těch, kteří se stali její obětí. V díle *Europe and the People without History* (Evropa a lidé bez minulosti, 1982) popisuje šíření kapitalismu do celého světa a ukazuje, jak obyvatelé

mimoevropských oblastí byli během tohoto procesu aktivními účastníky. Chápání „těch druhých“ jako „lidí bez historie“ odhaluje jako *etnocentrickou naraci. Posmrtně vyšla ještě Wolfova obecně zaměřená práce *Pathways of Power: Building of Anthropology of the Modern World* (Cestičky moci: Budování antropologie moderního světa, 2001).

Wolf, Josef (20. 3. 1927, Praha), český antropolog a etnolog. Studium na Přírodovědecké fakultě *Univerzity Karlovy v Praze (1946–1951) absolvoval roku 1950 na oboru biologie a 1951 získal doktorát z *antropologie a filozofie přírodních věd; v roce 1969 mu byla udělena kandidatura věd v oboru etnologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 1950 pracoval jako vysokoškolský učitel v oboru antropologie a etnologie. V letech 1974–1989 byl z politických důvodů zbaven místa na *univerzitě, ale 1990 byl rehabilitován a znovu se ujal výuky v *kulturní a *sociální antropologii na Filozofické fakultě a na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Jako hostující profesor přednášel také v zahraničí (Berlín, Frankfurt nad Mohanem, Londýn, Vídeň, Washington, Wittenberg).

Přispěl k rozvoji afrikanistiky na Univerzitě Karlově v Praze, k zavedení kulturní a sociální antropologie v České republice, k řešení otázek původu a vývoje černošského obyvatelstva v Africe a problematiky *antropogeneze a etnogeneze národů světa. V roce 1986 byl jmenován senátorem Mezinárodního parlamentu pro bezpečnost a mír, je členem National Geographic Society (1971), Evropské antropologické asociace (1981), *České společnosti antropologické (1965) a řady dalších českých a zahraničních vědeckých společností. Za svou činnost v oblasti školství a vědy získal tři čestná uznání, pamětní medaili Jana Amose Komenského a stříbrnou medaili cti za celoživotní přínos v oboru antropologie. Kromě řady knižních publikací, odborných studií, předmluv a doslovů knih je autorem více než 300 článků, statí a referátů v odborném tisku doma i v zahraničí a řady knižních monografií. Z díla: *Kulturní a sociální antropologie* (1971), *Člověk a jeho pradějiny: Obrazová encyklopedie* (1977), *Abeceda národů* (1984), *Základy kulturní antropologie* (1999), *Lidské rasy a rasismus v dějinách a současnosti* (2000), *Antropologie pro každý den* (2004).

Wollstonecraftová, Mary (27. 4. 1759, Hoxton [dnes Londýn], Anglie – 10. 9. 1797, Londýn, Anglie), anglická feministická myslitelka, spisovatelka, vychovatelka a vzdělavatelka. Propagovala *rovnost žen a mužů v legislativě (především aktivní i pasivní *volební právo pro ženy) i v rodině. Ve svých osmnácti letech odešla z domova, kde vládl násilnický otec a již nikdy se tam nevrátila, i když nadále finančně a morálně podporovala svou matku a sestry. Pracovala jako guvernánka a společnice. V roce 1784 otevřela vlastní školu pro dívky. Od roku 1787 psala a překládala pro Josepha Johnsona, vydavatele a radikála. U něj se setkávala s pokrokovými lidmi, kteří bojovali, kromě jiného, i za práva žen. Byla ženou anglického spisovatele, politického myslitele a filozofa Williama Godwina. Zemřela při porodu dcery Mary, pozdější spisovatelky Mary Shelleyové, manželky tragicky zesnulého anglického básníka a myslitele Percyho Bysshe Shelleyho.

V 80. letech napsala romány *Thoughts on the Education of Daughters* (Myšlenky o vzdělávání dcer, 1787) a *Mary* (Marie, 1788), v nichž hájí právo ženy na vzdělání. Do veřejného povědomí se však dostala až po *Velké francouzské revoluci v roce 1790, kdy reagovala na Burkeho kritiku *revoluce a napsala *A Vindication of the Rights of Man* (Na obranu práv člověka/muže), kde obhajuje revoluci, *pokrok a rozum. V roce 1792 napsala knihu *A Vindication of the Rights of Woman* (Na obranu práv ženy), zásadní text o ženských právech, který se stal jedním z klasických děl *feminismu. V této knize Mary Wollstonecraftová útočí na koncept výchovy a vzdělávání dívek tak, jak ho propagoval Jean-Jacques *Rousseau, který vycházel z přesvědčení, že žena není schopna sama přemýšlet. Hovoří zde o rozumu a racionalitě, jimiž jsou obdařeni stejnou mírou ženy i muži. Rozum je důležitý, neboť pouze rozumem můžeme rozpoznat, co je správné a co není a rozum je to, co nás odlišuje od světa zvířat. Ve světě, v němž žila, byli však rozumem obdařeni pouze muži a proti této myšlence bojovala a snažila se dokázat, že ženy jsou rozumná stvoření a ne pouze

oběti svých citů. To, že se ženy někdy chovají tak, jako by rozum neměly, je dáno jejich rodinnou výchovou: jsou vychovávány k tomu, aby byly hodné a smířené s osudem. Kdyby měly dívky možnost již od dětství rozvíjet své myšlenky, stala by se z nich rozumná stvoření. Mohly by dělat a dosáhnout stejných věcí jako muži, protože, podle Mary Wollstonecraftové, před Bohem jsou si ženy a muži rovni. „Ženy musí mít své představitele/představitelky ve vládě, místo aby jim bylo arbitrárně vládnuto bez jejich přímé účasti na vládních rozhodnutích.“

Wolpoff, Milford Howell (narozen 1942, Chicago, Illinois, USA), americký paleoantropolog a paleontolog; profesor antropologie na University of Michigan v USA. Zabývá se *evolucí *hominoidů (jak *lidoopů, tak *homininů), morfologií kraniálního i postkraniálního skeletu *fosilních lidoopů, raných i pokročilých homininů. Je tvůrcem teorie jediného druhu v evoluci *člověka. Definoval druh *Homo sapiens jako polytypický druh, chronospecies, který zahrnuje všechny druhy rodu *Homo od *Homo erectus po *Homo sapiens*, druh *Homo habilis však řadí mezi *australopitéky. V poslední době se soustřeďuje především na otázky *evoluce *Homo sapiens*, která je z hlediska jeho široké definice druhu *Homo sapiens* vlastně evolucí rodu *Homo*. Je tvůrcem takzvané *multiregionální teorie evoluce člověka. Soudí, že anatomicky moderní člověk vznikl za výrazného genetického přispění starších forem člověka, který se v daném regionu vyvíjel, konkrétně v Evropě to byli *neandertálcí. Přinesl řadu dokladů, že pro evoluci člověka by měl být charakteristický výrazný *tok genů mezi populacemi i regiony. Zatímco teorie jednoho druhu je v současné době neudržitelná (ekologové prokázali, že je neplatná), multiregionální teorie má řadu zajímavých aspektů, které musí vzít v úvahu i její odpůrci, jako jsou zastánci teorie vytěšňování Chris *Stringer a Ian *Tattersall.

Milford H. Wolpoff je jednou z nejvýraznějších a také nejvšestrannějších osobností *fyzické antropologie závěru 20. a počátku 21. století. Vychoval řadu špičkových odborníků, jako jsou Rachel Caspariová, David Frayer, Karen Rosenbergová a Fred Smith. V posledních letech se výrazně podílel na včlenění genetických metod do paleoantropologie. Úzce spolupracoval s řadou pracovišť v Evropě i Asii. Dlouhá léta spolupracoval s českým antropologem Janem *Jelínkem, který se podílel na vypracování široké definice druhu *Homo sapiens*. Vedle stovek vědeckých článků, vysoce hodnocených vědeckou i laickou komunitou, publikoval i monografie, z nichž nejvýznamnější jsou *Paleoanthropology* (Paleoantropologie, 1980, druhé, kompletně přepracované vydání v roce 1999) a *Race and Human Evolution* (Rasa a lidská evoluce, 1997, s Rachel Caspariovou). Obdržel řadu cen a uznání a je také znamenitým popularizátorem vědy v tisku, rozhlase i televizi.

Wood, Bernard A. (17. 4. 1945, Londýn, Anglie), britský paleoantropolog a funkční anatom; od roku 1997 profesor antropologie (George Washington University, Washington, D. C., USA), vedoucí vědecký pracovník Smithsonian Institution ve Washingtonu, v letech 1985–1997 působil jako vedoucí Katedry lidské anatomie na University of Liverpool ve Velké Británii. Je vzděláním lékař, chirurg, ale již od studentských let se účastnil terénních výzkumů, které organizoval Richard *Leakey.

V paleoantropologii se specializuje na výzkum lebky, zejména čelistí a zubů, zabývá se také výzkumem funkcí *fosilních *hominidů a v souvislosti s tím studoval i morfologii a růstové procesy *lidoopů, morfologii zubů nehumánních *primátů i *člověka. V posledních letech se stále více zabývá *fylogenezí hominidů a její rekonstrukcí. Studoval různé metody rekonstrukce fylogeneze, například kladistické metody. V oblasti výzkumu fylogeneze hominidů je uznávaným odborníkem, a proto často působí jako antropologický komentátor časopisu *Nature*. Přestože nyní působí v USA, stále úzce spolupracuje s britskými antropology, zejména s Leslie *Aiellovou a Alanem *Bilsboroughem. Je autorem monografie shrnující výzkumy *australopitéků z lokality East Turkana (dříve East Rudolph) u jezera

Turkana – *Koobi Fora Research Project, Volume 4: Hominid Cranial Remains* (Výzkumný projekt Koobi Fora, svazek 4: Pozůstatky lebek hominidů, 1991).

Woodburn, James (16. 4. 1934, Velká Británie), britský sociální antropolog; působí na London School of Economics and Political Science. Proslul výzkumem kmene Hadza v Tanzanii na konci padesátých let 20. století. Specializoval se na subsaharskou Afriku, lovecko-sběračské společnosti, egalitární politické systémy a *ekonomickou antropologii. Společně s Timem *Ingoldem a Davidem Richesem vydal dvoudílnou knihu *Hunters and Gatherers* (Lovci a sběrači, 1988).

Woolley, sir Charles Leonard (17. 4. 1880, Londýn, Anglie – 20. 2. 1960, Londýn, Anglie), anglický archeolog; jeden z nejvýznamnějších archeologů 20. století. Archeologické výzkumy prováděl ve Velké Británii, v Egyptě, na Předním východě a ve Středomoří a přispěl jimi k hlubšímu poznání zejména egyptské a chetitské civilizace a kultur a civilizací v Mezopotámii.

Největšího úspěchu dosáhl při výzkumu sumerského *města *Uru, kde odkryl královské hroby, rozsáhlé pohřebiště i architektonické pozůstatky, jež zásadním způsobem osvětlily vznik a rozvoj sumerské městské civilizace, jedné z nejstarších civilizací na světě. Z díla: *Mesopotamia and the Middle East* (Mezopotámie a Střední východ, 1961).

Worm, Ole (latinizovaným jménem Olaus Wormius, 13. 5. 1588, Århus, Dánsko – 31. 8. 1654, Kodaň, Dánsko), dánský říšský antikvář, archeolog, muzeolog a lékař; profesor kodaňské *univerzity. Významně zasáhl do několika oborů včetně medicíny (jeho jméno nesou *ossa Wormiana), je považován za zakladatele skandinávské archeologie – autor monumentálního šestisvazkového díla *Danicorum monumentorum libri sex* (Šest knih o dánských památkách, 1643).

Na příkladu Wormova přístupu lze přiblížit práci archeologů a sběratelů tehdejší doby. Worm vyhledával styky s cestovateli, námořními kapitány i statkáři a psal svým přátelům a známým, aby obohacovali jeho „kabinet přírodnin volně dle vlastního uvážení při jakékoli příležitosti“. A když nebylo vyhnutí, sáhl i ke krajní možnosti – k výměně předmětu za předmět. Tímto způsobem narůstá jeho muzeum do takové šíře, že se stalo jedním z nejpřitažlivějších míst v Kodani. Jak vypadalo, víme z ilustrace v knize *Museum Wormium*, což je imponující Wormův katalog, který vyšel bezprostředně po jeho smrti. Dává nahlédnout do expozice, která je typickou ukázkou tehdejšího pojetí: artefakty (především antické) i přírodní objekty (bizarní kostry, vycpaná exotická zvířata) vystupují ve „svorné pospolitosti“ a nejdůležitějším hlediskem pro jejich vystavení je raritní povaha, vzácnost a osobní *vkus majitele. Ale na druhé straně metody použité v úpravě muzea mají svou vlastní logiku. Například obecné označení „kámen“ se vyskytuje u všech druhů kamenů, včetně „hromových klínů“ (*cerauniae*, „související s bleskem“; řecky: *keranos*, „hrom“), jak se tehdy často označovaly pravěké kamenné *sekery. Ve Wormově katalogu jsou tyto artefakty popisovány: „Cerauniae jsou nazývány takto proto, že se věří, že spadly na zem v blesku. Jsou různých tvarů, někdy klínových, někdy vypadají jako kladivo nebo sekera, a uprostřed mají otvor. O jejich původ se vedou spory. Někteří odmítají mínění, že jsou to meteority, a vycházejí přitom z jejich podoby se železnými nástroji. To je vede k *názoru, že jsou to opravdu takové nástroje, přeměněné v kámen. Na druhé straně spolehliví svědkové tvrdí, že viděli takové kameny na tom místě, kam – do domu nebo stromu apod. – udeřil blesk.“ Myšlenkově se toto spojení mohlo vytvořit možná i proto, že byly považovány za symboly hromobití, například podle analogie se symboly blesku v ruce Diově (*Zeus), jež byly *atributem jeho hromovládne moci.

Wrangham, Richard W. (8. 11. 1948, Leeds, Yorkshire, Anglie), britský primatolog a antropolog; profesor antropologie na Harvardské univerzitě a kurátor behaviorální biologie primátů v Peabody Museum of Natural History (Yale University, New Haven, Connecticut,

USA). Původně pracoval spolu s Jane *Lawick-Goodallovou v rezervaci Gombe Stream, od osmdesátých let 20. století působí v rezervaci v Kibale v Ugandě.

Wrangham patří mezi nejvýznamnější teoretiky v oblasti výzkumu sociální struktury a behaviorální ekologie *primátů. Analyzoval sociální struktury *šimpanzů a vedle řady studií sociální struktury, ekologie a chování šimpanze učenívého se také zabýval využíváním léčivků u šimpanzů (*self-medication*) a aplikací neinvazivních fyziologických metod v terénu. Důležité jsou jeho srovnávací studie, které se zabývají možným vlivem konzumace tzv. pozemní bylinné vegetace na charakter sociální struktury šimpanzů a evolučně antropologické studie, kde se mimo jiné zabývá i vývojem a významem tepelného zpracování potravy v evoluci *homininů. Byl hlavním editorem slavného sborníku *Chimpanzee Cultures* (Kultury šimpanzů, 1994) a je autorem (spolu s Dalem Petersonem) zásadní monografie *Demonic Males: Apes and the Evolution of Human Aggression* (Démoničtí samci: Lidoopi a evoluce lidské agrese, 1996).

Wundt, Wilhelm Maximilian (16. 8. 1832, Neckerau, Německo – 31. 8. 1920, Großbothen, Německo), německý filozof, fyziolog a psycholog; jeden ze zakladatelů psychologie jako samostatné vědy a zakladatel experimentální psychologie. V roce 1879 v Lipsku založil první psychologickou laboratoř na světě (Institut für experimentelle Psychologie) a první časopis experimentální psychologie.

Zabýval se psychofyzikou, psychofyziologií, psychologickými experimentálními metodami a psychologií národů i na základě *mytologie; *mýty interpretoval jako čistě psychologický fenomén. Z díla: *Völkerpsychologie* (Psychologie národů, 10 svazků, 1900–1920), *Die Nationen und ihre Philosophie* (Národy a jejich filozofie, 1915).

Z

Záhořík, Jan (18. 12. 1979, Ústí nad Labem), český afrikanista a etnolog. Dokončuje doktorské studium afrikanistiky na Ústavu Blízkého východu a Afriky Filozofické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze a doktorské studium etnologie na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni. V roce 2007 obhájil rigorózní práci na Ústavu Blízkého východu a Afriky Filozofické fakulty UK v Praze (*Bedžové – dějiny, společnost, kultura, jazyk*).

Zabývá se etnologií a jazyky severovýchodní Afriky (*Předchůdci dnešních Bedžů? Stav současného bádání*. In: Akta Fakulty filozofické 2/2006, editor Ivo Budil, v tisku; *The Islamization of the Beja until the 19th century* [Islamizace Bedžů do 19. století]. In: Seifert, M. et al., Hrsg., Beiträge zum Erste Kölner Afrikawissenschaftliche Nachwuchstagung. Köln: Rüdiger Köppe Verlag, v tisku), koloniálními dějinami Afriky (*Etiopie a italská koloniální politika v době okupace. Některé aspekty italsko-etioopských vztahů*. In: Machalík, Tomáš – Záhořík, Jan, ed., Viva Africa 2006. Sborník příspěvků z konference věnované Africe, Plzeň 2006, str. 31–45) a kulturními kontakty Afriky a Evropy (*African Studies in the Czech Republic – from the Early Czech-African Contacts until the 21st Century* [Africká studia v České republice – od raných česko-afrických kontaktů do 21. století]. Afrikanistik Online 2006, Köln). Publikuje rovněž v českých vědecko-populárních časopisech. Je spoluorganizátorem pravidelné mezinárodní konference Viva Africa (Plzeň). Kontakt: PhDr. Jan Záhořík, Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 306 14 Plzeň, e-mail: nvgogol@seznam.cz.

Zachová, Markéta (6. 4. 1976, Mostiště), česká antropoložka a genetička; absolventka magisterského studijního programu Biologie oboru Antropologie na *Ústavu antropologie Přírodovědecké fakultě *Masarykovy univerzity v Brně, rigorózního řízení a doktorského studijního programu na *Katedře antropologie a genetiky člověka *Univerzity Karlovy v Praze. Diplomová práce: *Zavedení metodiky PCR pro určování pohlaví u degradované genomové DNA člověka* (1999), vedoucí práce: RNDr. Ing. Karel Chroust, Dr.; rigorózní zkouška: Katedra antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy

v Praze (2003); disertační práce: *Srovnávací analýza tepelně degradovaných krevních vzorků v systému ABO metodami molekulární genetiky a sérologie* (2004), školitel: Doc. RNDr. Ivan Mazura, CSc.

Od roku 1999 pracuje jako odborná pracovnice v Laboratoři forenzní genetiky, spol. s r.o. a od roku 2004 také jako antropoložka na Ústavu soudního lékařství Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně. Působí rovněž jako odborná asistentka na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity, kde se podílí na výuce studentů v rámci předmětu Soudní lékařství. Dále vyučuje na Střední zdravotnické škole Merhautova v Brně s detašovaným pracovištěm na ulici Lipová v Brně a rovněž se podílí na výuce pro Střední policejní školu v Brně. Úspěšně absolvovala speciální průpravu v úseku činnosti „Vyšetřovací metody v lékařské genetice – specializace molekulární genetiky“ a získala „Osvědčení k výkonu zdravotnického povolání bez odborného dohledu“, čímž je oprávněna k označení své odbornosti připojit též označení „Registrovaná“. Je znalcem v oboru zdravotnictví, odvětví genetiky se specializací molekulární genetiky a DNA diagnostiky, a znalcem v oboru zdravotnictví, zdravotnická odvětví různá se specializací forenzní antropologie – identifikace lidských kosterních pozůstatků. Kontakt: RNDr. Markéta Zachová, Ph.D., Laboratoř forenzní genetiky, Ústav soudního lékařství, Fakultní nemocnice u sv. Anny, Tvrděho 2a, 602 00 Brno, e-mail: marketa.zachova@fnusa.cz.

Zamarovský, Vojtěch (5. 10. 1919, Zamarovce u Trenčína – 26. 7. 2006, Praha), slovenský spisovatel a překladatel, popularizátor vědy. Zamarovský je pokládán za jednoho ze zakladatelů slovenské historické literatury faktu jako svébytné žánrové a tematické oblasti, historického cestopisu a archeologické detektivky. V roce 1938 se po absolvování gymnázia v Trenčíně přihlásil na Vysokou školu obchodní v Praze a o rok později přestoupil na Právnickou fakultu v Bratislavě (JUDr. 1943). Získal rozsáhlé vysokoškolské znalosti v oblasti práva, ekonomiky a obchodu. Jeho životní láskou se však stala literatura, které se jako překladatel a spisovatel systematicky věnoval od roku 1956.

Literární tvorbu Zamarovského charakterizuje tvořivá invence, smysluplná kompoziční struktura a důraz kladený na aktuální vědecké poznatky. Dějiny archeologie přibližoval svým čtenářům podobným literárním stylem jako americký publicista německého původu C. W. Ceram (vlastním jménem Kurt Wilhelm Marek, 1915–1972) – prostřednictvím životních osudů slavných vědců, jako byli například německý archeolog Heinrich *Schliemann (1822–1890) a český orientalista Bedřich *Hrozný (1879–1952). V této souvislosti přispěl k rozvoji popularizace archeologického výzkumu starověkých kultur a civilizací zejména knihami *Za tajemstvím říše Chetitů* (1961), *Objevení Tróje* (1962) a *Na počátku byl Sumer* (1966). Žánr historického cestopisu reprezentuje jeho knižní debut *Za sedmi divy světa* (1960), který ilustracemi doprovodil český malíř a ilustrátor Zdeněk *Burian (1905–1981). Zamarovský se ve svých knihách věnoval zpočátku antice (*Dějiny psané Římem*, 1967, *Řecký zázrak*, 1972, *Vzkříšení Olympie*, 1978). V závěrečném tvůrčím období se soustředil na dějiny starověkého Egypta (*Jejich veličenstva pyramidy*, 1977). Současně vytvořil encyklopedicky koncipovaný slovníkový výklad mytologie, pojmů a jmen, který publikoval v knihách *Bohové a hrdinové antických bájí* (1965) a *Bohové a králové starého Egypta* (1979). Významnou část jeho tvorby tvoří prozaické adaptace starověkých literárních děl (*Epos o Gilgamešovi*, 1972, *Gilgameš*, 1975, *Aeneas*, 1981, *Sinuhet*, 1985). Zamarovský je autorem několika *scénářů k dokumentárním televizním seriálům (*Po stopách Hérodota*, 1969, *Po stopách Aeneových*, 1980, *Velké civilizace starověku*, 1988). Reflexi svého celoživotního díla provedl v knize *Návrat do starověku: Po stopách vlastních knih* (1992). V roce 2001 bylo otevřeno *Múzeum antiky Vojtecha Zamarovského* v Trenčíně, které přibližuje antické dějiny a umění.

Z antropologického hlediska lze knihy Vojtěcha Zamarovského ocenit jako výjimečnou literární rekonstrukci dávno zmizelého světa starověkých kultur a sugestivní naraci na téma dějin starověku a jejich archeologického výzkumu.

Zamjatin, Jevgenij Ivanovič (1. 2. 1884, Lebed'ň, Tambovská gubernie, Rusko – 10. 3. 1937, Paříž, Francie), ruský prozaik a dramatik; jeden z nejvýznamnějších ruských spisovatelů 20. století. Narodil se v rodině duchovního; od roku 1932 žil v *emigraci. Vystudoval petrohradský polytechnický institut (fakulta stavby lodí); už za studií se věnoval politické činnosti (byl členem bolševické *frakce sociálně demokratické strany a za *revoluce 1905 byl nějakou dobu vězněn), později spojoval svou profesi lodního inženýra (dočasně i vědeckého pracovníka) s literární tvorbou. Za protiválečnou novelu *Na kuličkach* (Zapadákovi, 1913) byl soudně stíhán. V roce 1916 odjel do Anglie, pracoval jako lodní inženýr v loděnicích v Glasgowě, Newcastlu a Sunderlandu (pod jeho vedením byl postaven jeden z největších ruských ledoborců – Alexandr Něvskij), což našlo odraz v jeho satirické novele *Ostrovitjane* (Ostrované, 1917) a v povídce *Lovec čelovekov* (Rybář duší, 1918). V bouřlivém roce 1917 se vrátil do Ruska a stal se významnou osobností kulturního života v Petrohradě.

V roce 1920 napsal povídku *Peščera* (Jeskyně) a své stěžejní dílo *My* (objevilo se v letech 1924/1925 v překladech zprvu do češtiny [Praha: Ot. Štorch-Marien, 1927], angličtiny a francouzštiny; v Rusku bylo vydáno až v letech přestavby, v roce 1987). V povídce *Jeskyně* zachytil počáteční období komunistické nadvlády, v níž spatřoval návrat k prehistorické „jeskynní“ existenci. Román *My*, pochmurná vize *totalitního systému založeného na obludném *etatismu, krajním *racionalismu a mechanizovaném, totálním *kolektivismu, byl dílem epochálního významu: groteskně satirické přetvoření *utopií minulých věků (*Platón, *Ústava*, Thomas *More, *Utopie*, Thomaso *Campanella, *Sluneční stát*, Francis *Bacon, *Nová Atlantida* aj.) oplodněné fantastikou Herberta Georga *Wellse, neorealistickým viděním skutečnosti a intuitivní pochmurnou předtuchou negativních vývojových cest 20. století i příštích věků vyústilo v šířavou románovou antiutopii. Jejím dějovým jádrem je život v „Jednotném státu“ vzniklém někdy v třetím tisíciletí po „dvousetleté válce“, kdy lidé už nevědí nic o bídě, ztratili však jména a stali se pouhými „číslly“, lidmi-šroubky; jejich život je racionalisticky organizován a přísně strážěn Úřadem Strážců. Po odhalení spiknutí revoltujících občanů proti Velkému Dobroditeli jsou *kacíři popraveni a všem nespokojencům je vyoperován „uzlík“ fantazie, zdroj lidské nespokojenosti a věčné touhy po svobodě.

Román *My* varoval před odlidštěním, mravním vakuem, umrtvením myšlení a společenským úpadkem, znamenajícím konec moderní civilizace. Román napsaný ve formě deníkového záznamu ovlivnil a inspiroval evoluci žánru *science fiction 20. století – Aldous Leonard *Huxley, *Brave New World* (Krásný nový svět, 1932), Arthur *Koestler, *Darkness at Noon* (Tma o polednách, 1940), George *Orwell, *Animal Farm* (Zvířecí farma, 1945), *Nineteen Eighty-four* (1984, 1949).

Zibrť, Čeněk (12. 10. 1864, Kostelec nad Vltavou – 14. 2. 1932, Praha), český etnograf, folklorista, kulturní historik, bibliograf; jeden ze zakladatelů české odborné *etnografie. Byl prvním a dlouholetým redaktorem oborového časopisu *Český lid.

Do širokého spektra Zibrťových zájmů, opřených převážně o soustavné archivní studium a využití historicko-srovnávací metody, patří i dějiny odívání a lidový *oděv. Z díla: *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti, zábavy prstonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk* (1899).

Zvěřina, Jaroslav (18. 12. 1942, Třebíč), český sexuolog a politik; docent a přednosta Sexuologického ústavu 1. lékařské fakulty *Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze. V roce 1965 absolvoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Hradci Králové. V letech 1965–1969 působil jako sekundární lékař v Psychiatrické léčebně v Havlíčkově Brodě, v letech 1969–1977 jako odborný lékař-psychiatr v Táboře. V roce 1977 se stal vědeckým pracovníkem Sexuologického ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze. Od roku 1989 je docentem sexuologie a přednostou Sexuologického ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy.

Publikoval více než 120 odborných prací, řadu z nich v zahraničí, přispěl do několika monografií, skript a sborníků. Je autorem učebních textů a monografií: *Lékařská sexuologie* (Praha: H+H, 1992), *Lékařská sexuologie* (Praha: Schering AG, 1994), *O politice a sexualitě* (Praha: Medea, 1996), *Sexuologie (nejen) pro lékaře* (Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003). Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal (spolu s Jaroslavem Malinou) 5. svazek *Sexuologie pro antropology* (2002). Autorsky se podílel na projektu **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, I: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace* (2007).

Je předsedou Sexuologické společnosti České lékařské společnosti (od 1990) a prezidentem Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu, členem mezinárodní International Academy of Sex Research, Deutsche Gesellschaft für Sexualwissenschaft, čestným členem Polské sexuologické společnosti a držitelem Pamětní medaile Univerzity Karlovy v Praze. Od listopadu 1989 se angažuje politicky. Za *Občanskou demokratickou stranu byl v roce 1992 zvolen do Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSFR, od roku 1996 byl poslancem Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, ve volebním období od roku 1998 zastával funkci předsedy Výboru pro evropskou integraci Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, v letech 2004–2009 byl poslancem Evropského parlamentu. Laureát *Ceny zakladatele Antropologického ústavu prof. MUDr. et PhDr. Vojtěcha Suka, DrSc. Kontakt: Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc., Sexuologický ústav 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice, Karlovo náměstí 32, 120 00 Praha 2, telefon a fax: 224 904 609, e-mail: jaroslav.zverina@lfl.cuni.cz.

Ž

Žebera, Karel (3. 3. 1911, Buštěhrad – 23. 1. 1986, Praha), český geolog a archeolog. Celoživotně se zabýval kvartérní geologií, jejíž oddělení v Ústředním ústavu geologickém v Praze vytvořil a od roku 1953 vedl (1958–1963 byl ředitelem ústavu). Založil u nás komplexní výzkum *kvartéru, zahrnující i *archeologii, kterou se od studentských let zabýval; při geologickém a pedologickém mapování ve středních Čechách prováděl povrchové sběry a od roku 1948 objevoval tzv. *valounové industrie, dosud neznámý druh archeologických památek převážně středopaleolitických (*Mělník-Mlázice, Praha-Sedlec – podle zdejších nálezů definoval tzv. *bohémien). V roce 1947 prováděl první geologicko-stratigrafický výzkum v *Dolních Věstonicích, zabýval se ražickou oblastí či *Předmostím. Značný prostor pro archeologii paleolitu poskytl v časopise *Anthropozoikum*, který v roce 1951 založil a do roku 1979 řídil. Z díla: *Nová paleolitická a mesolitická sídliště v českých zemích* (1946), *Nejstarší památky lidské práce z Čech* (1952), *Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1945–1947* (s kolektivem, 1953), *Čtvrtohorní zvětralinové pláště a pokryvné útvary ČSR* (1953); *Československo ve starší době kamenné* (1958); *Principy stratigrafie a periodizace československého paleolitu a jeho vztahy ke kvartéru a paleolitu východoevropskému* (1961), *Das „Bohémien“, eine Geröllindustrie als Vorläufer des mitteleuropäischen Moustérien* (Bohémien, valounová industrie jako předchůdce středoevropského moustérienu, 1964–1965), *Die ältesten Zeugen der menschlichen Arbeit in Böhmen II* (Nejstarší svědkové lidské práce z Čech, 1969).